

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС
З МОВОЗНАВСТВА**

Часопис засновано в 1993 році

№ 29

2018

Одеса
«АСТРОПРИНТ»
2018

У часописі представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, болгарської, англійської, німецької, албанської, румунської. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

В журналі представлені дослідження актуальних теоретических и прикладних проблем лингвистики на материале разных языков: украинского, русского, болгарского, английского, немецкого, албанского, румынского. Адресовано широкому кругу филологов: учёным, методистам, учителям, студентам.

The journal presents the researches of actual problems of theoretical and applied linguistics at the material different languages: Ukrainian, Russian, Bulgarian, English, German, Albanian, Romanian. It addressed to a wide circle of scholars, teachers, trainers and students.

Головний редактор
Главный редактор
Editor-in-chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Евгений Николаевич Степанов
Ievgenii N. Stepanov

Заступники головного редактора
Заместители главного редактора
Vice-editors

Тетяна Юрївна КОВАЛЕВСЬКА
Татьяна Юрьевна Ковалевская
Tetiana Yu. Kovalevska

Ірина Михайлівна КОЛЕГАЄВА
Ирина Михайловна Колегаева
Iryna M. Kolehajeva

Відповідальний секретар
Ответственный секретарь
Secretary

Ольга Вадимівна МАЛЬЦЕВА
Ольга Вадимовна Мальцева
Olga V. Maltseva

Редакційна колегія:

д. філол. н. В. І. Аннушкін (Росія), д. філол. н. А. Валипур (Іран), д. філол. н. М. Д. Голєв (Росія), к. філол. н. Л. М. Голубенко (Україна), д. філол. н. Г. Н. Гочев (Болгарія), д. філол. н. А. К. Каїржанов (Казахстан), д. філол. н. В. О. Колесник (Україна), д. філол. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д. філол. н. І. П. Лисакова (Росія), к. філол. н. Мен Ся (Китай), д. філол. н. Н. Б. Мечковська (Білорусь), д. філол. н. І. В. Морозова (Україна), к. філол. н. І. В. Мурадян (Україна), к. філол. наук О. В. Нарушевич-Васильєва (Україна), к. філол. н. О. О. Пожарицька (Україна), д. філол. н. С. О. Севіль (Франція), к. філол. н. С. Славкова (Італія), д. філол. н. Г. Хенчель (Німеччина), д. філол. н. А. Чапіга (Польща), к. філол. н. Т. Ф. Шумаріна (Україна), д. філол. н. О. В. Яковлева (Україна), д. філол. н. Г. С. Яроцька (Україна)

Редакционная колегия:

В. И. Аннушкин (Россия), А. Валипур (Иран), Н. Д. Голев (Россия), Л. Н. Голубенко (Украина), Г. Н. Гочев (Болгария), А. К. Каиржанов (Казахстан), В. А. Колесник (Украина), Н. В. Кондратенко (Украина), И. П. Лысакова (Россия), Мэн Ся (Китай), Н. Б. Мечковская (Белорусь), И. В. Морозова (Украина), И. В. Мурадян (Украина), О. В. Нарушевич-Васильева (Украина), Е. А. Пожарицкая (Украина), С. О. Севиль (Франция), С. Славкова (Италия), Г. Хенчель (Германия), А. Чапига (Польша), Т. Ф. Шумарина (Украина), О. В. Яковлева (Украина), Г. С. Яроцкая (Украина)

The editorial board:

Vladimir Annushkin (Russia), Alireza Valipour (Iran), Nikolai Golev (Russia), Lidiya Golubenko (Ukraine), Gocho Gochev (Bulgaria), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), Valentyna Kolesnyk (Ukraine), Natalya Kondratenko (Ukraine), Irina Lysakova (Russia), Meng Xia (China), Nina Mechkovskaya (Belorussia), Iryna Morozova (Ukraine), Iryna Muradian (Ukraine), Oksana Narushevych-Vasyliieva (Ukraine), Olena Pozharytska (Ukraine), Svetlana Seville (France), Svetlana Slavkova (Italy), Gerd Hentschel (Germany), Artur Czapiga (Poland), Tetiana Shumarina (Ukraine), Olga Yakovleva (Ukraine), Halina Yarotskaya (Ukraine)

Рецензенти:

Н. І. Андрейчук, д. філол. н., проф. Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка (Україна); **В. Г. Долгов**, д-р філології, доц. Бельцького держ. ун-ту ім. А. Руссо (Молдова); **Н. В. Дьячок**, д-р філол. н., проф. Дніпровського нац. ун-ту ім. О. Гончара (Україна); **Н. Л. Жабо**, к. філол. н., доц. РУДН (Росія); **В. Л. Іващенко**, д-р філол. н., проф. Київського ун-ту ім. Б. Гринченка (Україна); **Н. Г. Лозова**, к. філол. н., викл. Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка (Україна); **В. Я. Мізецька**, д-р філол. н., проф. Міжнародного гуманітарного ун-ту (Україна); **Л. П. Науменко**, д-р філол. н., доц. Ін-ту філології Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка (Україна); **Т. Д. Полиця**, к. філол. н., викл. Вінницького нац. медичного ун-ту; **С. М. Стародубець**, д-р філол. н., проф. Брянського держ. ун-ту ім. І. Г. Петровського (Росія); **Т. О. Хейлік**, к. філол. н., доц. Запорізького нац. ун-ту (Україна)

З М І С Т**ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

<i>Леценко Т. О., Жовнір М. М.</i> Нагальні проблеми внормованості термінологічного інструментарію стоматологічної галузі	5
<i>Мойсєєнко Н. Г., Сізова Л. В.</i> Соціолінгвістичні особливості публікацій британського журналу «Grazia»	11
<i>Степанова С. Е.</i> Языковые средства выражения социального статуса персонажей в произведениях А. П. Чехова	19
<i>Абрамова Е. Ю.</i> Функциональная роль комплисалта как завуалированной издёвки в саркастическом речевом взаимодействии	27
<i>Глобина Л. В.</i> Внутриполевые модификации значений партитивов в коммуникативном акте . . .	34
<i>Кужовська В. І.</i> Адвокатська промова як синтез інституційного та персонального дискурсів . . .	40
<i>Тужова Т. В.</i> Похвала как реализация манипулятивной технологии в медицинском дискурсе . . .	44

ПИТАННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ ТА ЛЕКСИКОЛОГІЇ

<i>Кур-Кононович И.</i> Вокруг символики звёзд (в контексте поэзии Сергея Есенина)	50
<i>Пожарицька О. О., Ђжкова А. Г.</i> Готичний роман як позачасова жанрова категорія	56
<i>Алексєєва Н. М.</i> Структурна типологія гіпонімів	61
<i>Боева Э. В.</i> Семантическая поляризация имён ликвидирующих действий в русском и болгарском языках	68
<i>Варбанець Т. В.</i> Онімна специфіка назв квестів в електронних іграх	73
<i>Васильєва О. О.</i> Комп'ютероніми: структурний аспект	77
<i>Крупенёва Т. И.</i> Макаронизмы в романе С. Минаева «Духless»	81
<i>Мурадян И. В.</i> История одного именованя персонажа в романе Л. Н. Толстого «Анна Каренина»	85

ПИТАННЯ ФОНЕТИКИ, СЛОВОТВОРУ ТА ГРАМАТИКИ

<i>Болотина А. С., Мальцева О. В.</i> Выражение эмоциональности на фонетическом и словообразовательном уровнях (на примере поэзии В. С. Высоцкого)	90
<i>Moiseienko N. G.</i> Categorical characteristics of the English noun from the point of view of the prototype theory	94
<i>Нарушевич-Васильєва О. В.</i> Типологія предикатів (на матеріалі дефініцій термінів харчової промисловості в ДСТУ)	98
<i>Сирота Е. В.</i> Сопоставительный анализ способов выражения отрицания в русском и румынском языках (на материале художественных текстов)	110
<i>Степанов Е. Н.</i> Сравнительный оборот как неполное придаточное предложение	115

ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

<i>Івасюк О. Я.</i> Декодування іконічності віршового тексту в контексті голістичного (цілісного) перекладу	123
<i>Михайленко-Зото Е. А.</i> Некоторые средства выражения адмиративной модальности и способы её сохранения в переводе (на материале албанского и русского языков)	127
<i>Горбань В. В., Заболеная М. М.</i> Формирование креативной компетентности студентов-иностранцев	133
<i>Івасюк Г. О.</i> Міжкультурна орієнтація як дидактично-методичний принцип на заняттях з німецької мови	137
<i>Черкашина Ж. В., Бондаренко Л. М.</i> Професійно зорієнтовані технології навчання на уроках мовної підготовки іноземних студентів	142
<i>Чеховская О. Л.</i> Психологические закономерности развития лингвистических способностей младших школьников	146

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Романенко В. А., Литвин О. В.</i> Гукова Л. Н., Степанов Е. Н. Синтаксис русского языка : учебно-методическое пособие для учителей и учащихся старших классов. — Одесса : Астропринт, 2013. — 360 с. : рецензия	153

CONTENTS

ISSUES OF GENERAL AND COMMUNICATIVE LINGUISTICS

<i>Leshchenko T. O., Zhovnir M. M.</i> Actual problems of the rationing of terminological instruments in the language of dentistry	5
<i>Moiseienko N. G., Sizova L. V.</i> Sociolinguistic peculiarities of the publications of the British magazine «Grazia»	11
<i>Stepanova S. Ie.</i> Language means of expression of the social status of characters in the works of Anton Chekhov	19
<i>Abramova Ie. Yu.</i> The functional role of complisult as the veiled derision in the sarcastic speech interaction	27
<i>Globina L. V.</i> Intra field modifications of partitive meanings in the communicative act	34
<i>Kukovska V. I.</i> Defensive closing argument as a synthesis of institutional and personal discourses	40
<i>Tukova T. V.</i> Praise as the implementation of manipulative technology in medical discourse	44

ISSUES OF LINGUISTIC CONCEPTOLOGY AND LEXICOLOGY

<i>Kur-Kononowicz J.</i> Symbolism of stars (in the context of Sergey Yesenin poetry)	50
<i>Pozharytska O. O., Yezhkova A. G.</i> Gothic novel as a timeless genre category	56
<i>Alekseeva N. M.</i> Structural typology of hipponyms	61
<i>Boyeva E. V.</i> Nouns of eliminating actions semantic polarization in the Russian and Bulgarian languages	68
<i>Varbanets T. V.</i> The onomastic peculiarities of quest names in electronic games	73
<i>Vasilyeva O. O.</i> Computeronyms: the structural aspect	77
<i>Krupenova T. I.</i> Macaronisms in the novel by Sergey Minaev «Dukhless»	81
<i>Muradian I. V.</i> The history of one character's name in Leo Tolstoy's «Anna Karenina»	85

ISSUES OF PHONETICS, WORD FORMATION AND GRAMMATICS

<i>Bolotina A. S., Maltseva O. V.</i> Expression of emotionality at the phonetic and word-formation levels (based on the poetry by Vladimir Vysotsky)	90
<i>Moiseienko N. G.</i> Categorical characteristics of the English noun from the point of view of the prototype theory	94
<i>Narushevych-Vasylijeva O. V.</i> Typology of predicates (based on materials of food industry terms definitions in Ukrainian State Standards)	98
<i>Sirota E. V.</i> Comparative analysis of the methods of expression of negation in the Russian and Romanian languages (based on literary texts)	110
<i>Stepanov Ie. N.</i> Simile structure as an incomplete subordinate clause	115

ISSUES OF TRANSLATION SCIENCE AND METHODOLOGY OF LANGUAGE TEACHING

<i>Ivasiuk O. Ya.</i> Decoding of verse iconicity in the context of holistic translation	123
<i>Mikhailenko-Zoto O. O.</i> Some means of expression of admirative modality and methods of its conservation in translation (based on Albanian and Russian languages)	127
<i>Gorban' V. V., Zabolenna M. M.</i> Formation of creative competency among students-foreigners ..	133
<i>Ivasyuk H. O.</i> Intercultural orientation as didactic-methodological principle on getting in German language	137
<i>Cherkashyna Zh. V., Bondarenko L. N.</i> Professionally oriented learning technologies in language training classes for foreign students	142
<i>Chekhovskaya O. L.</i> Psychological regularities of linguistic abilities development of younger schoolchildren	146

REVIEWS

<i>Romanenko V. A., Litvin O. V.</i> Gukova L. N., Stepanov Ie. N. Syntax of the Russian language : Teaching-methodical manual for teachers and pupils of senior classes. — Odessa : Astroprint, 2013. — 360 p. : review	153

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139372>

УДК 811.161.2'271.12:616.31

ЛЕЩЕНКО Тетяна Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»; вул. Шевченка, 23, м. Полтава, 36011, Україна; e-mail: tetyana.57@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-4682-3734

ЖОВНІР Марина Миколаївна,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки, ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»; вул. Шевченка, 23, м. Полтава, 36011, Україна; e-mail: m.zhownir@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8498-9802

НАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВНОРМОВАНІСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. *Мета* статті — висвітлення особливостей функціонування наукового стилю в мові стоматології, аналіз найпоширеніших помилок застосування термінологічного інструментарію стоматологічної галузі. *Матеріал дослідження* — добірка різножанрових наукових текстів, передовсім статей, підручників, посібників, словників, присвячених актуальним стоматологічним проблемам. Для досягнення окресленої мети використано загальнонаукові (індукція, дедукція, аналіз, синтез, спостереження, зіставлення, узагальнення) та власне лінгвістичні *методи і прийоми* (дефініційно-компонентний, лексико-семантичний, контекстуальний, лінгвостилістичний та ін.). У праці акцентовано на важливості коректної й унормованої інтерпретації дослідником наукових фактів, найновіших теорій та гіпотез. *Висновки.* Проінтерпретовано специфіку нормативного і ненормативного слововживання в сучасному писемному науковому мовленні, зокрема проаналізовано функціонування росіянізмів, кальок з російської мови, недоречних українськомовних еквівалентів стоматологічних термінів. Особливо розглянуто складні випадки використання іменників чоловічого роду 2 відміни Р. в., специфіку написання термінів-прикладок тощо.

Ключові слова: науковий стиль, науковий текст, термін, унормованість медичних термінів, стоматологічні терміни.

Постановка проблеми. Попри поширеність думки про пріоритет змісту наукового тексту над його мовним оформленням, не викликають жодних сумнівів міркування про важливість коректності й унормованості мовної інтерпретації дослідником наукових фактів. «Коли вчений наполегливо опановує виражальні можливості мови, а потім уміло послуговується ними, він, по суті, виконує роботу не менш важливу ніж осмислення праць попередників, висунення гіпотез, пошук фактів, розбудова й доведення теорій тощо», — слушно зауважує П. О. Селігей [2, с. 18]. Не лише фактологічна точність і скрупульозність науковця свідчать про його високий професіоналізм та фахову компетенцію. Ми переконані, що рівень опанування мовних навичок значною мірою впливає на адекватність сприймання інформації загалом і популяризацію вченими своїх наукових ідей, тлумачень і теорій.

Натомість відсутність мовної вправності та доцільного використання багатого ресурсу сучасної української літературної мови, передовсім лексико-граматичного і стилістичного, не лише зумовлює змістові огріхи й недоречності в науковій мові, а й часто призводить до безсистемного й алогічного наукового викладу фактів. Прикметно, що цей процес стихійний, бо не вбезпечили себе від нього ні дослідники-початківці, які тільки торують стежу в науку, ні авторитетні теоретики і практики різних галузей знань.

Фахова мова стоматології не відмежована від загального уніфікованого наукового ареалу і вкрай швидко відгукується на будь-які позалінгвальні зміни, демонструючи спроможність адаптуватися до мінливих потреб сучасності. Стрімкий науково-технічний, безупинний інформаційний розвиток, повсякчасне впровадження новітніх технологій у стоматологічну галузь, стихійна інтернаціоналізація спілкування в лікарському середовищі, з одного боку, ускладнюють процес упорядкування системи нових термінів, а з іншого — спонукають лінгвістів до ґрунтовного вивчення, стандартизації та подальшої кодифікації вже сформованої термінологіки.

Крім цього, вкрай гострою бачимо проблему формування й удосконалення дослідниками свого індивідуального наукового стилю. Дошукуючись причин появи, особливостей діагностики, дієвих алгоритмів лікування і профілактики певної хвороби, стоматологи зазвичай забувають про потребу втілення своїх ідей в адекватні мовні форми. Недотримання базових лексичних, морфологічних, син-

таксичних, фразеологічних чи стилістичних норм літературної мови призводить до низького рівня мовної культури наукових праць загалом та прискорює стихійний процес утвердження наукоподібності стоматологічних студій. У сприяттні формуванні в стоматологів стилістичної компетенції у володінні науковою мовою й пізнанні особливостей функціонування наукового стилю в мові стоматології — беззаперечна **актуальність** цієї статті.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Різномасштабне студіювання мови в медицині (Я. Ю. Вакалюк, Л. Г. Василенко, С. П. Гриценко, С. Ю. Дев'ятко, Г. О. Золотухін, Т. О. Лещенко, Н. П. Литвиненко, Л. Г. Лісовий, Н. В. Мисник, Л. А. Пиріг, Г. В. Навчук, О. Б. Петрова, І. В. Семенко, Л. О. Симоненко, А. В. Ткач, І. Є. Томка, В. Г. Юфименко та ін.) засвідчило, що філологи свідомо дбають про вномованість термінологічного апарату, який обслуговує інститут охорони здоров'я, а також переймаються гострою проблемою підготовки висококваліфікованих медичних кадрів, для яких опанування фахової мови — це запорука успіху й визнання в науковій сфері.

Постановка дослідницьких завдань. Мета статті полягає в аналізі найпоширеніших помилок застосування термінологічного інструментарію стоматологічної галузі. Згідно з поставленою метою визначені завдання дослідження: 1) обґрунтувати потребу виформовування термінологічної компетенції в науковців; 2) дослідити і проінтерпретувати огріхи в науковому стоматологічному лексиконі. Джерелом фактичного матеріалу слугує добірка різножанрових наукових текстів зі стоматології.

Практична цінність результатів дослідження пов'язана з тим, що вони сприятимуть удосконаленню наукових текстів, присвячених актуальним стоматологічним проблемам. Акцент на типових помилках, які допускають стоматологи, намагаючись якнайточніше подати результати своїх дослідницьких пошуків, а також аналіз нормативного й ненормативного в сучасному писемному науковому мовленні не лише убезпечать авторів від необґрунтованого та недоцільного використання багатих лексичних, граматичних і стилістичних ресурсів сучасної української мови, а й викличуть бажання навчитися втілювати думки відповідно до узвичаєних мовних норм і вимог наукового стилю.

Виклад основного матеріалу. Першочерговий крок на шляху до подолання мовної недолугості — оволодіння нормами української мови. Утім, укротре підкреслимо брак мовної культури наукових праць стоматологів. На жаль, різножанрові форми наукового тексту — доповіді, лекції, статті, монографії, посібники, довідники та ін., авторами яких нерідко є визнані й поціновані науковими колами знавці того чи того напрямку в галузі стоматології, не можна вважати взірцями нормативності, стилістичної довершеності й термінологічної визначеності. Звісно, жодна система не досягає досконалості відразу, але прагнути її треба.

Найперше потрібно навчитися обирати з-поміж широкого спектра виражальних засобів ті, що не лише оприлюднять наукові здобутки дослідника, а й забезпечать логічність, точність і коректність викладу фактажу. Звісно, суттєво ускладнює цей процес позалінгвальна дійсність. Відомо, що внаслідок тісних міжмовних контактів, зокрема взаємовпливу української та російської мов, відбуваються помітні зміни в обох мовних системах: порушуються лексичні, стилістичні, правописні норми, елементи російської мови закріплюються й активно функціонують у лексиці української мови, недоречні еквіваленти й нелогічні інтерпретації наукових понять зумовлюють низку помилок і неточностей у наукових текстах.

Зазначимо, що автори досліджень нехтують узуальними мовними нормами перекладу й донині повсякчас уживають кальки з російської мови, лише в поодиноких випадках їм удається їх уникати. Тож наукові тексти переобтяжені мовними одиницями, невмотивованими нормами перекладу: *«В ортопедичній стоматології застосовується для очищення золота від лігатурних домішок і виготовлення розчину відбілу для нержавіючої сталі, а також для розчинення золота в царській горілиці (суміш складається з об'єму HNO₃ і трьох об'ємів HCL)»* (Нідзельський, с. 11), *«Аналогічне утворення на нижній щелепі називається альвеолярною частиною і рідше — альвеолярним краєм»* (Нідзельський, с. 17).

Необхідно ретельно й виважено добирати доречні українські відповідники науковим поняттям: *приступ — напад, утворення — утвір, відбіл — вибілювач, відпал — відпалювання, відбілювання — вибілювання, плавління — плавлення, шорхуватість — шорсткість, вздутий — здутий* та ін.

Натрапляємо на слова, фрази, навіть речення, значення яких постійно плутають, тож уживають їх неправильно. Причина цьому — нашаровування семантики слів різних мов, а результат — поява росіянізмів, які повсякчас актуалізуються в загальнонауковому дискурсі, зокрема й стоматологічному: *виключення — виняток, ведучий — провідний, обумовлений — зумовлений, виключати — охоплювати, містити у своєму складі, складатися з..., виясняти — з'ясовувати, заключатися — полягати, співпадати — збігатися, являти собою — бути, на разуюнок — щодо, той чи інший — той чи той, у більшості випадків — здебільшого, на огляді, при огляді — під час огляду, виключна роль — виняткова роль* та ін.

Прагнення назвати і максимально точно окреслити кожне конкретне явище чи предмет, що має стосунок до стоматології, не завжди допомагає уникати помилок, неточностей, а головне — рідко внеможливає появу різних тлумачень понять, хаотичність терміновживання та плутанину в межах лексики стоматології. Тому непоодинокі випадки оприявлення невласливих словам смислів. Так, у проаналізованих текстах опозити *вірний — невірний* повсякчас уживаються в таких значеннях

«який заслуговує довір'я; постійний у своїх поглядах і почуттях; відданий» [9, т. I, с. 680], «який викликає сумнів, недовір'я; обманливий, ненадійний» [9, т. V, с. 266]: «Поставте **вірний діагноз**» (4), «Але подібний **розрахунок невірний**, так як волокна м'язів не паралельні, а їх рівнодіюча сила буде визначатися за законом паралелограма і відповідно буде меншою» (Нідзельський, с. 6). Натомість варто вживати атрибутиви *правильний* — *неправильний*.

Фіксуємо в наукових текстах й інші недоречності. У лексикографічних джерелах подано традиційне значення лексеми *зобов'язаний* — «який повинен виконувати певні обов'язки; який одержав, досяг чогось завдяки кому-, чому-небудь» [9, т. III с. 647]. Утім, радимо уникати цього слова, вжитого в прямому значенні: «*Це ще раз свідчить про те, що ріст щелеп (у цьому випадку при адентії) генетично детермінований, а виникнення альвеолярних дуг зобов'язане процесу прорізування зубів*» (Дорошенко, с. 44). У синонімічному словнику представлено парадигму дієприкметників (*зумовлений, спричинений, викликаний, породжений*), послуговану якими, на нашу думку, дасть змогу позбутися небажаних конотацій, двозначності та запобігти викривленню висловленого загалом.

Замість прислівника *звичайно* радимо обирати питомий для української мови — *зазвичай*: «**Звичайно** виділяють слизову оболонку губи (з червоною облямівкою), щоки, ясен, твердого та м'якого піднебіння, язика, дна порожнини рота» (Данилевський, с. 14).

Використання лексеми *сторона* (синонім до іменників *місцевість, область, район, край, батьківщина, вітчизна*) замість *бік* — це порушення норми: «Для формування вестибулярної та оральної поверхні для жувальних зубів (премолярів) у кільці на двох протилежних сторонах вирізають трикутник відповідно розташуванню випуклості (екватора)» (Нідзельський, с. 162).

Спорадично вживане дослідниками у ряді випадків («У зв'язку з цим у стоматології, наприклад, матеріали ізоляційні повинні бути інертними, ізолювати вологу, у ряді випадків мати товщину плівки не більше 0,005 мм, витримувати зусилля пресування та умови полімеризації, не фарбувати й не змінювати колір ізолюваних середовищ, легко видалятися з їх поверхні» (Нідзельський, с. 194) доцільно вилучити зі свого наукового лексикону, натомість варто послуговуватися словами *декілька, кілька, багато, немало, чимало* та ін.

Перелік зафіксованих огріхів слововжитку в стоматологічному дискурсі неважко продовжити. Приміром, спостереження показали, що в авторів наукових текстів виникають труднощі з уживанням і тлумаченням слів *утиск* і *притиск*. *Утиск* — це «насильне, несправедливе обмежування чий-небудь прав та дій» [9, т. VIII, с. 61], а *притиск* — «дія за значенням притиснути, притискати, і притискувати» [9, т. XI, с. 581]. Текстові фрагменти пересвідчують у сплутуванні семантики цих понять: «Причини: оклюзійні порушення в результаті деформації зубних рядів, глибокого прикусу; **утиск** суглобового диска при дисфункції латеральних крилоподібних м'язів, остеоартрозах і англозах суглоба, контрактурах, рубцевих змінах шкіри та слизової оболонки після травми, опіків» (Нідзельський, с. 49).

Окремо зауважимо про переклад українською мовою російського іменника *сцепление*, який часто вживають стоматолого-ортопеди: «Протравливание приводит к образованию в эмали пор, в которые затекает неотвержденный полимерный материал с образованием после полимеризации так называемых тяжей, обеспечивающих механическое **сцепление** герметика с эмалью зуба» (Трезубов, с. 41). Підкреслимо, що правильний відповідник до вказаного слова — *зчеплення* — «дія за значенням зчепити і стан за знач. зчепитися» [9, т. III, с. 737]. Водночас у текстах фіксуємо ненормативний варіант перекладу — *щеплення*: «Зв'язок металу і кераміки реалізується за рахунок сил Ван дер Ваальса (сили взаємодії молекулярних електричних диполів), механічного **щеплення**, обумовленого геометрією поверхонь, сил стиснення, що виникають при спіканні фарфору з металом, хімічного зв'язку оксидів кераміки та металу» (Нідзельський, с. 54). Лексема *щеплення* кодифікована зі значенням «дія за значенням щепити» [9, т. XI, с. 581], тобто ввести в організм який-небудь препарат шляхом уколу.

«За нашими спостереженнями, найбільші труднощі в користуванні термінами з ортопедичної стоматології викликає родовий відмінок однини іменників чоловічого роду 2 відміни, що загалом характерно і для користувачів українською мовою в цілому», — переконана дослідниця Т. О. Лещенко [6, с. 143]. І з цими міркуваннями, безперечно, важко не погодитися, адже відсутність уніфікованого алгоритму вживання закінчень родового відмінка (–а чи –у), зокрема й для вузькоспеціальних стоматологічних термінів, а також наявність значної кількості уточнень, винятків із загальних правил зумовлюють систематичний ненормативний терміновжиток. Якнайшвидше заповнення вказаної зрутико-методологічної лакуни, на наш погляд, сприятиме також упорядкуванню лексика стоматології.

Щодо проаналізованих зразків наукових текстів, то слід указати на численні випадки вживання розглядуваних термінів — іменників чоловічого роду 2 відміни Р. в., які суперечать панівним правописним нормам: «Хворий 49 років скаржиться на рухомість 24, 26, 27; виділення **гноя** з комірки видаленого 25», «Хворий 46 років, скаржиться на рухомість 14,16,17 зубів, виділення **гною** з лунки видаленого 15 зубу», «Чоловік 28 років звернувся до ЧЛВ і йому був поставлений діагноз: перелом альвеолярного **відростку** верхньої щелепи у фронтальному відділі» (5).

У наукових і навчально-методичних працях будь-що потрібно використовувати правильні закінчення (–а, –у), особливо, якщо терміновжиток регламентовано правописом: *органа* (анатоміч-

ний утвір), *рота, язика, зуба, зародка, моляра, премоляра, кореня, екзостоза, гребеня, каркаса, синуса, стержня, протеза, вініра, зліпка, обтуратора, страза, абатмента, штифта, гвинта, ретейнера, бампера, лазера, зонда, болта, бора, пінцета, скалера, кюрета, шпателя, пінцета, йоржа; карієсу, гною, нальоту, ексудату, абсцесу, флюсу, набряку, епулісу, стоматиту, гінгівіту, глоситу, пульпіту, періодонтиту, кальцинозу, бруксизму, тризму, дентину, цементу, силанту, лінолеуму, гіпсу, воску, композиту, мінералу, тонусу, каналу, прикусу, фтору, синус-ліфтингу, депофорезу, куретажу, імпульсу та ін.*

Подколи правильну флексію (–а чи –у) визначає семантика слова: *карбункула* (гнійне запалення глибоких шарів шкіри й підшкірної клітковини; скупчення на невеличкій ділянці шкіри кількох фурункулів) — *курбункулу* (коштовний камінь — червоний гранат), *органа* (анатомічний утвір) — *органу* (установа; друковане видання; засіб), *апарата* (прилад, пристрій для виконання якої-небудь роботи) — *апарату* (установа або сукупність органів, що обслуговують яку-небудь ділянку державного управління чи господарства; сукупність органів, які виконують певні функції в організмі), *каменю* (тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків, що не кується й не розчиняється у воді) — *каменя* (коштовний мінерал; хвороба) та ін.

Пильної уваги потребують терміни, які в російській мові мають подвоєння приголосних, а в українській ці приголосні не подвоюються: *абсцесс* — *абсцес*, *глоссит* — *глосит*, *глоссопироз* — *глосопироз*, *дезокклюзия* — *дезоккюзія*, *ексудат* — *ексудат*, *целлулоид* — *целлулоїд*, *гуттаперча* — *гуттаперча*, *флосс* — *флос*, *кляммер* — *кламер*, *коффердам* — *кофердам*, *окклюзия* — *оккюзія*, *оссальний (костный)* — *осальний*, *максиллярный* — *максиллярний*, *рецессия* — *рецесія*, *коррекція* (*зуба, протеза*) — *корекція*, *макроглоссия* — *макроглосьія* та ін.

Плеоназм — це «сполучення близьких за значенням слів, з яких одне або кілька логічно зайві» [9, т. VI, с. 576]. Зауважимо, що проаналізовані фрагменти текстів не позбавлені й певних надлишковостей: «Первинна (**вроджена**) **адентія** зустрічається дуже рідко, найчастіше будучи частиною синдрому ангідротичної ектодермальної 10 дисплазії» (Нідзельський, с. 9).

Повсякчасна актуалізація лексем на позначення понять, пов'язаних із найсучаснішими стоматологічними технологіями й передовими інноваціями у сфері профілактики й лікування зубів та ротової порожнини, з одного боку, свідчить про невпинний розвиток як стоматології, так і галузевої термінології, а з іншого — переконає в появі чималих складнощів, зумовлених потребою максимально точно й коректно подати словесні рефлексії наукових здобутків. Так, у мові сучасних стоматологів поширений термін *хендблестер*, що вживається для номінації пристрою, який видаляє наліт за допомогою абразивного порошку. Щоправда, в написанні цього терміна науковці не такі суголосні, як у його потрактуванні, тому в наукових текстах натрапляємо на варіацію *хендблестер* — *хендблестер*: «*Мета роботи — дослідити клінічну ефективність застосування гліцину під час професійної гігієни порожнини рота за допомогою хендблестера*» (Голод, с. 46), «*В основній групі для очищення емалі зубів застосовували хендблестери (рис. 1.) Air-Flow (EMS), в контрольній — низькочастотні пневматичні скелери Sonic Air (KaVo)*» (Дудік, с. 92). Нагадуємо, що вмотивованим нормами українського правопису, а не свавільним перекладом з англійської мови, є варіант *хендблестер* (після приголосних *д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р* перед наступним приголосним уживається *И*). За цим правилом також пишуться інші ключові стоматологічні терміни: *цистоектомія, дистонія, глосит, синус, синусит, динтимет, дизостоз, дистальний (горб, край), дифузія, дистрофія* тощо. Важливо, що після *б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н* правильно вживати *І*: *гінгівіт, гіпертрофія, гіперплазія, гінгівопластика, гіперестезія, лігатура, лімфаденіт, лінома, мікоз, пульпіт* та ін.

Окремо зауважимо про написання термінів-прикладок, які здебільшого вживають для позначення понять, явищ і процесів, пов'язаних із найсучаснішими стоматологічними технологіями. Появу нових термінологем пояснюють тенденцією до екстралінгвального маркування наукового словника. Стрімкий розвиток стоматологічної галузі, без перебільшення, зумовлює активізацію наукової терміновтворчості та поповнення стоматологічного інструментарію новотворами, зокрема й конструкціями прикладкового типу, які за правописними нормами потрібно писати через дефіс: *брекет-система, інсерт-імплантація, фінгер-плагер, фінгер-спідер, фінір-бор, імедіат-протез, сендвич-протез, пломба-вкладка (оверей, інлей), синус-ліфтинг* та ін. Попри таку точність і чітку регламентацію написання, у проаналізованих наукових текстах фіксуємо помилки: «*Синусліфт (синусліфтинг, субантральна аугментація, sinus floor elevation procedure, subantal option)* — *хірургічна процедура з метою підняття дна верхньощелепної пазухи, заповнення утвореного простору кістковопластичним матеріалом і наступною імплантацією; може бути одно- та двохетапним, закритим або відкритим*» (Нідзельський, с. 299).

Висновки. Висловлені в статті зауваги і рекомендації дають ваговиті аргументи на користь грамотності, цілісності, системності та стилістичної довершеності наукового тексту, написаного стоматологом. Цілком очевидно, що стоматологічна терміносистема потребує нагального ґрунтовного аналізу, і тут дослідників чекає велика робота. Українці необхідно, щоб сучасні й майбутні вчені-філологи, а також фахівці стоматологічної галузі спрямували свій науковий вектор в український культурний і мовний простір, управно обслуговувалися вже сформованим терміноапаратом та сприяли

його впорядкуванню, адже правильне й обґрунтоване вживання фахових термінів — мало не щоденний обов'язок кваліфікованого спеціаліста. При цьому його наукова метамова має бути взірцем унормованості й мовної досконалості.

Щодо гармонії й дисгармонії змісту і форми наукових текстів, про які йдеться в цій статті, то вони мають зазнати суттєвого орфографічного і пунктуаційного, граматичного та стилістичного корегування.

Л і т е р а т у р а

1. Голод Л. В., Прында М. Ю., Руда І. В. Оцінка ефективності застосування гліцину під час професійної гігієни порожнини рота за допомогою порошковоструменевих апаратів (хендибластерів) // Медицина транспорту України. — К., 2015. — № 1. — С. 46–50.
2. Данилевський М. Ф., Борисенко А. В., Політун А. М. та ін. Терапевтична стоматологія : підручник : у 4 т. — К. : Здоров'я, 2004.
3. Дорошенко С. І., Бабаскін Ю. І. Диференційована діагностика клінічних форм адентії, тобто вродженої відсутності зачатків зубів, та її основні діагностичні критерії // Український стоматологічний альманах. — Полтава, 2012. — № 2 (1). — С. 40–47.
4. Дудік О. П., Чугу Т. В., Рута І. В. Герметизація фісур у дітей молодшого шкільного віку м. Вінниці та ефективність застосування повітряно-абразивного очищення емалі перед її проведенням // Вісник Вінницького національного медичного університету. — Вінниця, 2016. — Т. 20. № 1. — С. 91–94.
5. Крок тестування онлайн [Електронний ресурс]. — URL : <https://www.med-test.in.ua/uk/statistics/show/test/86650>. — Дата звернення : 25.03.2018. — Назва з екрана.
6. Лещенко Т. О., Шарбенко Т. В., Юфименко В. Г. Актуальні питання внормованості терміносистеми ортопедичної стоматології у формуванні професійних компетенцій на післядипломному етапі освіти // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : збірник статей II Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Полтава, 8–9 червня 2017 р.). — Полтава : Аструя, 2017. — С. 139–144.
7. Нідзельський М. Я., Писаренко О. А., Соколовська В. М., Ясногорська С. С. Тлумачний термінологічний довідник із ортопедичної стоматології. — Полтава : СПДФО Гаража М. Ф., 2015. — 361 с.
8. Селігей П. О. Науковець і його мова // Українська мова. — К., 2012. — № 4. — С. 18–28.
9. Словник української мови : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980.
10. Трезубов В. Н., Арутюнов С. Д., Мишнев Л. М. Клиническая стоматология : учебник — М. : Практическая медицина, 2015. — 788 с.

References

1. Golod, L. V., Prynda, M. Yu., Ruda, I. V. (2015), «Assessment of the effectiveness of the use of glycine during professional oral hygiene with powder thrombotic devices (hodiblasters)», *Medicine of Ukrainian transport : scientific and practical journal* [Otsinka efektyvnosti zastosuvannya hlitsynu pid chas profesijnoi hihieny porozhnyny rota za dopomohou poroshkovo-strumenevykh aparativ (khendyblasteryv)], *Medytsyna transportu Ukrainy : naukovo-praktychnyj zhurnal*, Kyiv, vol. 1, pp. 46–50.
2. Danilevsky, M. F. (2014), *Therapeutic dentistry* [Terapevtychna stomatolohija], Zdorovia, Kyiv, 400 p.
3. Doroshenko, S. I., Babaskin, Yu. I. (2012), «Differentiated diagnosis of clinical forms of edentia, that is, congenital absence of rudiments of teeth, and its main diagnostic criteria», *Ukrainian Dental Almanac* [«Dyferentsijovana diahnostyka klinichnykh form adentii, tobtov vrodzhenoi vidsutnosti zachatkiv zubiv, ta jii osnovni diahnostychni kryterii», *Ukrains'kyj stomatolohichnyj almanakh*], Poltava, vol. 2 (1), pp. 40–47.
4. Dudik, O. P., Chuhu, T. V., Ruta, I. V. (2016), «Sealing of fissures in children of junior school age in Vinnitsa and efficiency of application of air-abrasive cleaning of enamel before its execution», *Bulletin of the Vinnytsia National Medical University* [«Hermetyzatsija fisur u ditej molodshoho shkil'noho viku m. Vinnytsi ta efektyvnist' zastosuvannja povitrijano-abrazyvnoho ochyshchennja emali pered jii provedennjam», *Visnyk Vinnyts'koho natsional'noho medychnoho universytetu*], Vinnytsia, vol. 1, pp. 91–94.
5. *Online testing step* [Krok testuvannia onlain], available at : <https://www.med-test.in.ua/uk/statistics/show/test/86650>.
6. Leshchenko, T. O. (2017), «Topical issues of the regulation of the terminology of orthopedic dentistry in the formation of professional competences in the postgraduate educational stage», *Actual problems of literature, psychology and pedagogy of higher-educational school, Collected articles of the 2nd All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation* [«Aktualni pytannia vnormovanosti terminosystemy ortopedychnoi stomatolohii u formuvanni profesiynykh kompetentsij na pisliadyplomnomu etapi osvity», *Aktualni pytannia lnhvistyky, profesijnoi lnhvodydakyky, psykholohii i pedahohiky vyshchoi shkoly : zbirnyk statei II Vseukrains'koi nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoju uchastiu (m. Poltava, 8–9 chervnia 2017 r.)*], Astraja, Poltava, pp. 139–144.
7. Nidzel's'ky, M. Y. (2015), Pysarenko, O. A., Sokolov's'ka, V. M., Jasnogors'ka, S. S. *Explanatory terminological guide for orthopedic stomatology* [Tlumachnyj terminolohichnyj dovidnyk iz ortopedychnoi stomatolohii], SPDFO Harazha M. F., Poltava, 361 p.
8. Selighei, P. O. (2012), «Scientist and his speech», *The Ukrainian language* [«Naukovets' i yoho mova», *Ukrains'ka mova*], Kyiv, vol. 4, pp. 18–28.
9. *Dictionary of the Ukrainian language : in 11 vol.* (1970–1980), [Slovyk ukrains'koi movy : v 11 t.], Naukova dumka, Kyiv.
10. Trezubov, V. N. (2015), *Clinical dentistry* [Klynycheskaja stomatologija], Prakticheskaja meditsina, Moscow, 788 p.

ЛЕЩЕНКО Татьяна Александровна,

кандидат филологических наук, заведующий кафедрой украиноведения и гуманитарной подготовки ВГУЗУ «Украинская медицинская стоматологическая академия»; ул. Шевченко, 23, г. Полтава, 36011, Украина; e-mail: tetyana.57@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-4682-3734

ЖОВНИР Марина Николаевна,

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры украиноведения и гуманитарной подготовки ВГУЗУ «Украинская медицинская стоматологическая академия»; ул. Шевченко, 23, г. Полтава, 36011, Украина; e-mail: m.zhovnir@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8498-9802

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

Аннотация. *Цель* статьи — освещение особенностей функционирования научного стиля в языке стоматологии, анализ распространённых ошибок применения терминологического инструментария стоматологической отрасли. *Материалом* исследования послужила подборка разножанровых научных текстов (статей, учебников, пособий, словарей), посвящённых актуальным стоматологическим проблемам. В работе использованы общенаучные (индукция, дедукция, анализ, синтез, наблюдение, сопоставление, обобщение) и собственно лингвистические *методы и приёмы* (дефиниционный, компонентный, лексико-семантический, контекстуальный, лингвостилистический и др.). Акцентируется внимание на значимости корректной и правильной интерпретации исследователем научных фактов, новейших теорий и гипотез. *Выводы.* В представленной работе дана интерпретация специфики нормативного и ненормативного словоупотребления в современной письменной научной речи, в частности, проанализированы особенности функционирования русизмов, калек с русского языка, неуместных украиноязычных эквивалентов стоматологических терминов. Отдельно рассмотрены сложные случаи использования существительных мужского рода 2 склонения в Р. п., особенности написания приложений и др.

Ключевые слова: научный стиль, научный текст, термин, нормирование медицинских терминов, термины стоматологии.

Tetyana O. LESHCHENKO,

Candidate (PhD) of Philological Sciences, Head of the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training HSEE of Ukraine «Ukrainian Medical Stomatological Academy»; 23 Shevchenko str., Poltava, 36011, Ukraine; e-mail: tetyana.57@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-4682-3734

Maryna M. ZHOVNIR,

Candidate (PhD) of Philological Sciences, lecturer of the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training HSEE of Ukraine «Ukrainian Medical Stomatological Academy»; 23 Shevchenko str., Poltava, 36011, Ukraine; e-mail: m.zhovnir@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8498-9802

ACTUAL PROBLEMS OF THE RATIONING OF TERMINOLOGICAL INSTRUMENTS IN THE LANGUAGE OF DENTISTRY

Summary. The *purpose* of this paper is to find out and to describe the peculiarities of the functioning of the scientific style in the language of dentistry. The article deals with the analysis of common mistakes in scientific style in the context of the current dental industry in Ukraine. The *material* of the study is a selection of different scientific texts, articles, textbooks and dental dictionaries. The general scientific (induction, deduction, analysis, synthesis, observation, comparison, generalization) and linguistic *methods and techniques* (definitions, component, lexico-semantic, contextual, linguistic and other) were used in this scientific work. The importance of correct interpretation of scientific facts, modern theories and hypotheses is pointed out. It is also noted that the skilful usage of professional terms is a daily duty of every qualified specialist. *Conclusions.* The study of the textual material made it possible to show the difficulties of translation from Russian and to determine the usage of incorrect language equivalents of dental terms. In addition, an excessive using of Russian borrowings, incorrect lexical equivalents were outlined. In the current paper difficulties in using nouns (masculine, genitive case) were analyzed and explained.

Key words: scientific style, scientific text, the term, rationing of medical terms, dental terms.

Статтю отримано 20.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.115847>

УДК 811.111'27'42:070.19(410)

МОЙСЕЄНКО Наталія Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент, кафедри граматики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 093 4388839; +38 067 1087618; e-mail: natalymoixwx@gmail.com; ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8465-5519

СІЗОВА Любов Володимирівна,

ст. викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Навчально-наукового інституту міжнародної освіти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 067 1682265; e-mail: natalymoixwx@gmail.com; ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4849-5044

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІКАЦІЙ БРИТАНСЬКОГО ЖУРНАЛУ «GRAZIA»

Анотація. *Об'єкт* нашого дослідження — шість випусків часопису «Grazia» за різні роки (25/08/2008, 10/11/2008, 7/2/2011, 14/3/2011, 16/10/2017, 4/9/2018). На нашу думку, аналіз добірки періодичних видань більш широкого часового діапазону дає змогу встановити постійні й тимчасові тенденції їх організації. *Предмет* цього дослідження — лінгвістичні особливості публікацій жіночого часопису «Grazia» та їхня соціальна зумовленість. *Мета* наукової розвідки — встановлення соціального стереотипу читацької аудиторії журналу «Grazia» на базі лінгвістичних досліджень його публікацій. *Методологічно* це соціолінгвістичне дослідження спирається на принципи когнітивно-дискурсивного підходу. Було також застосовано текстувальний аналіз. *Результатом* дослідження є визначення того, що Британський щотижневик «Grazia» поєднує риси таблоїда й ексклюзивного щомісячного видання. Його автори максимально наблизили лінгвальні особливості своїх публікацій до вимог типової представниці цільової аудиторії — молодій жінки 20–25 років. Завдяки цьому зменшується психологічна відстань між автором та читачами, стосунки між ними стають більш довірливими, посилюється вплив публікацій на цільову аудиторію. Результати цього дослідження можуть бути використані у *практиці* викладання англійської мови. *Висновки.* Жіночий часопис «Grazia», у фокусі якого є гламурний стиль життя сучасних світових зірок, новини зі сфери високої моди та інформація про найпривабливіші сучасні розваги та курорти, протиставляє буденності існування середньої британки саме такі цінності, підштовхуючи її до пошуку засобів оволодіння ними. Базовими рисами «героїнь» публікацій цього журналу є незалежність, духовна сила, соціальна активність, гламурність.

Ключові слова: соціолінгвістика, соціальний стереотип, жіноче мовлення, концепт, концептор.

Постановка проблеми та зв'язок з попередніми дослідженнями. Сучасна лінгвістична наука характеризується опорою на когнітивно-дискурсивну парадигму в своїх дослідженнях, у фокус уваги лінгвістів попадає дискурс як ситуативно зумовлена мовленнєво-розумова діяльність людини [1–25]. Це викликає інтерес до вивчення лінгво-культурологічних, соціолінгвістичних особливостей медіадискурсу, особлива увага приділяється закономірностям зазначеного дискурсу, зумовленим гендерною адресацією [1–29]. У зв'язку з цим потрібно зазначити, що дуже важливим вважається аналіз дискурсів маніпулятивного характеру, спрямованих на регуляцію соціальної поведінки [2; 3; 4; 5; 7; 14].

Прийняті в суспільстві норми поведінки та оцінка тих чи інших явищ безпосередньо залежать від соціальних стереотипів певної спільноти. Гендерні стереотипи також належать до соціальних стереотипів. Потужним впливом на громадську думку стають сучасні засоби масової комунікації (ЗМК). Вони формують світоглядні стереотипи, проєктують моделі поведінки членів тієї чи іншої історичної, національної та релігійної спільноти, поширюють певні ціннісні орієнтири. Важливу роль у цьому процесі відіграють жіночі журнали [4; 5; 7; 8; 14; 15; 18].

За даними Г. Т. Крижанівської, на сьогодні у світі налічують сотні різноманітних жіночих видань. У свою чергу ринок Великобританії представлений часописами, які орієнтуються на різні вікові категорії читачок: починаючи від Barbie (5–10 років) та Miss (10–14 років) до The Lady, People's Friend (від 45-ти та старші). Окрім вікового розмежування, простежується також розмежування тематичне: журнали про здоров'я, стиль та моду, оформлення інтер'єру, догляд за дітьми тощо. Широкий спектр жіночих часописів орієнтується на загальні інтереси сучасної жінки [5, с. 82].

Особливе місце тут займають так звані «глянцеви» журнали. Вони вирізняються великим обсягом, високою якістю поліграфічного оформлення, насиченістю ілюстративним матеріалом, значним відсотком реклами та відносно високою ціною. На думку дослідниці, саме їм належать провідні позиції на ринку засобів масової інформації, про що свідчить не лише їх величезний наклад, але й глобальність: під однією й тією самою маркою-логотипом вони виходять у багатьох країнах світу. Деякі з них, зокрема Cosmopolitan, створили власний бренд [1, с. 14; 2, с. 12].

О. Кир'янова підкреслює, що саме жіночі видання у США ще на початку ХХ ст. першими у цій країні досягли мільйонних накладів і стали масовими [4, с. 90]. Вони й досі залишаються на цій пе-

редовій позиції, проте перестали бути лише журналами, а перетворилися на показник стилю життя [14, с. 454], такий собі «навчальний посібник» із основ життя та поведінки сучасної жінки. Наприклад, дівчина у стилі Cosmo — молода, незалежна та енергійна; сама обирає собі шлях і досягає успіху, а журнал допомагає їй порадами щодо здоров'я, зовнішності, стосунків із близькими тощо [14, с. 454; 25, с. 57].

М. Фергюсон зазначає, що жіночі часописи виконують роль сучасних «жриць» жіночності, пропонуючи крок за кроком інструкції та поради щодо належного виконання ролей та сповідання цінностей сучасної жінки [20, с. 4–11]. Дослідники жіночих часописів також вважають, що важливе значення в цьому процесі належить їхньому зовнішньому вигляду, темам, які вони висвітлюють, рекламі, мовним особливостям тощо [8, с. 73; 27, с. 145].

Соціальну роль таких видань важко переоцінити, завдяки їм читачки «формують свої життєві цілі, естетичні смаки, моральні орієнтири» [16, с. 145]. Вони інтерпретують, дають оцінку цій інформациі, а отже, залучаються до певного процесу взаємодії, завдяки якому, за словами М. Телбот, «уникають самотності, проти якої так протестують» [28, с. 145].

У свою чергу представники сучасного феміністичного руху жорстко критикують жіночі часописи і висловлюють сумніви щодо релевантності їх тематичної сфери, засуджують такі видання за те, що вони культивують ідею, «що жінка має працювати тільки вдома, виконуючи обов'язки домашньої господарки, робити все, щоб підтримувати красу свого тіла, її зусилля мають бути спрямованими на пошуки чоловіка та утримання його біля себе» [26].

Всі зазначені вище фактори пояснюють зацікавленість дослідників до аналізу жіночих періодичних видань. Жіночий часопис «Grazia» також підлягав дослідженню [25; 26], однак системного опису соціолінгвістичних характеристик цього журналу ще надано не було, не було також визначено його маніпулятивну спрямованість, не було визначено характер жіночого стереотипу, на який він орієнтується.

На сьогоднішній день «Grazia» — це міжнародний жіночий тижневик, який виходить у Великій Британії з 2005 року. Популярність видання та його цінова доступність навели нас на думку про можливість його впливу на широке коло жіночої аудиторії Великої Британії. Саме це і спонукало нас до соціолінгвістичних досліджень даного жіночого часопису у когнітивно-дискурсивній парадигмі. **Мета** нашої наукової розвідки зводиться до встановлення соціального стереотипу читацької аудиторії журналу «Grazia» на базі лінгвістичних досліджень його публікацій. **Об'єкт** нашого дослідження — шість випусків зазначеного часопису за різні роки (25/08/2008, 10/11/2008, 7/2/2011, 14/3/2011, 16/10/2017, 4/9/2018). На нашу думку, підбірка для аналізу періодичних видань, що охоплює більш широкий часовий діапазон, дає змогу встановити постійні та тимчасові тенденції їх організації. **Предмет** цього дослідження — лінгвістичні особливості публікацій жіночого часопису «Grazia» та їх соціальна обумовленість.

Виклад основних положень дослідження. «Grazia» є регіональним виданням міжнародного часопису; має досить довгу особисту національну історію; є власністю міжнародного видавничого концерну.

У листопаді 1938 року з друку вийшов перший примірник періодичного видання «Grazia», заснованого італійським видавництвом Mondadori. Прототипом видання став американський часопис «Harper's Bazaar» [26]. З першого номера в періодичному виданні автори публікацій звертаються до традиційних для італійської жінки стереотипів — куховарства та виховання дітей, що на той час було досить сміливим, оскільки фашистський режим Муссоліні активно впроваджував у суспільство інші ідеологічні моделі. Тому навіть такі консервативні стереотипи, як куховарство та виховання дітей не були доброзичливо сприйняті у фашистських колах, а сам часопис почав виконувати соціальне замовлення влади, друкуючи на своїх сторінках публікації профашистської орієнтації [3]. Після завершення Другої світової війни видання часопису продовжувалось, причому у публікаціях на його сторінках знову доносили до читачів консервативні, традиційні для Італії цінності [3].

На сучасному етапі цей часопис в Італії знаходиться у власності Сільвіо Берлузконі, у той час як його британське видання належить концерну Бауер. Останні роки демонструють наміри керівництва міжнародного медіаконцерну, якому зараз належить частина прав на це видання, значно розширити його циркуляцію не тільки в Західній Європі, але і в інших частинах світу [26].

Видавництво часопису у Британії розпочалося в січні 2005 року [там само]. Зараз періодичне видання в цій країні випускається у форматі тижневика. Хоча за традиційною класифікацією [3] обраний для дослідження часопис є тижневиком, за своїм обсягом (124 сторінки) він наближується до щомісячних журналів для жінок, які, як зазначалось вище, прийнято відносити до ексклюзивних. Якість та щільність паперу, на якому надруковано тижневик, висока якість ілюстрацій теж дають змогу порівнювати його з ексклюзивним часописом, що виходить з друку щомісячно. Формат тижневика — А4.

Однак дослідження змісту цього видання демонструє наявність суттєвих відмінностей від близьких до нього за обсягом щомісячних ексклюзивних часописів для жіночої читацької аудиторії. Навіть перше поверхове знайомство з часописом дає змогу побачити, що незважаючи на досить великий загальний обсяг більша частина розміщеного у ньому матеріалі є високоякісними кольоровими рекламними фотографіями (60 % від загального обсягу).

Стосовно публікацій — їхній обсяг, як правило, становить 1 або 2 сторінки. Слід також зазначити, що в самих публікаціях значна частина простору сторінки відводиться під ілюстрації (від 60 % до 90 % площі сторінки), тим самим зменшуючи обсяг тексту. Таким чином, при першому знайомстві з журналом виникає враження, що цей тижневик треба в першу чергу розглядати, а не читати.

З усього зазначеного вище ми можемо зробити висновок, що британський варіант міжнародного журналу для жінок «Grazia» є популярним, недорогим за вартістю виданням, яке за своєю формою намагається повторити ексклюзивні гламурні жіночі журнали.

Оскільки часописи такого плану націлені на формування певного стилю життя та специфічного сприйняття дійсності [1; 2; 3; 4; 17; 18; 20; 25; 27; 28], то постають питання про те, які саме жіночі ідеали це видання допомагає сучасним британкам втілювати в життя та на яку вікову та соціальну групу жінок воно спрямоване.

Виходячи із зазначених вище завдань, наше соціолінгвістичне дослідження було спрямоване на встановлення характеру взаємозв'язку між лінгвальними особливостями матеріалів, що підлягали аналізу, та соціальними явищами, які вони відтворювали.

Перш за все треба зазначити, що на лексичному та граматичному рівнях публікації часопису «Grazia» чітко спрямовані на жіночу, молодіжну аудиторію (між 20–25 роками). Це підтверджується такими положеннями: 1) автори використовують неформальний стиль спілкування, що характеризується наявністю сленгових лексичних одиниць, притаманних зазначеній вище віковій категорії жінок (*get-up-and-go* — енергія; *tell-all-book* — автобіографія; *toy boy* — юнак; *A-list* — класний; *fash* — *fashion*; *cardi* — *cardigan*; *When the deeply conservative US President can't keep his hands off the burnished butts of the women's Olympic volleyball team, you know these girls are something else* [30–35]); 2) дослідники медіатекстів зазначають, що для неформального жіночого мовлення характерним є вживання оцінної та зменшувальної лексики, вони навіть говорять про наявність так званого «жіночого» жаргону [8–10; 11–13; 15; 19; 21; 22]. Ці тенденції характерні і для журналу «Grazia» (*The cute skirt is super-flattering; These lovelies had the fash pack* [30–35]); 3) гендерні дослідження мови також свідчать про те, що жінки частіше вживають питальні та окличні речення [8–10; 11–13; 15; 19; 21; 22]. У публікаціях, що підлягали дослідженню, дуже частотними виявились риторичні, неформальні запитання, загальні, спеціальні, декларативні. Останні були переважно еліптичними. Всі типи запитань вживались у більшості випадків у заголовках та на обкладинках. (*It's Peaches, what do you expect? Why have one, when you can buy three? Is Lucy's marriage on the rocks? Eek or chick? Should every woman try a toy boy? Who hasn't fallen out with a work colleague? Asy in a wedding dress?* [30–35]); 4) результати нашого дослідження також свідчать про високу частотність вживання імперативних речень у рекламних текстах часопису «Grazia». Окрім того, що імперативні речення є характерними для реклами [7, с. 73], у даному випадку вражає їхня переважна кількість порівняно з рекламними текстами не суто жіночих видань. На нашу думку, це можна пояснити позитивною реакцією молодих жінок, яким притаманна деяка невпевненість, на отримання порад від авторитетних джерел стосовно важливих для них проблем (*Start off by doing stretches... after two weeks. Do 15 minutes of resistance training. Eat until you are full. Include protein in every meal* [30–35]); 5) характерною ознакою публікацій у журналі, що досліджувався, є вживання значної кількості окличних речень та вигуків. За твердженням лінгвістів, це є характерною рисою жіночого мовлення [8–10; 11–13; 15; 19; 21; 22] (*Hmm, let's wait and see. SHHH! The 15 secret new wrinkle — busters have landed. Hurrah!* [30–35]).

Отже, всі зазначені вище лінгвістичні прийоми застосовувались авторами при складанні медіатекстів із урахуванням гендерних, вікових та соціальних особливостей цільової аудиторії. Сленг і так званий «жіночий» жаргон, що зустрічається у часописі «Grazia», обіймає таку тематику як мода, стосунки між жінкою та чоловіком, здоров'я, дієта, жіноче тіло, відпочинок. Він є характерним для конкретної вікової категорії жінок (20–25 років). На синтаксичному рівні також спостерігається суто жіноча, молодіжна комунікативна спрямованість (високоемоційні вигуки, питальні речення (риторичні, декларативні, загальні і спеціальні), еліптичні речення). Із цього можна зробити висновок, що автори максимально наблизили лінгвальні особливості своїх публікацій до вимог типової представниці цільової аудиторії — молодій жінки 20–25 років. Завдяки цьому зменшується психологічна відстань між автором та читачами, стосунки між ними стають більш довірливими, посилюється вплив публікацій на цільову аудиторію.

Далі ми перейдемо до визначення соціального стереотипу британки, на яку розрахований жіночий журнал «Grazia». Це дасть нам змогу, з одного боку, проаналізувати особливості менталітету сучасної британської жінки, а з іншого — побачити, які саме суспільні та соціальні орієнтири формує у жінок цей журнал. На думку психолінгвістів та соціолінгвістів, у соціальних стосунках, коли мова йде про використання стереотипів, впізнання замінює розуміння. У той самий час стереотип виступає як керівництво до дії: люди не тільки впізнають звичні зразки, але й намагаються слідувати їм, щоб бути зрозумілими для інших і для себе [4; 8; 15; 25].

З цією метою ми визначаємо концептосферу публікацій часопису «Grazia» та лінгвістичні засоби її вербалізації.

У нашому дослідженні ми спираємось на визначення концепту О. Кубрякової, яка вважає, що це — «одиниця свідомості та інформаційної структури, що відображає людський досвід; а також «оперативна одиниця пам'яті, всієї картини світу, квант знання» [6, с. 90].

У свою чергу Н. Фоміних додає: «Концепт — це інваріант, а у мові його втілюють концептори, що постають як варіанти та варіації» [16, с. 177].

Концептори — варіанти, різні за своєю мовною репрезентацією: слово, фразеологізм, словосполучення, речення, текст або його фрагмент. Варіації — це словозмінні парадигми і словотвірні ряди (гнізда) [16, с. 178].

Під час аналізу публікацій жіночого журналу «Grazia» нами було виділено ряд концептів та концепторів, що складають їх номінативні поля, які розкривають суть жіночого стереотипу, що пропагується цим виданням. До них належить низка концептів.

Концепт «СУСПІЛЬНА РОЛЬ ЖІНКИ»

Жінка — це порядна, благородна, морально і духовно сильна істота, здатна на прояв співчуття, яка спроможна піклуватися з материнською відданістю про чоловіка; у свою чергу чоловік — більш слабка в адаптивно-соціальному аспекті істота, що може навіть бути проблемою для суспільства, може проявляти риси соціопата. Жінки — це рятівники слабких депресивних чоловіків і, таким чином, і всього суспільства.

Концептори:

- *single ladies to do the honourable thing and marry a dysfunctional man;*
- *unmarried men become a 'problem for society' and, out of wedlock, are 'released to do things they wouldn't normally do;*
- *everyone takes responsibility for their actions instead of relying on a partner to set them on the straight and narrow;*
- *But why should a man rely on a woman's mothering to rein him in and stop him behaving like a deplorable thug?* [30–35]

Концепт «СТИЛЬ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ»

Сучасна жінка — розкована, самостійна, продуктивна в кар'єрі та житті (*buoyant, productive and cheery*). Може дозволити собі відпочинок на відомих дорогих курортах (*Italian Riviera, Portofino*), не має ніяких упереджень щодо споживання елегантних алкогольних напоїв (*enjoy their aperitivo*).

Вона намагається вести розкішний спосіб життя (*London club Queen of Hoxton*), (*Paris Fashion Week*), користується соціальними мережами, які є сучасним модним засобом комунікації (*Instagram influencers*). Цікавиться сучасною літературою, читає твори модних, популярних авторів (*Jess Walter «We In Water»*). Переймається проблемами сім'ї, зокрема жорстокості чоловіків щодо жінок. Тематика творів, пропонованих жінкам для читання, також охоплює «чоловічу» сферу, їхню роздавленість тяжкими обставинами життя, загубленістю надій, нездійсненністю мрій, постійною боротьбою із повсякденним тягарем життя (*Walters' collection focuses on men who are coming apart, struggling with daily life and diminished dreams*).

Концептори:

- *to drink in this made-for-Instagram seaside village on the Italian Riviera; – enjoy their aperitivo;*
- *the open-air cafés with their stunning sea views; – Italian Riviera; – Piazza Marconi; – Rome, Pisa or Genoa; a ferry from Genoa and Portofino; – Monterosso; – Jeffrey Eugenides «Fresh complaints» capturing lives in flux; – Jess Walter «We Live In Water»; – Walters' collection focuses on men who are coming apart, struggling with daily life and diminished dreams; – Sara Taylor «The Shore»; – Shortlisted for a host of awards when published; – Exploring family, entrapment and male violence against women; – Smashbox Photo Finish Radiance Primer; – Grazia' Photo Finish Foundation Primer; – Natural Cycles; – buoyant, productive and cheery; – Skepta; – Mercury Prize; – Best Grime Act at the MOBO Awards; – Female Hype; – London club Queen of Hoxton; – Instagram influencers; – Diptyque's Car Diffuser; – Paris Fashion Week; – Jeanne Damas; – Alexa Chung* [30–35].

Наступний виокремлений нами складник стереотипу «сучасна британка» — це концепти «Врода» та «Гламурність», які нерозривно пов'язані між собою та є підпорядкованими більш загальному концепту «Стиль життя сучасної жінки».

Концепти «ВРОДА» І «ГЛАМУРНІСТЬ»

Вродливою жінкою насамперед вважається гламурна жінка, еталоном якої є різні відомі моделі, актриси та артистки (*French model / chanteuse Françoise Hardy*).

Для вроди, яку пропагує журнал, що досліджується, природна привабливість не є достатньою. Врода — це орієнтація на гламурність. Гламурність становить естетичний феномен, заснований на принципах гедонізму, пов'язаний із культурою масового споживання, модою та шоу — бізнесом. Для світосприйняття гламуру характерним є акцент на розкоші та зовнішньому блиску. Йому притаманні й такі риси як недбайлива елегантність, ексклюзивність, демократичність, елітаризм, аристократична розкіш, сексуальна свобода. Еротика жіночого тіла також завжди була і залишається однією з основ гламуру.

Обличчя сучасної жінки не може бути природним, його треба створити за допомогою дорогих, якісних та ефективних косметичних засобів (*making faces fresh and dewy; full face of make-up*), во-

лося в неї повинно бути пофарбоване в ексклюзивні кольори (*hair-colour change; flame red, platinum blonde*), від тіла вимагається бути еротичним та доглянутим (*body brilliance, post-shaved legs, leave limbs lustrous*), одяг має бути яскравий та сексуальний (*burgundy, lemon and onyx clothes*), пропонують орієнтацію на відомі особистості модельного та шоу-бізнесу (*Natalie Portman, Alexa Chung*), підкреслюють необхідність носити вишукані брендові прикраси (*Frida Kahlo bracelet, white ring*).

Концептори:

– *Body brilliance; – the beauty world; – glorious at-home; – treatments; – transforming beautifiers; – heaven-sent smells; – post-shaved legs; – magic-hour glow; – all-important selfies; – making faces fresh and dewy; – sweep away sweat; – leave limbs lustrous; – hair is bunched up on top of my head; – ginormous pyjama-style checked trousers and a great big chef's jacket; – hair-colour change; – burgundy, lemon and onyx clothes; – flame red, platinum blonde; – ombre effect; – terrific rose-scented lip balm; – radiant skin; – make-up application; – Daily Oil Wash; – Daily Perfecting Cream; – Apothecary brand Buly; – Chanel Les Beiges Healthy Glow Sheer Colour Stick Blush; – NARS Blush in Blissful; – Orange Blossom; – Chabuddy G; – People Just Do Nothing; – Versace; – Gucci; – wine-hued velvet suit; – mock-croc loafers with gold edging; – hexagonal-framed aviators; – French model / chanteuse Françoise Hardy; – a trench coat; – pink framed specs; – film Mother; – Natalie Portman; – Emma Watson; – Hollywood; – white ring; – girl-of-the-moment Elie Reigat; – Fashion Month; – Kiehl's sumptuous Creme de Corps body lotion; – Creme de Corps Dry Body Oil; – Stormzy tracks; – Frida Kahlo bracelet; – iconic Mexican artist; – the ultimate symbol of female empowerment; – Paris Fashion Week; – Jeanne Damas; – Alexa Chung; – Man Repellers [30–35].*

Висновки. Лінгвістичний аналіз текстів публікацій жіночого журналу «Grazia» свідчить про те, що їхні автори чітко зорєнтовані на імітацію реального мовлення середньої британської жінки 20–25 років із метою встановлення максимально довірливих стосунків із цією категорією населення, яка є цільовою аудиторією видання, для посилення впливу на неї.

Характерними рисами типової сучасної британки такого віку й такої соціальної групи є інтелект, незалежність, духовна сила (у цьому сенсі вона навіть сильніша за чоловіка, якому вона допомагає у вирішенні його численних соціальних проблем). Вона є соціально активною, націленою на кар'єрне зростання, прагне до високих стандартів життя; дбає про свою зовнішність, красу тіла, уважна до свого одягу, але все це з орієнтацією на гламурність (на протизвагу природній красі).

Як зазначає Кейт Аллен, жіночий журнал створює ідеальний образ жінки, яка веде життя, далеке від реального життя середньої жінки; він нав'язує певну ідеологію, яка впливає на світосприйняття та поведінку жінок; погляди, що висловлюються в такому виданні, та його провідна тематика є факторами формування ідеології [17].

У світлі цього можна стверджувати, що жіночий часопис «Grazia», у фокусі якого є гламурний стиль життя сучасних світових зірок, новини із сфери високої моди та інформація про найпривабливіші сучасні розваги та курорти, протиставляє буденності існування середньої британки саме ці цінності, підштовхуючи її до пошуку засобів оволодіння ними. Базовими рисами «героїнь» публікацій цього журналу є незалежність, духовна сила, соціальна активність, гламурність.

Л і т е р а т у р а

1. Альперина С. И. Адаптация женских иностранных изданий к российскому медиарынку (на примере журналов «Космополитэн» и «Эль»): автореф. дис ... канд. филол. наук: спец. 10.01.10 «Журналистика» / С. И. Альперина. — М., 2003. — 24 с.
2. Демченко В. Д. Феномен жіночого глянцевого часопису: особливості читацького сприйняття // Наукові записки Інституту журналістики. — Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. — № 8. — С. 9–13.
3. Жукова А. В. Женская пресса как фактор социализации личности [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.10 «Журналистика». — СПб.: Санкт-Петербургский гос. ун-т, 1998. — 18 с.
4. Кирьянова О. Г. Американские женские журналы как тип массовых пропагандистских изданий // Вестник МГУ. Сер. «Журналистика». — М., 1978. — № 1. — С. 90–91.
5. Крижанівська Г. Т. Сучасний англomовний жіночий журнал як фемінно-маркований тип медіа-дискурсу // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. — К.: Київський національний лінгвістичний університет, 2012. — Серія «Філологія». — Т. 15. № 1. — С. 81–87.
6. Кубрякова Е. С. Концепт. Концептуализация // Краткий словарь когнитивных терминов. — М.: Филол. ф-т МГУ, 1996. — С. 90–94.
7. Малышенко А. О. Гендерные аспекты англоязычного рекламного дискурса // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2004. — № 636. — С. 88–91.
8. Малышенко А. О. Гендерные пресуппозиции рекламного дискурса // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2005. — № 667. — С. 72–74.
9. Малышенко А. О. Гендерный аспект стилистики рекламных текстов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2006. — № 725. — С. 146–149.
10. Марценюк Т. О. Гендерна соціалізація як процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності [Електронний ресурс]. — URL: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1394/3/martsenyuk_genderna%20socializaciya%201.pdf (20.09.2013).
11. Морозова І. І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. І. Морозова. — Х., 2004. — 20 с.

12. *Основи теорії гендеру* : [навч. посібник / наук. ред. Агеєва В. та ін.]. — К. : «К. І. С.», 2004. — 536 с.
13. *Побережная О. Ю.* Особенности языкового поведения мужской и женской языковых личностей в газетном дискурсе // Мова. — Одеса : Астропринт, 2003. — № 8. — С. 204–208.
14. *Синельникова Л. Н.* Специфика адресант-адресатных отношений в масс-медийном дискурсе // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : «Филология. Социальная коммуникация». — 2008. — № 1. — С. 140–153.
15. *Старченко Т. В.* Гендерні акценти у сучасній жіночій періодиці // Научные записки Луганского государственного педагогического университета. Сер. : «Филологические науки». — Луганск : Альма Матер, 2002. — С. 303–312.
16. *Фоминых Н. В.* Концепт, концепторы, художественный текст // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. научных работ, научных рефератов. — Воронеж: МИОН; Воронежский гос. ун-т, 2001. — С. 176–179.
17. *Allen, Kate.* Diet Girl — Feminism and Women’s Magazines. August 16, 2002. URL: http://www.thefword.org.uk/features/2002/08/diet_grrrl_feminism_and_womens_magazines
18. *Caldas-Coulthard C, Coulthard M.* Women who pay for sex and enjoy it : Transgression versus morality in women’s magazines // Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis. — N. Y. : Routledge, 1996. — P. 250–270.
19. *Elgin S. H.* Men, Women, and the Gentle Art of Verbal Self-Defense. — N. Y. : John Wiley & Sons, 1993. — 307 p.
20. *Ferguson M.* Forever Feminine: Women’s Magazines and the Cult of Femininity. — L. : Heinemann, 1983. — 243 p.
21. *Hayashi R.* Hierarchical interdependence expressed through conversational styles in Japanese women’s magazines // Discourse and Society. — 1997. — № 8. — P. 359–388.
22. *Labov W., Waletzky J.* Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience // Essays on the Verbal and Visual Arts / [ed. J. Helm]. — Seattle : University of Washington Press, 1967. — P. 12–44.
23. *Litosselity L.* Gender and Language : Theory and Practice — L. : Hodder Arnold, 2006. — 190 p.
24. *Machin D., Thornborrow J.* Branding and Discourse : The Case of Cosmopolitan // Discourse and Society. — 2003. — V. 14. № 4. — P. 453–471.
25. *McKay S., Bonner Fr.* Evaluating illness in women’s magazines // Journal of Language and Social Psychology. — 2002. — V. 21. № 1. — P. 53–67.
26. *Norval E.* Research into Women’s Magazines and the Social Construction of Womanhood. — URL: <http://www.media.leeds.ac.uk/files/2011/12/Emily-Norval1.pdf>
27. *Shevelov K.* Women and Print Culture : The Construction of Femininity in the Early Periodicals. — L. : Routledge, 1989. — 235 p.
28. *Talbot M.* A synthetic sisterhood: false friends in a teenage magazine // Gender Articulated / Eds. K. Hall, M. Bucholtz. — N. Y. : Routledge, 1995. — P. 144–165.
29. *Teso-Craviotto del M.* Words that matter : Lexical choice and gender ideologies in women’s magazines // Journal of Pragmatics. — 2006. — V. 38. — Iss. 11. — P. 2003–2021.
30. *Grazia*, August 25, 2008. — London. — 100 p.
31. *Grazia*, November 10, 2008. — London. — 110 p.
32. *Grazia*, February 7, 2011. — London. — 115 p.
33. *Grazia*, March 14, 2011. — London. — 123 p.
34. *Grazia*, October 16, 2017. — London. — 124 p.
35. *Grazia*, September 4, 2018. — London. — 120 p.

References

36. Al’perina, S. I. (2003), *Adaptation of Foreign Women’s Magazines to Russian Mediamarket (on the material of Magazines «Cosmopolitan» and «ELLE») : author’s thesis [Adaptacija zhenskikh inostrannykh izdanij k rossijskomu mediarynku (na primere zhurnalov «Cosmopolitan» i «ELLE»)]* : avtoref. dis. ... kand. filol. Nauk : spec. 10.01.10 «Zhurnalistika», Moscow, 24 p.
37. Demchenko, V. D. (2002), «Phenomenon of Women’s Glossy Magazine : Peculiarities of Readership Perception», *Proceedings of the Institute of Journalism* [«Fenomen zhinochoho gliancevoho chasopysu: osoblyvosti chytac’koho spryjniattia», Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky], Kiev Taras Shevchenko National University Publishing house, vol. 8, pp. 9–13.
38. Zhukova, A. V. (1998), *Periodicals for Women as Personality Socialization Factor : author’s thesis [Zhenskaja pressa kak faktor socializacii lichnosti : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: spec. 10.01.10 «Zhurnalistika»]*, St. Petersburg State University, St. Petersburg, 18 p.
39. Kir’janova, O. G. (1978), «American Women’s Magazines as a Type of Mass Propagandistic Publications», *MSU Vestnik. Series 10 : Journalism* [«Amerikanske zhenske zhurnaly kak tip massovykh propagandistskikh izdanij», Vestnik MGU. Serija 10: «Zhurnalistika»], Moscow, vol. 1, — pp. 90–91.
40. Kry’zhaniv’ska, G. T. (2012), «Modern English Women’s Magazine as a Feminine Type of Mediadiscourse», *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology* [«Suchasnyj angломovnyj zhinochyj zhurnal jak feminno-markovanyj typ media-dyskursu», Visnyk Kyivs’koho nacional’noho lingvistychnoho universytetu. Serija «Filologija», KNLU Publishing house, Kyiv, vol. 15, No. 1, pp. 81–87.
41. Kubrjakova, E. S. (1996), «Concept. Conceptualization», *A Brief Dictionary of Cognitive Terms* [«Koncept. Konceptualizacija», *Kratkij slovar’ kognitivnykh terminov*], Faculty of Philology of MSU, Moscow, pp. 90–94.
42. Malysenko, A. O. (2004), «Gender Aspects of English Advertising Discourse», *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University* [«Gendernye aspekty anglojazychnogo reklamnogo diskursa», *Visnyk Kharkivs’koho nacional’noho universytetu imeni V. N. Karazina*], Kharkov, vol. 636, pp. 88–91.
43. Malysenko, A. O. (2005), «Gender Presuppositions of Advertising Discourse», *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University* [«Gendernye presuppozicii reklamnogo diskursa», *Visnyk Kharkivs’koho nacional’noho universytetu imeni V. N. Karazina*], Kharkov, vol. 667, pp. 72–74.

44. Malysenko, A. O. (2006), «Gender Aspect of Advertisements Texts Stylistics», *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University* [«Gendernyj aspekt stilistiki reklamnykh tekstov», *Visnyk Kharkivs'koho nacional'noho universytetu imeni V. N. Karazina*], Kharkov, vol. 725, pp. 146–149.
45. Marcenyuk, T. O. (2013), *Gender Socialization as a Process of Masculin and Feminin Attributes of Gender Identity Formation* [Genderna socializacija jak proces formuvannia maskulinnykh ta feminnykh oznak gendernoi identychnosti], (available at:) http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1394/3/martsenyuk_genderna_%20socializaciya_%201.pdf (20.09.2013).
46. Morozova, I. I. (2004), *Communicative Strategies of Politeness in Stereotypical Genderlect of a Victorian Woman : author's thesis* [Komunikatyvni strategii vvichlyvosti u stereotypnij movlennievij povedinci viktorians'koi zhinky : avtoref. dys. ... kand. filol. Nauk : 10.02.04 «Germans'ki movy'», Kharkiv, 20 p.
47. *Foundations of Gender Theory* (2004) [Osnovy teorii genderu : navch. posibnyk], ed. V. Ageeva & al., K. I. S. Publishing house, Kyiv, 536 p.
48. Poberezhnaja, O. Ju. (2003), «Peculiarities of Male and Female Genderlects in Newspaper Discourse», *Mova* [«Osobennosti jazykovogo povedenija muzhskoj i zhenskoj jazykovykh lichnostej v gazetnom diskurse», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 8, pp. 204–208.
49. Sinel'nikova, L. N. (2008), «Specificity of Addresser-Addressee Relations in Massmedia Discourse», *Scientific notes of the Taurida National Vernadsky University. Series: «Philology. Social Communication»* [«Specifika adresant-adresatnykh otnoshenij v mass-medijnom diskurse», *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo. Ser. : «Filologija. Social'naja komunikacija»*], Simferopol, vol. 1, pp. 140–153.
50. Starchenko, T. V. (2002), «Gender Accents in Modern Women's Periodicals», *Scientific notes of the Lugansk State Pedagogical University Series Philological Sciences* [«Genderni akcenty u suchasnij zhinochij periodyci», *Nauchnye zapiski Luganskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Ser. : «Filologicheskie nauki»*], Al'ma Mater, Lugansk, pp. 303–312.
51. Fominykh, N. V. (2001), «Concept, Conceptors, Literatery Text», *Methodological problems of cognitive linguistics : collection of scholarly works and essays* [«Koncept, konceptory, khudozhestvennyj tekst», *Metodologicheskie problemy kognitivnoj lingvistiki : sb. nauchnykh rabot, nauchnykh referatov*], ed. I. A. Sternin, Voronezh State Univ., MION, Voronezh, pp. 176–179.
52. Allen, K. (2002), *Diet Girl — Feminism and Women's Magazines*. August 16, 2002 (available at) : http://www.thefword.org.uk/features/2002/08/diet_grrrl_feminism_and_womens_magazines
53. Caldas-Coulthard, C., Coulthard, M. (1996), «Women who pay for sex and enjoy it : Transgression versus morality in women's magazines», *Text and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis*, Routledge, N. Y., pp. 250–270.
54. Elgin, S. H. (1993), *Men, Women, and the Gentle Art of Verbal Self-Defense*, John Wiley & Sons, N. Y., 307 p.
55. Ferguson, M. (1983), *Forever Feminine : Women's Magazines and the Cult of Femininity*, Heinemann, London, 243 p.
56. Hayashi, R. (1997), «Hierarchical interdependence expressed through conversational styles in Japanese women's magazines», *Discourse and Society*, vol. 8, pp. 359–388.
57. Labov W., Waletzky, J. (1967), «Narrative Analysis : Oral Versions of Personal Experience», *Essays on the Verbal and Visual Arts*, ed. J. Helm, University of Washington Press, Seattle, pp. 12–44.
58. Litosseliti, L. (2006), *Gender and Language : Theory and Practice*, Hodder Arnold, London, 190 p.
59. Machin, D., Thornborrow, J. (2003), «Branding and Discourse: The Case of Cosmopolitan», *Discourse and Society*, vol. 14, No. 4, pp. 453–471.
60. McKay, S., Bonner, Fr. (2002), *Evaluating Illness in Women's Magazines*, *Journal of Language and Social Psychology*, vol. 21, No. 1, pp. 53–67.
61. Norval, E. (2011), *Research into Women's Magazines and the Social Construction of Womanhood*, (available at:) <http://www.media.leeds.ac.uk/files/2011/12/Emily-Norval1.pdf>
62. Shevelov, K. (1989), *Women and Print Culture: The Construction of Femininity in the Early Periodicals*, Routledge, London, 235 p.
63. Talbot, M. (1995), «A Synthetic Sisterhood: False Friends in a Teenage Magazine», *Gender Articulated*, eds. K. Hall, M. Bucholtz, Routledge, N. Y., pp. 144–165.
64. Teso-Cravioito del, M. (2006), «Words That Matter : Lexical Choice and Gender Ideologies in Women's Magazines», *Journal of Pragmatics*, vol. 38, Issue 11, pp. 2003–2021.
65. Grazia, August 25, 2008, London, 100 p.
66. Grazia, November 10, 2008, London, 110 p.
67. Grazia, February 7, 2011, London, 115 p.
68. Grazia, March 14, 2011, London, 123 p.
69. Grazia, October 16, 2017, London, 124 p.
70. Grazia, September 4, 2018, London, 120 p.

Natalia G. MOISEIENKO

PhD, Candidate of Science in Philology, Associate Professor, lecturer at the Department of English Grammar, Odessa National I. I. Mechnikov University, 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; тел.: +38 093 4388839; +38 067 1087618; e-mail:natalymoiswx@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8465-5519

Lubov V. SIZOVA,

Senior lecturer at the Department of Linguistic and Humanities Training for International Students, Institute of International Education, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7, Mayakovskogo By-street, Odessa, 65082, Ukraine; тел. +38 067 1682265; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4849-5044

SOCIOLINGUISTIC PECULIARITIES OF THE PUBLICATIONS OF THE BRITISH MAGAZINE «GRAZIA»

Summary. The *object* of our scientific research — six issues of the women's magazine «Grazia» published in different years (25/08/2008, 10/11/2011, 14/03/2011, 16/10/2017, 4/09/2018). In our opinion the analysis based on the media sources embracing wider time span gives possibility to establish constant and temporal peculiarities of their organization. The *subject* of this investigation is interdependence between the linguistic peculiarities of the publications in «Grazia» and their social orientation and functions. The *purpose* of our work is to define the social stereotype of the «Grazia»'s reading public on the basis of linguistic analysis of its articles and advertisements. **Methodologically** our scientific research is grounded on the principles of cognitive-discourse and textual analyses. Its *findings* show that the British weekly magazine «Grazia» combines features of a tabloid and an exclusive monthly periodical. To the greatest extent possible its authors imitate lingual peculiarities of a typical representative of its target readers audience, a young woman of 20-25 years old. It helps the authors increase credibility, authenticity, make the texts up-to-date and, thus, get closer to the reader. All this makes influence on the target audience more effective. **Practical value** of this research lies in the possibility to use its results in the English language teaching. **Results** of this work are: The women's magazine «Grazia» focuses on the glamorous life style of modern pop stars, on the high fashion news, on the advertising of fashionable entertainments and resorts, which contrasts an average British woman's life and encourages her to accept these values and to look for the opportunities to follow them. The basic features of the «Grazia»'s publications characters are independence, strength, social activity, glamour.

Key words: sociolinguistics, social stereotype, women genderlect, concept, conceptor.

МОЙСЕЕНКО Наталия Григорьевна,

кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры грамматики английского языка, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 093 4388839, 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8465-5519

СИЗОВА Любовь Владимировна,

ст. преподаватель кафедры языковой и общегуманитарной подготовки иностранцев Учебно-научного института международного образования Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; пер. Маяковского, 7, г. Одесса, 65082, Украина, тел.: +38 0671682265; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4849-5044

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПУБЛИКАЦИЙ БРИТАНСКОГО ЖУРНАЛА «GRAZIA»

Аннотация. *Объект* нашего исследования — шесть выпусков журнала «Grazia» за разные годы (25/08/2008, 10/11/2011, 14/03/2011, 16/10/2017, 4/09/2018). На наш взгляд, анализ подборки периодических изданий более широкого временного диапазона дает возможность установить постоянные и временные тенденции их организации. *Предмет* этого исследования — лингвистические особенности публикаций женского журнала «Grazia» и их социальная обусловленность. *Цель* нашего научного анализа заключается в определении социального стереотипа читательской аудитории журнала «Grazia» на базе лингвистического анализа его публикаций. **Методологически** наше социолингвистическое исследование основывается на принципах когнитивно-дискурсивного и текстурального анализов. В *результате* исследования было установлено, что Британский еженедельник «Grazia» совмещает черты таблоида и эксклюзивного ежемесячного издания. Его авторы максимально приблизили лингвальные особенности своих публикаций к требованиям типичной представительницы целевой читательской аудитории — молодой женщины 20–25 лет. Благодаря этому сокращается психологическое расстояние между автором и читателями, отношения между ними становятся более доверительными, усиливается влияние публикаций на целевую аудиторию. **Практическое значение** нашего исследования: его результаты могут быть использованы в процессе преподавания английского языка. **Выводы.** Женский журнал «Grazia», фокусирующий своё внимание на отображении гламурной жизни звёзд мировой величины, на презентации новостей из сферы высокой моды, на рекламе модных развлечений и дорогих курортов, противопоставляет обыденности существования современной британки именно эти ценности, подталкивая ее к поиску способов овладения ими. Базовые черты «героинь» публикаций данного журнала составляют независимость, духовная сила, социальная активность, гламурность.

Ключевые слова: социолингвистика, социальный стереотип, женский язык, концепт, концептор.

Статтю отримано 17.02.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139384>

УДК 811.161.1-13'27'42:821.161.1:316.66 А. Чехов

СТЕПАНОВА Светлана Евгеньевна,

магистрант кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 7762277; e-mail: rus_lang@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА ПЕРСОНАЖЕЙ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ А. П. ЧЕХОВА

Аннотация. В данной статье автор продолжает рассматривать вопрос о зависимости речи человека от его социального статуса, расширив аспектную базу социального статуса. *Цель* работы — выявить и проанализировать языковые средства выражения А. П. Чеховым не только профессионального, но и сословного, карьерного, имущественного и культурного статуса. *Материалом* исследования послужили два ранних рассказа писателя: «Толстый и тонкий» (1883) и «Хирургия» (1884). Таким образом, *объектом* изучения являются средства языка, способные выразить в художественной форме социальный статус персонажа, *предметом* исследования — мастерство А. П. Чехова в изображении сословного, карьерного, имущественного, профессионального и культурного статуса человека средствами языка. В работе описательный *метод* сочетается с историко-описательным, а также с методами многофакторного, семантического и социолингвистического анализа. В *результате* исследования обнаружилось, что языковые средства, которые использует А. П. Чехов для выражения социального статуса персонажа, направлены на создание статусного контраста. **Выводы.** Языковыми средствами выражения социального статуса персонажей выступают антонимические пары нарицательных слов и специальных тематических групп, имена и фамилии персонажей, этикетные обороты, клише, бытовые детали, основанные на грамматических особенностях формул социально окрашенной речи. Выражению социального статуса персонажей способствует приём взаимного понижения статуса социально контрастирующих персонажей и приём сочетания невербальных и вербальных средств выражения социального статуса.

Ключевые слова: социальный статус, языковые средства, языковая картина мира, персонаж, идиостиль А. П. Чехова.

Постановка проблемы. Наиболее популярным в современных лингвистических исследованиях является антропоцентрический подход к изучению различного материала. Система научных подходов в истории науки представляет собой расширяющуюся систему, которая на данном этапе состоит из трёх равнозначных парадигм: *сравнительно-исторической, системно-структурной и антропоцентрической* [24, с. 14]. «Каждая из существующих парадигм содержит своё рациональное зерно, свои открытия и взлёты, но охватить все «лики» языка, все его аспекты ни одна из них пока не в состоянии» [15, с. 18]. Для целостного лингвистического исследования антропоцентрический подход, который характеризуется изучением человека в языке и языка в человеке, необходимо использовать в сочетании со сравнительно-историческим и системно-структурным. Сегодня изучение языковых средств, с помощью которых художник слова более ста лет назад выражал социальный статус литературных персонажей, невозможно без учёта языковых, социально-исторических, цивилизационных особенностей той эпохи. Необходимо также использовать достижения системно-структурной научно-исследовательской парадигмы для оптимальной систематизации выявляемых языковых средств. Языковое мастерство А. П. Чехова проявляется сегодня многими гранями таланта художника, которые были скрыты за ограниченными возможностями методологии лингвистических исследований прошлого века. Новизна нашего исследования заключается в комплексном подходе к выявлению и систематизации средств языка, указывающих на социальный статус художественных персонажей.

Связь проблемы с предыдущими исследованиями. Понятие социального статуса первоначально означало правовое положение юридического лица [19, с. 331]. В широкий научный обиход это понятие было введено известным немецким социологом Максом Вебером, в работах которого статус, класс и власть выступают в качестве основных измерений социальной стратификации [30, pp. 305, 927–937]. Изучая принципы общественного устройства, социологи не могли не заметить множества промежуточных образований между классами, большими группами людей, объединяемыми по их отношению к собственности и производству. Задача состояла в том, чтобы найти объективные критерии выделения общественных групп.

Вебер определял социальный статус как общественное признание в виде позитивных или негативных привилегий, основанное на стиле жизни. Стиль жизни включает типичные способы времяпрепровождения, общения, выбора и устройства места жительства, выбора одежды и др. Веберовские параметры социальной стратификации различны по степени абстракции: класс является наиболее абстрактным, а статус — наиболее конкретным звеном в концептуальной триаде М. Вебера. Наиболее конкретное звено оказывается наиболее нагруженным в культурологическом отношении и поэтому получает разнообразные способы выражения в языке.

В лингвистике проблеме способов выражения социального статуса индивида и коллектива уделяют внимание разные учёные. Вопрос о социальном статусе языка и речи возникает в функциональной лингвистике, лингвопрагматике, семиотике, речевом этикете, исторической грамматике, диалектологии, лексикологии, юрислингвистике, переводоведении, стилистике, межкультурной коммуникации, других аспектах изучения языка. В этой области знаний известны авторитетные исследования Э. С. Азнауровой [1], Е. А. Белашовой [2], М. Виденова [3], Т. Г. Винокур [4], Б. Ю. Городецкого [5], В. М. Жирмунского [6], В. И. Карасика [7], Ю. Н. Караулова [8], М. В. Китайгородской и Н. Н. Розановой [9], И. М. Кобозевой [10], Л. П. Крысина [11], Р. Ф. Пауфосимы [18], Е. Н. Степанова [25], Ю. С. Степанова [27] и других. Имеется несколько монографических исследований творческой манеры письма А. П. Чехова. Обычно в имеющихся работах уделяется внимание тем единицам, которые отличают художественную манеру писателя, формируют чеховский идиостиль. Авторитетные исследования в этом направлении осуществлены Т. А. Кудиновой [12], Т. В. Кыштымовой [13], Е. И. Лелис [14], Г. Е. Махановой [16], М. К. Милых [17], В. П. Ходуса [28]. Намного больше учёных опубликовали результаты своих исследований в виде статей и тезисов докладов. В нескольких наших публикациях мы затрагивали тему изображения А. П. Чеховым языковыми средствами профессиональной картины и эхо-картины мира персонажей [21; 22; 23], что частично отражает их социальный статус. Других работ, посвящённых изучению мастерства А. П. Чехова в использовании языковых средств выражения социального статуса персонажей, нам не удалось найти в современном информационном пространстве.

Постановка исследовательских задач. В данной статье мы продолжим рассматривать вопрос о зависимости речи человека от его социального статуса, расширив аспектную базу социального статуса. Цель работы — выявить и проанализировать языковые средства выражения А. П. Чеховым не только профессионального, но и сословного, карьерного, имущественного и культурного статуса. Материалом исследования послужили два ранних рассказа писателя «Толстый и тонкий» (1883) и «Хирургия» (1884). Таким образом, объектом изучения являются средства языка, способные выразить в художественной форме социальный статус персонажа, предмет же нашего исследования — мастерство А. П. Чехова в изображении сословного, имущественного, профессионального и культурного статуса человека средствами языка. В работе описательный метод сочетается с историко-описательным, а также с методами многофакторного, семантического и социолингвистического анализа. Это указывает на совмещение в методике антропоцентрического, системно-структурного и сравнительно-исторического подходов.

Изложение основного материала. С позиций системно-структурной парадигмы в XX веке было изучено и описано ядро языка, его центр. Теперь внимание переключается на его периферию, на стыки областей научных знаний, на зоны соприкосновения лингвистики с психологией, культурологией, этнографией и другими смежными с лингвистикой дисциплинами. На смену изучению системы и структуры языка на рубеже XX и XXI вв. пришло изучение знаний о языковом пространстве, языковой способности индивида и коллектива, а также о языковой компетенции носителя языка. В лингвистику пришло понимание необходимости учёта «человеческого фактора» как устной, так и письменной коммуникации. По словам Е. Н. Степанова, рассматриваются когнитивные, психолингвистические, этнолингвистические, лингвокультурологические проблемы языковой практики человека; изучается его языковая картина мира, специфика речевого портрета, процессы порождения новых смыслов и форм в индивидуальном сознании, их закрепления либо угасания в коллективном коммуникативном пространстве; выделяются языковые типажы, лингвокультурные сценарии [26, с. 32]. Разумеется, современные научные процессы касаются текстов не только нынешней эпохи, но и эпох прошлых.

В творчестве А. П. Чехова описана речь различных по статусу людей, от простых рабочих до высокопоставленных чиновников. Это может объясняться тем, что сам писатель в своей жизни успел пожить в разных социальных условиях, среди совершенно разных людей. Он испробовал множество занятий, а получив профессию врача и долго выполняя обязанности земского гласного, сталкивался с людьми разного гендера и возраста, совершенно разными по статусным данным, имевшими разные взгляды на многие жизненные ценности, на историю, политику, быт, отношения в обществе и др. Индивидуальные и социальные особенности художественной и языковой картины мира А. П. Чехова дали возможность реалистически изображать социальный статус своих персонажей. В каждом из анализируемых рассказов писатель отдаёт предпочтение нескольким наиболее важным, с его точки зрения, аспектам социального статуса. Автор использует языковые средства, способные выразить эти аспекты настолько реалистично, чтобы читатель сам безошибочно смог определить сословный, карьерный, профессиональный, имущественный либо иной статус персонажа в обществе, а писательская оценка поведения этого персонажа лишь совпала бы с читательской.

I. Так, в рассказе «Толстый и тонкий» выразительные средства социального статуса персонажей указывают на доминирование карьерного и имущественного аспектов их социального статуса. Эти средства служат контрастному восприятию двух групп персонажей: с одной стороны — Михаил (толстый), а с другой — Порфирий (тонкий), его жена Луиза и сын Нафанаил. Чтобы подчеркнуть социальное неравенство этих групп людей, автор создаёт фигуры антитезы для описания их манеры

поведения, речи, внешности, одежды, бытовых деталей. Этим же целям служат антропонимы рассказа. Имеются также языковые средства, выражающие гендерный и возрастной статусы, однако они не играют здесь ведущей роли, так как не участвуют в создании контрастного восприятия противопоставленных А. П. Чеховым персонажей.

Антонимическая пара *толстый* и *тонкий*, является стержневым средством, организующим противопоставление социального статуса случайно встретившихся на вокзале Михаила и Порфирия, которые в годы учёбы в гимназии и юношеской дружбы не испытывали социального неравенства. Прямые значения этих слов указывают лишь на противоположные физические признаки. И действительно, на выражение социального контраста эти слова начинают работать не сразу. Когда старые приятели заметили друг друга, они обрадованы встрече, говорят восторженно, весело, как старые добрые друзья:

— *Порфирий!* — *воскликнул толстый, увидев тонкого.* — *Ты ли это? Голубчик мой! Сколько зим, сколько лет!*

— *Батюшки!* — *изумился тонкий.* — *Миша! Друг детства! Откуда ты взялся?*

— *Милый мой!* — *начал тонкий после лобызания.* — *Вот не ожидал! Вот сюрприз! Ну, да погляди же на меня хорошенько! Такой же красавец, как и был!* [29, с. 26].

Общение носит приятельский характер: речь богата восклицаниями, о чинах пока никто не думает — важен сам факт встречи школьных друзей. Обращаются друг к другу на *ты*, используя фамильярные слова и сочетания положительной оценки типа *голубчик*, *милый мой*, *друг детства*, *красавец*. Тонкий называет Михаила гипокористической формой его имени — *Миша*. В невербалике — искреннее *изумление* и *лобызания*. И такой стиль коммуникации продолжается до того момента, как Порфирий узнаёт, что Михаил продвинулся намного выше по карьерной лестнице, чем он, а значит, и материально обеспечен намного лучше.

Мы убеждаемся, что речевое статусное расслоение членов спонтанно возникшего языкового коллектива является социально приобретаемым феноменом, который подвержен эволюции. В конце XIX века в российском обществе было распространено мнение о том, что полнота человека, то есть *толстый* человек — это показатель здоровья, доброты, социальной и материальной успешности (имеется достаточное средств на питание, одежду, качественное жильё). В то же время, худой, *тонкий* человек традиционно воспринимался как болезненный (туберкулёз и другие болезни, не излечимые в период написания рассказа, не дают возможности располнеть), бедный, а поэтому ограничивающий себя и свою семью в питании, с социально сниженным статусом (чрезмерный физический труд, который не давал возможности полнеть, был уделом людей низкого сословия). Мнение о том, что худые люди злые, связано с фольклорными традициями россиян: Баба Яга и Кощей Бессмертный — очень худые персонажи русских сказок. Имеются поговорки, в которых отражается положительное отношение русских к полноте и сожаление о том, что человек худой, так как это представляется как признак неблагополучия. Например: *Пока толстый сохнет, худой издохнет. Под толстым сукном не хуже согреешься, как под бархатом. С горя, с печали, равна шея с плечами.*

Из реплики тонкого с толстым мы узнаём, что Порфирий дослужился до чина *коллежского асессора*, то есть был государственным служащим восьмого класса из четырнадцати. Это было ниже среднего, так как высшим был первый класс. Восьмой класс соответствовал чину майора, предусматривал обращение *Ваше Высокоблагородие*, однако служащие этого класса имели только личный дворянский титул, который не передавался по наследству [20, с. 600]. Тонкий хвастает наличием *ордена Станислава*. А этот орден был самым младшим по старшинству в иерархии государственных наград, главным образом, для отличия чиновников. Коллежский асессор жалуется на низкое жалование, хотя направлен в этот город на работу *столоначальником*, то есть руководителем *стола* (отдела) в государственном учреждении [20, с. 1270]. В связи с нехваткой денег тонкий *делает* и *продаёт* деревянные портсигары, а его *жена даёт уроки музыки*. Основная оценка успешности Порфирия звучит так: *пробавляемся кое-как*. В конце реплики тонкий искренне хочет узнать о судьбе друга детства, поддержать его, решив, что толстый дослужился до *статского советника*. Этот чин соответствовал 5 рангу Табели, предполагал обращение «Ваше высокоблагородие», занимал промежуточное положение между воинскими званиями полковника и генерал-майора, давал возможность служить вице-губернатором или председателем казённой палаты. Он был низшим классом чиновников первой группы номенклатуры, давал право на высокий должностной оклад, но ещё не давал прав на потомственное дворянство [20, с. 1263]. Таким образом, предлагая ситуативную антонимичную пару *коллежский асессор* — *статский советник*, тонкий предполагает, что статусные отношения между старыми друзьями разные, но не настолько, насколько это оказалось в действительности.

В ответной реплике толстый неожиданно ошарашил тонкого своей успешной карьерой, о которой Порфирий даже не мечтал:

— *Ну а ты как? Небось уже статский?*

— *Нет, милый мой, поднимай повыше,* — *сказал толстый.* — *Я уже до тайного дослужился* [29, с. 27].

Толстый уже получил чин *тайного советника*, был государственным служащим третьего класса Табели о рангах. Это соответствовало званию генерал-лейтенанта и вице-адмирала, требовало об-

ращения *Ваше Превосходительство*, обеспечивало чиновника высокой должностью, жалованьем и давало право на потомственное дворянство [20, с. 1295].

Вслед за **невербальной реакцией**, которая имеет два этапа: этап **приспособления** (*Тонкий вдруг побледнел, окаменел, но скоро лицо его искривилось во все стороны широчайшей улыбкой; ...от лица и глаз ... посыпались искры. Сам он съёжился, сгорбился, сузился... Длинный подбородок жены стал ещё длиннее; Нафанаил вытянулся во фронт и застегнул все пуговицы своего мундира... [29, с. 27]*) и этап **участия** (*...На лице у тонкого было написано столько благоговения, сладости и почтительной кислоты, что тайного советника стошнило. Он отвернулся от тонкого и дал ему на прощанье руку. Тонкий пожал три пальца, поклонился всем туловищем и захихикал, как китаец... [29, с. 28]*), следуют **вербальные статусные изменения**. При этом используются такие языковые средства: формулы подчёркнутой вежливости, принятой между подчинённым и начальником, — **обращение** Порфирия к Михаилу **по чину** (*Ваше Превосходительство*) и на **Вы** и требуемые при этом **формы согласования и координации** по множественному числу при реальной единичности субъекта (*вышли в такие вельможи-с; Помилуйте... Что вы-с*); к некоторым словам присоединяется **постпозитивная частица** *-с*; **изменяется** общая **тональность диалога**, на что указывает появление **статусного слова** *вельможа*, **вежливо-оценочных клише** (*очень приятно-с; помилуйте; живительная влага; милостивое внимание*), **уничжительного междометия** (*хи-хи-с!*), **клише, лишающих речь** лица с более низким социальным статусом **категоричности** (*некоторым образом; вроде как бы; можно сказать*). Реплики становятся бессвязным набором штампов. Например: [тонкий:] — *Я, ваше превосходительство... Очень приятно-с! Друг, можно сказать, детства и вдруг вышли в такие вельможи-с! Хи-хи-с* [29, с. 27]. Здесь мы наблюдаем квинтэссенцию названных средств. Интересно, что вводная конструкция *можно сказать* предупредительно используется со статусным словосочетанием *друг детства*, чтобы, на всякий случай, обезопасить себя указанием на субъективный характер такой трактовки истории взаимоотношений тонкого с толстым. Лицо с более высоким социальным статусом хочет исправить ситуацию, морщится, пытается возразить (*Ну, полно!.. Для чего этот тон? Мы с тобой друзья детства — и к чему тут это чинопочитание!*). Таким образом, толстый продолжает общение на *ты*, но ему ничего не остаётся, как распрощаться со всем семейством. Этим А. П. Чехов высказывает мысль о том, что чинопочитание и внешние статусные атрибуты могут быть сильнее дружеских отношений. У людей с более низким социальным статусом причиной такого поведения становится бедность, нереализованность в карьере и зависть к чужим успехам.

Символичны имена центральных персонажей рассказа. Так, имя толстого, *Михаил*, в переводе с древнееврейского обозначает «богоподобный», а имя тонкого, *Порфирий*, переводится с греческого «багряный», что могло обозначать здоровье, богатство или горячий (огненный) характер, однако в святцах под этим именем значится мученик Порфирий, имевший трудную судьбу не признанного отцом внебрачного сына римского императора Флавия. Таким образом, А. П. Чехов как бы программирует лучший карьерный статус Михаила и «поклонение» ему чинопочитателей.

Уже в самом начале рассказа автор представляет статусное противопоставление одоративных признаков, которые можно считать **бытовыми деталями**. А. П. Чехов тонко подмечает, что от толстого пахло *хересом* и *флёр-д'оранжем* — напитками, которые считались в конце XIX — начале XX века элитными и по цене доступными человеку с очень высокими доходами. Оба номенклатурных наименования не исконны, в языковой картине русского — символы роскоши (*херес* — заимствовано из венгерского (*Heres*); *флёр-д'оранж* (*fleur d'orange* — «цветок апельсина») — из французского). От тонкого же пахло *ветчиной* и *кофейной гуцей* — блюдами человека среднего класса. Причём Чехов использует исконно русскую номенклатуру: *ветчина* и *гуца*. Употребление слова *кофе* вместо *кофейная гуца* снижало бы эффект общности, неисключительности Порфирия.

II. В рассказе «Хирургия» выразительные средства социального статуса персонажей указывают на доминирование сословного, профессионального и культурного аспектов их социального статуса. Эти средства служат контрастному восприятию двух персонажей: **фельдшера** Сергея Кузьмича **Курятин** и **дьячка** Ефима Михеича **Вонмигласова**. По своему карьерному и материальному статусу, а также по статусу места проживания эти персонажи приблизительно одинаковы: оба живут в селе и имеют образование: один — **духовное**, второй — светское **медицинское**. Занимают нижние ступени своих профессий, хотя уже немолоды. (Фельдшер — медицинский работник без высшего образования. Он обычно помогает врачу и по многим вопросам ограничен в праве принятия решений, хотя в отсутствие врача имеет право самостоятельно лечить людей. Дьячок — низший служитель церкви, не имеющий степени священства, помощник священника). Статусный контраст между этими персонажами очевиден как в невербальном, так и вербальном поведении.

Эти люди принадлежат к разным сословиям. Курятин — **разночинец**, а Вонмигласов — представитель **духовного сословия**. На эту разницу А. П. Чехов указывает на протяжении всего рассказа. Так, поведение Вонмигласова регламентировано его сословным статусом. Например, войдя в приёмную для больных, *...дьячок ищет глазами икону и, не найдя таковой, крестится на бутылку с карболовым раствором...* [29, с. 29]. Разночинцы в сословной иерархии находились ниже лиц духовного звания. А. П. Чехов использует описание деталей одежды, которое отчасти характеризует

это. Например: ...*Фельдшер Курятин, толстый человек лет сорока, в поношенной чечунчовой жакетке и в истрёпанных триковых брюках.* <...> ...*Дьячок Вонмигласов, высокий, коренастый старик в коричневой рясе и с широким кожаным поясом* [29, с. 29]. Однако неряшливость Курятин и подтянутость Вонмигласова могут быть обусловлены также личными качествами этих людей, их внутренней культурой.

Сословные различия выражены **фамилиями** персонажей. Писатель, очевидно, указывает на то, что фельдшер, имея фамилию *Курятин*, в разночинцы вошёл из крестьянского сословия, получив среднее медицинское образование. Фамилия же *Вонмигласов* говорит о том, что её носитель — лицо духовного сословия или выходец из этого сословия. Она происходит от старославянского побудительного предложения *Вонми гласу* = «услышь слова» (с этой фразы начинается название православного молитвослова «Вонми гласу моления моего»).

Речь персонажей пестрит **этикетными оборотами** и **прецедентными единицами**, свидетельствующими о сословных, профессиональных и культурных статусных различиях этих людей. Так, фельдшер здороваётся с дьячком, как с давно знакомым человеком, но не соблюдает этикетных приличий: *—А-а-а... моё вам! — зевает фельдшер.* В то же время, дьячок живёт строгим церковным уставом, поэтому для него воскресенье и пост — святые дни, в которые он стремится соблюдать правила православного этикета: *...вынимает... просфору и с поклоном кладёт её перед фельдшером.* <...> *— С воскресным днём вас, Сергей Кузьмич...* [29, с. 29]. С позиций своего сословного и культурного статуса фельдшер оценивает как **предрассудки** многие христианские прецедентные ситуации, с которыми сталкивается дьячок для устранения зубной боли (*носить на руке нитку с Афонской горы, боязнь из-за поста полоскать зуб тёплым молоком*). Соблюдение поста в картине мира Курятин — предрассудок. В воскресенье он спокойно берётся за свою работу и рвёт больной зуб дьячку. Зато Вонмигласов профессионально цитирует Псалтырь, оценивая любой поступок человека и лично себя, не соответствующий правилам церковного устава, как греховный. Например, используя старославянские формы имперфекта и аориста: *Согрешихом и беззаконнахом... Студными бо окалях душу грехми и в лености житие мое иждих... За грехи, Сергей Кузьмич, за грехи!* [29, с. 29].

Речь дьячка пронизана **старославянизмами** (*благодетели, радетели, ироды*), **специальной церковной лексикой** (*литургия, псалтырь, отец иерей, ангелы*), **православными клише** (*отцы родные, мать пресвятая, по гроб жизни, на нашу погибель, свет божий, дай бог вам здоровья, господь просветиль, денно и ночью*), **вместо форм прошедшего времени** нередко используются **деепричастия** (*всё распухши* = «всё распухло», *ночь не спавши* = «ночь не спал»), **множественное число глагола и местоимения** и как формула уважения (*Гликерия Анисимовна, дай бог им здоровья, дали на руку ниточку... да велели тёплым молоком зуб полоскать* [29, с. 30]), и как формула более высокого положения деятеля в сословной или служебной (карьерной) иерархии (*Отец диакон велели водку с хреном прикладывать* [29, с. 30]). Дьячок — профессионал в чтении псалмов и колокольном звоне, он высоко ценит также профессионализм Сергея Кузьмича: *— Вам лучше знать, Сергей Кузьмич. На то вы и обучены, чтоб это понимать как оно есть, что вырвать, а что каплями или прочим чем...* [29, с. 30].

Речь фельдшера отличает её светский характер. Показателем его профессионального статуса является наличие в его речи **специальной медицинской лексики** (*щипцы, козья ножка, тракция по вертикальной оси, хирургия*). Однако он не считает своё занятие чем-то выдающимся, на что указывает его реплика: *— Хирургия — пустяки... Тут во всём привычка, твёрдость руки... Раз плюнуть...* [29, с. 30]. Но фельдшеру не удаётся с первого раза вырвать зуб у дьячка, которому он доставляет ужасную боль. Вонмигласов в данной экстремальной ситуации теряет веру в профессиональный статус Курятин, понимая, что переоценил его знания и умения, и допускает грубости в его адрес: *Чтоб тебя так на том свете потянуло! Благодарим покорно! Коли не умеешь рвать, так не берись!* [29, с. 31]. Эту ситуацию можно назвать ситуацией «**понижения в статусе**». В результате Курятин тоже отвечает грубостью, уравнивая свой культурный статус со статусом дьячка; разоблачает никчемность занятия дьячка псалмами и колоколами, понижая его профессиональный статус; обращается к нему словом *мужик*, чем понижает его сословный статус до крестьянского:

— *Дура!*

— *Сам ты дура!*

— *Ты думаешь, мужик, легко зуб-то рвать? Возьмись-ка! Это не то, что на колокольню полез да в колокола отбарабанил.* <...> — *...Экий, господи, народ необразованный пошёл! Живи вот с такими... очумеешь!* [29, с. 31–32].

А в продолжение, уже после того, как зуб был всё-таки вырван, понижение друг друга в статусе продолжается снова по инициативе дьячка. В этом можно усмотреть существовавший в обществе конфликт между разночинцами и духовным сословием:

— *Паршивый чёрт...* <...> — *Насажали вас здесь, иродов, на нашу погибель!*

— *Порукайся мне ещё тут...* — *Невежа... Мало тебя в бурсе березой потчевали...* [29, с. 32].

Понижая социальный статус духовного лица, для фельдшера неизбежным является авторитет дворянского сословия. Курятин противопоставляет невежественному дьячку Вонмигласову помещика Александра Ивановича Египетского, которому год назад рвал зуб: *Господин Египетский, Алек-*

сандр Иванович, в Петербурге лет семь жил... образованность... один костюм рублей сто стоит... да и то не ругался... [29, с. 32]. Конфликт закончился невербальным действием: уходя, дьячок забрал просфору, которой поздравил фельдшера с воскресным днём. Этим А. П. Чехов, по нашему мнению, указывает на то, что культурный статус представителей духовного сословия показушный, не все они готовы прощать, а поэтому не во всём и не всегда следуют заповедям Христа.

Выводы. Продолжая начатое ранее изучение вопроса о зависимости речи человека от его социального статуса, мы на материале рассказов А. П. Чехова «Толстый и тонкий» и «Хирургия» выявили и проанализировали основные языковые средства выражения писателем сословного, профессионального, карьерного, имущественного и культурного статуса персонажей. В каждом из рассказов автор отдаёт предпочтение нескольким наиболее важным, с его точки зрения, аспектам социального статуса. Языковые средства, которые использует А. П. Чехов для выражения определённого социального статуса персонажа, как правило, направлены на создание статусного контраста. Этот контраст основан как на прямой лексической антонимии, так и на ситуативной антонимии, обусловленной экстралингвистическими особенностями функционирования тех или иных языковых единиц, в том числе прецедентных. Языковыми средствами выражения социального статуса персонажей выступают антонимические пары нарицательных слов и специальных тематических групп, имена и фамилии персонажей, этикетные клише (в том числе специальные), бытовые детали, основанные на особенностях функционирования грамматических категорий формул социально окрашенной речи.

Нам удалось обнаружить два приёма, способствующих реалистичному выражению разных аспектов социального статуса персонажей, когда читатель самостоятельно и точно может дать эту статусную оценку. Это приём взаимного понижения статуса социально контрастирующих персонажей и приём сочетания невербальных и вербальных средств выражения социального статуса. В случае исправления ошибочного мнения о социальном статусе персонажа вербальная реакция на этапах приспособления и участия следует за невербальной.

Л и т е р а т у р а

1. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова. — Ташкент : Фан, 1988. — 121 с.
2. Белашова Е. А. Типология признаков представления статусов лица в процессе исторического развития русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — Днепропетровск, 1980. — 19 с.
3. Виденов М. Социолингвистический маркер. — София : Делфи, 1998. — 128 с.
4. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты языкового поведения. — М. : Наука, 1993. — 172 с.
5. Городецкий Б. Ю. От лингвистики языка — к лингвистике общения // Язык и социальное познание. — М. : АН СССР, 1990. — С. 39–56.
6. Жирмунский В. М. Проблема социальной дифференциации языков // Язык и общество. — М. : Наука, 1968. — С. 22–38.
7. Карасик В. И. Язык социального статуса. — М. : Гнозис, 2002. — 336 с.
8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. — 6-е изд. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 264 с.
9. Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Языковое существование современного горожанина : На материале языка Москвы. — М. : Языки славянских культур, 2010. — 496 с.
10. Кобозева И. М. Проблемы коммуникативного анализа речевых коллективов // Методологические проблемы социальной лингвистики. — М. : Изд-во МГУ, 1986. — С. 78–92.
11. Крысин Л. П. Социальный компонент в семантике языковых единиц // Русский язык в школе. — М., 1983. — С. 78–84.
12. Кудинова Т. А. Просторечие и диалект в языке А. П. Чехова : К характеристике языковой личности писателя : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — Ростов н/Д : Рост. ун-т, 2000. — 24 с.
13. Кыштымова Т. В. Языковые средства выражения комического в письмах А. П. Чехова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — Челябинск : Челябинский гос. пед. ун-т, 2011. — 25 с.
14. Лелис Е. И. Подтекст как лингвоэстетическая категория в прозе А. П. Чехова : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 — русский язык. — Саратов : Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского, 2013. — 47 с.
15. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие. — 3-е изд., перераб. и доп. — Минск : ТетраСистемс, 2008. — 272 с.
16. Маханова Г. Е. Лингвистические средства объективации концепта «скука» в системе русского языка (на материале текстов А. П. Чехова) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — Смоленск, 2016. — 23 с.
17. Милых М. К. Проблемы языка и стиля А. П. Чехова. — Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1983. — 157 с.
18. Пауфоглима Р. Ф. Житель современной деревни как языковая личность // Язык и личность. — М. : Наука, 1989. — С. 41–48.
19. Сапов В. В. Статуса социального теории // Современная западная социология : Словарь. — М. : Политиздат, 1990. — С. 331–332.
20. Советский энциклопедический словарь. — 3-е изд. / Гл. ред. А. М. Прохоров. — М. : Сов. энциклопедия, 1985. — 1600 с.
21. Степанова С. Е. Эволюция языковой картины мира центрального персонажа рассказа А. П. Чехова «Душечка» // Мова. — Одеса : Астропринт, 2016. — № 25. — С. 62–67.
22. Степанова С. Е. Языковая личность и её причастность к профессии в языковой картине мира и эхо-картинах мира близких людей (на материале рассказов А. П. Чехова, М. А. Булгакова и В. М. Инбер) // Русская филология : Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды. — Харьков, 2017. — № 1 (60). — С. 23–27.

23. Степанова С. Е. Языковая картина мира и эхо-картина мира художественного персонажа сквозь призму профессии // Язык. Коммуникация. Культура : сб. материалов Первой международной заочной научно-практической конференции молодых учёных, Москва, ГИРЯП, 20.04.2017 г. — М. : ГИРЯП, 2017. — С. 416–421.
24. Степанов Е. Н. Город в контексте научной лингвистической парадигмы // Мова. — Одеса : Астропринт, 2012. — № 17. — С. 14–23.
25. Степанов Е. Н. Русская городская речь в полилингвокультурном пространстве Одессы : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02. — Киев, 2013. — 35 с.
26. Степанов Е. Н. Взаимодействие научных лингвистических подходов в исследовании русской городской речи // Мова. — Одеса : Астропринт, 2014. — № 21. — С. 27–35.
27. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. — М. : URSS, 2016. — 336 с.
28. Ходус В. П. Пьесы А. П. Чехова : язык и элементы анализа : монография. — Ставрополь : Параграф, 2016. — 143 с.
29. Чехов А. П. Рассказы и повести. — М. : Правда, 1979. — 640 с.
30. Weber M. Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology : In 2 vol. / Eds. G. Roth, C. Wittich. — Berkeley : Univ. of California Press, 1978. — 1470 p.

References

1. Aznaurova, E. S. (1988), *Pragmatics of the artistic word [Pragmatika khudozhestvennogo slova]*, Fan, Tashkent, 121 p.
2. Belashova, Ye. A. (1980), *Typology of signs of the representation of the person's status in the process of the historical development of the Russian language: Author's thesis [Tipologija priznakov predstavlenija statusov litsa v protsesse istoricheskogo razvitiya russkogo jazyka : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Dnepropetrovsk, 19 p.
3. Videnov, M. (1998), *The Sociolinguistic Marker [Sotsiolingvističeskij marker]*, Delphi Publishers, Sofia, 128 p.
4. Vinokur, T. G. (1993), *Speaker and Listener. Variants of language behavior [Govorjashchij i slushajushchij. Varianty jazykovogo povedenija]*, Nauka, Moscow, 1993, 172 p.
5. Gorodetskij, B. Yu. (1990), "From the linguistics of language — to the linguistics of communication", *Language and social cognition* ["Ot lingvistiki jazyka — k lingvistike obščhenija", *Jazyk i sotsial'noje poznanije*], Academy of Sciences of USSR, Moscow, pp. 39–56.
6. Zhirmunskij, V. M. (1968), "The problem of social differentiation of languages", *Language and society* ["Problema sotsial'noj differentsiatsii jazykov", *Jazyk i obščestvo*], Nauka, Moscow, pp. 22–38.
7. Karasik, V. I. (2002), *The language of social status [Jazyk sotsial'nogo statusa]*, Gnozis, Moscow, 336 p.
8. Karaulov, Yu. N. (2007), *Russian language and language personality, 6th ed. [Russkij jazyk i jazykovaja ličnost', 6-e izd.]*, Publishers house LCI, Moscow, 264 p.
9. Kitajgorodskaja, M. V., Rozanova, N. N. (2010), *Linguistic existence of a modern citizen : On the base of the language of Moscow [Jazykovoje sushčestvovanie sovremennogo gorozhanina : Na materiale jazyka Moskvy]*, Languages of Slavic cultures, Moscow, 496 p.
10. Kobozeva, I. M. (1986), "Problems of communicative analysis of speech collectives", *Methodological problems of social linguistics* ["Problemy kommunikativnogo analiza rečevykh kolektivov", *Metodologičeskije problemy sotsial'noj lingvistiki*], Moscow State Univ. Publ. house, Moscow, pp. 78–92.
11. Krysin, L. P. (1983), "Social component in the semantics of linguistic units", *Russian language at school* ["Sotsial'nyj komponent v semantike jazykovykh edinits", *Russkij jazyk v škole*], Moscow, pp. 78–84.
12. Kudinova, T. A. (2000), *Common language and dialect in the language of Anton Chekhov : To the characteristic of the writer's language personality : Author's thesis [Prostorečije i dialekt v jazyke A. P. Čehkova : K kharakteristike jazykovoj ličnosti pisatelja : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Rostov Univ., Rostov on Don, 24 p.
13. Kyshtymova, T. V. (2011), *Language means of expressing the comic in the letters of Anton Chekhov : Author's thesis [Jazykovyje sredstva vyražhenija komičeskogo v pis'makh A. P. Čehkova : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Chelyabinsk State Pedagog. Univ., Chelyabinsk, 25 p.
14. Lelis, Ye. I. (2013), *Subtext as a linguoesthetic category in the prose of Anton Chekhov : Author's thesis [Podtekst kak lingvoestetičeskaja kategorija v proze A. P. Čehkova : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01 — russkij jazyk]*, Saratov N. G. Chernyševskij State Univ., Saratov, 47 p.
15. Maslova, V. A. (2008), *Cognitive Linguistics : Textbook, 3rd ed., revised and expanded [Kognitivnaja lingvistika : učeb. posobie, 3-e izd., pererab. i dop.]*, TetraSystems, Minsk, 272 p.
16. Makhanova, G. Ye. (2016), *Linguistic means of objectifying the concept of "boredom" in the system of the Russian language (based on the texts of A. P. Chekhov) : Author's thesis [Lingvističeskije sredstva objektivatsii kontsepta "skuka" v sisteme russkogo jazyka (na materiale tekstov A. P. Čehkova) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Smolensk, 2016. — 23 p.
17. Milykh, M. K. (1983), *Problems of language and style of Anton Chekhov [Problemy jazyka i stilja A. P. Čehkova]*, Rostov Univ. Publ. house, Rostov on Don, 157 p.
18. Paufoshima, R. F. (1989), "A resident of a modern village as a language personality", *Language and Personality* ["Zhitel' sovremennoj derevni kak jazykovaja ličnost'", *Jazyk i ličnost'*], Nauka, Moscow, pp. 41–48.
19. Sapov, V. V. (1990), "Theories of social status", *Modern Western sociology : Dictionary* ["Statusa sotsial'nogo teorii", *Sovremennaja zapadnaja sotsiologija : Slovar'*], Politizdat, Moscow, pp. 331–332.
20. *Soviet encyclopedic dictionary, 3rd ed. (1985) [Sovetskij entsiklopedičeskij slovar', 3-e izd.]*, ed. A. M. Prokhorov, Soviet Encyclopedia, Moscow, 1600 p.
21. Stepanova, S. Ie. (2016), "Evolution of the language world picture of main character in the Chekhov's story "Dushechka" ("Darling")", *Mova / Language* ["Evoljutsija jazykovoj kartiny mira tsentral'nogo personazha rasskaza A. P. Čehkova "Dushechka", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov Nat. Univ., Astroprint, Odessa, vol. 25, pp. 62–67.
22. Stepanova, S. Ie. (2017), "Language personality and its involvement to the profession in the language picture of the world and echo- pictures of the world of close persons (on the materials of the A. P. Chekhov's, M. A. Bulgakov's and V. M. Inber's stories)", *Russkaâ filologija / Russian philology : Herald of H. S. Skovoroda Kharkiv Nat. Ped. Univ.*

["Jazykovaja lichnost' i jejo prichastnost' k professii v jazykovej kartine mira i ekho-kartinakh mira blizkikh ljudej (na materiale rasskazov A. P. Chekhova, M. A. Bulgakova i V. M. Inber)", *Russkaja filologija : Vestnik Khar'kovskogo natsional'nogo pedagogicheskogo universiteta imeni G. S. Skovorody*], Kharkov, vol. 1 (60), pp. 23–27.

23. Stepanova, S. Ie. (2017), "The language picture of the world and the echo-picture of the world of the artistic character through the prism of the profession", *Language. Communication. Culture : Proceedings of the First Internat. Extramural Sci. and Pract. Conf. of Young Scientists, Moscow, PSRLI, Apr. 20, 2017* ["Jazykovaja kartina mira i ekho-kartina mira khudozhestvennogo personazha skvoz' prizmu professii", *Jazyk. Kommunikatsija. Kul'tura : sb. materialov Pervoj mezhdunar. zaochnoj nauch.-prakt. konf. molodykh uchonykh, Moskva, GIRJaP, 20.04.2017 g.*], The Pushkin State Russian Lang. Inst., pp. 416–421.

24. Stepanov, Ie. N. (2012), "City in the context of linguistic research paradigms", *Mova / Language* ["Gorod v kontekste nauchnoj lingvisticheskoj paradigm", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov Nat. Univ., Astroprint, Odessa, vol. 17, pp. 14–23.

25. Stepanov, Ie. N. (2013), *Russian Urban Speech in the Multilingual Cultural Space of Odessa : Author's thesis [Russkaja gorodskaja rech' v polilingvokul'turnom prostranstve Odessy : avtoref. dis. ... doct. filol. nauk : 10.02.02 — russkij jazyk]*, Potebnia Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kiev, 35 p.

26. Stepanov, Ie. N. (2014), "Interaction of scientific linguistic approaches to research the Russian urban language", *Mova / Language* ["Vzaimodejstvije nauchnykh lingvisticheskikh podkhodov v issledovanii russkoj gorodskoj rechi", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov Nat. Univ., Astroprint, Odessa, vol. 21, pp. 27–35.

27. Stepanov, Yu. S. (2016), *In the three-dimensional space of language : semiotic problems of linguistics, philosophy and art [V trjokhmernom prostranstve jazyka : semioticheskiye problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva]*, URSS, Moscow, 336 p.

28. Khodus, V. P. (2016), *The plays of Anton P. Chekhov : language and elements of analysis : monograph [P'jesy A. P. Chekhova : jazyk i elementy analiza : monografija]*, Paragraf Publ. house, Stavropol', 143 p.

29. Chekhov, A. P. (1979), *Stories and novels [Rasskazy i povesti]*, Pravda, Moscow, 640 p.

30. Weber, M. (1978), *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology : In 2 vol.*, eds. G. Roth, C. Wittich, Univ. of California Press, Berkeley, 1470 p.

СТЕПАНОВА Світлана Євгенівна,

магістрант кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7762277; e-mail: rus_lang@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕРСОНАЖІВ У ТВОРАХ А. П. ЧЕХОВА

Анотація. У статті авторка продовжує вивчати проблему залежності мови людини від її соціального статусу, розширивши аспекту базу соціального статусу. **Мета** дослідження — виявити і проаналізувати мовні засоби вираження А. П. Чеховим як професійного, так і станового, кар'єрного, майнового та культурного статусу. **Матеріалом** дослідження послужили два ранні оповідання письменника: «Товстий і тонкий» (1883) і «Хірургія» (1884). Таким чином, **об'єктом** вивчення є мовні засоби, здатні висловити в художній формі соціальний статус персонажа, **предметом** — майстерність А. П. Чехова в зображенні станового, кар'єрного, майнового, професійного і культурного статусу людини засобами мови. У роботі описовий **метод** поєднано з історико-описовим, а також із методами багатofакторного, семантичного та соціолінгвістичного аналізу. У **результаті** дослідження виявилось, що мовні засоби, які використовує А. П. Чехов для вираження соціального статусу персонажа, спрямовані на створення статусного контрасту. **Висновки.** Мовними засобами вираження соціального статусу персонажів виступають антонімічні пари загальних слів і спеціальних тематичних груп, імена та прізвища персонажів, етикетні звороти, кліше, побутові деталі, засновані на граматичних особливостях формули соціально забарвленого мовлення. Розкриттю соціального статусу персонажів сприяє прийом взаємного зниження статусу персонажів, які соціально контрастують, і прийом поєднання невербальних і вербальних засобів вираження соціального статусу.

Ключові слова: соціальний статус, мовні засоби, мовна картина світу, персонаж, ідіостиль А. П. Чехова.

Svitlana Ie. STEPANOVA,

Master of the Russian language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University, 24/26 Frantsuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; e-mail: rus_lang@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

LANGUAGE MEANS OF EXPRESSION OF THE SOCIAL STATUS OF CHARACTERS IN THE WORKS OF ANTON CHEKHOV

Summary. In this article, the author continued to consider the problem of the dependence of human speech on person's social status, increasing the aspect basis of social status. The **purpose** of the work is to identify and analyze the language means of expressing Chekhov not only professional, but also class, career, property and cultural status. The material of the study was such stories of the writer: «Thick and thin» (1883) and «Surgery» (1884). Thus, the **object** of study are the means of the language, capable of expressing the social status of the character artistically, the **subject** of research is the skill of Anton Chekhov in depicting the class, career, property, professional and cultural status of a person by language means. In this work, the descriptive **method** is combined with the historical-descriptive method, as well as with the methods of multifactorial, semantic and sociolinguistic analysis. As a **result** of this research, it was found that the language means which Anton Chekhov used to express the character's social status are aimed at creating a status contrast. **Conclusions.** The antonymous pairs of common words and special thematic groups, the names and surnames of characters, etiquette, clichés, everyday details, the socially colored speech formulas based on the grammatical features are linguistic

means of expressing the characters' social status. Mutual lowering of the status of socially contrasting characters and the combination of non-verbal and verbal means as artistic ways of representing social status contribute to the expression of the characters' relevant status characteristics.

Key words: social status, language means, language picture of the world, character, idiosyncrasy of Anton Chekhov.

Статтю отримано 24.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.115836>

УДК 811.111'322.5:[808.55+801.561.3]:398.93

АБРАМОВА Евгения Юрьевна,

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры перевода и языкознания Одесского международного гуманитарного университета; Фонтанская дорога, 33, г. Одесса, 65009, Украина; тел.: +38(067)7031547; e-mail: abramovazhenya@yahoo.com; ORCID ID: 0000-0001-8048-6677

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ РОЛЬ КОМПЛИСАЛТА КАК ЗАВУАЛИРОВАННОЙ ИЗДЁВКИ В САРКАСТИЧЕСКОМ РЕЧЕВОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ

Аннотация. *Цель* данного исследования состоит в установлении лингвокогнитивных связей между стимулирующей репликой комплисалта и возможной реакцией собеседника на него. Под комплисалтом понимается комплимент-издёвка в саркастическом диалоге. *Объектом* работы являются диалогические единства, стимулом которых выступает комплисалт. *Предмет* — коммуникативное содержание и прагматическая направленность комплисалта как речевого высказывания. Интерес автора сфокусирован на проблеме функционирования комплисалта в процессе виртуального речевого взаимодействия. В статье рассматриваются и анализируются различные виды реакций на комплисалт с точки зрения коммуникативной грамматики. Работа выполнена в ключе коммуникативной грамматики с привлечением элементов психолингвистического анализа. В процессе исследования использованы количественно-качественный, дискурсивно-контекстуальный, дескриптивный *методы* с элементами этимологического и психолингвистического подходов. В *результате* исследования сделано заключение о том, что комплисалт как прагматический тип высказывания занимает пограничную позицию между похвалой и порицанием, восхищением и презрением, то есть является демонстрацией говорящим негативной оценки адресата в рамках речевого этикета. В процессе анализа делается ряд *выводов* относительно поверхностной и глубокой коммуникативной нагрузки комплисалта. *Практическое применение* результатов исследования возможно в теоретических и практических курсах прагматической и коммуникативной лингвистики, теоретической грамматики и стилистики английского языка, общего языкознания и спецкурсов по речевому этикету и теории речевой коммуникации английского языка.

Ключевые слова: комплисалт, комплимент, сарказм, речевое взаимодействие, речевой этикет.

Постановка проблемы и связь с предыдущими исследованиями. В современной лингвистике при изучении языка как результата творческого речевого акта, основное внимание уделяется обстоятельствам, в которых протекает коммуникация. Интерпретация интенции говорящего слушающим тесно связана и зависит от контекста употребления конкретного речевого акта [2, с. 41].

В этой связи представляется уместным обратиться к такому широко распространённому в повседневном общении речевому явлению как комплимент, его функциональной роли и коммуникативному содержанию. В данной работе *комплимент* понимается как высказывание, содержащее комментарий, касающийся какого-либо положительного события, характеристики, приобретения, достижения, которые связаны с адресатом и расцениваются, как отправителем сообщения, так и его получателем, позитивно [1, с. 7].

Достаточно большой удельный вес употребления комплиментов во всех сферах английского речевого общения обусловлен их высокой степенью экспрессивности и положительной оценочности. В своих предыдущих исследованиях мы установили, что удельный вес комплиментов на усреднённую страницу художественного текста диалога составляет 1 : 2,5 [1, с. 154]. Комплименты говорят для того, чтобы смазывать «социальные колёса» и так способствовать оптимизации речевого общения [9, с. 391].

Диалогическое взаимодействие коммуникантов основано на достаточно гибких психологически обусловленных моделях. Известно, что под «маской» комплимента могут употребляться высказывания, направленные на дестабилизацию межличностных отношений. Такое явление характерно в особенности для саркастического речевого взаимодействия, где собеседники не идут на открытый конфликт, а делают завуалированные язвительные замечания в адрес друг друга. Речь идёт здесь о *комплиментах, выражающих презрение, комплиментах-издёвках*. Цель таких высказываний — не поддержать гармоничные отношения с собеседником, а наоборот, выразить косвенным образом насмешку над адресатом или осуществлять социальный контроль над деятельностью объекта речевого воздействия.

Постановка задач исследования. В фокусе настоящей работы — изучение деструктивной функции комплисалта (комплимента-издёвки) как выражения личностного отношения говорящего к слушающему.

Актуальность темы обусловлена важностью выявления характерных особенностей функционирования комплимента в аспекте теории речевой коммуникации в целом, а также интерпретации комплимента-издёвки для установления психолингвистических связей между репликами стимул-реакция в процессе диалогизирования. Научный и практический интерес исследования вызван недостаточной изученностью комплисалта, его вербального выражения и места в мотивах и эмоциональных интенциях носителей языка. Комплисалт занимает промежуточное место между комплиментом и издёвкой, вследствие чего требует специального изучения.

Цель данного исследования состоит в установлении лингвокогнитивных связей между стимулирующей репликой, выраженной комплиментом-издёвкой, и возможной реакцией собеседника на него. Поставленная цель конкретизируется в следующих задачах:

- раскрыть характерные особенности английского комплисалта в качестве компонента тактики речевого общения;
- проанализировать прагматическую направленность комплисалта в саркастическом речевом взаимодействии;
- установить функциональную роль комплисалтов в процессе диалогизирования;
- выявить возможные типы реакций на комплисалт в виртуальном диалоге.

Материал исследования представляют реплики-комплисалты, засвидетельствованные в оригинальном американском ТВ сериале «Friends» (D. Crane, M. Kauffman, 1994–1996). Всего изучено 4412 реплик, из которых 252 реплики являются комплисалтами.

Работа написана в ключе функционального синтаксиса с привлечением элементов психолингвистического анализа.

Изложение основного материала. Иронически интендированный комплимент стал настолько популярным в современной английской речи, что получил название *complisult*. Данное понятие в лингвистике образовалось путём блендинга основ слов *compliment* и *insult*, то есть комплимент, завуалированный под оскорбление. Понятие «комплисалт» было популяризировано компанией NBC в одной из серий американского ТВ сериала под названием «Community» (D. Harmon) в 2011 году.

Nurse: No, but you're not supposed to go.

Jeff: Or what, you'll do twice as much work as a doctor for half the pay?

Nurse: Thank you?

Britta: It's called a complisult. Part compliment, part insult; he invented them, I coined the term. See what I just did there? That was an explainabrag (Season 2, episode 16).

Электронный словарь «urban dictionary» определяет комплисалт как «комплимент, смешанный с оскорблением, причём оба прагматических высказывания экстендированы собеседнику» [12]. С другой стороны, электронный словарь «collins dictionary» приводит следующую дефиницию комплисалта. «Комплисалт — это высказывание, поверхностно воспринимаемое как комплимент, но внутренне интендированное как оскорбление» [11], следовательно, относящееся к прагматическому типу — «презрению».

В работе M. Pustak «Enrich your word power» указывается, что комплисалт является насмешливым речевым выпадом или стилистическим, или риторическим приёмом, цель которого — озадачить собеседника [6, с. 99].

Отметим, что употребление высказываний такого типа засвидетельствованы и в художественной речи более раннего периода. Так, например, в известной повести У. М. Теккерейя «*A Shabby Genteel Story*» один из героев делает невесте друга следующий комплимент: — *My Dear Lady, whatever your respected father will say will have no matter with Miss Goldmore's humble looks. If she is taken together with her hundred thousand pounds I believe she's a charming bride, — cried Cinqbars (W. Thackeray).*

Выделенная реплика по своей сути является издёвкой, в которой скромная внешность девушки компенсируется материальным благополучием, и невеста, в целом, становится очаровательной.

Очевидно, что интерпретация высказывания как комплимента или комплисалта зависит от коммуникативной компетенции собеседников, их общей когнитивной базы и здоровой оценки собственных достоинств / недостатков. Авторы книги «enrich your word power» предлагают ввести комплисалт в свою речевую практику как средство манипулирования и демонстрации интеллектуального превосходства говорящего над слушающим [6, с. 99]. В этом смысле уместно сопоставить комплисалт с лестью, которую в своих предыдущих работах мы определяем как «феномен, содержащий в себе заведомо искажённую информацию, способствующую изменению состояния, поведения, установок партнёра по общению» [1, с. 52]. Однако, лесть можно рассматривать как неприкрытый способ манипулирования собеседником, который осознаётся самим льстецом. Комплисалт, в свою очередь, — завуалированное, скрытое средство издёвки, направленное на повышение собственной самооценки говорящего. Комплисалт, в отличие от лести, не преследует выгоду и является следствием сиюминутной иронии или колкости в адрес собеседника.

Очевидно, что льстивое высказывание, в котором явно преувеличиваются реальные положительные аспекты внешности вида, профессионализма, опыта собеседника могут им восприниматься как комплимент или скрытая издёвка.

— *Dad was very fond of you. Penny is the only one Dad trusted to close up and turn on the alarm — Paul says.*

— *It's not exactly rocket science, — Penny says, blushing (Tropper J.).*

Псевдопохвала Пенни как отличному работнику сводится к её тонкому умению в обращении с сигнализацией.

Необходимым условием реализации коммуникативной цели высказывания является способность слушающего распознать намерение говорящего и соответствующим образом прореагировать на него. По мнению П. Ф. Стросона, интенциональное состояние коммуниканта релевантно только тогда, когда его поведение может быть соответственно интерпретировано и поэтому социально значимо как проявление различных внутренних состояний говорящего [8, p. 337].

Очевидно, что для правильной интерпретации прагматической направленности высказывания необходимо принимать во внимание все интер- и экстралингвистические факторы общения. При этом речь идёт о возрасте, социальном положении, межличностных отношениях, теме беседы и многом другом.

Речеэтикетное использование комплимента подразумевает не только улучшение отношений между собеседниками, но и оправдывает их естественные ожидания как формы речевого этикета. В отличие от истинного комплимента, комплимент, используемый как завуалированная издёвка, может отдалить, оттолкнуть от себя собеседника, в соответствии с намерениями говорящего или помимо его воли. Выступая в процессе коммуникации в фатической функции, комплимент является сублимацией форм вежливости и, соответственно, может по-разному восприниматься адресатом.

Большинство исследователей сходятся на том, что формулы вежливости передают общественные (в самом широком смысле этого слова) отношения между говорящим и слушающим, и другими лицами, о которых идёт речь. Такой подход согласуется с традиционными воззрениями социолингвистики на природу речевой коммуникации и нормами речевого общения.

В процессе диалогизирования коммуникативные интенции могут конвергировать (совпадать) или дивергировать (не совпадать) [3, с. 31]; при этом объективируются симпатии или антипатии. В последнем случае демонстрируется превосходство или презрительное отношение одного из коммуникантов к другому или обоих коммуникантов друг к другу. Этот процесс может носить открытый (выражающийся в прямых нападках и оскорблениях) или скрытый (завуалированный) характер, когда презрение демонстрируется в ироничной непрямой форме. Таким образом, вместо ожидаемого коммуникативного сотрудничества собеседники могут перейти к «негармоничному» характеру отношений, который проявляется в их саркастических высказываниях. Цель таких реплик не поддерживать отношения кооперации с собеседником, а наоборот, выразить косвенным образом отрицательное отношение к адресату. При условии понимания партнёром по коммуникации скрытой насмешки усиливается напряжённость общения, которое, в конечном счете, может перерасти в конфликт.

Сказанное здесь мотивирует необходимость рассмотреть проблему выражения скрытой насмешки или презрения детально и обратиться к понятию «сарказм». Общепринято понимать сарказм как язвительную насмешку, злую иронию, едкое насмешливое замечание. Этимологический термин сарказм восходит к древнегреческому «sarkasmos», который буквально означает «рву мясо» [10]. Израильский нейропсихолог Симоне Шамай Тсури из университета Хайфы пришёл к выводу о том, что правильное понимание сарказма, как и продуцирование саркастических высказываний, прямо связано со способностью человека к выстраиванию логической цепочки в сочетании со способностью человека к обработке эмоционального подтекста. Исследователь показал, что около 40 % испытуемых не в состоянии интерпретировать саркастические высказывания, поскольку у них страдают либо умение строить правильные умозаключения, либо имеется недостаток эмоционального восприятия [7, с. 289].

Предельно широко трактуется сарказм у американских психологов Р. Гиббса и Л. Колстона, которые свои исследования фокусируют на психолингвистическом и когнитивном аспектах сарказма. К последнему авторы относят все иронические высказывания с имплицитным отрицательно-оценочным смыслом [4, с. 321]. Ряд исследователей (М. Браун, С. Глаксберг, С. Кумон-Накамура, А. Поттебня и др.) понимают сарказм как наивысшую и наиболее агрессивную точку иронии.

Таким образом, можно сделать вывод, что комплимент занимает промежуточную позицию между комплиментом и издёвкой. При этом очевидно, что восприятие комплимента в качестве издёвки возможно исключительно при наличии у собеседников общей когнитивной базы. Так, нельзя обидеться на то, о чём не имеешь никакого понятия. Одно и то же высказывание может быть воспринято разными людьми и в различных ситуациях, и как комплимент, и как комплимент. Любой житель Цейлона, к примеру, будет польщён, если его внешний вид сопоставят с прекрасной внешностью павлина. Являясь национальным символом страны и красивой птицей, павлин вызывает у англоговорящих ланкийцев только положительные ассоциации. Тот же комплимент, сделанный британцу, скорее всего, будет воспринят как комплимент, поскольку в британском, как и в славянском менталитете,

павлин ассоциируется с напыщенностью, надменностью, показной красотой. Таким образом, реакции собеседника могут варьироваться в зависимости от особенностей менталитета как адресата, так и адресанта.

Выводы настоящего исследования основываются на контекстуальном анализе художественного текста с учётом авторских ремарок и фонового знания сюжета в целом. Как известно, термин «контекст» (от лат. *contextus* – «соединение», «связь») подразумевает законченный отрывок письменного или устного сообщения (текста), общий смысл которого позволяет уточнить значение входящих в него отдельных слов, предложений, и т. п. [10]. Коммуникативный контекст, влияющий на выбор формы общения и определение его маркированности по признаку вежливости, понимается в работе как речевая ситуация или непосредственная обстановка, в которой протекает беседа (официальная, неофициальная, непринуждённая).

В данном исследовании мы также опираемся на сигнификативный контекст художественного произведения как обязательное условие филологической интерпретации конкретных предложений, диалогических единств, связи между персонажными репликами в диалогах и т. п. Наличие такого контекста обеспечивается как смысловой взаимообусловленностью чередующихся реплик в персонажном диалоге, так и авторским паратекстом, создающим виртуальную ситуацию общения.

В процессе анализа рассмотрены 207 персонажных диалогов, в которых засвидетельствованы стимулирующие реплики саркастического характера, то есть, содержащие комплисалты. Установлено, что ответная реакция собеседника на сделанный ему комплисалт, в зависимости от обстоятельств беседы и личностей коммуникантов, может варьироваться следующим образом (см. рис. 1):

Рис. 1. Возможные речевые реакции на комплисалт

Условные обозначения

минус (-) — понимание сказанного;

плюс (+) — непонимание сказанного;

1) R (+ 0) — восприятие как издёвки, без ответа;

2) R (- 0) — восприятие как нейтральной реплики, без ответа;

3) R Co — восприятие как комплимента;

4) R ins — восприятие как оскорбления и ответ на оскорбление;

5) R Ci — ответный комплисалт.

Примеры к рис. 1 (примеры соответствуют номеру типа реакции).

1) Joe: *When do we get to meet him?*

Monica: *Let's see, it's Monday... Never.*

Friends: *Come on!*

Monica: *Not after what happened with Steve.*

Chandler: *What do you mean? We love Steve. Steve was sexy!*

Monica: *Sorry. (Season 1, episode 3)*

В первом примере Моника понимает, что друзья иронизируют над её бывшим бойфрендом, но пропускает их комплисалт и не обижается.

2) Erica: *How can you be here and there?*

Joe: *Because it's a TV show!*

Erica: *What are you getting at?*

Chandler: *Nice girl, not great with concept.*

Joe: *I'm not Drake!*

Erica: *-- (Season 2, episode 13).*

Как следует из приведённого здесь фрагмента диалога, девушка не понимает скрытой издёвки и никак не реагирует на неё.

3) Joe: *You deserve much better than me. You deserve to be with the real Drake. He's the one you fell in love with. Go to Salem. Find him! He's the guy for you!*

Erica: *Oh, Hans! (Season 2, episode 13)*

В данном примере молодой актёр Джо при помощи комплисалта хочет избавиться от надоедливой поклонницы, которая, в свою очередь, принимает его слова за чистую монету и воспринимает их как комплимент.

4) Monica: *I said you had a nice butt. It's just not a great but.*

Joe: *You wouldn't know a great butt if it came up and bit you. (Season 1, episode 1)*

На сделанный в адрес молодого человека непристойный комплимент в духе комплисалта Джо отвечает оскорбительной репликой в адрес говорящей.

В ходе изучения персонажных диалогов телесериала «Friends» реакция на комплимент типа «оскорбления» засвидетельствована не часто. Данное наблюдение объясняется, с нашей точки зрения, психологической основой речевой коммуникации как взаимодействия между коммуникантами. Очевидно, что прямое оскорбление, в отличие от завуалированного комплимента, приведёт беседу к неминуемому конфликту и возможному разрыву коммуникативного взаимодействия. Таким образом, говорящие на подсознательном уровне избегают прямых вербальных атак, ограничиваясь рамками речевого этикета.

5) Monica: *You can't live off your parents your whole life.*

Phoebe: *Give her a break. It's hard being on your own for your first time.*

Rachel: *Thank you.*

Phoebe: *You welcome. (Season 1, episode 1)*

На проявление ироничного сочувствия к ее судьбе Рейчел возвращает адресанту комплисалт, давая понять, что поняла скрытый подтекст высказывания.

В процессе анализа виртуальных диалогов ТВ сериала «Friends» ответных комплисалтов зафиксировано немного. Тем не менее, в художественной литературе и реальной жизни такие реакции в языковом отношении вполне возможны, о чем свидетельствует приведённый ниже фрагмент диалога:

Lord Devlin glanced at the ladies.

— I like that false smile of yours, my dear! — said Lady Clara.

— No more, than I do yours, my dear, full of false teeth, — his mother returned with charming grace (G. Heyer. The winning race, p. 42).

Лорд Девлин с интересом наблюдает за высокородными дамами обменивающимися «любезностями». При этом, одна из них восхищается фальшивой улыбкой подруги, а вторая — её вставными зубами. Скрытый подтекст издёвки внешне замаскирован под комплимент и объективируется на уровне речи как игра слов *false smile — false teeth*.

Очевидно, что ответный комплисалт требует от говорящего определённых творческих способностей и быстроты реакции, поэтому в повседневном общении телесериальных «Friends», не блещущих сообразительностью, практически не употребляется.

Как показывают результаты исследования, безответная реакция на комплисалт — наиболее частотная (43,5 %). Этот факт можно объяснить с позиции психологии общения, основой которого является принцип взаимного коммуникативного сотрудничества по П. Грайсу в работе «Логика и речевое общение». Исследователь видит основу речевой коммуникации в принципе кооперации или коммуникативного сотрудничества, которое предполагает соблюдение четырёх максим, отражающих готовность партнеров к взаимным уступкам [5, с. 45]. С одной стороны, автор комплисалта хочет быть понятым, а с другой, — не хочет идти на открытый конфликт. В данном случае имеет место диалектическая борьба противоположных интенций.

На втором месте по частотности находится непонимание комплисалта как скрытой издёвки и невосприятие его как выражения личностного презрения (24,6 %). Такая реакция обычно наблюдается в беседе лиц, занимающих асимметричное социальное, образовательное, гендерное положение по отношению друг к другу и т. д. При этом, социальный статус собеседников и их интеллектуальные уровни могут диаметрально отличаться. Не имея возможности открыто высказать протест вышестоящему «боссу», подчинённый удовлетворяет своё эго комплисалтом. Таким образом, вышестоящий по своему интеллектуальному уровню собеседник получает удовольствие от замаскированной издёвки и насмешки над интеллектуально нижестоящим собеседником, которое усиливается от непонимания адресатом его сообщения.

На третьем месте — восприятие комплисалта на поверхностном уровне, то есть как комплимента с благодарностью и удовлетворением (23,5 %). Такое положение наблюдается в ситуации общения с людьми с завышенной самооценкой, которые любое проявление внимания к себе воспринимают как восхищение их личностью, действиями и т. д.

Реакция на комплисалт в виде оскорбления занимает по частотности четвёртое место (5,3 %). Такое речевое поведение исходит из природы комплисалта как издёвки, которую адресат понимает, и демонстрирует резкое неприятие насмешливого отношения к себе. Установлено, что ответное оскорбление на издёвку, в большинстве случаев, приводит к разрыву коммуникации или перерастает в конфликт. Очевидно, что в этом случае происходит недооценивание говорящим комплимента и на-

блюдается «эффект обманутых ожиданий». Вместо завуалированной демонстрации самому себе умственного превосходства над собеседником адресат сталкивается с вербальной агрессией, которую не всегда умеет отражать.

Что касается ответного комплисалта (3,1 %), то, как уже было указано, такая реакция требует креативности со стороны слушающего адресата и в ежедневном общении не является типичной. Адресат пытается отплатить той же монетой, проявляя своё остроумие в создании ответного комплисалта. Такое речевое поведение возможно только при общении с сильной личностью, привыкшей, с одной стороны, к доминированию, а с другой, — способной к остроумному ответу.

Выводы. Проведённое исследование свидетельствует о многогранности личных отношений собеседников, вербализирующихся на уровне высказывания. Находясь на точке пересечения полярных отношений, комплисалт умело балансирует между комплиментом, издёвкой и насмешкой. «Двойное дно» комплисалта, как установлено в настоящем исследовании, просматривается адресатом сообщения далеко не всегда, и, в этом смысле, логично говорить о поверхностной и глубокой коммуникативной нагрузке комплисалта. Очевидно, что сделанные здесь наблюдения не являются конечными и предполагают дальнейшее изучение функционирования комплисалта на различных уровнях и в различных сферах общения.

Литература

1. Абрамова Є. Ю. Граматична організація та комунікативна сутність компліменту в англomовному художньому діалозі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. — Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2015. — 229 с.
2. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
3. Морозова І. В. Вербальний конфлікт як особлива мовленнєва тактика в діалозі // Мова. — Одеса : Астропринт, 2013. — № 19. — С. 30–33.
4. Colston L. Salting a Wound or Sugaring a Pill : the Pragmatic Functions of Ironic Criticism // *Irony in Language and Thought : a Cognitive Science Reader* / edited by R. Gibbs, L. Colston. — New York, London : Taylor & Francis Group, LLC, 2007. — P. 319–337.
5. Grice H. P. Logic and Conversation // *Syntax and Semantics*. — Wiesbaden, 1975. — Vol. 3 : Speech acts. — P. 41–58.
6. Pustak M. Enrich your word power. — New Dheli Rapidex, 2013. — 589 p.
7. Shamay-Tsoory S. The neuroanatomical basis of understanding sarcasm and its relationship to social cognition // *Neuropsychology*. — British Columbia : American Psychological Association, 2005. — Vol. 19. — P. 288–300.
8. Strawson P. F. On Referring // *Mind New Series*. — Oxford University Press, 1950. — Vol. 59. — P. 320–344.
9. Wolfson N., Judd E. An empirically based analysis of complimenting in American English. — Rowley, MA : Newbury, 1983. — 410 p.
10. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. — 5-е изд., испр. и доп. — Назрань : Пилигрим, 2010. — 486 с.
11. Collins dictionary [Электронный ресурс]. — URL : <https://www.collinsdictionary.com/>
12. Urban dictionary [Электронный ресурс]. — URL : <https://www.urbandictionary.com/>

References

1. Abramova, Ie. Yu. (2015), *Grammatical organization and the communicative essence of the compliment in the English-language artistic dialogue : Thesis* [*Hramatychna organizacia ta komunikativna sutnist' komplimentu v anglo-movnomu hudozhnomu dialozi : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, 229 p.
2. Van Dijk, T. A. (1989), *Language. Cognition. Communication* [*Jazyk. Poznanie. Kommunikacia*], Progress, Moscow, 312 p.
3. Morozova, I. B. (2013), «Verbal conflict as a specific speech tactics in dialogue», *Mova* [«Verbal'nyj konflikt jak osoblyva movlennjeva taktyka v dialozi», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 19, pp. 30–33.
4. Colston, L. (2007), «Salting a Wound or Sugaring a Pill : the Pragmatic Functions of Ironic Criticism», *Irony in Language and Thought : a Cognitive Science Reader*, eds. R. Gibbs, L. Colston, Taylor & Francis Group, LLC, New York, London, pp. 319–337.
5. Grice, H. P. (1975), «Logic and Conversation», *Syntax and Semantics. Speech acts*, Wiesbaden, vol. 3, pp. 41–58.
6. Pustak, M. (2013), *Enrich your word power*, Rapidex, New Dheli, 589 p.
7. Shamay-Tsoory, S. (2005), «The neuroanatomical basis of understanding sarcasm and its relationship to social cognition», *Neuropsychology*, American Psychological Association, British Columbia, vol. 19, pp. 288–300.
8. Strawson, P. F. (1950), «On Referring», *Mind New Series*, Oxford University Press, vol. 59, pp. 320–344.
9. Wolfson, N., Judd, E. (1983), *An empirically based analysis of complimenting in American English*, Newbury, Rowley, MA, 410 p.
10. Zherebilo, T. V. (2010), *Dictionary of linguistic terms. 5 th ed., rev. and additional* [*Slovar' lingvisticheskikh terminov : 5-e izd., ispr. i dop.*], Piligrim, Nazran', 486 p.
11. Collins dictionary [available at :] <https://www.collinsdictionary.com/>
12. Urban dictionary [available at :] <https://www.urbandictionary.com/>

АБРАМОВА Євгенія Юрїївна,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу та мовознавства Одеського міжнародного гуманітарного університету; Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна; тел.: +38(067)7031547; e-mail: abramovazhenya@yahoo.com; ORCID ID: 0000-0001-8048-6677

ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ КОМПЛІСАЛТУ ЯК ЗАВУАЛЬОВАННОГО ГЛУЗУВАННЯ У САРКАСТИЧНІЙ МОВЛЕННЄВІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. *Мета* цього дослідження полягає у встановленні лінгвокогнітивних зв'язків між реплікою-стимулом комплісалту та можливою реакцією на неї співрозмовника. Під комплісалтом авторка розуміє комплімент-глузування в саркастичному діалозі. *Об'єктом* роботи є діалогічні єдності, стимулом яких виступає комплісалт. *Предмет* дослідження — комунікативний зміст і прагматична спрямованість комплісалту як мовленнєвого висловлювання. Інтерес автора сфокусовано на проблемі функціонування комплісалту в процесі віртуальної мовленнєвої взаємодії. У статті розглянуто та проаналізовано різні види реакцій на комплісалт. Роботу виконано у площині комунікативної граматики із залученням елементів психолінгвістичного аналізу. У процесі дослідження використано квантитативно-квалітативний, дискурсивно-контекстуальний, дескриптивний *методи* з елементами етимологічного та психолінгвістичного підходів. У *результаті* дослідження зроблено підсумок про те, що комплісалт як прагматичний тип висловлювання перебуває на перетині похвали й осуду, захоплення й презирства, тобто є демонстрацією мовцем негативного оцінювання адресату в межах мовленнєвого етикету. Під час аналізу зроблено деякі *висновки* щодо поверхневого й глибинного комунікативного навантаження комплісалту. *Практичне застосування* результатів дослідження може бути впровадженим у теоретичних і практичних курсах прагматичної та комунікативної лінгвістики, теоретичної граматики та стилістики англійської мови, загального мовознавства і спецкурсів з мовленнєвого етикету й теорії мовленнєвої комунікації англійської мови.

Ключові слова: комплісалт, комплімент, глузування, сарказм, мовленнєва взаємодія, мовленнєвий етикет.

Ievgeniia Yu. ABRAMOVA,

Ph.D. in Philological Sciences, Senior lecturer of the Translation and Linguistics Department, Odessa International Humanitarian University; Fontanskaja Road, 33, Odessa, 65009, Ukraine; tel.: +38 (067) 7031547; e-mail: abramovazhenya@yahoo.com; ORCID ID: 0000-0001-8048-6677

THE FUNCTIONAL ROLE OF COMPLISULT AS THE VEILED DERISION IN THE SARCASTIC SPEECH INTERACTION

Summary. The *purpose* of this research consists in finding lingual and cognitive correlations between stimulus of the type of complisult and the interlocutor's possible reaction to it. The *object* of this work is dialogical unities where complisult is a stimulating remark. The *subject* of study is communicative loading and pragmatic orientation of the complisult as a speech utterance. The author is focused on the problem of the complisult functioning in the process of virtual speech interaction. The article looks at different type of reactions to the complisult from the point of view of communicative grammar with the elements of psychological approach. In the process of investigation the author uses quantitative and qualitative, discourse and contextual *methods* of research combined with the elements of etymological and psycholinguistic approaches. The work results in the *conclusion* that a complisult as a pragmatic type of utterance occupies the body line position between praise and disapproval, admiration and contempt. It demonstrates the speaker's negative evaluation of the addressee within the limits of a speech etiquette. In the process of analysis a number of speculations are made as to the surface and deep communicative loading of the complisult. The obtained results can be *practically* applied while complaining courses of theoretical and practical grammar, pragmatics and communicative linguistics, stylistics of the English language, general linguistics and also special courses on the speech etiquette and theory of the speech communication of the English language.

Key words: complisult, compliment, derision, sarcasm, speech interaction, speech etiquette.

Статтю отримано 16.02.2018 р.

ГЛОБИНА Людмила Викторовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украиноведения и гуманитарной подготовки Высшего государственного учебного заведения Украины «Украинская медицинская стоматологическая академия»; ул. Шевченко, 23, г. Полтава, 36024, Украины; тел.: +38 050 1980403; e-mail: lyudmila.globina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2026-7020

**ВНУТРИПОЛЕВЫЕ МОДИФИКАЦИИ ЗНАЧЕНИЙ ПАРТИТИВОВ
В КОММУНИКАТИВНОМ АКТЕ**

Аннотация. *Объектом* настоящего исследования является партитивная лексика современного русского языка, которая объединена комплексом языковых характеристик, свидетельствующих о её полевой организации. *Предмет* рассмотрения — семантические процессы в лексико-семантическом поле партитивной лексики, выявляющиеся анализом семных модификаций значений в коммуникативном акте. *Цель* статьи — описать внутрипарцеллярные и межпарцеллярные переносы значений в лексико-семантическом поле партитивной лексики. В работе использованы *методы* компонентного и контекстологического анализа, а также элементы статистического метода. Все названные методы применялись в плане синхронного описания материала. В *результате* исследования установлено, что внутрислоевое варьирование лексико-семантических вариантов (25 типов переносов значений) представляет собой систему разнонаправленных, разнонаправленных и разночастотных переносов значений, регулируемых языковыми потребностями данной микроструктуры. В работе представлены сопоставительные таблицы, показывающие динамическую пропорцию направлений межпарцеллярных процессов, а также диапазон частотности переносных употреблений. *Выводы:* при анализе вариантных отношений установлено, что практически все конститuentы поля имеют потенциальную возможность осуществлять внутрислоевые переносы наименований. Наиболее регулярные, частотные и разветвлённые процессы варьирования наблюдаются у высокочастотных партитивов второго уровня абстрактности — элементов зоны ближней периферии. *Практическое применение* результатов исследования возможно в плане прогнозирования соответствующих семантических инноваций.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, партитивная лексика, лексико-семантический вариант, лексико-семантическая микрогруппа, парцелла, переносное употребление, актуальный смысл.

Постановка проблемы. Объектом настоящего исследования является *партитивная* лексика, которая объединена комплексом языковых характеристик, свидетельствующих о её системной организации. Данная система включает круг субстантивных номинаций (232 ед.), идентификация которых осуществляется через идентификатор *часть целого* в значении 'отделённый или оставшийся в результате отделения от целого фрагмент, характеризующийся относительной самостоятельностью, незаключенностью и отсутствием собственной номинации до отделения' (например, *кусок, осколок, обломок, лоскут* — части твёрдого вещества; *капля, брызги, глоток* — части жидкого вещества и т. д.). Совокупность сем, определяющих данное значение, продуцируется в инвариантном компоненте 'партитивность', являющемся архисемой лексико-семантического поля партитивной лексики. ЛСП партитивной лексики является образцовой полевой структурой, так как обладает всеми её признаками [1].

Анализ исследований и публикаций по теории лексико-семантических полей [3; 4; 5] даёт представление о лексико-семантической системе языка как динамической структуре, для которой характерны нечёткие, размытые границы между ядром и периферией, отдельными зонами периферии, различными микрогруппами внутри конкретного поля, а также зоны постепенных переходов при наложении разных полей. Как и в любой динамической структуре, в *лексико-семантическом поле партитивной лексики* наблюдаются внутрислоевые и межслоевые семантические процессы, характерные для существования данного поля как микросистемы в лексико-семантической системе современного русского языка [2]. Механизм функционирования конститuentов поля может быть выявлен на основе принципов коммуникативной модели значения [6] через анализ семных модификаций в коммуникативном акте.

Целевая установка. Целью статьи является рассмотрение *внутрислоевых* семантических процессов, характерных для лексико-семантического поля партитивной лексики. О достоверности приведённого материала свидетельствует объём иллюстративного материала (10 тыс. примеров). Выборка осуществлялась на материале русской литературы 20 века. Длина выборки составила 10 млн словоупотреблений.

Изложение основного материала. К регулярным и достаточно частотным проявлениям внутрислоевых семантических процессов относится внутрислоевое варьирование лексико-семантических вариантов (ЛСВ).

Для решения поставленных задач нам необходимо определить семантическое наполнение ряда терминов, а именно: *лексико-семантический вариант, прямое и переносное употребление, акту-*

альный смысл. Если в сфере внутреннего строения лексико-семантического поля вариативность как отношение между инвариантом 'партиитивность' и множеством вариантов играет структурную, организующую роль, то в сфере анализа внутривербальных и межвербальных семантических процессов вариативность выступает в другом качестве — как варьирование ЛСВ — отдельных значений слова, находящихся друг относительно друга в отношениях семантической производности. Вариативность в данном случае понимается как наличие исходного, номинативного значения — инварианта и производного значения — вариантов.

Описание семантики слова через понятие лексико-семантического варианта заняло прочное место в отечественной лингвистической науке. Как указывает И. А. Стернин, существует два вида семантического варьирования слова: лексико-семантическое варьирование, заключающееся в коммуникативно обусловленном выборе одного из значений слова, и семное варьирование, при котором осуществляется актуализация определённого набора сем из состава значения. Эти два вида различимы лишь теоретически, так как слово, в зависимости от конкретной коммуникативной задачи, практически одновременно актуализируется и в одном из своих значений, и в соответствующем наборе сем. Таким образом, актуальный смысл слова возникает как результат семного варьирования значения в коммуникативном акте [6, с. 104–105].

В коммуникативных актах наблюдаются две основные разновидности реализации системного значения слова: без переноса наименования (прямое употребление) и с переносом наименования (переносное употребление). Если прямое употребление осуществляется при номинации референта, содержащего полностью закреплённый за данным словом в системе денотат, то переносное употребление имеет место тогда, когда словом осуществлена номинация референта, в котором присутствуют лишь некоторые признаки системного денотата. Актуальный смысл слова при переносном его употреблении не включает новых сем, отсутствующих в прямом значении; в актуальный смысл входит лишь та или иная комбинация имеющихся в прямом значении сем [6, с. 129–131].

Анализ внутривербальных семантических процессов варьирования ЛСВ поля партиитивной лексики позволяет говорить о двух видах переносных употреблений. В первом случае лексемы соотносятся с референтами, принадлежащими к разным лексико-семантическим микрогруппам (ЛСМГ) лексико-семантического поля партиитивной лексики (архисема 'партиитивность' входит в актуальный смысл), во втором случае лексемы соотносятся с референтами, не принадлежащими к референциальным объектам данного поля (архисема 'партиитивность' не актуализируется). Переносные употребления 2-го вида являются переходным этапом к возникновению *центробежных межвербальных* процессов [2]. Наше внимание мы сконцентрируем на переносных употреблениях 1-го вида.

Переносные употребления 1-го вида представляют собой как минимум $S = \Pi \Pi$ потенциально возможных типов переносов в пределах лексико-семантического поля (где Π — количество ЛСМГ (парцелл) данного поля). В конкретном ЛСП количество реальных переносов всегда меньше, что объясняется как спецификой рассматриваемого микроучастка лексической системы, так и особенностями того контекстуального материала, на котором сделан данный анализ. Рассмотрим внутрипарцеллярные и межпарцеллярные переносы, характерные для лексико-семантического поля партиитивной лексики:

1. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ЖИДКОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И / ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *Тарелочные черепки брызгами разлетелись по углам комнаты* (К. Федин. Похищение Европы). В данном случае номинация переносится с референта, содержащего системно закреплённый денотат слова (сема 'партиитивность', 'жидкое вещество', 'мельчайший объём', 'шарообразная конфигурация', 'механический способ воздействия'), на референт, содержащий лишь некоторые его элементы (сема 'партиитивность', 'твёрдое вещество', 'мельчайший размер', 'механический способ воздействия'). Таким образом, общими семантическими признаками, которые позволяют осуществить перенос наименования, являются 'партиитивность', 'объём / размер', 'способ воздействия'. Признак 'конфигурация' у нового референта отсутствует, признак 'вещество' получает новое семантическое наполнение. Актуальный смысл слова *брызги* — 'мельчайшие частицы, разлетающиеся от удара'.

2. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ЖИДКОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ПАСТООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *Из-под колёс брызгами сыпалась в разные стороны грязь...* (И. Бунин. Осенью). Актуальный смысл — 'мельчайшие частицы, разлетающиеся от удара'.

3. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ЖИДКОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ГАЗООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *Он пытался теперь выбиться во двор за единым глотком свежего воздуха и за жменью снега для обтирания* (А. Солженицын. В круге первом). Актуальный смысл — 'отдельная часть'.

4. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ЖИДКОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ЧУВСТВЕННО ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ. Например: *Солнце — сквозь потолок, стены; солнце сверху, с боков, отражённое — снизу, О — на коленях у 13, и крошечные капельки солнца у ней в синих глазах* (Е. Замятин. Мы). Актуальный смысл — 'мельчайшие частицы'.

5. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ЖИДКОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ В АБСТРАКТНЫХ ОБРАЗАХ. Например:

Брызги воспоминаний о Павле Владимировиче Массальском разбросаны по всей моей жизни, а единый поток общения с ним упустила (Н. Сац. Новеллы моей жизни). Актуальный смысл — ‘маленькие части’.

6. ПЕРЕНОС ВНУТРИ ЛСМГ «ЧАСТЬ ЖИДКОГО ВЕЩЕСТВА»: Например, перенос: частица слёз (жидкости, выделяемой слёзными железами, находящимися около глаз) → частица сока, влаги, выделяющаяся на поверхности чего-л., в чём-л. (*Фома Антонович*) понюхал место на толстом бревне, где выступили жёлтые и липкие слёзы (С. Бабаевский. Кавалер Золотой Звезды). Актуальный смысл — ‘мельчайшие части’.

7. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ВОЛОКНИСТОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *Зимой, вместо сбора ягод, затыкают щели кусками пакли...* (И. Бродский. Эклога 4-я (зимняя)). Актуальный смысл — ‘отделённые части’.

8. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ СЫПУЧЕГО ВЕЩЕСТВА. Например: *...Синие зимние дни, шорох снеговых ломтей — сверху по сучьям вниз, ядрёный морозный треск...* (Е. Замятин. Русь). Актуальный смысл — ‘отделённые большие части’.

9. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ПАСТООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *Схватив кусок грязи, Иван Иванович бросил в собаку опять* (М. Зощенко. Сирень цветёт.). Актуальный смысл — ‘отделённая часть’.

10. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ЖИДКОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *Волну мчит на камень: ударится и — одни дребезги* (Е. Замятин. Север). Актуальный смысл — ‘мелкие части’.

11. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ГАЗООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *И, хромая мимо них, ловко таща ногу на двойном каблуке, правой рукой разрезая воздух на правильные ломти и разглаживая его, как сукно, он пространно и быстро говорил о лекциях по социологии, которые он будет читать...* (В. Набоков. Защита Лужина). Актуальный смысл — ‘плоские большие части’.

12. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ЧУВСТВЕННО ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ. Например: *Из позабытых, стёршихся разговоров уцелели — выброшены волною на берег — только разрозненные обломки* (Е. Замятин. Лица. Александр Блок). Актуальный смысл — ‘отделённые части’.

13. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ В АБСТРАКТНЫХ ОБРАЗАХ. Например: *...Что творится у нас в душах! Мелькания, поиски, обрывки, эгоизм — ничего цельного и стройного* (Р. Виктюк. Общество утончённых невращеников и дегенератов). Актуальный смысл — ‘отдельные части’.

14. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ КАПИТАЛА. Например: *Как видите, работы ещё тут немало. Но эта конструкция будет оптимальная из пока предложенных. Она даст нам свободу, снятие судимости. А если начальство не перехватит — так и кусок сталинской премии* (А. Солженицын. В круге первом). Актуальный смысл — ‘отдельная часть’.

15. ПЕРЕНОС ВНУТРИ ЛСМГ «ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА». Например, перенос: часть продукта питания → часть любого монолитного вещества. *Надпись была сделана химическим карандашом, должно быть, огрызком — бумага была поцарапана* (Ю. Даниэль. Искушение). Актуальный смысл — ‘оставшиеся части, с неровными краями’.

16. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПАСТООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ СЫПУЧЕГО ВЕЩЕСТВА. Например: *Бурые сгустки пыли свисали с бурьяна лохмотьями* (К. Паустовский. Чёрное море). Актуальный смысл — ‘сгустившиеся части’.

17. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПАСТООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ГАЗООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *Река дымилась, сгустки тумана висели на чёрных ветвях лиственниц* (В. Кожевников. Две жизни). Актуальный смысл — ‘сгустившиеся части’.

18. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПАСТООБРАЗНОГО ИЛИ СЫПУЧЕГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ГАЗООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *...Трубы выбрасывали чёрные комья дыма, он редел и, отставая от пароводов, рыжими тесёмками повисал в небе* (К. Федин. Похищение Европы). Актуальный смысл — ‘уплотнённые части’.

19. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПАСТООБРАЗНОГО ИЛИ СЫПУЧЕГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ЧУВСТВЕННО ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ. Например: *Одна пустая, страшная, без дыхания секунда, потом смех — кусками, комьями — совершенно сухими, тотчас же рассыпающимися в пыль* (Е. Замятин. Рассказ о самом главном). Актуальный смысл — ‘отдельные части’.

20. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ПАСТООБРАЗНОГО ИЛИ СЫПУЧЕГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ В АБСТРАКТНЫХ ОБРАЗАХ. Например: *Переуважена, перечерна, вся в холе, Вся в холках маленьких, вся воздух и*

призор, *Вся рассыпаючись, вся образуя хор, — комочки влажные моей земли и воли* (О. Мандельштам. Чернозём). Актуальный смысл — ‘отдельные части’.

21. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ ВОЛОКНИСТОГО ИЛИ СЫПУЧЕГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ ГАЗООБРАЗНОГО ВЕЩЕСТВА. Например: *...Рваные хлопья туч ...* (И. Бродский. Сидя в тени). Актуальный смысл — ‘пушистые части’.

22. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ СЫПУЧЕГО ВЕЩЕСТВА ИЛИ ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ В АБСТРАКТНЫХ ОБРАЗАХ. Например: *Но традиция капризна, она перерождается, точно синяя птица у Метерлинка, и превращается в ремесло, и одна лишь наиболее важная крупинка её сохраняется до нового возрождения театра, который берёт эту унаследованную крупинку великого, вечного и прибавляет к нему своё новое* (И. Соловьёва, В. Шитова. Станиславский). Актуальный смысл — ‘отдельная частица’.

23. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ СЫПУЧЕГО ИЛИ ВОЛОКНИСТОГО ВЕЩЕСТВА ИЛИ ЧАСТЬ ПРЕДМЕТА И/ ИЛИ МОНОЛИТНОГО ВЕЩЕСТВА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ В АБСТРАКТНЫХ ОБРАЗАХ. Например: *В музыке, например, возвышенное наиболее ярко воплощено в Девятой симфонии Бетховена. Тихие, то глухие, подспудные, то мерцающие звуки нарастают, нарастают и вдруг взрываются. Вот всё замерло, как бы ушло под землю, но там копится какая-то огромная энергия, её искры прорываются и вспыхивают, снова гаснут, и всё же она нарастает и вдруг, прорвавшись, катится мощной, всё сметающей на своём пути лавиной* (Ю. Борев. Эстетика). Актуальный смысл — ‘отделённые части’.

24. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ЧУВСТВЕННО ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ В АБСТРАКТНЫХ ОБРАЗАХ. Например: *Она, правда, запоминала не всё подряд, но ей и не хотелось помнить всё — она была довольна приятными, а иногда безразличными отрывками впечатлений* (К. Федин. Санаторий Арктур). Актуальный смысл — ‘отдельные части’.

25. ПЕРЕНОС: ЧАСТЬ КАПИТАЛА → ЧАСТЬ НЕВЕЩЕСТВЕННОЙ СУБСТАНЦИИ, ВОСПРИНИМАЕМОЙ ЧЕЛОВЕКОМ В АБСТРАКТНЫХ ОБРАЗАХ. Например: *Вереницею певчих свай, Подпирающих Эмпирей, Посылаю тебе свой пай Праха дольнего* (М. Цветаева. Провода). Актуальный смысл — ‘отдельная часть’.

Частным случаем переноса по типу 13 является переносное употребление с дополнительным переносом ‘отделённая часть целого’ → ‘оставшаяся часть от прежде существовавшего’, который осуществляется вследствие мены семного конкретизатора в рамках дифференциальной семы ‘статус’ (семантический процесс модификации семы — [6, с. 111]). Например: *Этот взгляд уничтожил, аннигилировал Действительность и на обломках её самовласть создавал новые миры — радужные и расплывчатые...* (Ю. Айхенвальд. Страсти по Венедикту Ерофееву). Актуальный смысл — ‘оставшиеся части’.

На основании приведённого фактического материала можно заключить, что переносные употребления 1-го вида различаются:

- 1) по масштабу (переносы внутри отдельной парцеллы и между парцеллами);
- 2) по направленности (каждая парцелла имеет свой пучок «входящих» и «выходящих» процессуальных линий — см. таблицу 1);
- 3) по частотности (диапазон частотности от 0 до высоких показателей — см. таблицу 2).

Отметим, что лексико-семантическое поле как саморегулируемая система способно само корректировать масштабность, направление и частотность различных видов переносов. Так, внутрипарцеллярные переносы, осуществляющиеся посредством расширения значения, зафиксированы в рамках только двух ЛСМГ, представленных наиболее полно и разнообразно: «Часть предмета и/или монолитного вещества» и «Часть жидкого вещества» (переносы 6, 15).

Самыми регулярными и частыми из межпарцеллярных переносных употреблений являются переносы направления «Части твёрдого, жидкого, пастообразного вещества, части капитала, невестественной субстанции, чувственно воспринимаемой человеком» → «Часть невестественной субстанции, воспринимаемой человеком в абстрактных образах» (43 % всех переносов), достаточно регулярными переносными употреблениями можно считать переносы направления «Части твёрдого, жидкого, пастообразного вещества» → «Часть газообразного вещества» (11 % всех переносов), что связано с необходимостью заполнения семантических лакун за счёт соседних ЛСМГ. Парцелла «Часть газообразного вещества» имеет также второй путь пополнения — центростремительный межполевой процесс, идущий через семное варьирование прямого и переносного значения. Соответственно, обратное направление данных семантических процессов не реализуется в связи с отсутствием в данных ЛСМГ узואальных, собственно принадлежащих им членов.

Несоразмерность частотности проявления семантических процессов также характерна для направления «Часть предмета и/или монолитного вещества» → другие ЛСМГ поля: если члены ЛСМГ «Часть предмета и/или монолитного вещества» как главной, наиболее объёмной парцеллы поля ак-

тивно осуществляют переносы значений во все другие ЛСМГ (87,7 % всех переносов), то обратное направление представлено только одной линией «Часть жидкого вещества» → «Часть предмета и / или монолитного вещества», что обусловлено самодостаточностью воспринимающей системы.

Таблица 1

Динамическая пропорция межпарцеллярных процессов

«Часть твёрдого вещества»		(Ø) «Часть невещественной субстанции, воспринимаемой человеком в абстрактных образах»
«Часть жидкого вещества»		
«Часть пастообразного вещества»		
«Часть невещественной субстанции, чувственно воспринимаемой человеком»		
«Часть капитала»		
«Часть твёрдого вещества»		(Ø) «Часть газообразного вещества»
«Часть пастообразного вещества»		
«Часть жидкого вещества»		
«Часть волокнистого вещества»		«Часть предмета и/или монолитного вещества»
«Часть сыпучего вещества»		
«Часть пастообразного вещества»		
«Часть жидкого вещества»		
«Часть газообразного вещества»		
«Часть невещественной субстанции, чувственно воспринимаемой человеком»		
«Часть невещественной субстанции, воспринимаемой человеком в абстрактных образах»		
«Часть капитала»		

Таблица 2

Частотность переносных употреблений 1-го вида

номер зафиксированного переноса	переносы	количество партитивов, участвующих в процессе	количество употреблений в речи	частотность употреблений (в %)
1, 2, 3, 4, 5, (6)	«Часть жидкого вещества» → другие ЛСМГ	0–3	16	3,8
7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, (15), 22, 23	«Часть предмета и/или монолитного вещества» → другие ЛСМГ	1–22	368	87,7
16, 17, 18, 19, 20	«Часть пастообразного вещества» → другие ЛСМГ	0–2	6	1,4
18, 19, 21, 22, 23	«Часть сыпучего вещества» → другие ЛСМГ	0–3	23	5,5
21, 23	«Часть волокнистого вещества» → другие ЛСМГ	0–1	5	1,2
–	«Часть газообразного вещества» → другие ЛСМГ	0	0	0
24	«Часть невещественной субстанции, чувственно воспринимаемой человеком» → другие ЛСМГ	0–1	1	0,2
–	«Часть невещественной субстанции, воспринимаемой человеком в абстрактных образах» → другие ЛСМГ	0	0	0
25	«Часть капитала» → другие ЛСМГ	0–1	1	0,2
Итого			420	100

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Поскольку внутрисловообразное лексико-семантическое варьирование слов исследуется в работе не атомарно, не элементарно, а с ориентацией на лексическую парадигму, каковой является ЛСП партитивной лексики, можно выявить следующие коммуникативные закономерности полевого характера:

1. При анализе вариантных отношений установлено, что практически все конститuentы поля имеют потенциальную возможность осуществлять внутрисловообразные переносы наименований. Наиболее регулярные, частотные и разветвлённые процессы варьирования наблюдаются у высокочастотных партитивов второго уровня абстрактности — элементов зоны ближней периферии, денотаты которых играют заметную роль в повседневной жизни человека и поэтому обладают яркими признаками.

2. Внутрисловообразное варьирование ЛСВ (25 зафиксированных разновидностей переносов значений) представляет собой систему разномасштабных, разнонаправленных и разночастотных переносов значений, регулируемых языковыми потребностями данной микроструктуры.

3. Структура ЛСП партитивной лексики показывает тенденцию к равновесию и упорядочению его организационного основания, что делает возможным прогнозирование соответствующих семантических инноваций.

Литература

1. Глобина Л. В. Принципы моделирования лексико-семантического поля партитивной лексики // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Філологічні науки. — 2005. — № 2. — С. 21–27.
2. Глобина Л. В. Коммуникативная модель значения // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : збірник статей II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Полтава, 8–9 червня 2017 р.) / Українська медична стоматологічна академія. — Полтава: Астрія, 2017. — С. 44–49.
3. Денисенко В. Н. Семантическое поле как функция // Филологические науки. — 2002. — № 4. — С. 44–52.
4. Кезина С. В. Семантическое поле как система // Филологические науки. — 2004. — № 4. — С. 79–86.
5. Полевые структуры в системе языка / под ред. З. Д. Поповой. — Воронеж : Изд-во ВГУ, 1989. — 197 с.
6. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1985. — 170 с.

References

1. Globina, L. V. (2005), «Principles of modeling the lexical-semantic field of the partitive lexis», *Bulletin of Zaporizhzhya National University, Philological sciences* [«Printsipyi modelirovaniya leksiko-semanticheskogo polya partitivnoy leksiki», *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Serija: Filolohichni nauky*], Zaporozhe, No. 2, pp. 21–27.
2. Globina, L. V. (2017), «Communicative model of meaning», *Actual problems of literature, psychology and pedagogy of higher-educational school, Collected articles of the 2nd All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation* [«Kommunikativnaja model znachenija», *Aktualni pytannia lnhvistyky, profesijnoi lnhvodydaktyky, psykhologii i pedahohiky vyshchoi shkoly : zbirnyk statei 2 Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoju uchastju, Ukrainiska medychna stomatolohichna akademija*], Ukrainian Medical Stomatological Academy, Astraja, Poltava, pp. 44–49.
3. Denisenko, V. N. (2002), «Semantic field as a function», *Philological Sciences* [«Semanticheskoe pole kak funktsija», *Filologicheskije nauki*], Moscow, No. 4, pp. 44–52.
4. Kezina, S. V. (2004), «Semantic field as a system», *Philological Sciences* [«Semanticheskoe pole kak sistema», *Filologicheskije nauki*], Moscow, No. 4, pp. 79–86.
5. Popova, Z. D., ed. (1989), *Field structures in the system of language* [*Polevyje struktury v sisteme jazyka*], Voronezh State University Publishing house, Voronezh, 197 p.
6. Sternin, I. A. (1985), *Lexical meaning of the word in speech* [*Leksicheskoe znachenije slova v rechi*], Voronezh State University Publishing house, Voronezh, 170 p.

ГЛОБИНА Людмила Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія»; вул. Шевченка, 23, м. Полтава, 36024, Україна; тел.: +38 050 1980403; e-mail: lyudmila.globina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2026-7020

ВНУТРІШНЬОПОЛЬОВА МОДИФІКАЦІЯ ЗНАЧЕНЬ ПАРТИТИВІВ У КОМУНІКАТИВНОМУ АКТІ

Анотація. *Об'єктом* цього дослідження є партитивна лексика сучасної російської мови, яка об'єднана комплексом мовних характеристик, що свідчать про її польову організацію. *Предметом* розгляду є семантичні процеси в лексико-семантичному полі партитивної лексики, що виявляються з аналізу семних модифікацій значень у комунікативному акті. *Мета* статті — описати внутрішньопарцелярні та міжпарцелярні переноси значень у лексико-семантичному полі партитивної лексики. У роботі використано *методи* компонентного та контекстологічного аналізу, а також елементи статистичного методу. Всі зазначені методи застосовувалися під час синхронного опису матеріалу. *Результати* дослідження дають змогу стверджувати, що внутрішньопольове варіювання лексико-семантичних варіантів (25 типів переносів значень) являє собою систему різномасштабних, різноспрямованих і різночастотних переносів значень, які врегульовано мовними потребами певної мікроструктури. У роботі представлено порівняльні таблиці, що показують динамічну пропорцію напрямів міжпарцелярних процесів, а також діапазон частоти переносних вживань. **Висновки:** під час аналізу варіантних відносин встановлено, що практично всі конститuentи поля мають потенційну можливість здійснювати внутрішньопольові переноси найменувань. Найбільш регулярні, частотні й розгалужені процеси варіювання спостережено у високочастотних партитивів другого рівня абстрактності — елементів зони близької периферії. **Практичне застосування** результатів дослідження можливе в разі прогнозування відповідних семантичних інновацій.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, партитивна лексика, лексико-семантичний варіант, лексико-семантична мікрогрупа, парцела, переносне вживання, актуальний зміст.

Lyudmila V. GLOBINA,

PhD (Philology), Associate Professor, Department of Ukrainian Studies and Humanities, The Higher State Educational Department of Ukraine «Ukrainian Medical Stomatological Academy»; 23 Shevchenko str., Poltava, 36024, Ukraine; tel.: +38 050 1980403; e-mail: lyudmila.globina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2026-7020

INTRA FIELD MODIFICATIONS OF PARTITIVE MEANINGS IN THE COMMUNICATIVE ACT

Summary. The *object* of this research is partitive lexicon of the modern Russian language which is united by a complex of language characteristics confirming its field organization system. The *subject* of consideration is the semantic

processes in the lexical-semantic field of partitive lexicon which is revealed by the analysis of the semas of modifications of values in the communicative act. The *purpose* of the article is to describe intraparcellative and interparcellative transfers of values in the lexical-semantic field of partitive lexicon. *Methodology* of the component and contextual analysis and also elements of a stylistic method are used. All these methods were applied according to the synchronous description of material. The *finding* of this research established that intra field variation of lexical-semantic options (25 types of transfers of values) represents its own system multi-scale, multidirectional and the multi-frequency of transfers of the values regulated by language requirements of this microstructure. The comparative tables showing a dynamic proportion of the directions the interparcellative processes and also range of rate of figurative uses included in the work. Analysing the variative relationship the author came to *conclusion* that almost all constituents of field have potential possibility to conduct intra field transfers of names. The most regular, frequent and divaricate process of variations are observed among high-frequency partitives of the second level of abstractness — elements of a zone of the near periphery. The *practical value* of results of the research is possible in respect of forecasting of the corresponding semantic innovations.

Key words: lexical-semantic field, partitive lexis, lexical-semantic variant, lexical-semantic micro group, parcel, figurative usage, actual sense.

Статтю отримано 18.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139369>

УДК 811.111'42:808.51/.53:347.965.9:330.837:341.412

КУКОВСЬКА Вікторія Ігорівна,

кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича; вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна; тел.: +38 099 0025733; e-mail: vita354@rambler.ru; ORCID ID: 0000-0003-1657-1134

АДВОКАТСЬКА ПРОМОВА ЯК СИНТЕЗ ІНСТИТУЦІЙНОГО ТА ПЕРСОНАЛЬНОГО ДИСКУРСІВ

Анотація. *Актуальність* роботи зумовлена необхідністю виявлення місця адвокатської промови в мовленнєвому інформаційному просторі судового засідання. *Об'єктом* нашої роботи є сучасні успішні американські захисні промови адвокатів. *Предметом* дослідження слугують інституційно-персональні дискурсивні особливості сучасних успішних адвокатських промов. *Мета* дослідження полягає у виявленні ознак персонального та інституційного дискурсів у захисних промовах. У роботі застосовано загальнонаукові *методи*, а саме: абстрагування, аналогії, елементів аналізу, синтезу, індукції та дедукції, які забезпечують теоретичне обґрунтування результатів і висновкові засади розвідки. У *результаті* нашої роботи розглянуто основні підходи до інтерпретації поняття «дискурс»; вивчено критерії диференціації різних типів дискурсу; виявлено різномірні дискурсивні характеристики адвокатської промови. *Практичне застосування* отриманих результатів є доречним у викладанні курсів стилістики англійської мови, загального мовознавства, текстології та юрислінгвістики. Зроблено *висновок*, що адвокатська промова є особливим типом інституційно-персонального дискурсу, оскільки поєднує в собі риси обох цих видів дискурсу.

Ключові слова: захисна промова адвоката, дискурс, текст, інституційний дискурс, персональний дискурс.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма гуманітарних знань передбачає вивчення мови в комунікативному аспекті, коли у процесі навчання здійснюється ментальний вплив на картину світу слухача. Успішність захисної промови залежить не лише від реальної дійсності, тобто сутності самої судової справи, але й більше від уміння захисника вдало закодувати судову інформацію у вербальних знаках різного типу, які комплексно сприяють ефективності мовленнєвого впливу адвоката-оратора на аудиторію та забезпечують успішність його промови щодо бажаного вирішення судової справи. Звідси випливає актуальність роботи, зумовлена необхідністю виявлення місця адвокатської промови в мовленнєвому інформаційному просторі судового засідання.

Постановка завдань дослідження. Об'єктом нашої роботи є сучасні успішні американські захисні промови адвокатів. Предметом дослідження слугують інституційно-персональні дискурсивні особливості сучасних успішних адвокатських промов.

Мета дослідження полягає у виявленні ознак персонального та інституційного дискурсів у захисних промовах. Поставлена мета визначила такі завдання розвідки: розглянути основні підходи до інтерпретації поняття «дискурс»; вивчити критерії диференціації різних типів дискурсу; виявити різномірні дискурсивні характеристики адвокатської промови.

Матеріалом дослідження є мовленнєві фрагменти десяти сучасних успішних американських промов, дібрані методом суцільної вибірки (1960–2013 рр.). Загальний обсяг — 8571 речення (близько 800 сторінок). Зосередження на «успішних» справах дає можливість викрити очевидні та приховані комунікативні стратегії і тактики здійснення бажаної ментальної сугестії на судову аудиторію.

У роботі застосовано загальнонаукові методи, а саме: абстрагування, аналогії, елементів аналізу, синтезу, індукції та дедукції, які забезпечують теоретичне обґрунтування результатів і висновкові засади розвідки.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Термін «дискурс» як лінгвістичне поняття був запропонований З. Харрісом у 1952 р. та розглядався як органічна частина тексту або промови, яка повинна існувати за законами цього тексту (М. Беллерт, Г. Браун, М. Хелідей, В. А. Кох, Г. В. Степанов). Утім, на сучасному етапі науковці розглядають текст як спосіб реалізації дискурсу, «таку єдність, у якій все взаємопов'язано» [2, с. 111], а дискурс «можна визначити як текст, взятий у взаємозв'язку із життям, із соціальними й психологічними характеристиками мовців, з подієвим контекстом» [6, с. 8] або просто як «текст плюс ситуація» [9, с. 240].

На думку О. Шейгал, дискурс і текст пов'язані відношенням реалізації, тобто дискурс знаходить своє вираження в тексті. Звідси вона тлумачить дискурс як комунікативну подію, що полягає у взаємодії учасників комунікації за допомогою вербальних текстів та інших знакових комплексів у певних контекстах спілкування. Такий підхід автор представляє у вигляді формули: «дискурс = текст + інтерактивність + ситуативний контекст + культурний контекст» [8, с. 10–12]. Отже, в нашій роботі вважаємо, що, набуваючи індивідуального змісту разом з фоновими знаннями й екстралінгвістичними чинниками, які з'являються внаслідок інтерпретативної діяльності суб'єкта, текст перетворюється на дискурс.

Виклад основного матеріалу. Стосовно питання про типи дискурсу, варто зазначити, що в сучасній лінгвістичній теорії існує велика кількість різних його класифікацій. К. Кусько підкреслює, що «не існує єдиного критерію класифікації дискурсу, диференціація типів і видів дискурсу залежить від визначального принципу їхньої структурної організації» [4, с. 162].

Множинність дискурсивних типологій зумовлена різними принципами, покладеними в їх основу та обраними дослідником відповідно до засад нової парадигми. Проте, на думку І. Шевченко та О. Морозової, класифікаційні розбіжності, що виникають унаслідок тієї чи іншої спрямованості зацікавленень дослідника, в більшості випадків є не взаємовиключними, а взаємодоповнювальними в силу дії принципу невизначеності (за В. Гейзенбергом) [1].

У своєму дослідженні ми погоджуємося з думкою В. Карасика, який поділяє дискурси з соціолінгвістичного погляду учасників спілкування, виокремлюючи особистісно-орієнтований (персональний, неінституційний) та статусно-орієнтований (інституційний) дискурс. Як зазначає дослідник, особистісно-орієнтований дискурс існує у вигляді побутового (повсякденного) і буттєвого спілкування. Наразі побутове (повсякденне) спілкування є генетично початковим типом дискурсу, а буттєве спілкування виступає у вигляді художнього, філософського, міфологічного діалогів [3, с. 7]. Такий підхід, на наш погляд, дає можливість розмежування розмовного й ділового мовлення, а також виявляє їхні основні ознаки та сфери функціонування.

Окрім того, персональний та інституційний дискурси можна розмежувати за такими конститутивними ознаками (регістрами) як середовище (комунікативний простір), режим (офіційність — нейтральність — неофіційність) і стиль спілкування (так звані функційні стилі) [7, с. 25].

Базуючись на критичному огляді наявних поглядів щодо інтерпретації термінів персонального та інституційного дискурсів у мовознавстві, можна припустити, що адвокатська промова є особливим типом інституційно-персонального дискурсу, оскільки, з одного боку, це — «офіційне професійне мовлення» [5, с. 57], а з іншого, це — творчий конструкт, побудований за принципами ораторського мистецтва, де об'єктивуються висновки сторони захисту та висвітлюються докази невинуватості.

Таким чином, захисна промова поєднує риси як інституційного (дотримання зовнішніх процедурних ознак, наявність статусно-орієнтованих характеристик побудови промови, її чітко визначена адресованість у залі суду, точне окреслення проблеми, структурованість подання аргументів, основної ідеї, кінцевої мети промови), так і персонального (стиль повсякденного, неофіційного спілкування з метою здійснення імпліцитного мовленнєвого впливу певного характеру на суд присяжних) дискурсів (див. рис. 1).

Наприклад:

1. ...*She acknowledges she left him in the car. She forgot he was there. She killed him. She also says, I remember dropping him off. I killed my child. She's struggling with the competing things that are going on in her head, her memory that she dropped him off, and her realization that that is not an accurate memory because the child was in the car and the child died. Can we play that? Before we do, Your Honor, do we have the twelve (12) copies of the transcript?* [10].

Зрозуміло, що в зазначеному фрагменті адвокатської промови об'єктивовано риси інституційного дискурсу в ритуальних звертаннях до суду та в загальній будові виступу. Однак схильність до повторювань «*She*», формулювання риторичних запитань, присутність дещо іронічного ставлення до свідка виявляє особистість адвоката.

2. *May it please the court, ladies and gentlemen of the jury, you were picked, we went through a jury selection process on Monday, you had a bunch of questions asked of you, the lawyers got together and we made a selection of the potential -- of the jurors that would sit down and try this case. I have watched you over the last several days, and it's clear to me, and I know it's clear to Ms. Kuglin, I know it's clear*

to Ms. White, and I know it's clear to Mr. Murphy, and I know that Judge McCalla knows that this is the case that each and every one of you have been attentive... [12].

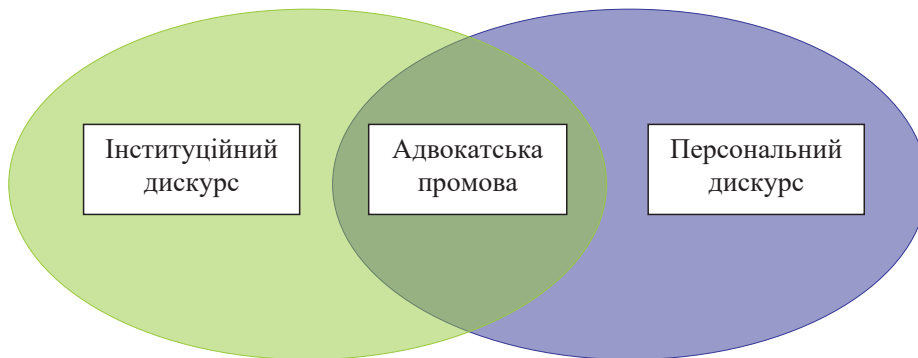

Рис. 1 Місце адвокатської промови в соціолінгвістичному інформаційному просторі

У цьому випадку спостерігаємо поєднання ритуалізованості адвокатського виступу (посилання на присяжних, суддю, судовий процес) з індивідуалізованими рисами мовця-адвоката (*I have watched you, I know it*). У такому фрагменті відчуваємо певний персональний тиск захисника на суд.

3. ...*Ladies and gentlemen, on behalf of Ms. Van Laningham and Mr. Duncan, we are grateful. Grateful for the Judge for putting up with my clumsy and inartful questions and evidence mistakes. Thankful for the court personnel who have made our jobs easier, and especially those who are stopping us from tripping over television cameras. We're very grateful to Ms. Calhoun and her colleague, Mr. Armstrong, who continue to put up with us talking too quickly. Thankful to Mr. Morgan and Mr. Gomez for helping each other and you, by getting the exhibits on the screens. Most of all, we're grateful to you. We're grateful that we have a jury system where real charges can be separated from salacious stories of bad marriage conduct, and grateful that each and every one of you took a month out of your schedules to making the system work...* [11].

У зазначеному фрагменті бачимо також, як усталені інституційні штампи (*Ladies and gentlemen, on behalf of*) поєднуються з персональними ознаками мовлення захисника, котрий намагається шляхом збереження вдячності (*thankful to Mr. Morgan, thankful to the court*) завоювати симпатії аудиторії.

Висновки. Отже, на основі вищезазначеного можна зробити висновок, що визначальними критеріями для типології дискурсу на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки більшість дослідників вважає його належність до певної сфери діяльності, функціональну спрямованість, специфіку суб'єкта дискурсу, а також ситуацію спілкування. Це дає змогу визначити, що адвокатська промова є синтезом інституційного та персонального дискурсу. Вона поєднує такі ознаки інституційного дискурсу як зовнішні процедурні ознаки, статусну орієнтованість, адресованість промови, чітку ритуалізованість побудови. З іншого боку, адвокатська промова реалізує особливості персонального дискурсу у формі ораторської промови, оскільки характеризується своєю індивідуалізованою презентацією, певною розмовністю викладу інформації та емоціями судового оратора під час судового засідання.

Перспективами роботи вважаємо проведення компаративного дослідження дискурсивних характеристик промов різної сфери функціонування, зокрема судових, політичних і наукових промов.

Література

1. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* / ред. І. С. Шевченко. — Харків : Константа, 2005. — 356 с.
2. Дресслер В. Синтаксис текста // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1978. — Вып. 8. — С. 111–138.
3. Карасик В. И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. трудов / ред. В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин. — Волгоград : Перемена, 2000. — С. 5–20.
4. Кусько К. Я. Проблемы дискурсивной лингвистики // Иноземна філологія. — Львів, 2001. — Вип. 112. — С. 161–168.
5. Потова Т. Г., Федюлова М. Н. Об особенностях судебной речи // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Лингвистика. — Челябинск, 2010. — Вып. 10. — С. 57–59.
6. Солганик Г. Я. К определению понятий «текст» и «медiateкст» // Вестник Московского университета. Сер. 10 : Журналистика. — М., 2005. — № 2. — С. 7–16.
7. Фролова І. С. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. — 344 с.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. — М. : Гнозис, 2004. — 324 с.

9. Ostman J., Virtanen T., *Discourse analysis* // Handbook of Pragmatics. — Amsterdam, Philadelphia, 1995. — P. 239–253.

10. *Sample Closing Arguments Transcripts* [Electronic resource]. — URL : http://defensewiki.ibj.org/index.php/Sample_Closing_Arguments_Transcripts. http://www.stasia.org/case_against/transcript_lance.html — Title from the screen.

11. *Closing arguments* — *MSN.com* [Electronic resource]. — URL : http://msnbcmedia.msn.com/i/MSNBC/Sections/NEWS/120518_Edwards_Closing_Arguments.pdf. — Title from the screen.

12. *United States of America vs. Vernice Kuglin* [Electronic resource]. — URL : http://www.constitution.org/tax/us-ic/kuglin/kuglin_transcript_030807_vol_4.txt. http://www.stasia.org/case_against/transcript_lance.html — Title from the screen.

References

1. Shevchenko, I. S. (ed.), Morozova, O. I., Martynjuk, A. P., etc. (2005), *Discourse as a cognitive-communicative phenomenon* [*Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyj fenomen*], Constant, Kharkiv, 356 p.

2. Dressler, V. (1978), «Syntax of the text», *New in foreign linguistics* [«Syntaksys teksta», *Novoe v zarubezhnoj lingvistike*], Progress, Moscow, vol. 8, pp. 111–138.

3. Karasik, V. I. (2000), «About discourse types», *The Language personality : institutional and personal discourse* [«O tipakh diskursa», *Jazykovaja lichnost' : institutsionalnyj i personalnyj diskurs*], ed. by V. I. Karasik and G. G. Slyshkin, Peremena, Volgograd, pp. 5–20.

4. Kus'ko, K. Ya. (2001), «Problems of Discourse Linguistics», *Foreign Philology* [«Problemy dyskursnoi linhvistyky», *Inozemna filolohija*], Lviv, vol. 112, pp. 161–168.

5. Popova, T. G., Fedulova, M. N. (2010), «About feature of the judicial speech», *Bulletin of the Southern Ural State University. Series : Linguistics* [«Ob osobennosti sudebnoj rechi», *Vestnik Juzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Serija Lingvistika*], Cheljabinsk, vol. 10, pp. 57–59.

6. Solganik, G. Ya. (2005), «To the definition of the concepts «text» and «media text»», *Bulletin of Moscow University. Series 10 : Journalism* [«K opredeleniju ponjatij «tekst» i «mediatekst»», *Vestnik Moskovskogo universiteta, Serija 10 : Zhurnalistika*], Moscow, vol. 10 (2), pp. 7–16.

7. Frolova, I. E. (2009), *Strategy of Confrontation in English Discourse : Monograph* [Stratehija konfrontatsii v anhlomovnomu dyskursi : monohrafija], Karazin KhNU, Kharkiv, 344 p.

8. Sheygal, E. I. (2004), *Semiotics of a political discourse* [Semiotika politicheskogo diskursa], Gnozis, Moscow, 324 p.

9. Ostman, J., Virtanen, T. (1995), «Discourse analysis», *Handbook of Pragmatics*. — Philadelphia, Amsterdam, pp. 239–253.

10. *Sample Closing Arguments Transcripts*, available at : http://defensewiki.ibj.org/index.php/Sample_Closing_Arguments_Transcripts.

11. *Closing arguments* — *MSN.com*, available at : http://msnbcmedia.msn.com/i/MSNBC/Sections/NEWS/120518_Edwards_Closing_Arguments.pdf.

12. *United States of America vs. Vernice Kuglin*, available at : http://www.constitution.org/tax/us-ic/kuglin/kuglin_transcript_030807_vol_4.txt.

КУКОВСКАЯ Виктория Игоревна,

кандидат филологических наук, ассистент кафедры английского языка Черновицкого национального университета имени Ю. Федьковича; ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина; тел. +380990025733; e-mail: vita354@rambler.ru; ORCID ID: 0000-0003-1657-1134

АДВОКАТСКАЯ РЕЧЬ КАК СИНТЕЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО И ПЕРСОНАЛЬНОГО ДИСКУРСОВ

Аннотация. *Актуальность* работы обусловлена необходимостью выявления места адвокатской речи в речевом информационном пространстве судебного заседания. *Объектом* нашей работы являются современные успешные американские защитные речи адвокатов. *Предметом* исследования служат институционально-персональные дискурсивные особенности современных успешных адвокатских речей. *Цель* исследования заключается в выявлении признаков персонального и институционального дискурсов в защитных речах. В работе применены общенаучные *методы*, а именно абстрагирования, аналогии, элементов анализа, синтеза, индукции и дедукции, обеспечивающих теоретическое обоснование результатов и заключению основы разведки. В *результате* проведенного исследования рассмотрены основные подходы к интерпретации понятия «дискурс»; изучены критерии дифференциации различных типов дискурсов; выявлены разнородные дискурсивные характеристики адвокатской речи. *Практическое применение* полученных результатов уместно в преподавании курсов стилистики английского языка, общего языкознания, текстологии и юрислингвистики. Сделан *вывод*, что адвокатская речь является особым типом институционально-персонального дискурса, поскольку сочетает в себе черты обоих этих дискурсов.

Ключевые слова: защитительная речь адвоката, дискурс, текст, институциональный дискурс, персональный дискурс.

Viktoriia I. KUKOVSKA,

Ph.D. in Philology, Assistant Professor of the Department of English Yuriy Fedkovych Chernovtsy National University; 2, Kotsjubyns'kyj st., Chernovtsy, 58012, Ukraine; tel.: +38 099 0025733; e-mail: vita354@rambler.ru; ORCID ID: 0000-0003-1657-1134

DEFENSIVE CLOSING ARGUMENT AS A SYNTHESIS OF INSTITUTIONAL AND PERSONAL DISCOURSES

Summary. The *topicality* of the research follows from the need to identify the place of a defensive closing argument in the speech information space of the court session. The *object* of our research is the modern successful American defensive attorney's speeches. The *subject* of the study is the institutional-and-personal discourse features of modern successful defensive closing argument. The *purpose* of the study is to identify the signs of personal and institutional discourses in a barrister's speech. The paper uses general scientific *methods*, namely abstraction, analogy, elements of analysis, synthesis, induction and deduction, which provide theoretical substantiation of the results and conclusions of the intelligence. As a *finding* of our research, the main approaches to the interpretation of the concept of «discourse» have been considered; the criteria of differentiation of different types of discourse have been studied; the heterogeneous discursive characteristics of the defensive speech have been revealed. The *practical value* of the results obtained is appropriate in teaching English stylistics, general linguistics, textology and jurislinguistics. It is concluded that the barrister's speech is a special type of institutional-personal discourse, since it combines the features of both types of discourse.

Key words: defensive closing argument, discourse, text, institutional discourse, personal discourse.

Статтю отримано 24.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139385>

УДК 811.161.1'276.6:61:161.225:316.46.058.5

ТУКОВА Татьяна Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украиноведения и гуманитарной подготовки ВГУЗ Украины «Украинская медицинская стоматологическая академия», ул. Шевченко, 23, г. Полтава, 36011, Украина; тел.: +38(099) 71 221 97; e-mail: tvtukova@gmail.com; ORCID ID 0000-0003-1682-2837

ПОХВАЛА КАК РЕАЛИЗАЦИЯ МАНИПУЛЯТИВНОЙ ТЕХНОЛОГИИ В МЕДИЦИНСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. *Цель* статьи — показать особенности похвалы как проявления манипулятивной тактики позитива в медицинской среде. *Объект* изучения — медицинский дискурс, *предмет* — похвала. В работе использованы традиционные *методы* наблюдения, компонентного анализа и описательный метод. *Результат* работы состоит в выявлении иллюкутивных, перлокутивных и локутивных сил похвалы как речевого акта в трансакции *врач-пациент*. Дано описание экстралингвистических факторов, влияющих на эффективность похвалы в медицинской среде. Проанализированы языковые средства манифестации похвалы в её прототипической устной форме; охарактеризован модально-регулятивный характер её функционирования с позиции коммуникативно доминирующего врача. **Выводы.** Похвала в медицинском дискурсе репрезентирует принципы милосердия и гуманизма. Её перлокутивный потенциал в неравноправном институциональном общении диады *врач-пациент* на разных этапах лечения достаточно высок. Применение похвалы как манипулятивной стратегии позитива в медицинском дискурсе имеет свои лексико-грамматические, синтаксические и просодические особенности. *Перспективными* представляются исследования способов выражения одобрения в ходе общения неравноправных партнёров с позиции ведомого в медицинской среде. Ждут своего исследователя и особенности речевого поведения коммуникантов в дихотомии *врач — врач* с учётом их статусных характеристик и ситуаций общения. Результаты изыскания могут быть применены при изучении медицинского дискурса, в курсе деонтологии, лингвокультурологии, а также при подготовке студентов-медиков к клинической практике.

Ключевые слова: медицинский дискурс, манипулятивная стратегия, похвала, речевой акт.

Постановка проблемы. Коммуникативная парадигма современных лингвистических изысканий в последнее время всё активнее охватывает институциональные дискурсы. Исследования приобретают междисциплинарный характер, поскольку требуют учёта знаний в области языка, психологии и профессиональной специфика изучаемой дискурсивной среды. Профессию врача справедливо называют лингвоактивной [3]. Всплеск научного интереса к прототипической устной форме медицинского общения наблюдаем в начале XXI столетия [1; 5; 7; 9; 10; 13и др.], что и определяет актуальность предлагаемой работы.

Связь с предыдущими исследованиями. Стратегии и тактики профессионального поведения врача — это неотъемлемая часть его успешной деятельности. Стратегии, как разновидность де-

тельности человека [4], имеют глубинную связь с его мотивами и явную связь с потребностями и желаниями. Умение реализовать интенцию и необходимость приспособляться к ситуации относят к наиболее существенным мотивам, которыми руководствуется человек в своей деятельности [8, с. 57].

Постановка задания исследования. Использование манипулятивной стратегии позитива помогает достичь главной цели деятельности врача — выздоровления пациента. Модально-регулятивный характер этой стратегии проявляется в изменении поведения и установок адресата-пациента в результате сообщения ему позитивных оценок, позитивной информации и позитивных эмоций [2, с. 378]. Объектом настоящего исследования избран медицинский дискурс, а предметом — речевой акт похвалы. Цель статьи — показать особенности похвалы как проявления манипулятивной тактики позитива в медицинской среде.

Практическая значимость работы связана с возможностью использования результатов настоящего наблюдения при изучении медицинского дискурса, в курсе деонтологии, лингвокультурологии, а также при обучении русскому языку иностранных студентов-медиков.

Изложение основного материала. Основной тактикой манипулятивной стратегии позитива признана тактика повышения значимости собеседника, состоящая «в сообщении партнёру позитивной информации о нём в виде комплиментов, похвалы и похвальных оценок или выражении позитивного отношения к нему» [14, с. 60]. Похвала — это хороший отзыв о ком-/чём-нибудь, одобрение, признание высокого качества чего-либо. Она используется опытными врачами в ходе общения с пациентами для гармонизации их психо-физического состояния: *«Это правильный путь! Любо-дорого посмотреть! Это то, что надо! Именно так! Это хорошее улучшение!»* Тактика поддержания эмоционального равновесия важна как средство воздействия на общий настрой пациента» [6]. Соблюдение правил эффективной похвалы: искренность, конкретность, краткость, неформальность, соответствие ситуации, дозированность, подкреплённость действием — в медицинском общении создают комфортные психологические условия для успешного лечения.

Потребность человека в позитивных эмоциях относится к базовым, жизненно необходимым потребностям. Воздействие на пациента через чувственную сферу посредством похвалы позволяет врачу влиять на систему ценностей, поведение, модель мира собеседника, «гармонизировать диалоговое взаимодействие» [8, с. 107], значительно повышая мотивацию к деятельности во имя излечения. Замечено, что в ходе позитивной трансакции «активируется определенная часть мозга, которая называется *стриатум* и отвечает за повышение мотивации у человека... Похвала может стать легкой и эффективной стратегией, которую можно использовать в школе и во время реабилитации» [11].

Похвала как речевой акт имеет ставшие традиционными характеристики — иллокуцию (выражение коммуникативной цели), перлокуцию (воздействие на мысли и чувства адресата и опосредованно — на его поведение), локуцию (акт произнесения; построение высказывания).

Иллокуция похвалы в общении «врач-пациент» реализуется в первую очередь в виде экспрессивной цели — выразить чувства и установки, манифестируемые в виде позитивного оценочного суждения: одобрения, симпатии, восхищения, уважения и т. п. Например: *«Превосходно! Ваша исполнительность выше всяких похвал!»* Ассертивная цель — фиксация ответственности врача за положение дел пациента — также может реализоваться при одобрении каких-либо действий больного (*«Я не ошибся в силе вашего характера!»*). Не менее важна и директивная цель использования похвалы — побудительный речевой акт обязывает пациента совершить какое-либо действие (*«Советую Вам быть такой же смелой в выполнении следующего комплекса упражнений!»*). Комиссивная цель — возложить на врача-говорящего обязанность следовать определённой линии поведения — также может реализоваться с помощью похвалы (*«Всем буду рассказывать о Вашем почти героическом опыте; Ваш пример поможет многим не опускать руки!»*). Декларативная цель — осуществить представленное в пропозициональном содержании положение дел (*«Вы — победитель! Это Ваша победа! Это уже успех!»*). Таким образом, можно констатировать наличие в медицинском дискурсе всех пяти выделенных Дж. Серлем основных классов иллокутивных актов: репрезентативы, директивы, комиссивы, экспрессивы, декларативы [12, с. 35].

Перлокутивная цель похвалы в медицинском дискурсе состоит в том, чтобы мотивировать пациента-адресата на действия, которые приведут к успеху в излечении, вдохновить, побудить стремиться к позитивным результатам, дать силы продолжать борьбу с болезнью, ориентировать на содействие с лечащим врачом. Воздействие, оказываемое на адресата похвалы, основано на актуализацию жизненно важной потребности самосохранения. Качество перлокутивного эффекта похвалы обусловлено социально-ролевыми статусами коммуникантов — врача и пациента, — характером их взаимоотношений, объектом положительной оценки, обстоятельствами использования похвалы.

Выбор адекватных речевых средств в институционально обусловленных рамках в процессе локуции (произнесения, речетворчества) также зависит от этих факторов. Похвала как некая программа при умелом её использовании может стать важным помощником в налаживании контакта (способ передачи ожиданий на стадии знакомства), стимулом к действию (мощное средство повышения мотивации на стадии лечения и реабилитации). Похвала отражает презумпцию уважения пациента и доверия к нему.

Для достижения необходимого перлокутивного эффекта важно учитывать личностные характеристики врача и пациента. Учёт возрастных особенностей позволяет избежать коммуникативных неудач в случае применения похвалы действий пациента (Ср.: *Класс! Супер! Круто! Шикарно! Ол-райт!*). Знание ментальных ценностей пациента, связанных с чувственной сферой, непосредственно реагирующей на внешний мир, также может быть использовано для активации его позитивных эмоций: — *Ведёте себя как настоящий джигит!; Мама может гордиться Вами!; Вам, как и всем Вашим землякам, всегда помогали замечательные качества — терпение и трудолюбие.* При выражении одобрения весьма эффективно, по мнению практикующих врачей, подчёркивание позитивных гендерных особенностей пациента: *Так ведут себя настоящие мужчины / женщины!; Вот это по-мужски / по-женски!* На стадии лечения и реабилитации условное эмоциональное поглаживание с учётом личностных особенностей пациента становится мощным мотиватором его деятельности. При наличии у обоих коммуникантов чувства юмора уместно использовать похвалу через претензию. Должный эффект наступит только в случае соответствующей пресуппозиции — убеждённости пациента в уважении и самых тёплых чувствах к нему со стороны врача. В противном случае результат будет противоположный, иногда непоправимый для проведения дальнейшего общения. См. примеры: *Да, вот так сидите, улыбаетесь, будто кто-то поверит, что Вы рады полученным из лаборатории новостям!; У меня к Вам возмущённая претензия: такой мужчина как вы магически действует не только на всех медсестёр отделения! Невозможно быть гладнокровной в таких невыносимых условиях работы!; Николай Петрович! Вы сегодня, возможно случайно, выполнили довольно удачно уже третье упражнение; Странно. Все препараты приняли по назначению. Может, Вы ещё будете утверждать, что уже и кардиограмму сделали?*

При структурировании и использовании похвалы коммуникативно лидирующий врач обязан учитывать существующие у пациента в настоящий момент эмоции (положительные или отрицательные), указывать тему (за что хвалят), выражать свои чувства (удовлетворения, восторга и проч.), оговаривать результат (что уже достигнуто или будет потом) и после паузы (для осознания пациентом происходящего) мотивировать к дальнейшей деятельности (во имя достижения желаемого выздоровления).

Эмоциональное психологическое поглаживание, указывающее пациенту ориентиры его деятельности на пути к здоровью, может вербализоваться с помощью языковых единиц различных частей речи, оформленных определёнными синтаксическими построениями. Часто положительный речевой фон создаётся с помощью отдельных слов. Наиболее частотными для нивелировки и устранения отрицательного эмоционального состояния являются имена существительные, употребляемые для характеристики адресата, — *молодец, молодчина, умница.* Реже субстантивы используют для оценки действий адресата — *фантастика!* и проч. Среди частей речи в составе похвалы лидируют наречия, характеризующие действия и поступки пациента (*безукоризненно, безупречно, великолепно, гениально, грандиозно, замечательно, здорово, идеально, изумительно, необыкновенно, сенсационно, образцово, отлично, отменно, первоклассно, похвально, правильно, превосходно, прекрасно, славно, совершенно, хорошо, чудесно* и проч.), и прилагательные для выражения суждений об адресате и его поведении (*безупречный, блестящий, внимательный, понятливый, превосходный, смыслённый* и проч.).

Лексико-грамматическое богатство речи врача позволяет ему быть максимально убедительным в ходе общения с пациентом. Идиоматические выражения, используемые в ходе коммуницирования с пациентом, разнообразят арсенал средств убеждения: *бороться с самим собой, в поте лица, всей душой, всем сердцем, давать сто очков вперед, до седьмого пота, душой и телом, задавать тон, заткнуть за пояс, не верю своим глазам, не верю своим ушам, не лыком шит, от всей души, пожинать лавры, попадать в самую точку, потом и кровью, превзойти себя, сами с усами, семь потов сошло, с открытой душой, с чистой совестью, с чувством, с толком, с расстановкой, точность — вежливость королей, тысячу раз прав* и проч.

Функцию одобрения в медицинском дискурсе могут выполнять этикетные формы общения, манифестирующие в этом случае поощрение пациента-адресата: *Поздравляю! Мои поздравления! Держитесь так! Успехов! Так держать!* Врач таким образом акцентирует внимание на роли пациента в процессе лечения, делегируя ответственность за его результаты и на адресата коммуникации.

При рассмотрении манипулятивных тактик позитива в институциональной медицинской коммуникации обращает на себя внимание эффективность использования градации одобрения, позволяющей регулировать интенсивность воздействия на пациента на различных этапах лечения: *Неплохо. Это неплохое улучшение. Это хорошо. Ещё лучше! Это даже лучше, чем всегда! Это намного лучше. Это лучше всего! С каждым днём все лучше и лучше! Я никогда не видел ничего лучшего!*

Создание внутренней мотивации пациента возможно с помощью *Вы (ты)-текстов* (*Вы самый лучший пациент! Вы особенный человек! Вижу, Вы человек надёжный, не нуждается в ежедневном контроле, а через месяц посмотрим на результаты; Вы понимаете с полуслова! Это Ваша победа! У Вас всё получилось! Вы — пример для остальных! Вы на правильном пути! Думаю, теперь Вас ничто не остановит! Теперь Вы можете почувствовать свои возможности! Ваши старания достойны самых высоких похвал!* и т. п.). *Я-тексты* показывают пациенту степень воз-

действия его поступков на врача-руководителя процесса лечения (*Я рад за тебя! Я поражён! Не могу выразить своё восхищение! Меня это радует! Меня это восхищает!* и т. д.). Вероятно, поэтому они имеют большее воздействие на мотивационную базу последующего поведения пациента. Комбинированные этих видов текстов с выражением одобрения поступков адресата и собственного удовлетворения адресанта не менее частотны в общении «врач-пациент»: *Мне нравится, что Вы не сдаётесь; Я доверяю Вам, потому что Вы всегда говорите мне правду; Такие старательные пациенты, как Вы, заставляют поверить в мой правильный выбор профессии; Верю в Вас; Ваши успехи вдохновляют меня; Всё сделали в лучшем виде, другого я от Вас и не ожидал* и проч.

Ободрить пациента, настроить на оптимистичный лад, на положительный исход лечения помогает уместная похвала, манифестирующая эмпатический подход к больному. При устной форме общения важно помнить о тональности и интонировании, которые способны усилить положительный перлокутивный эффект, нивелировать его или исказить первоначальные цели коммуникации. Психотерапевтическая ценность интонации подтверждается практикующими медиками. Интонация врача должна отражать понимание состояния пациента. Анализ обстоятельств лечения проводится в спокойном доброжелательном тоне, мельчайшие положительные изменения в состоянии пациента сопровождаются похвалой стараний собеседника с восклицательным одобрительным интонированием. Интонация — это важнейший источник информации. Озабоченность протеканием заболевания во избежание ятрогенных последствий не может сопровождаться трагическими нотками в голосе. Спокойная и мелодичная речь со сбалансированной громкостью и силой голоса способна повлиять на облегчение физических и душевных страданий пациента. Интонация доминирующего коммуниканта не должна выказывать пренебрежительного или покровительственного отношение к адресату-больному. Мягкий тон речи в сочетании с уместным паузированием перед и после важной информации позволяют достичь необходимой перлокутивной цели.

Выводы. Похвала в медицинском дискурсе репрезентирует принципы милосердия и гуманизма в деятельности коммуникативно доминирующего врача. Её перлокутивный потенциал в неравноправном институциональном общении диады *врач-пациент* достаточно высок. Применение похвалы как манипулятивной стратегии позитива в медицинском дискурсе имеет свои лексико-грамматические, синтаксические и просодические особенности.

Перспективы исследования. Перспективными представляются исследования выражения одобрения в ходе трансакции неравноправных партнёров с позиции ведомого в медицинской среде. Ждут своего исследователя и особенности речевого поведения коммуникантов в дихотомии *врач-врач* с учётом их статусных характеристик и ситуаций общения.

Литература:

1. Барсукова М. И. Речевые стратегии и тактики медицинского дискурса // Античный мир и мы. — Саратов : Колледж, 2002. — Вып. 9. — С. 82–87.
2. Борисова И. М. Цельность разговорного текста в свете категориальных сопоставлений // Stylistyka. — Opole, 1997. — № 6. — С. 371–386.
3. Бочкова Л. Г., Наумова Е. В. Врач — лингвоактивная профессия // Известия медицинского университета. — Саратов, 2007. — № 4 (80). — Режим доступа : <http://www.sgm.ru/news/paper/2007/04/art05.html>.
4. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / [пер. с англ.]. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
5. Дедова О. М. Речевое воздействие в коммуникативной ситуации «врач — больной» // Культура общения и её формирование. — Воронеж, 1999. — С. 77–78.
6. Дзараева Н. А., Рогожникова Р. А. Стратегии и тактики речевого поведения врача // Вестник Пермского гуманитарно-педагогического университета. Серия № 1. Психологические и педагогические науки. — Пермь, 2014. — Вып. 1-2. — С. 47–53.
7. Жура В. В. Дискурсивная компетенция врача в устном медицинском общении : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. — Волгоград, 2008. — 40 с.
8. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. — 5-е изд. — М. : Изд-во ЛКИ, 2008. — 288 с.
9. Лещенко Т. О., Тукова Т. В. Комплімент як прояв маніпулятивної тактики позитиву в медичному дискурсі // Мова і культура : науковий журнал. — К. : ВД Дм. Бураго, 2017. — Вип. 20. Т. III (188). — С. 5–10.
10. Литвиненко Н. П. Сучасний український медичний дискурс : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. — К., 2010. — 35 с.
11. Похвала підстєгивает человека работать лучше. — Режим доступа: <https://www.medweb.ru/news/rokhvala-podstegivaet-cheloveka-rabotat-luchshe>.
12. Серль Дж. Что такое речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике : теория речевых актов. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. XVII. — С. 151–169.
13. Шаніна О. С. Фатичні мовленнєві жанри у медичному дискурсі // Мова та міжкультурна комунікація. Прагматичні, лінгвокультурологічні та семантико-стилістичні питання міжмовної комунікації : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 28-29 листоп. 2012 р. : у 2 т. / ред. Ю. О. Шепель. — Дніпропетровськ : Біла К. О., 2012. — Т. 2. — С. 99–105.
14. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву : лінгвістичний аспект : монографія / наук. ред. В. М. Брідин. — К. : ВД Дм. Бураго, 2012. — 440 с.

References

1. Barsukova, M. I. (2002), «Speech strategies and tactics of medical discourse», *Ancient world and we* [«Rechevyje strategii i taktiki meditsinskogo diskursa», *Antichnyj mir i my*], The College, Saratov, vol. 9, pp. 82–87.
2. Borisova, I. M. (1997), «The integrity of the colloquial text in the light of categorical comparisons», *Stylistics* [«Tsel'nost' razgovornogo teksta v svete kategorial'nykh sopostavlenij», *Stylistyka*], Uniwersytet Opolski, Opole, vol. 6, pp. 371–386.
3. Bochkova, L. G., Naumova, Ye. V. (2007), «Doctor is a lingvoactive profession», *Harold of the Medical University* [«Vrach — lingvoaktivnaja professija», *Izvestija meditsinskogo universiteta*], Saratov Medical State University, Saratov, vol. 4 (80), available at : <http://www.sgm.ru/news/paper/2007/04/art05.html>.
4. Van Dijk, T. A. (1989), *Language. Cognition. Communication : transl. from English* [Jazyk. Poznanije. Kommunikatsija], Progress, Moscow, 312 p.
5. Dedova, O. M. (1999), «Speech influence in the communicative situation «doctor-patient»», *Culture of communication and its formation* [«Rechevoje vozdejstvije v kommunikativnoj situatsii «vrach — bol'noj»», *Kul'tura obshchenija i jejo formirovanije*], Voronezh State University Publishing House, Voronezh, pp. 77–78.
6. Dzarayeva, N. A., Rogozhnikova, R. A. (2014), «Strategies and tactics of speech behavior of a doctor», *Bulletin of the Perm Humanitarian and Pedagogical University. Series No. 1. Psychological and pedagogical sciences* [«Strategii i taktiki rechevogo povedenija vracha», *Vestnik Permskogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. Serija № 1. Psikhologicheskie i pedagogicheskie nauki*], Perm, issue 1-2, pp. 47–53.
7. Zhura, V. V. (2008), *Discourse competence of the doctor in oral medical communication: Author's thesis* [Diskursivnaja kompetentsija vracha v ustnom meditsinskom obshchenii : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01], Volgograd, 40 p.
8. Issers, O. S. (2008), *Communicative strategies and tactics of Russian speech, 5 th ed.* [Kommunikativnyje strategii i taktiki russkoj rechi, 5-e izd.], LKI Publ. house, Moscow, 288 p.
9. Leshchenko, T. O., Tukova, T. V. (2017), «Compliment as a manifestation of manipulative tactics of positive in medical discourse», *Language and Culture Scientific Journal* [«Kompliment jak projav manipuljatyvnoji taktyky pozytyvu v medychnomu dyskursi», *Mova i kul'tura : naukovyj zhurnal*], Dm. Burago Publ. house, Kyiv, issue 20, vol. 3 (188), pp. 5–10.
10. Litvinenko, N. P. (2010), *Contemporary Ukrainian Medical Discourse : Author's thesis* [Suchasnyj ukrajins'kyj medychnyj dyskurs : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01], Kyiv, 35 p.
11. *Praise encourages a person to work better* [Pohvala podstogivaet cheloveka rabotat' luchshe], available at : <https://www.medweb.ru/news/pohvala-podstegivaet-cheloveka-rabotat-luchshe>.
12. Searle, J. (1986), «What is the speech act», *New in foreign linguistics : the theory of speech acts* [«Chto takoje rechevoj akt», *Novoje v zarubeznoj lingvistike : teorija rechevykh aktov*], Progress, Moscow, vol. 17, pp. 151–169.
13. Shanina, O. S. (2012), «Phatic speech genres in medical discourse», *Language and intercultural communication. Pragmatic, linguistic and cultural and semantic-stylistic issues of interlingual communication : Proceedings of the 2nd International scientific and practical conf., November 28-29. 2012 : in 2 vol.* [«Fatychni movlennievi zhanry u medychnomu dyskursi», *Mova ta mizhkul'turna komunikatsija. Prahmatychni, linhvokul'turolohichni ta semantyko-stylistychni pytannja mizhmovnoji komunikatsiji : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 28-29 lystop. 2012 r. : u 2 t.*], ed. Yu. O. Shepel', Dnipropetrovs'k Oles' Honchar National University, vol. 2, pp. 99–105.
14. Shkits'ka, I. Yu. (2012), *Manipulative positive tactics : linguistic aspect : monograph* [Manipuljatyvni taktyky pozytyvu : lingvistychnyj aspekt : monografija /nauk. red.], sci. ed. V. M. Britsyn, Dm. Burago Publishing house, Kyiv, 440 p.

ТУКОВА Тетяна Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія», вул. Шевченка, 23, м. Полтава, 36011, Україна; тел.: +38 099 71 221 97; e-mail: tvtukova@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1682-2837

ПОХВАЛА ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ МАНІПУЛЯТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ В МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. *Мета* статті — показати особливості похвали як вияву маніпулятивної тактики позитиву в медичному середовищі. *Об'єкт* вивчення — медичний дискурс, *предмет* — похвала. У роботі використано традиційні *методи* спостереження, компонентного аналізу й описовий метод. *Результат* роботи полягає у з'ясуванні ілюктивних, перлюктивних та локутивних сил похвали як мовленнєвого акту в трансакції *лікар-пацієнт*. Подано опис екстралінгвальних чинників, які впливають на ефективність похвали в медичному середовищі. Заналізовано мовні засоби маніфестації похвали в її прототипічній усній формі; схарактеризовано модально-регулятивний характер її функціонування з позиції комунікативно домінуючого лікаря. **Висновки.** Похвала в медичному дискурсі репрезентує принципи милосердя та гуманізму. Її перлюктивний потенціал у нерівноправному інституціональному спілкуванні діади *лікар-пацієнт* на різних етапах лікування досить високий. Використання похвали як маніпулятивної стратегії позитиву в медичному дискурсі має свої лексико-граматичні, синтаксичні та просодичні особливості. **Перспективними** вважаємо дослідження способів висловлення схвалення у процесі спілкування нерівноправних партнерів з позиції веденого в медичному середовищі. Чекають на свого дослідника також особливості мовленнєвої поведінки комунікантів у дихотомії *лікар-лікар* з урахуванням їхніх статусних характеристик та ситуацій спілкування. Результати розвідки можуть бути використані при вивченні медичного дискурсу, в курсі деонтології, лінгвокультурології, а також у процесі підготовки студентів-медиків до клінічної практики.

Ключові слова: медичний дискурс, маніпулятивна стратегія, похвала, мовленнєвий акт.

Tetyana V. TUKOVA,

Candidate (PhD) of Philological Sciences, docent of the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training HSEE of Ukraine «Ukrainian Medical Stomatological Academy»; 23 Shevchenko str., Poltava, 36011, Ukraine; tel.: +38 099 71 221 97; e-mail: tvtukova@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1682-2837

PRAISE AS THE IMPLEMENTATION OF MANIPULATIVE TECHNOLOGY IN MEDICAL DISCOURSE

Summary. The *purpose* of this article is to show the characteristics of praise as manifestations of positive manipulative tactics in the medical environment. The *object* of study is medical discourse, the *subject* is praise. Traditional *methods* of observation, component analysis and a descriptive method were used in the work. The *result* of the work is to identify illocutionary, perlocutionary and locutionary forces of praise as a speech act in a *doctor-patient* transaction. A description of extralinguistic factors that affect the effectiveness of the praises in the medical discourse is given. The language means of the manifestation of praise in its prototypical oral form are analyzed. The modal-regulative nature of its functioning is described from the point of view of the communicatively dominant physician. **Conclusions.** Praise in medical discourse represents the principles of charity and humanism. Its perlocutionary potential in the unequal institutional communication of the dyad physician-patient at different stages of treatment is quite high. The use of praise as a positive manipulative strategy in medical discourse has its own lexico-grammatical, syntactic and prosodic features. In our opinion, the study of ways to express support, endorsing in the process of communication of unequal partners (the lead and the slave) in the medical discourse is *promising*. Features of speech behavior of communicants in the dichotomy *doctor-doctor*, which takes into account the status characteristics of interlocutors and communication situations, also await their study. The results of the research can be applied in the study of medical discourse, in the course of deontology, linguoculturology, and also in the preparation of medical students for clinical practice.

Key words: medical discourse, manipulative strategy, praise, speech act.

Статтю отримано 10.04.2018 р.

ПИТАННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ ТА ЛЕКСИКОЛОГІЇ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139371>

УДК 811.161.1'373.227:821.161.1-1 Есенин

КУР-КОНОНОВИЧ Иоланта,

кандидат филологических наук, адъюнкт Института русского языка Жешувского университета, г. Жешув, Польша; тел. : +48(17)8721220; моб. : +48 608653934; e-mail: jolanta_malgorzata@wp.pl

ВОКРУГ СИМВОЛИКИ ЗВЁЗД (В КОНТЕКСТЕ ПОЭЗИИ СЕРГЕЯ ЕСЕНИНА)

Аннотация. *Целью* данной статьи является анализ символики звёзд в поэзии Сергея Есенина. Объект изучения — символика субполя небесных тел в функционально-семантическом поле «природа». *Предмет* исследования — своеобразие символики звёзд в художественной картине мира Сергея Есенина. *Метод* семантического анализа используется в данном исследовании в сочетании с методом лингвокультурологического описания языкового материала в семантических полях. *Материал* для анализа — фрагменты поэтических произведений Сергея Есенина. *Результатом* исследования является выявление системы архетипов символов, которые автор настраивает в том или ином поэтическом фрагменте: религиозного, народного, общекультурного, индивидуально-авторского.

Выводы. В собранных нами фрагментах стихотворений Сергея Есенина звёзды символизируют разнообразные феномены: восприятие мира (*радость, счастье* (2), *вечность, оптимизм, молодость, возрождение*), вещи, предметы (*свечку, пламя, осенние листья, колокол*), чувства (*красоту мира, тайну ночи*), удары судьбы (*смерть поколений*), природные явления (*стихию, дождь*), физические явления (*скорость*), общественные явления, перемены (*революцию*), людей (например, *проводника*), насекомых (например, *мотылька*) и некоторые другие.

Ключевые слова: космос, символика звёзд; поэзия; семантика; метафора; метонимия.

Постановка проблемы. Звёздное небо издавна привлекает человека. В традициях любого народа имеются сакральные понятия, связанные с небом и звёздами. Человечество не только верит, но и знает, что звёзды влияют на земные события и судьбы людей. Известно несколько гипотез о происхождении звёзд. По народным верованиям, эти небесные тела считают глазами Бога или окнами в небе, через которые Бог может ночью наблюдать за событиями на земле. Звёзды часто персонифицируются, поэтому могут рождаться, спать, ходить, убежать, играть, говорить и т. п. [3, т. II, с. 291]. Это находит отражение в научных трудах, научно-популярных и художественных произведениях. Наш анализ поэтического творчества Сергея Есенина убеждает в том, что космосимы являются, в некоторой степени, ключевыми единицами, формирующими своеобразие художественной картины мира этого поэта. Однако мало кто из исследователей обращает внимание на символизм есенинского использования космосимов.

Связь проблемы с предыдущими исследованиями. С семантической точки зрения символ, как и метафора, помогает назвать при помощи одного слова то, чего нельзя высказать с применением большого их количества. Символ, как и метафора в итоге ведут к значительному расширению значения [1, с. 17]. С лингвистической точки зрения, звёзды принадлежат к субполю небесных тел в семантическом поле «природа».

Постановка задания. Целью данной статьи является анализ символики звёзд в поэзии Сергея Есенина на примере нескольких избранных фрагментов стихотворений. Семантический анализ будет основываться на применении лингвокультурологического метода описания языкового материала с использованием семантических полей. Материал для анализа отобран из поэтических произведений Сергея Есенина, помещённых в избранных сборниках произведений¹. Предполагается обсуждение вопроса архетипичности символов, их образности и метафоричности, обуславливающих многочисленные интерпретации. Описываются стилистические языковые средства, служащие созданию образности с использованием названий звёзд как символов в поэтических произведениях Сергея Есенина. Мы обращаем внимание на символы-метафоры, метонимии, синекдохи и символы-сравнения.

Изложение основного материала исследования. Этимология лексемы *звезда* указывает на её первоначальное значение «свет» [6, с. 165; 5, с. 160]. Символика звёзд обычно обращена к архетипу света и может быть разнообразной. Звёзды чаще всего символизируют небесный свет, борющийся с силами тьмы, а также вдохновение, Бога или его глаз [7, с. 105–108].

¹ Ср.: Есенин С. А. Собр. соч.: в 3 т. — М., 1977. — Т. 1; Есенин С. А. Собр. соч.: в 6 т. — М., 1978. — Т. 4.

Представленный ниже анализ охватывает фрагменты следующих стихотворений Сергея Есенина: *Задремали звёзды золотые* (1914), *Не напрасно дули ветры* (1917), *Я по первому снегу бреду* (1917), *Небесный барабанищик* (1918), *По-осеннему кичет сова* (1920), *Живёте так, как вас ведёт звезда* (1924), *Свет вечерний шафранного края* (1924). Эти стихотворения отражают разные периоды творчества поэта.

В первом анализируемом фрагменте символика звёзд непосредственно связана с поэтическим образом сонных звёзд.

(1) *Задремали звёзды золотые / Задрожало зеркало затона, / Брезжит свет на заводи речные / И румянит сетку небосклона.* / (1914)

В прекрасном описании рассвета можно найти кратковременные, мимолётные мгновения утра с золотыми звёздами на фоне. Метонимия *звёзды золотые* (характеристика вместо предмета: *золотые* вместо *золото*) приводит к мысли о символе бесценности, богатства, красоты [7, с. 496] и одновременно напоминает о звезде как символе тайны ночи [7, с. 106], т.е. поиска света, ясности, понимаемой как духовная радость, веселье, оптимизм [7, с. 415]. Контекст позволяет перенести ночные переживания также на день, благодаря персонификации описываемых небесных тел и употреблению глагола *задремали*. Красота звёзд перенесена на момент рассвета, задержана для того, чтобы напомнить, что тайна поиска света, то есть радости, имеет место и днём, поэтому символику ночи усиливает день.

При помощи аллитерации, повторения буквы *з* в шести следующих друг за другом словах, стихотворение становится необыкновенно мелодичным, что, в свою очередь, усиливает, подчёркивает дрожь, колебание воды. Речная вода описывается при помощи эвкативной метафоры¹ *зеркало затона*. Здесь учитывается 'ровная, гладкая поверхность воды, её зеркальная способность отражать образы природы'.

Общим символом в обсуждаемом фрагменте является ясность, свет и вытекающее из них удовлетворение. В этом отрывке появляются символы-метафоры звёзд. Звёзды символизируют: 1) чувства: а) радость от красоты пейзажа; б) радость жизни, оптимизм; 2) восприятие мира: а) красота мира; б) тайна ночи. Архетип символа: народный, общекультурный.

Символика звёзд во втором фрагменте связана с поэтическим образом млечных звёзд.

(2) *Не напрасно дули ветры, / Не напрасно шла гроза. / Кто-то тайный тихим светом / Напоил мои глаза. / ... Не гнетёт немая млечность, / Не тревожит звёздный страх. / Полюбил я мир и вечность / Как родительский очаг.* / (1917)

Конфронтативная метафора *Не тревожит звёздный страх* вводит метонимический символ спокойствия, уверенности; подразумевается страх, который возбуждают звёзды (черта вместо объекта, символа). К звёздам обращаются как к символу знаний о прошлом, настоящем и будущем [7, с. 105]. Беспокорство в этот момент становится необоснованным. Всё ведёт к лучшему. Кончилась февральская революция в России, которая принесла успокоение. По нашему мнению, метафора *звёздный страх* полагаются на ассоциацию гиперболического символа величины, учитывая огромное число звёзд.

Очередной символ раскрывает колористическая оппозиция *белый — золотой*. *Белизна* как символ мудрости, радости [7, с. 22], а *золотой* — символ бессмертия [7, с. 495] также утверждают широко понимаемый жизненный оптимизм.

Символ спокойствия подтверждает также метафора *Не гнетёт немая млечность*. Семантически интересным остаётся окказионализм (индивидуально-авторский неологизм) *млечность*. Метонимия (признак вместо символа) *млечность* вместо *Млечный Путь* включает в себе очередные символы звёзд. Дело в прозрачном, туманном, молочного цвета белом свете Млечного Пути, то есть в символе неведения, страха за будущее. Млечность сопряжена также с молоком, которое символизирует семейную связь с матерью-отечеством. Благодаря антропоморфическому соединению *немая млечность* появляется также метафорическая символика (*немой* — не говорит, не провоцирует к постановке вопросов о будущем). Молоко разлилось, исполнилось, на сегодняшний день всё известно [7, с. 231]. Поэт относится к молоку не только как к символу благосостояния, но и как к символу правды [7, с. 230–231]. В связи с вышеупомянутым, благодаря анафорическим отрицаниям, появляются подробные символы звёзд — отсутствие беспокойства о недостатке благосостояния, что кажется только временным состоянием. В послереволюционное время неважным кажется беспокойство о достатке страны, о будущем. В данное время достаточно жить и радоваться сегодняшнему дню.

В то же время, образно представленное спокойствие напоминает о недавних революционных событиях благодаря рисике, вводящей чувство беспокойства: *гнетёт, тревожит*. На символику спокойствия указывают лишь анафорические отрицания *не гнетёт, не тревожит*.

Общий исходный символ — это спокойствие после революционных событий, связывающееся со спокойным взглядом в ночное небо, на котором звёзды перестали отождествляться с борьбой духовных сил с силами тьмы [7, с. 106]. Метафорические символы в этом фрагменте сосредоточивают вни-

¹ В статье применено деление метафор согласно концепции польского учёного-теоретика литературы Х. Маркевича на конфронтативные, эвкативные, конфронтативно-эвкативные, перифрастические. У каждой метафоры имеется её тема и носитель.

мание на следующей символической звезде: 1) место: а) родина (мечность); 2) восприятие мира: а) жизненный оптимизм; б) яркость, уверенность, мудрость. Архетип метафорического и метонимического символов — общекультурный.

Символика звезд в следующем фрагменте основана на поэтическом образе синей свечки.

(3) *Я по первому снегу бреду, / В сердце ландыши вспыхнувших сил. / Вечер синюю свечкой звезду / Над дорогой моей засветил.* / (1917)

Несмотря на внешние отрицательные символы (*снег, вечер*) по контрасту внутреннее настроение лирического Я радостное. Вопреки зиме благодаря эвокативной метафоре *ландыши вспыхнувших сил* (носитель *ландыши*, а тема догадывается из контекста) вводится символ надежды, восторга, молодости.

Конфронтативная метафора *Вечер синюю свечкой звезду / Над дорогой моей засветил*, сравнивая звезду со свечкой, раскрывает символ тёплого света, пламени. Учитывая нобилитацию холодной звезды к тёплому, горячему свету, сочетание слов *свечкой звезду засветил* можно считать своеобразным оксюмороном. Символ духовной радости, оптимизма увеличивается благодаря синему цвету свечки. Холодный цвет неба, в этом случае и свечки, символизирует также счастье [7, с. 27–28].

Вечер (символ темноты, грусти, тоски) как исполнитель действия зажигания свечи благодаря приёму антропоморфизации передаёт пламя звезде. Так вводится символика жизнерадостности, торжествующей над печалью. Эта символика усиливается контрастом *темнота (ночь) — ясность, яркость (свет свечки)*.

Свеча символизирует свет [7, с. 417], а *звезда*, в свою очередь, является символом проводника [7, с. 105]. Таким образом, в анализируемом фрагменте *звезда* становится символом ведущего по дороге жизни света, на что указывает вторая часть метафоры *над дорогой моей засветил*. Появляется очередной символ-аллегория, в котором дорога символизирует человеческую жизнь.

Общий метафорический символ связан с образом звезды, зияющей пламенем свечи. Символы-метафоры в этом фрагменте обращают внимание на следующую символическую звезду: 1) предметы, вещи: а) свечка; б) тёплый свет (пламя); в) свет, ведущий по дороге жизни; 2) восприятие мира: а) надежда, молодость, энтузиазм (восторг), счастье, радость; б) хорошие вести; 3) качества: знание — ум (мудрость). Архетип символа — общекультурный, связанный с символической свечки, дорогой — символом жизни (перифраз).

Интересную символическую скрывает поэтический образ льющих в реки звезд-листьев и звезд-водных струй.

(4) *Листьями звезды льются / В реки на наших полях. / Да здравствует революция / На земле и на небесах!* / (1918)

В перифрастической метафоре *Листьями звезды льются / В реки на наших полях* падающие звезды сравниваются с осенними листьями. Падающие звезды и листья символизируют смерть человеческих поколений, ход времени [7, с. 107, 204]. Все события происходят в маршевом ритме радикальных, переломных событий. Гиперболический образ бури помогает отразить глагол *льются*, значение которого связано со стихией, быстротой. На первый план выдвигаются бунтарские настроения, которые передаёт также звуковая характеристика. Резким атмосферным переменам сопутствует не только шорох листьев, но и грохот, шум и разрушительная сила воды. В образе звезд гиперболизации подвергается символ революции [7, с. 106].

Благодаря глаголу *льются* звезды сравниваются со струями дождевой воды. Дождь напоминает о символе не только разрушения, но и возрождения, очищения. Дождь изображает духовное влияние Бога на людей, неба на землю [7, с. 66–67]. Жёлтый цвет по народным верованиям считается оттенком красного, который, в свою очередь, напоминает об огне, крови [3, т. II, с. 647, 650].

Общая исходная символика связана с апофеозом бунтарских настроений и революции. Таким образом, наблюдается метафорический символ (перифрастическая метафора *Листьями звезды льются / В реки на наших полях*). В этом отрывке стихотворения использованы следующие символы звезд: 1) удары судьбы: а) смерть поколений; 2) вещи, предметы: а) осенние листья; б) струи воды; 3) природные явления: а) стихия; б) дождь; 4) физические явления: а) быстрая скорость; 5) общественные явления: а) революция; б) восприятие мира: а) ход времени; б) духовное влияние Бога на людей; в) очищение; г) возрождение. Здесь присутствует общекультурный, народный и религиозный архетипы символов.

Поэтический образ звезд-колоколов помогает раскрыть очередную символическую описываемых небесных тел.

(5) *По-осеннему кычет сова / Над раздольем дорожной рани. / Облетает моя голова, / Куст волос золотистый вянет. / ... Скоро мне без листвы холодет, / Звоном звезд насыпая уши. / Без меня будут юноши петь, / Не меня будут старцы слушать.* / (1920)

Перифрастическая метафора *Звоном звезд насыпая уши* вводит символ замирающей человеческой жизни благодаря звону колокола. Колокол воспринимается как символ траура, похорон, смерти. Звон погребальных колоколов отпугивал злых духов. Раньше во время похорон колокола звонили столько раз, сколько лет жил покойник. Звон колоколов обозначает не только время, но и символизирует конец [7, с. 87–89]. Гиперболическое выражение *Звон звезд* (бесчисленное количество звезд

создаёт громкий звон колоколов) является функциональным переносом: колокол и звёзды не похожи друг на друга, но они выполняют похожие функции — символизируют смерть (падающая звезда — предупреждение о смерти) [7, с. 105–108]. Образная метафора *насытая уши* благодаря глаголу *сытять* ‘о частых звуках: издавать отрывистые звуки, подыгрывать’ передаёт символику смерти. Умолкающий звук колокола становится наглядным символом конца времени.

В этой последней символике звучат контекстуальные метафоры: *Скоро мне без листвы холодет* или *Облетает моя голова*, *Куст волос золотистый вянет*, напоминающие об осени жизни. Благодаря однозначности этих последних образов можно говорить об аллегории человеческой смерти (образ вместо мысли). Концепт звезды в анализируемом фрагменте приводит также к мысли о символике предназначения (сравни: *читать в звёздах, родиться под счастливой звездой*). Звезда связана с тайной ночи, сна [7, с. 105].

На увядание жизни намекает метонимия *По-осеннему кичет сова* (перенос значения точного описания на то, что именно выражает автор этим описанием: *по-осеннему* — ‘грустно, холодно, задумчиво’). Умело подобранный диалектный сибирский глагол *кичет* со звукоподражательным, ономапопейческим значением ‘кричать, курлыкать (о гусях, лебедях)’ также продолжает описание осеннего пейзажа и осенних ощущений [4, т. XVI, с. 207].

На образ звёзд в данном фрагменте наслаивается ещё один символ — атрибут вдохновения, мудрости [7, с. 105]. В этом контексте звон колоколов раскрывает контрастные символы радости или тоски, победы или поражения. Описываемый звук может символизировать и завершение вдохновенного состояния (как раньше — конец жизни). Наконец, звёзды могут через соотнесение с опавшими осенними листьями символизировать смерть растений [7, с. 204].

Стоит обратить внимание на цветовую символику. Золотой цвет в выражениях *золотые звёзды*, *золотистая голова* (волосы) — метонимия: целое вместо части — *голова* вместо *волосы* символизирует богатство, неразрушимость, славу [7, с. 495–496]. Предполагаемый серый цвет после опадения осенних листьев отражает символ старости, седины, воспоминаний, тоски, траура, пепла, смирения, кротости [7, с. 408].

Общий символ связан с размышлениями по поводу осени человеческой жизни, внушёнными осенним пейзажем. В этом фрагменте возникают метафорический и метонимический символы. Звёзды предстают символом: 1) ударов судьбы: а) смерть человека; б) увядание (смерть) растения; 2) физического явления: а) звук колокола; 3) вещей: а) опавшие осенние листья; б) колокол; 4) восприятия мира: а) вдохновение, мудрость; б) предназначение жизни; в) неуверенность в завтрашнем дне (радость-тоска, победа-поражение). Здесь наблюдаются архетипы: религиозный, народный, индивидуально-авторский, общекультурный.

Интересный образ звезды-проводника в человеческой жизни изображён в стихотворении Сергея Есенина 1924 года.

[6] *Живите так, Как вас ведёт звезда, / Под кущей обновленной сени. / С приветствием, / Вас помнящий всегда / Знакомый вам Сергей Есенин.* (1924)

В этом отрывке стихотворения благодаря метафоре *Живите так, Как вас ведёт звезда* поэт обращается к общеизвестному символу звезды в роли жизненного проводника. Здесь прежде всего благодаря антропоморфизации (*ведёт звезда*) надвигается ассоциация с вифлеемской (путеводной) звездой, которая, согласно Евангелию от Матвея, остановилась над местом, где волхвы увидели Младенца с Мариєю. К жизни вызывается метафорический символ путеводной звезды, т. е. руководящей идеи человека [7, с. 105]. В этом случае пересекаются два архетипа: религиозный и общекультурный.

Стихотворение принадлежит к позднему периоду творчества Есенина, наиболее рефлектирующему, на что указывает контекстуальная метафора *Под кущей обновленной сени*¹. Куща представляет собой кроны деревьев, а в переносном смысле обозначает крышу, поэтому становится наглядным метонимический символ тепла, счастья (часть вместо целого, крыша вместо дома). Обновлённая *сень* является символом начала нового жизненного пути — личного и общественного. Имеется в виду метафорический общекультурный и народный символ (соотносится с элементами крестьянской жизни — *сень, куща*). Под понятием *сень / сени* подразумевается ‘помещение, вводящее в квартиру’, что, в свою очередь, подтверждает символ начала. Любое же жильё символизирует жизнь человека. Форма письма помогает поэту в размышлениях о прошлом и будущем своём и родины. В этом фрагменте затронута тема судьбы личности в эпоху исторического перелома. У каждого есть свой путь, своя цель, своё будущее.

Общим символом следует считать размышления о прошлом и будущем личности и страны в эпоху исторического перелома. Появились метафорический и метонимический символы. В итоге появляются символы звёзд: 1) люди: а) проводник; 2) место: а) новый дом (семейный очаг); б) сень; в) крыша; 3) восприятие мира: а) руководящая идея; б) тепло, счастье, в) начало жизненного пути. В этом фрагменте преобладают религиозный и общекультурный (народный) символы звёзд.

¹ Сени — ‘наружная холодная пристройка без пола к крестьянской избе сбоку, по улице’; диалектное слово: рязанское [4 XXXVII, с. 164].

Символика звёзд в последнем фрагменте ссылается на поэтический образ мотылькового роя.

[7] *Свет вечерний шафранного края, / Тихо розы бегут по полям. / ... Лунным светом Шираз¹ осиянен, / Кружит звёзд мотыльковый рой. / Мне не нравится, что персияне / Держат женщин и дев под чадрой. / Лунным светом Шираз осиянен. / (1924)*

В эвокативной метафоре *Кружит звёзд мотыльковый рой* звёзды, персонифицируясь, сравниваются с мотыльковым роём, слетающим на свет, а свет — символ вечности [7, с. 415]. Мотылёк, понимаемый как ночная бабочка, символизирует стремление к свету, жизни [7, с. 236], а также неумоимость и тщетность усилий перед предрешённой судьбой.

По народным верованиям, мотыльки (бабочки) связаны с потусторонним миром, символизируя человеческие души [3, т. I, с. 125]. Звёзды считаются символом предназначения [7, с. 105]. Благодаря соотношению их с мотыльками выявляется бесспорная правда: цель человеческой жизни — это стремление к избавлению [7, с. 415]. Появляется параболическое значение последнего символа как иллюстрации общих правил человеческой жизни.

Общий метафорический символ связан с размышлениями о родной стране, появившимися за границей (в Персии). В представленном отрывке стихотворения появляется метафорический символ. Символы-метафоры в этом фрагменте обращают внимание на следующую символику звёзд: 1) животные: а) насекомое: мотылёк; б) человеческая душа; 2) восприятие мира: а) вечность; б) стремление к спасению; 3) чувства: а) неумоимость. Архетип символа — общекультурный, народный, религиозный.

Для передачи символики небесных тел важны разнообразные стилистические средства, как например: оксюмороны, диалектная лексика (*кычет сова*), антропоморфизация (*вечер зажигает свечу, ведёт звезда, задремали звёзды*), контраст или оппозиция (*ночь — свет*), функциональный перенос (*звон звёзд*), метонимии (*голова золотистая*), гиперболы.

В собранных нами фрагментах стихотворений Сергея Есенина звёзды символизируют: восприятие мира (*радость, счастье (2), вечность, оптимизм, надежда, молодость, очищение, возрождение, неуверенность*), вещи, предметы (*свечка, пламя, осенние листья (2), колокол*), чувства (*красота мира, тайна ночи, ум, неумоимость*), удары судьбы (*смерть поколений (3), увядание*), природные явления (*стихия, дождь*), физические явления (*скорость, звук колокола*), общественные явления, перемены (*революция*), человека (*проводник*), место (*сень, новый дом*), живых существ (*мотылёк*).

В одном маленьком фрагменте стихотворения наслаиваются разнообразные архетипы символов: религиозный, народный, общекультурный, индивидуально-авторский.

Выводы. В данной статье описаны результаты исследования поэтического текста с применением культурно-семантического анализа символики субполя, касающегося небесных тел (*звёзды*) в семантическом поле «природа». Анализ символики звёзд в поэтических произведениях Сергея Есенина на базе интерпретированных отрывков показал, что общие символы, являющиеся результатом творческого восприятия высказываний, отличаются образностью и представляют одну из систем художественных символов. Описание символики звёзд в стихотворениях этого выдающегося русского поэта показывает схему введения в речь общеизвестных и авторских символов. При этом автором используется наличие сем, актуализируемых при метафорическом переносе, между ними имеется логическая связь, причём существенную роль играет соседство носителя.

Подытоживая, следует отметить, что взгляд поэта на звёзды связан с описанием его личных чувств. Наблюдения за звёздами дают возможность осознать человека как часть природы, которую он стремится понять или даже понимает. Обращение к символике неба, звёзд ведёт к цивилизационно-общественным рассуждениям о смысле существования, изменчивости мира, судьбе личности.

Литература

1. Авдеев И. А. Символ и метафора // Филологические науки. Вопросы теории и практики. — Тамбов: Грамота, 2013. — № 3 (21). Ч. II. — С. 16–18.
2. Есенин С. А. Собрание сочинений: в 3 т. — М.: Правда, 1977. — Т. I. — 448 с.
3. Толстой Н. И. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. — М.: Международные отношения, 1995–2012.
4. Словарь русских народных говоров: в 49 т. — М.: Наука, 1965–2016.
5. Шанский Н. М., Иванов В. В., Шанская Т. В. Краткий этимологический словарь русского языка. — М.: Просвещение, 1975. — 544 с.
6. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. — Kraków: Wiedza Powszechna, 1927. — 807 s.
7. Kopaliński W. Słownik symboli. — Warszawa: Wiedza Powszechna, 1990. — 512 s.
8. Markiewicz H. Uwagi o semantyce i budowie metafory // Studia o metaforze II. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej / red. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska. — Wrocław: Ossolineum, PAN, 1983. — S. 43–59.

¹ Шираз — город в Персии.

References

1. Avdeyenko, I. A. (2013), «Symbol and metaphor», Philological sciences. Issues of theory and practice [«Simvol i metafora», *Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki*], Gramota, Tambov, vol. 3 (21), part 2, pp. 16–18.
2. Yesenin, S. A. (1977), *Collected works: in 3 vol.* [*Sobraniye sochineniy: v 3 t.*], Pravda, Moscow, vol. 1, 448 p.
3. Tolstoy, N. I. (1995–2012), *Slavic antiquities. Ethnolinguistic dictionary: in 5 vol.* [*Slavyanskiye drevnosti. Et-nolingvisticheskiy slovar': v 5 t.*], Mezhdunarodnyye otnosheniya, Moscow.
4. *Dictionary of Russian folk dialects: in 49 vol.* (1965–2016), [*Slovar' russkikh narodnykh govorov: v 49 t.*]. Nauka, Moscow.
5. Shanskiy, N. M., Ivanov, V. V., Shanskaya, T. V. (1975), *Short etymological dictionary of the Russian language* [*Kratkiy etimologicheskij slovar' russkogo jazyka*], Prosveshchenie, Moscow, 544 p.
6. Brückner, A. (1927), *The etymological dictionary of the Polish language* [*Słownik etymologiczny języka polskiego*], Wiedza Powszechna, Krakow, 807 p.
7. Kopaliński, W. (1990), *Dictionary of symbols* [*Słownik symboli*], Wiedza Powszechna, Warsaw, 512 p.
8. Markiewicz, H. (1983), «Issues on semantics and the construction of metaphor», *Studies on metaphor. II. From the History of Artistic Forms in Polish Literature* [«Uwagi o semantyce i budowie metafory», *Studia o metaforze II. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej*], eds. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, Ossolineum, PAN, Wrocław, pp. 43–59.

КУР-КОНОНОВИЧ Іоланта,

кандидат філологічних наук, ад'юнкт Інституту російської мови Жешувського університету, м. Жешув, Польща; тел.: +48 (17) 8721220; моб.: +48 608653934; e-mail: jolanta_malgorzata@wp.pl

НАВКОЛО СИМВОЛІКИ ЗІРОК (У КОНТЕКСТІ ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЄСЕНІНА)

Анотація. Метою статті є аналіз символіки зірок у поезії Сергія Єсеніна. **Об'єктом** вивчення є символіка субполя небесних тіл у функціонально-семантичному полі «природа». **Предмет** дослідження — своєрідність символіки зірок у художній картині світу Сергія Єсеніна. **Метод** семантичного аналізу використано в цьому дослідженні в поєднанні з методом лінгвокультурологічного опису мовного матеріалу в семантичних полях. **Матеріал** для аналізу — це фрагменти поетичних творів Сергія Єсеніна. **Результатом** дослідження є виявлення системи архетипів символів, які автор нашоєрує в тому чи іншому поетичному фрагменті: релігійних, народних, загальнокультурних, індивідуально-авторських.

Висновки. У проаналізованих нами фрагментах віршів Сергія Єсеніна зірки символізують різноманітні феномени: сприйняття світу (*радість, щастя* (2), *вічність, оптимізм, молодість, відродження*), речі, предмети (*свічку, полум'я, осіннє листя, дзвін*), почуття (*красу світу, таємницю ночі*), удари долі (*смерть покоління*), природні явища (*стихію, дощ*), фізичні явища (*швидкість*), суспільні явища, зміни (*революцію*), людей (наприклад, *провідника*), комах (наприклад, *метелика*) і деякі інші.

Ключові слова: космонім, символіка зірок; поезія; семантика; метафора; метонімія.

Jolanta KUR-KONONOWICZ,

Doctor of philology (PhD), associate professor in Institute of Russian Studies of Rzeszów University; 16B Rejtana str., Rzeszów, Poland; tel.: +48(17)8721220, mob.: +48608653934; e-mail: jolanta_malgorzata@wp.pl

SYMBOLISM OF STARS (IN THE CONTEXT OF SERGEY YESENIN POETRY)

Summary. The goal of the article is analysis of stars symbolism in the poetic work of Sergey Yesenin. Semantic-cultural method of description of research material, which constitutes the chosen fragments of Sergey Yesenin poems was accepted. The article introduces proposition of poetic text interpretation with the usage analysis of field (nature) and semantic sub-field (celestial bodies: stars) including their symbolism. Stars in the chosen fragments of Yesenin poems symbolize: perception of the world (e.g. *joy, happiness, eternity, youth, revival*), items, things (*candle, flame, autumn leaves, bell*), feelings (*beauty of the world, mystery of night, mind*) random events (*death of human generations, wilting*), phenomena of nature (*elements, rain*), physical phenomena (*speed*), social changes (*revolution*), peoples (for example, *guide*), places (*hallway*), animals (*moth, butterfly*). The phenomena imposing (joining) religious, folk, general-cultural and individual-author's archetype of symbols in small fragment of the poem.

Key words: stars symbolism, poetry, semantic, metaphor, metonymy.

Статтю отримано 5.04.2018 р.

ПОЖАРИЦЬКА Олена Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: morpo@ukr.net; тел.: +38 050 9632062; ORCID ID: 0000-0003-4820-8129

ЄЖКОВА Аліна Геннадіївна,

бакалавр кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: yezhkova@gmail.com; тел.: +38 095 7078828; ORCID ID: 0000-0002-4451-8579

ГОТИЧНИЙ РОМАН ЯК ПОЗАЧАСОВА ЖАНРОВА КАТЕГОРІЯ

Анотація. *Метою* цієї роботи є встановлення літературно-художньої специфіки англословного готичного роману як позачасової жанрової категорії. *Об'єктом* дослідження є художній текст англословного готичного роману в процесі його розвитку, починаючи з часів його зародження (другої половини XVIII ст.) до наших днів. *Предметом* вивчення виступають літературно-художні особливості жанру такого роману в англійській літературі. *Результатом* проведеного дослідження стало виявлення специфічних ознак, притаманних англословним готичним романам.

На позначення готичного роману в англійському літературознавстві використовують терміни «romance» та «Gothic novel». Перший термін пов'язаний із середньовічним лицарським романом, побудованим на казково-фантастичних пригодах ідеальних героїв. Другий вказує на більш сучасну роману природу цього жанру та художні особливості твору. Роман Х. Уолпола «The Castle of Otranto» та Д. Коутс «The Haunting of Gillespie House», написані у XVIII ст. та XXI ст. відповідно, попри майже три сторіччя, що розділяють їх, мають багато спільних сюжетно-композиційних рис: засоби створення образів, атмосфери дійства, описи внутрішнього та зовнішнього простору, сюжетні ходи. Спільними для романів давнього й сучасного часу написання є незвичайний хронотоп, перемога головних героїв над потойбічними силами, близькість персонажів до смерті та потойбічного світу і щасливий фінал. Таким чином, готика, незважаючи на зовнішню жахливість, містить у собі гуманістичне начало, що допомагає читачеві повірити в себе та відчутти гармонію світу.

Ключові слова: роман, англійська мова та література, готика, жанр.

Постановка проблеми. На сьогодні попит на готичну літературу стрімко зростає. У величезній кількості перевидаються і стають популярними класичні твори неоготичної літератури, нової актуальності набувають шедеври кінематографу жахів, знову популярні антології готичних оповідань письменників різних країн, а також перекази фольклору про надприродне. Ці обставини, разом з неоднозначною позицією готичного роману як літературного жанру в літературознавстві та доволі вільну його інтерпретацію багатьма дослідниками, зумовлюють **актуальність** проведеного дослідження, що спрямоване висвітлити глибинну структуру та природу готичних творів.

Зв'язок із попередніми та суміжними дослідженнями проблеми. Аналіз жанру готичного роману в англійській літературі неможливий без розуміння, що собою представляє літературний жанр у цілому, аби об'єктивно окреслити базові жанротворчі ознаки готичного роману та визначити його суттєві літературно-художні особливості. Варто відзначити, що єдиного погляду на проблему жанру не існує: дослідники розуміють феномен жанру по-різному. Так, Л. М. Крупчанов вважає, що «... існують два способи виокремлення типів літературних творів — ґрунтуючись на різновидах, що склалися історично, і спираючись на теоретичне осмислення можливостей словесного мистецтва» [6, с. 276]. Далі науковець пояснює свою точку зору: жанр — це сукупність характеристик, що склалися в умовах історичного розвитку будь-якої національної літератури чи кількох літератур. Перш за все, серед параметрів жанру описують спільні риси, притаманні саме композиційній структурі твору. На позначення творів, яким притаманні певні сюжетно-композиційні характеристики, є спеціальні терміни: роман, повість, новела тощо.

С. В. Калачева в «Словнику літературознавчих термінів» зазначає, що «під жанром розуміють повторення єдності композиційної структури в багатьох творах протягом історії розвитку літератури, що зумовлено своєрідністю розкритих явищ дійсності і характером ставлення до них художника» [2, с. 415]. У цьому визначенні підкреслено важливість композиції. Л. В. Чернець, у свою чергу, пише, що жанр — постійна величина, що являє собою «одиницю класифікації творів та токен їхніх традиційних рис» [5, с. 43]. Літературознавець наголошує, що типологія жанрів опікується здебільшого виявленням найстабільніших жанрових ознак у літературному процесі та встановленням зв'язків між жанровими системами. Зазначимо, що в нашій роботі ми поділяємо думку Л. М. Крупчанова про диференційну функцію категорії жанру як основну.

Г. М. Поспелов визначає феномен літературного жанру як «сформовані у процесі розвитку художньої словесності види творів» [3, с. 142]. Крім того, вчений наголошує на тому, що проблема

жанру в загальній формі — це проблема класифікації творів, виявлення в них загальних жанрових ознак. Він відзначає, що головною проблемою становлять зміни, які порушують єдність усталеного набору характеристик жанру через еволюційний розвиток.

Таким чином, можна стверджувати, що категорія літературного жанру охоплює систему специфічних диференційних ознак, притаманних певній сукупності літературних творів. Зазначимо, що внаслідок культурно-історичних факторів літературні жанри також зазнають змін, виникають нові, змінюються або «згасають» старі літературні жанри.

Об'єм жанру, за Г. М. Поспеловим, — це «кількість і характер жанрових ознак, представлених у сукупності творів» [3, с. 145]. Оскільки, з точки зору діахронії, твори одного жанру стають більш варіативними, його рамки розширюються. Тому можна говорити про «...зменшення жанрового об'єму» [3, с. 145] в діахронії. Відзначимо, що найбільш усталені та незмінні в процесі історичного розвитку жанрів ознаки беруть за основу літературознавчої класифікації творів.

У наукових розвідках стосовно жанру готичного роману мають місце термінологічні розбіжності, зумовлені диференціюванням понять «*novel*», «*story*» та «*romance*». В українській інтерпретації зазначені терміни означають «роман», але кожен з них передає свій характерний відтінок.

Постановка дослідницьких завдань. *Об'єктом* дослідження є англійський готичний роман у процесі розвитку, починаючи з часів зародження (другої половини XVIII ст.) до наших днів. *Предметом* вивчення визначено художні особливості жанру готичного роману в англійській літературі. Поставлена *мета* полягає у виявленні художньої специфіки англійського готичного роману як позачасової жанрової категорії. У процесі дослідження постали такі *завдання*: 1) окреслити поняття літературного жанру; 2) зафіксувати та пояснити розбіжності в термінології стосовно жанру готичного роману; 3) виявити та описати об'єм жанру готичного роману на прикладі романів Х. Уолпола «*The Castle of Otranto*» та Д. Коутс «*The Haunting of Gillespie House*»; 4) аналізуючи систему образів і сюжетних особливостей зазначених романів, розкрити риси еволюції літературного процесу готичного роману та з'ясувати, які саме вербальні характеристики є жанротворчими. Основним *матеріалом* роботи слугують готичні романи Х. Уолпола «*The Castle of Otranto*» та Д. Коутс «*The Haunting of Gillespie House*», оскільки, на нашу думку, вони найповніше відображають сюжетно-композиційні особливості готичного романного жанру, а значний проміжок часу між написанням цих романів дає змогу якнайкраще простежити за еволюцією їх жанрових характеристик.

Виклад основного матеріалу. Сам автор першого англійського готичного роману Х. Уолпол у підзаголовку до «*The Castle of Otranto*» (1764) використав термін *Gothic story*, де слово *gothic* використано в значенні «середньовічний». Автор так пише в передмові до першого видання: «*If the story was written near the time when it is supposed to have happened, it must have been between 1095, the era of the first Crusade, and 1243, the date of the last, or not long afterwards*» [9, с. 3], визначаючи свій твір як «*story*», що корелює з українським «повість». Х. Уолпол, як ми бачимо з наведеної цитати, вдавався до прийому літературної містифікації, використовуючи термін, що об'єктивно не відповідав дійсності. На нашу думку, це можна пояснити бажанням автора видати себе за боязливого перекладача, що називає знайдену роботу «повість».

Між іншим, А. Радкліфф вносить у заголовок свого твору «*The Romance of the Forest*» (1791) термін «*romance*». Дослідниця К. М. Атарова зазначає: «...нові тенденції в розвитку роману віддзеркалюються у появі особливого жанрового визначення — «*romance*», яким, на відміну від традиційного «*novel*», називали автори готичних романів свої роботи» [1, с. 7]. На противагу терміну «*novel*», що пішов від реалістичної новели італійського Ренесансу, «*romance*» пов'язують із середньовічним лицарським романом, побудованим на казково-фантастичних пригодах ідеальних героїв. Зауважимо, що Клара Рів, автор першого в Англії теоретичного трактату, присвяченого історії романної жанрової форми, чітко розмежує ці два різновиди: «*Novel* — це картина реального життя та звичаїв, притаманних часу написання роману, а *romance* піднесеною мовою змальовує те, чого ніколи не було та не може бути» [1, с. 9]. Саме завдяки цьому прагненню позбутися гострої правдоподібності, вузьких рамок класицистичного канону, розкріпачення творчої фантазії і уяви, готичний роман стає, на нашу думку, передвісником основних тенденцій романтичної естетики. Культ природності, почуття, що йде від другої половини XVIII століття, зближає сентиментальний роман з готичним.

Отже, можна зробити висновок, що більш вірним, з нашої точки зору, терміном на позначення ранніх готичних романів є термін «*romance*», що узгоджується з сюжетно-композиційними характеристиками творів даного жанру. Термін «*novel*» може використовуватися щодо готичних романів пізніше, коли жанр еволюціонує у ході літературно-історичного процесу, зближається з іншими різновидами романів, позбувається початкових та набуває нових рис.

Окреслюючи об'єм літературного жанру готичного роману, спиратимемося на романи Х. Уолпола «*The Castle of Otranto*» (1764) та Д. Коутс «*The Haunting of Gillespie House*» (2015), оскільки зазначені романи належать до різних епох, що гарантує присутність постійних жанроутворювальних елементів у кожному з творів.

Для ранніх готичних романів властиві суворі рамки написання, певні мотиви й деталі, завдяки яким роман визначають як саме готичний. За VI виданням довідника «*The Oxford Companion to English Literature*», темою готичного роману є повний контроль минулого над сучасним та втор-

гнення темних віків пригнічення в освічену сучасну епоху. Автори описують таємничі пригоди та загадкові видіння, що відбуваються у напівфантастичних, нереальних обставинах та пов'язані з пошуками втраченої справедливості та боротьбою проти анархії і несуть звільнення від зла [7, с. 659]. Так, у «*The Castle of Otranto*» йдеться про встановлення законної влади у князівстві. Сюжет роману «*The Haunting of Gillespie House*» розгортається навколо несправедливого господаря, який пригнічує усю родину. З метою драматизації дії та посилення інтриги лінії розповіді урізноманітнюють, малюючи героя, якого охоплюють пристрасті і який емоційно вдосконалюється. У романі «*The Castle of Otranto*» таким героєм є Манфред Отрантський, який забуває про загарбницькі наміри після трагічної смерті обох дітей, а в романі «*The Haunting of Gillespie House*» пані Гілеспі нарешті стає собою та знаходить душевний спокій після зруйнування сімейного прокляття.

Як підкреслює Н. А. Соловійова, обов'язковими атрибутами жанру готичного роману є образи привида, монаха, вампіра, монстра або злодія, нещасної жертви, покірливої беззахисної жінки, бо-язливої прислуги, яка розповідає марновірні історії про привидів [4, с. 62]. Перевіримо, чи є дані атрибути усталеними для готичного роману як жанру у діахронії його розвитку.

Компаративний аналіз романів «*The Castle of Otranto*» та «*The Haunting of Gillespie House*» показав наступне. Протагоніст, як правило, самотній мандрівник (Теодор у «*The Castle of Otranto*», Еллі у «*The Haunting of Gillespie House*»). Монстри або злодії готичних романів зазвичай конвенційні, не мають виняткових, оригінальних рис. Їхні образи є загальним уособленням зла: «*Time had decayed him unnaturally. His skin hadn't decomposed. Instead, it had toughened like leather that puckered and bulged over his bones. His eyes were milky white, but tendrils of black, as though his veins had been filled with ink, wove around the empty eyeballs as they swivelled blindly in their sockets*» [8, с. 51]. Йдеться про невмирущу потойбічну істоту, що має шкіру чорного кольору, незрячі очі та страшний вираз обличчя. Образ є характерним для героя-антагоніста сучасного фентезі.

Пейзаж готичного роману одноманітний. Це темний ліс, місяць, зловісна атмосфера очікування нещастя та майбутнього злочину: «*Arriving there, he sought the gloomiest shades, as best suited to the pleasing melancholy that reigned in his mind. In this mood he roved in sensibly to the caves which had formerly served as a retreat to hermits, and were now reported round the country to be haunted by evil spirits*» [9, с. 154]. Місце дії — зазвичай старовинний готичний замок, зруйнований часом, з закритими льохами, склепами, схованками, підземними ходами, каплицями, монастирями та гробницями: «*I looked through the bars at the graveyard; beyond the gravestones, a mausoleum rose like a miniature black cathedral, its tar-darkened doors fastened shut with a wooden plank*» [8, с. 12]. Зазвичай мова йде про далекі країни або місця з іншим способом життя — це, ми вважаємо, надає авторові можливість переступити межі звичайного та вплинути на фантазію читача. Так, в романі «*The Castle of Otranto*» дія відбувається в середньовічній Італії. Сюжет роману «*The Haunting of Gillespie House*» розгортається в сільській місцевості, що контрастує з містом, звичним для наратора. В інтер'єрі таємниця виражається через образи вузьких прихованих сходів, дверей, старовинних гобеленів, замкових бібліотек, химерних відблисків на стінах, гавкання собаки, шерехи та шуми: «*She shrieked, and started from him, Manfred rose to pursue her, when the moon, which was now up, and gleamed in at the opposite casement, presented to his sight the plumes of the fatal helmet, which rose to the height of the windows, waving backwards and forwards in a tempestuous manner, and accompanied with a hollow and rustling sound*» [9, с. 56]. Як зауважує Н. А. Соловійова, напруга в готичних романах передається за допомогою обов'язкового атрибуту сну-пророцтва, також присутні спокуса дияволом, випадковість впливає на події роману та саме життя і долю персонажів, любовна пристрасть виявляється джерелом небезпеки [4, с. 75]. У проаналізованих романах «*The Castle of Otranto*» та «*The Haunting of Gillespie House*» присутня більшість із зазначених вище сюжетних ходів, що дає змогу погодитися із думкою Н. А. Соловійової.

Водночас, виявлені нами особливості властиві й іншим романам, які ми долучали до аналізу, хоча й не піддавали детальному дослідженню в цій статті (А. Радкліф «*The Romance of the Forest*» (1791), Дж. Клайд «*Graveyard Rose*» (2018)). Вони мають художні манери готичного роману.

Розглянемо систему образів і сюжетні особливості романів «*The Castle of Otranto*» та «*The Haunting of Gillespie House*» (див. таблицю 1).

Отже, як впливає з таблиці 1, роман Г. Уолпола «*The Castle of Otranto*» (1764) характеризується структурною схожістю до лицарських романів. На це вказує темпоральний континуум, обраний автором, елементи внутрішнього та зовнішнього простору, вибір дійових осіб та засобів створення зловісної атмосфери. Натомість, у романі Д. Коутс «*The Haunting of Gillespie House*» (2015) описуються надприродні явища в сучасному світі, до якого втручається зловісне минуле. В «*The Castle of Otranto*» головними персонажами є можновладці та їхнє оточення, в «*The Haunting of Gillespie House*» — звичайні люди, що, в свою чергу, вказує на демократизацію літературного процесу. В «*The Castle of Otranto*» розкрито більше персонажів і відповідних сюжетних ліній, чим можна пояснити більш широко представлений в ньому діалог; у «*The Haunting of Gillespie House*» сюжетних ліній менше, але вони стрімко розвиваються, чим можна мотивувати розповсюдженість у ньому авторського монологу. В обох романах використано спільні для всіх готичних романів засоби творення образів, атмосфери, описи інтер'єру й екстер'єру.

Зіставний аналіз сюжетної побудови та системи образів у романах
Г. Уолпола «*The Castle of Otranto*» (1764)
і Д. Коутс «*The Haunting of Gillespie House*» (2015)

Критерій порівняння	« <i>The Castle of Otranto</i> »	« <i>The Haunting of Gillespie House</i> »
Регіон	Італія	Великобританія (сільська місцевість)
Місце дії	Замок (житловий)	Особняк (частково житловий)
Час дії	Епоха хрестових походів: кін. XI — сер. XIII ст.	XXI ст.
Сюжет	В'янення старого несправедливого світу через втручання божої волі і настання справедливості після повного зруйнування старого порядку.	В'янення старого злочинного світу через фізичне знищення потойбічних сил, що панували раніше.
Кількість основних персонажів	11	4
Антагоніст	Деспотичний правитель-узурпатор	Потойбічна сила
Протагоніст	Відважний мандрівний молодий правитель, позбавлений спадщини та трону; долає труднощі долі	Звичайна пересічна людина; долає труднощі долі
Жертва	Протагоніст; покірливі жінки — родина злодія.	Протагоніст; родина злодія
Засоби створення атмосфери	Гігантський шолом, що впав з неба, гігантський лицарський обладунок, марновірні слуги, картини, що оживають, гра світла й темряви, привид, старовинне пророцтво, родинна таємниця, родинне прокляття	Шерехи, шуми, вітер в домі, видіння у запамороченні, вимушена самотність, привид, родинна таємниця, родинне прокляття
Інтер'єр	Приховані проходи в замку, підземелля, каплиця, склеп, темниці, в кінці — повне руйнування замку	Бібліотека, скриті проходи в домі, зачинені двері, цвинтар поряд із домом, склеп, льох, спустошені кімнати, в кінці — будівля стає світлою та радісною
Побічний жанр	Пригодницький роман	Детектив
Фінал	Справедливість торжествує	Справедливість торжествує

Висновки. Залучення до аналізу низки інших романів різного часу написання і зіставлення їх між собою уможливило наступні висновки. Як показують результати нашого аналізу, жанротворча категорія готичного роману не змінює своєї сутності, але засоби створення жакливого із часом змінюються, урізноманітнюючись та стаючи ближчими до сучасного читача. Саме тому для сучасних готичних романів ми пропонуємо термін «*novel*», а для творів часів «класичної» готики — термін «*romance*». Об'єм жанру готичного роману значно зменшується в процесі свого розвитку, залишаючи сучасним авторам простір для творчих експериментів. Спільними для романів як давнього, так і теперішнього часу написання є незвичайний хронотоп, перемога над потойбічними силами, близькість до смерті та потойбічного світу та щасливий фінал. Таким чином, можна зробити висновок, що готика, попри зовнішню жакливість, містить у собі гуманістичне начало. Це допомагає читачеві повірити в себе та відчутти гармонію світу.

Література

1. Атарова К. Н. Анна Рэдклифф и её время // Рэдклифф А. Роман в лесу. — М. : Ладомир, 1999. — С. 5–12.
2. Калачева С. В. Деталь художественная // Краткий словарь литературоведческих терминов. — М. : Сов. энциклопедия, 1978. — С. 180.
3. Поспелов Г. Н. Теория литературы : учебник для студентов филологических специальностей университетов. — М. : Высш. шк., 1978. — 351 с.
4. Соловьёва Н. А. У истоков английского романтизма. — М. : Изд-во МГУ, 1988. — 232 с.
5. Чернец Л. В. Литературные жанры (проблемы типологии и поэтики). — М. : Изд-во МГУ, 1982. — 274 с.
6. Введение в литературоведение : учебник для бакалавров / ред. Л. М. Крупчанов. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрайт, 2015. — 479 с.
7. *The Oxford Companion to English Literature*. — 6th ed., revised / ed. by M. Drabble. — Oxford : OUP, 2006. — 1172 p.
8. Coates D. *The Haunting of Gillespie House*. — Edinburg : Black Owl Books, 2015. — 60 p.
9. Walpole H. *The Castle of Otranto*. — London : Tho. Lownds in Fleet-Street, 1765. — 239 p.

References

1. Atarova, K. N. (1999), *Anne Radcliffe and Her Time [Anna Redcliff i jejo vremena]*, Ladomir, Moscow, pp. 5–12.
2. Kalacheva, S. V. (1978), «Artistic Detail», *A Concise Dictionary of Literary Terms* [«Detal' khudozhestvennaja», *Kratkij slovar' literaturovedcheskikh terminov*], Soviet Encyclopedia, p. 180.

3. Pospelov, G. N., (1978), *Literature Theory: a Manual for Philology Students* [Teorija literatury : uchebnik dlja studentov filologicheskikh special'nostej universitetov], High School Publishers, Moscow, 351 p.
4. Solov'eva, N. A. (1988), *At the Beginning of the English Romanticism* [U istokov anglijskogo romantizma], Moscow State University Publishers, Moscow, 232 p.
5. Chernec, L. V. (1982), *Literary Genres (problems of typology and poetics)* [Literaturnye zhanry (problemy tipologii i poetiki)], Moscow State University Publishers, Moscow, 274 p.
6. *Literary Studies for Beginners : Manual for Bachelors*, 3d ed. (2015) [Vvedenie v literaturovedenie : uchebnik dlja bakalavrov], ed. by Krupchanov, L. M., Jurajt Publishers, Moscow, 479 p.
7. *The Oxford Companion to English Literature: Revised (Oxford Companions)*, 6th ed. (2006), ed. by Margaret Drabble, Oxford University Press, Oxford, 1172 p.
8. Coates, D. (2015), *The Haunting of Gillespie House*, Black Owl Books, Edinburgh, 60 p.
9. Walpole, H. (1765), *The Castle of Otranto*, Tho. Lownds in Fleet-Street, London, 239 p.

ПОЖАРИЦКАЯ Елена Александровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; morpo@ukr.net; тел.: +38 050 9632062; ORCID ID: 0000-0003-4820-8129

ЕЖКОВА Алина Геннадиевна,

бакалавр кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 095 7078828; e-mail: yezhkova@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4451-8579

ГОТИЧЕСКИЙ РОМАН КАК ВНЕВРЕМЕННАЯ ЖАНРОВАЯ КАТЕГОРИЯ

Аннотация. Цель данной работы — исследование литературно-художественной специфики англоязычного готического романа как вневременной жанровой категории. **Объектом** изучения является художественный текст англоязычного готического романа в процессе его развития, начиная со времени его зарождения, второй половины XVIII века, до наших дней. **Предметом** изучения выступают литературно-художественные особенности жанра такого романа в английской литературе. **Результатом** проведённого исследования стало выявление специфических признаков, присущих англоязычным готическим романам. Для обозначения готического романа в английском литературоведении используют термины «romance» и «Gothic novel». Первый термин связан со средневековым рыцарским романом, построенным на сказочно-фантастических приключениях идеальных героев. Второй указывает на более современную романную природу этого жанра и художественные особенности произведения. Роман Х. Уолпола «The Castle of Otranto» и Д. Коутс «The Haunting of Gillespie House», написанные в XVIII в. и XXI в. соответственно, несмотря на почти три столетия, разделяющие их, имеют много общих сюжетно-композиционных особенностей: средств создания образов, атмосферы действия, описания внутреннего и внешнего пространства, сюжетных ходов. Общими для средневековых и современных романов является необычный хронотоп, победа главных героев над потусторонними силами, близость персонажей к смерти и потустороннему миру и счастливый финал. Таким образом, готика, несмотря на внешний ужас, включает в себя гуманистическое начало, помогает читателю поверить в себя и почувствовать гармонию мира.

Ключевые слова: роман, английский язык и литература, готика, жанр.

Olena O. POZHARYTSKA,

PhD (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor, Chair of English Grammar, Odessa I. I. Mechnikov National University; 2 Dvoryanska St., Odessa, Ukraine 65082; tel.: +38 050 9632062; e-mail: morpo@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-4820-8129

Alina G. YEZHKOVA,

Bachelor of the Chair of English Grammar, Odessa I. I. Mechnikov National University; 2 Dvoryanska St., Odessa, Ukraine 65082; tel.: +38 (095) 7078828; e-mail: yezhkova@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4451-8579

GOTHIC NOVEL AS A TIMELESS GENRE CATEGORY

Summary. The *purpose* of this research is to study the artistic and compositional peculiarities of the English Gothic novel as a genre category. The *object* of the study is the English artistic novel in its development, from the time of its origin (second half of the XVIII century) to the present day. The artistic features of the Gothic novel genre in the English literature make the *subject*. As a *result* of the study, specific features of English Gothic novels have been revealed and described using the novels by H. Walpole («The Castle of Otranto») and D. Coates («The Haunting of Gillespie House»). The term «romance» is used to refer to the genuine Gothic novel in theoretical works on literature since «romance» is associated with the medieval fantasy novel. We have found out that romances by H. Walpole «The Castle of Otranto» and D. Coates «The Haunting of Gillespie House», written in the XVIII century and XXI century respectively, have many common features, including the means of creating images, atmosphere, description of the interior and exterior and their plot lines. The novels of the classical and modern epoch share an unusual chronotope, victory over the evil forces, proximity to death and the other world, and a happy ending. Thus, Gothic literature, despite the strong impression of horror, manifests humanism, which helps readers believe in themselves and feel the harmony of the world.

Key words: novel, the English language and literature, gothic, genre.

Статтю отримано 4.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139317>

УДК 811.111'373.611:599.723.2

АЛЕКСЄЄВА Наталія Михайлівна,

аспірант кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: +380974342467; e-mail: natalie.m.alekseeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9304-7251

СТРУКТУРНА ТИПОЛОГІЯ ГІППОНІМІВ

Анотація. Статтю присвячено виявленню існуючих типів гіппонімічної номінації, як такої, що відбиває формування англомовної «наївної» профанної картини світу. У попередніх розвідках було окреслено основні особливості такого новітнього для ономастики класу власних назв, як імена коней — гіппонімів. У цій розвідці зроблено спробу адаптувати класифікацію власних назв М. М. Торчинського для опису гіппонімів за структурними ознаками, охопити різні зони функціонування досліджуваних онімів та виділити основні структурні особливості поточного гіппонімікону. **Мета** статті полягає в описі різних типів гіппонімів за їхніми структурними ознаками. **Об'єктом** дослідження стали власні назви коней різних типів у Великобританії та США. **Предмет** дослідження — структурна типологія гіппонімів указаних регіонів. До **джерельної бази** увійшли реєстрові списки власних назв, аналітичні сайти з офіційними матеріалами, що присвячені кінному світу, рейтинги та под. Ономастичне дослідження проводилося в плані синхронії з залученням описового та структурного **методів** дослідження. **Результатом** дослідження є виокремлення трьох структурних моделей: простих (та їх підтипів: безафіксальних, префіксальних, суфіксальних і конфіксальних), складних (та їх підтипів: власне композитив, афіксальних композитив, абрєвіатур або складних скорочень) і складених гіппонімів (та їх підтипів: словосполук, словосполучень і фраз) — серед трьох їх розрядів (узвально, віртуальні та сакральні). Зроблено **висновок**, що найчастотніше використаною структурною моделлю офіційних гіппонімів є складена, неофіційних — проста. Сакральні гіппоніми Великобританії та США не виявлено і, як наслідок, не відображено у запропонованій вибірці.

Ключові слова: структура, гіппонім, гіппонімікон, гіппооснова.

Постановка проблеми. Гіппоніми — власні назви коней — представлені достатньо різновекторними та неузгодженими між собою розвідками вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Як особливий розряд зоонімії, вони тісно пов'язані з культурою людей на різних етапах її формування, а також з особливостями соціокультурних цінностей та норм, що обумовлюють взаємодію людини і коня, історія спільного існування яких сягає своїм корінням глибини віків. Відзначимо, що бурний технологічний розвиток привів до зменшення ролі коня в житті людини — машини й трактори замінили коней за плугом, в упряжці, на полі битви. Утім, на сучасному етапі просліджується стрімка диверсифікація способів використання коней у повсякденному житті. Особливо активно їх використовують у спорті, лікувальній терапії, туризмі, розведенні на продаж та як домашніх улюбленців.

Отже, невід'ємною частиною кінного світу є власний ономастичний витлумачуваний як сукупність усіх власних назв коней, які завжди іменуються в індивідуальному порядку. Наразі в ономастиці немає усталеного термінологічного апарату для опису кінного іменослову, тому пропонуємо новий термін — **гіппонімія** або **гіппонімікон** — для позначення сукупності різнорідних імен коней.

Аксіоматичним є той факт, що гіппоніми складають абсолютну більшість зоонімікону англійської мови. Це зумовлено широким розповсюдженням конярства у Великобританії та США, а також динамізмом самого процесу номінації. Допустимим і науково обґрунтованим вважаємо спільне дослідження гіппонімів обох країн, підкріплюючи власну думку твердженням відомого американського політолога С. Гантінгтона: «З точки зору раси, національності, культури і мови американці та британці — один народ» [9, р. 86]. Окрім етнічної близькості двох англомовних народів, сукупному дослідженню гіппонімів сприяє й уніфікованість правил і традицій, пов'язаних із процесом номінації, які майже не варіюються на зазначених територіях.

Повертаючись до характеристики гіппонімікону, зазначимо, що наступним фактором кількісного переважання гіппонімів у англомовному зооніміконі вважаємо обов'язкову наявність двох імен у кожного породистого чистокровного коня. Так, офіційну назву (*show name*) заносять у ветеринарний паспорт тварини та використовують для її ідентифікації під час змагань, проте неофіційні імена (*barn / stable names*) активно вживають у домашньому житті й побуті. Такі імена більш придатні для щоденного вживання і часто ніяк не корелюють з офіційною назвою. Наявністю лише одного імені характеризується категорія так званих «*barn horses*», тобто коней хобі-класу, а також коней, що використовують у сільському господарстві.

Зазначимо, що процес іменування коней породжує тисячі нових слів, адже офіційні правила іменування виключають вибір вже існуючого імені для нової номінації, якщо пройшло менше п'яти років з того часу, як кінь, який мав або ще має певне ім'я, завершив свою спортивну кар'єру або використовувався для розведення. Отже, в офіційному вжитку одиничне, штучно створене ім'я ніколи не перетворюють на шаблонне, «штамповане», як це властиво антропонімам, а також іменам домашніх коней, які не беруть участі у змаганнях і не мають ветеринарного паспорта. Неофіційні ж імена час-

то повторюються, адже формуються під впливом моди, природним шляхом для використання в мовленні, як альтернатива складним та рідкісним, нестандартним офіційним гіппонімам.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Власні назви коней у різних аспектах їх функціонування були об'єктом наукового дослідження С. Вархола, Р. Котса, Т. П. Романової, Н. Г. Рядченко, О. В. Салміної, М. М. Торчинського. Водночас імена коней таких англомовних країн, як Великобританія та США, дотепер спеціально не вивчалися. Отже, на сьогодні залишається актуальним вивчення гіппонімів зазначеної території, що дозволить суттєво доповнити відомості інших дослідників про англомовний гіппонімікон.

Постановка завдань дослідження. Об'єктом нашого дослідження є власні назви коней різних типів у Великобританії та США. Предмет дослідження — структурна типологія гіппонімів указаних регіонів. Матеріалом дослідження послугувала вибірка офіційних гіппонімів обсягом близько 500 позицій, яку було зроблено на підставі електронного реєстру Британської ради скакового спорту, та неофіційних гіппонімів обсягом близько 500 позицій, знайдених у блогах і аналітичних статтях. Метою цієї розвідки є опис різних типів гіппонімів за їхніми структурними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через те, що склад гіппонімів вкрай неоднорідний, необхідно виокремити логічні групи досліджуваних суб'єктів номінації зі своїми особливостями структурної організації. Отже, пропонуємо розмежувати гіппоніми за ступенем їх реальності на *узуальні* (назви реально існуючих коней), *віртуальні* (іменування коней-героїв літературних творів, кіно та мультфільмів, інших творів мистецтва, комп'ютерних ігор) та *сакральні* гіппоніми (імена коней з фольклору, міфології). Найпоширенішим розрядом є узуальні, що включають офіційні та неофіційні гіппоніми, наприклад: *Hemisphere, Star Amethyst, Reginald, Bella, Snickers*. При цьому офіційна гіппонімія є цілісною та чітко організованою, обумовленою спортивними правилами та обмеженнями номінації сферою, з єдиною, загальноприйнятою концепцією власної назви, тоді як лексика неофіційної гіппонімії характеризується практично необмеженою системою найменувань, строкатістю та невпорядкованістю. Наступним за поширеністю є розряд віртуальних гіппонімів, як-от: *Bad Horse, Flicka, The Horse of a Different Color, Little Blackie, Bree Hee Hinny Brinny Hoohy Hah*. Категорія сакральних імен в англійській мові ніяк не представлена.

Розглядаючи *офіційні узуальні* гіппоніми відзначимо, що їхня кількість обмежена та приблизно відома, незважаючи на те, що існують їх різні види, як-от: *birth name, current name, national sport name*. Така варіативність офіційної номінації зумовлена суто екстралінгвальними чинниками і не є суттєвою для дослідження гіппонімікону. Для ономастії важливим є те, що всі офіційні найменування створюють за уніфікованими правилами номінації, встановленими такими магістральними організаціями, як Міжнародна федерація кінного спорту (*International Federation for Equestrian Sports*), Всесвітня федерація спортивних студбуків (*World Breeding Federation for Sport Horses*), Жокейський клуб (*The Jockey Club — США*), Жокейський клуб (*Jockey Club — Великобританія*), Британська рада скакового спорту (*British Horseracing Authority*) та ін.

Кожного року американський Жокейський клуб розглядає близько 65 000 заявок із власними назвами племінних коней, що розпочинають спортивну кар'єру, з яких більше 15 000 — відхиляють, оскільки заявлені найменування ідентичні або аналогічні іменам, які вже використовуються [11]. Нове ім'я перед затвердженням проходить перевірку на повторюваність та вводиться в електронну базу найменувань. Схожі фонетичні характеристики є приводом для заборони на використання заявленої назви: всесвітньо відомий чистокровний кінь з іменем *Easy Goer* є володарем «Потрійної корони» (переможцем найвідоміших скакових змагань), а отже, його ім'я є «недоторканим» і не може використовуватися вдруге, так само як і близьке за звучанням *Easy*. Схожі за орфографією та однакові за вимовою імена *Black Knight* та *Black Night* вважаються занадто подібними задля «співіснування» в одному реєстрі.

Кожного року на поточному реєстрі у США існує близько 450 000 назв коней. Майже 40 000 імен щорічно виключаються зі списку заборонених та стають придатними для нових реєстрацій. У свою чергу, поточний реєстр британського Жокейського клубу складає 250 000 назв. Близько 3000 найменувань захищені на міжнародному рівні (наприклад, *Frankel*). Це означає, що їх ніколи не можна буде використати повторно. Підрахуємо та зазначимо, що на сучасному етапі формування досліджуваного онімного простору офіційний англомовний гіппонімікон складає більше семисот тисяч власних назв.

У збірці правил Британської ради скакового спорту зазначається, що «ім'я кожного коня, який тренується у Великобританії та бере участь у офіційних змаганнях, має бути внесено до реєстру, створеного радою» [11]. Це ж саме стосується й американських гіппонімів.

За правилами вищезазначених міжнародних та національних організацій заборонено давати такі імена, що складаються з більш ніж 18 букв (ім'я *Eighteencharacters* допустиме, але ім'я *Eighteen Characters* — вже ні), більш ніж сімох складів, тільки з цифр, або, повністю, з ініціалів. Недопустимими є складні слова з похідними «*filly*», «*colt*», «*stud*», «*mare*», «*stallion*», або будь-яким аналогічним терміном, пов'язаним із конярством, а також імена, що містять у своєму складі будь-які знаки пунктуації. Заборонені імена, які мають вульгарне або нецензурне значення, можуть бути образливими чи лайливими для певних релігійних, політичних чи етнічних груп, на кшталт *The Great Farter*. Іме-

на-запозичення відомих торговельних марок та брендів також заборонені. Недопустимим є використання імен відомих людей, коней-призерів або активних учасників кінних змагань, як-от: *Giakomo, Secretariat, Seattle Slew, Affirmed, Smarty Jones*. Однак, якщо спортсмен хоче назвати коня на честь знаменитості, необхідно спершу отримати письмовий дозвіл цієї особи. Реєстратор Жокейського клубу згадує у своєму інтерв'ю (курсив наш — Н. А.): «У нас була кобила на ім'я *Барбара Буш*, коли пані Буш була ще першою леді. Ми отримали лист-дозвіл на офіційному бланку Білого дому...» [12]. Забороненим є повторне використання імен, які знаходяться в міжнародному або вітчизняному списку захищених імен, або використання вже зареєстрованої назви, якщо власник цього імені народився не раніше ніж за 10 років до народження того коня, якому обирають ім'я. Повторно можна використовувати зареєстровані імена з проміжком від 10-ти до 35-ти років. Зміна імені є допустимою, однак, її практикують не часто, оскільки керівні органи вимагають виплати чималих коштів для отримання цієї послуги, щоб уникнути хаосу та безсистемності, а також мати можливість керувати процесом номінації. Реєстратор Жокейського клубу Рік Бейлі (Rick Bailey) у своєму інтерв'ю зазначає: «Цілісність племінної книги — наш головний пріоритет» [12]. Отже, бачимо, що офіційний гіпонімікон формується та розширюється за чітко визначеними правилами та принципами, що у світі конярства корегують відповідно до сучасних потреб та віянь.

Разом з тим, О. В. Суперанська відмічає, що процес номінації нерідко супроводжується дуже глибокими традиціями іменування: «Наприклад, дуже давня традиція розведення верхових коней, спеціальні кінні заводи, індивідуальне виходжування та виїздка кожної особини призвели до появи спеціальних канонів їх іменування: пріоритет гучних назв, що містять до того ж (орфографічно) букву з імені батька та букву з імені матері і нерідко починаються на ту саму букву, що й ім'я матері» [7, с. 179]. Вдалим прикладом традиційного словотворення вважаємо ім'я *Sticky GI*, як похідне від *Lost Soldier* та *Super Glued*. Сучасні гіпоніми часто утворюються злиттям скорочених основ імен батька та матері коня (*Alysheba* ← *Alydar* + *Bel Sheba*), або ж злиттям двох повних основ (*Midnight Jewel* ← *Midnight Lady* + *Crown Jewel*). Таким чином, прийом **телескопії** стає поширеним засобом творення гіпонімів і характеризується широкою варіативністю свого втілення (*Spanish name Majesto* ← *Mauro* + *Jesus* + «*todos*» — іспанське слово зі значенням «*всі*», маючи на увазі усіх інших коней власника). Одне й те саме родовідне ім'я (*bloodline name*) може слугувати своєрідною «локальною» **гіпонімічною основою (гіпоосновною)** — за аналогією до антропооснов в антропоніміці — для продуктивного творення нових гіпонімів: *Wind* → *March Wind, Blue Wind, Gamble with the Wind* та *Tag The Wind*.

Традиційний спосіб номінації активно використовується і сьогодні, що не відмінняє дотримання офіційних правил, оскільки обидва способи іменування є сумісними, а не взаємовиключними: правила іменування сприяють «організації» та «узгодженню» хаотичного та стрімкого процесу номінації коней. Зазначимо, що неабиякий пласт англійського гіпонімікону викристалізувався завдяки синтезу багатовікових традицій іменування та сучасних правил офіційної реєстрації племінних коней. Разом з тим, власники все частіше обирають нові нетрадиційні шляхи номінації, наприклад, одну тематичну лінію для іменування усіх представників окремого поголів'я: *First Night Out, At Night, Rare Night Out, Emmy Night, It's At Night*; називають усіх коней на честь міст певного штату: *Arkansas — Fort Larned, McPherson*. Описуючи давньоруські антропоніми, О. Н. Варнікова називає такі імена **серійними**, характеризуючи їх як випадки тематичного підбору імен для представників однієї сім'ї [1, с. 59].

Взявши за основу аналізу структурну класифікацію власних назв М. М. Торчинського, у полі офіційної гіпонімії виділяємо **прості** гіпоніми — це однокомпонентні однокореневі власні назви, які можуть бути **безафіксальними**, тобто тими, що не мають жодних афіксів, та **афіксальними**, тобто тими, що мають словотвірні афікси. Наприклад, у наступних назвах коней гіпоніми виражено простими безафіксальними словами: *Spread, Wain, First, Ladue, Upo*. Взагалі слід зазначити, що цей тип офіційних гіпонімів не є найпоширенішим через складність його підбору — адже назва має бути доречною і, разом з тим, не корелювати з такою ж (або подібною), зареєстрованою раніше. Прості афіксальні гіпоніми у нашому дослідженні охоплюють **суфіксальні** власні назви, на кшталт: *Regretless, Firmly, Stunningly, Preacher, Brigadier*; **префіксальні** гіпоніми, наприклад: *Interfast, Contraindication, Superbull, Overcome, Multistorm*; **конфіксальні** (префіксально-суфіксальні), як-от: *International, Disappeared, Upholder, Disarmed, Intercontinental*.

Наступним структурним типом є **складні** гіпоніми, тобто однокомпонентні двохосновні або багатоосновні власні назви, які можуть бути **власне композитами**, **афіксальними композитами**, **абрєвіатурами** чи **складними скороченнями**. Наведемо приклади перших: *Blackbird, Lighthouse, Stumpwater, Springlake, Greenfield*. Так, власне композити охоплюють багатокореневі слова без афіксів. У свою чергу, афіксальні композити, окрім двох або більше коренів, утворюються за допомогою афіксів: *Wakeboarder, Longboarder, Snowboarder, Lightworker, Boldpasser*. Також до цього типу гіпонімів входять абрєвіатури, на кшталт: *Lady A. G., V. I. Fever, U. P. I. Alumni, Stud T N T, Lil' A. J., E Z Bella*. Зауважимо, що недопустимими є назви, які складаються повністю з ініціалів, які обов'язково мають супроводжуватися словом. Складні скорочення є дуже поширеними в межах гіпонімікону — це результат стягнення способом телескопії, приклади якого було наведено вище у рамках висвітлення традицій офіційної номінації.

Третім структурним типом виокремлюємо складені гіпоніми, тобто дво- і багатослівні власні назви, які у свою чергу поділяються на **словосполуки, словосполучення та фрази** [8, с. 446]. Утворення словосполук передбачає поєднання повнозначної частини мови зі службовою, найчастіше прийменником, наприклад: *Upon a Prayer, Bright Above, Spring Along, After All, Up Above*. Словосполучення представляють безприсудкові структури сурядного чи підрядного типу, як-от: *Regina Della Luna, First and Foremost, Lady Alley Gator, Up On Her Toes, Stunned Silence*. Фрази, на відміну від словосполук і словосполучень, містять у своєму складі дієслово і можуть бути охарактеризовані як предикативні конструкції: *View the Star, Wait for the Light, Bill Ends Well, Spread the Gossip, Lift Me Up*.

Слід зазначити, що спортивні правила номінації не забороняють наявність пропусків та знаків пунктуації у власних назвах коней. Однак форма гіпоніма може бути й такою, в якій відсутні пропуски між словами: *Youwonderwhydrink, Youvebeenwarned, Uthinkitsfunny, Usedtobeaferrari, Hemakesmyheartsing*. Також уживаними є ономапоетичні імена, що складаються з двох або більше тотожних елементів, наприклад: *Wake E Wake E, Billie Billie, Thong Thong Thong, Hemp Hemp Hurray*. Така структура обумовлена прагматичною функцією, яку виконують подібні оніми під час їх оголошення коментатором змагань: вони краще запам'ятовуються аудиторії, а також містять розважальний елемент.

Відособленим класом гіпонімів вважаємо експресивно забарвлені, «позамовні» імена, які співвідносяться переважно із структурним типом **прості гіпоніми**. Такі новоутворення не зафіксовані у словниках і характеризуються максимальним «розтягненням» форми, тоді як їх вживання створює ефект доброзичливості та невимушеності, є установкою на жартівливу тональність: *Aaaandeee, Aaaaamm, Ooeumagooue, Vaazzee, Hoohiesooohietama*. Проникнення та укорінення таких неофіційних форм у сферу суто ділову та офіційну, з одного боку, видається парадоксальним, а з іншого, пояснюється складністю підбору оригінального імені та майже повною онімною свободою. Експресивно-стилістичний гіпонімікон викликає особливий інтерес у лінгвістичному відношенні та представляє яскраву палітру емоційно-експресивної пропріальної лексики.

Деякі гіпоніми мають власні структурні особливості, такі як наявність «комерційного» префікса (рідше — суфікса), який є ознакою приналежності коня до певного кінного клубу чи заводу, його реєстрації у певній племінній книзі, або ж ознакою походження від певного заводчика. Канадська вїздова вершниця Е. Штрассер, наприклад, управляє кінним заводом під назвою *Good Tyme Stables* у Квебеку і процес номінації коней на розведення та імпортування включає додавання до кожної назви префікса *Tyme*, як бренду її власної компанії. В іменах *Cabot French Pepper* та *KVA Hi Time* префікси «*Cabot*» та «*KVA*» демонструють приналежність коней до офіційної установи, слугують певного роду брендом та виражають ексклюзивність походження тварин. Через опціональність вищеозначених елементів та їх суто функціональне призначення, під час аналізу беремо до уваги власну назву без виокремлення комерційних префіксів/суфіксів як таких, що потребують особливого розгляду.

Окрім проаналізованих вище офіційних назв, до класу узуальних гіпонімів відносимо й неофіційні найменування, де теж наявна відповідна структура. Пропонуючи власне визначення поняття «гіпонім», Т. П. Романова стверджує, що загальний понятійний зміст цього терміна можна визначити як «офіційне ім'я коня» [3, с. 152]. Невідомо з якої причини відмежовані неофіційні назви коней, як такі, які не охоплює термін «гіпонім». На нашу думку, доцільно до розряду узуальних гіпонімів відносити й «повсякденні» імена, створені для зручності вживання на протигагу складним та часто розлогим позиційним позначенням.

Аналізуючи стандартні класифікації ономастичних систем, О. В. Суперанська висновує, що «більшість дослідників переважно займалися вивченням офіційно прийнятих найменувань, а це не зовсім те, що дійсно існує в мовленні» [7, с. 175]. Так, абсолютна більшість власників не використовує офіційне спортивне ім'я коня у повсякденному житті, тому що такі назви зазвичай довгі та непрактичні, й у живому вжитку користується однокомпонентною (дуже рідко двокомпонентною) системою, яка сильно відрізняється від єдиної офіційної, наприклад, просто *Rox* чи *Roxie* замість повної назви — *Fox Cry Bubbleious Rox*, або *Teeko* замість повного ім'я — *Technical Knock Out*. Деякі офіційні назви взагалі не мають нічого спільного зі справжньою «побутовою» назвою коня, наприклад, кінь з ім'ям *Fiddle* на час змагань стає *Naked Willow*.

Окрім цього, повсякденне ім'я коня завжди є гарним джерелом натхнення, адже з точки зору змісту та способів вираження **оцінного компонента** розряд неофіційних гіпонімів проявляє істотну своєрідність у порівнянні з іменами офіційними, що демонструють наступні приклади: *Beauty, Love, Smarty, Faith, Glory*. Орієнтація цієї гіпонімічної системи на менш урочисті, однак більш оцінні імена, причому переважно з позитивною конотацією, можлива саме завдяки їх простій структурі, природності походження (широкій взаємодії з апеллятивною лексикою) та вмотивованості.

Іншою структурною особливістю неофіційних узуальних гіпонімів є тяжіння до зменшувальної форми: поряд з повними складними багатокомпонентними іменами і їх скороченими варіантами зафіксовано **гіпокористичні назви**, утворені за допомогою суфіксів *-ie, -sy*, наприклад, *Annie, Rosie, Bitsy, Lingerie, Sadie*, що мають демінутивне значення та слугують зручною та емоційно-забарвленою формою імені коня.

Наступною за поширеністю функціональною зоною гіпонімів є віртуальна функціональна зона. Під цю категорію підпадають власні назви коней, наявні у будь-яких видах мистецтв. Віртуальні гіпоніми сприяють організації художнього простору у творі, а також відіграють важливу роль для реалізації авторської концепції.

За структурою віртуальні гіпоніми здебільшого однокомпонентні, наприклад, *Arondel* — ім'я коня головного героя анонімного лицарського роману «Бевіс із Хемптона», написаного в середньовічній Англії; *Ginger* ім'я коня в романі британської новелістки А. Сьюелл «Чорний красунчик». Не менш поширеними є складені імена, як-от гіпонім-словосполучення *Misty of Chincoteague* у популярному дитячому романі М. Генрі з однойменною назвою зі структурою підрядного типу, в якій поєднано прикметник «*misty*» з прийменником «*of*» та іменником «*Chincoteague*».

Загалом, наведена раніше класифікація узуальних офіційних гіпонімів є найоб'ємнішою й такою, що охоплює всі структурні особливості узуальних неофіційних та віртуальних англомовних гіпонімів, де кожна з цих категорій займає певну нішу та представлена переважною більшістю гіпонімів окремої, чітко визначеної структури. Гіпоніми з нашої вибірки розподілено за структурним типом таким чином:

Таблиця 3

Розподіл гіпонімів за структурним типом

Структурний тип	Кількість		%	
	офіційні	неофіційні	офіційні	неофіційні
Простий	64	401	12.8	80.2
– Безафіксний	11	93	2.2	18.6
– Афіксальний	53	308	10.6	61.6
Складний	107	99	21.4	19.8
– Власне композит	30	81	6	16.2
– Афіксальний композит	9	7	1.8	1.4
– Абrevіатура	38	–	7.6	–
– Складне скорочення	30	11	6	2.2
Складений	329	0	65.8	0
– Словосполука	90	–	18.0	–
– Словосполучення	188	–	37.6	–
– Фраза	51	–	10.2	–
У цілому	500	500	100.0 %	100.0 %

Як бачимо в наведеній вище таблиці, домінантна позиція належить офіційним гіпонімам складеного типу, з яких найуживанішим є такий підтип як словосполучення (37.6 %). Серед неофіційних гіпонімів найбільш уживаною структурною моделлю зі значною перевагою в порівнянні з іншими є проста афіксальна (61.6 %). Також уживаною є складна структура, а саме власне композит (16.2 %).

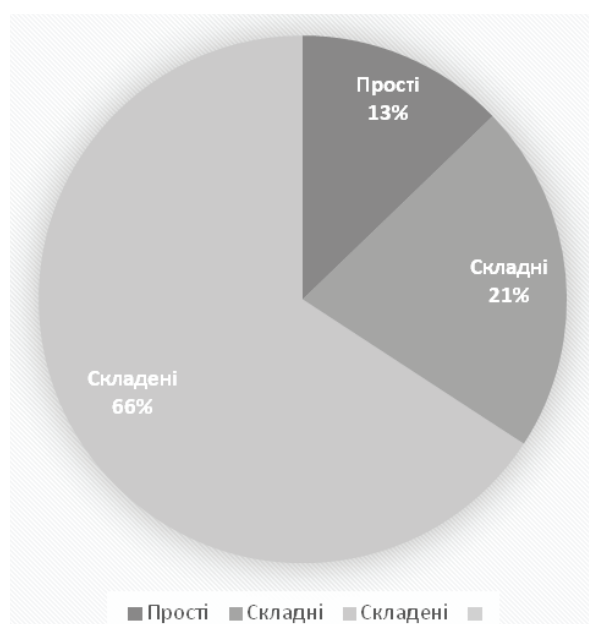

Рис. 1. Розподіл офіційних гіпонімів за структурним типом

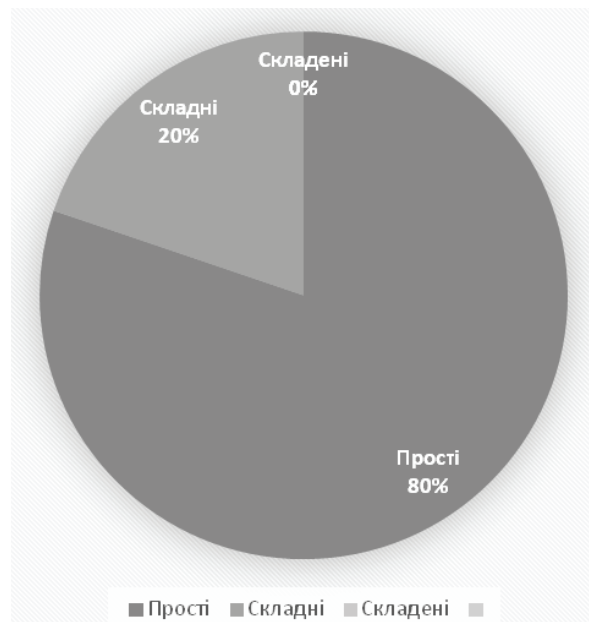

Рис. 2. Розподіл неофіційних гіпонімів за структурним типом

Висновки. На нашу думку, така статистика відображає певну закономірність: за структурою офіційні та неофіційні гіпоніми різняться. Неофіційні узуальні гіпоніми — це, як правило, одно-слівні прості та складні власні назви (на протизагу офіційній гіпонімії, якій притаманна двохіменна або трьохіменна ономастична система), в яких проявляється одна з найхарактерніших особливостей англійської мови — коротке слово. На нашу думку, ця особливість, перш за все, зумовлена законом економії мовленнєвих зусиль, характерним саме для мовлення, а також легкістю запам'ятовування та вжитку простих за структурою назв.

Незважаючи на те, що гіпоніми стосуються номінації коней і тільки коней, цей єдиний об'єкт дає надзвичайно складний спектр категорії імен, що пов'язано з історією культури, особливостями психології людей, із традиціями іменування, сферою побутування цих назв і т. ін. Важливу роль в офіційних гіпонімічних системах відіграє послідовність поколінь, приналежність до певного кінного заводу чи клубу, тоді як неофіційні власні назви адаптуються до мовного середовища та потреб уживання, а система віртуальних імен представлена сплавом характеристик як офіційних, так і неофіційних власних назв. У цілому, вищезазначені особливості вносять певну організацію в систему гіпонімів та зумовлюють їхні особливості. У подальших розвідках цікавим видається дослідження словотвірних моделей різних типів цих пропріальних одиниць.

Література

1. Варникова Е. Н. Зоонимы: место в ономастическом пространстве // Вопросы ономастики. — 2011. — № 1 (10). — С. 51–62.
2. Вархол С. Значение зоонимии в исследовании проблем этногенеза славян (круг проблем) // Ономастика Поволжья : материалы VIII конф. по ономастике Поволжья / отв. ред. В. И. Супрун. — М. : Изд-во Ин-та этнологии и антропологии РАН, 2001. — С. 208–218.
3. Романова Т. П. Основные семантические компоненты иппонима и структура иппонимического поля // Номинация в ономастике. — Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1991. — Вып. 19. — С. 151–157.
4. Романова Т. П. Система русских официальных иппонимов и формирование её типологических черт : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — Воронеж, 1988. — 22 с.
5. Рядченко Н. Г. Зоонимия как класс ономастической лексики // Актуальные вопросы русской ономастики. — Киев, 1988. — С. 88–96.
6. Салмина О. В. Традиционный пласт русской зоонимии (на материале кличек животных с. Покровка Самарской области) // Разноуровневая характеристика лексических единиц : сб. науч. статей по материалам докладов и сообщений конф., 19–20 июня 2001 г. — Смоленск, 2001. — С. 174–184.
7. Суверанская А. В. Общая теория имени собственного. — М. : Наука, 1973. — 365 с.
8. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01. — К., 2010. — 502 с.
9. Хантингтон С. Кто мы? : Вызовы американской национальной идентичности / пер. с англ. А. Башкирова. — М. : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. — 635 с.
10. Coates R. We are surrounded by onymies : relations among names, name-types, and terminological categories, in Names in Daily Life // Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences. — Barcelona, 2014. — P. 6–13.

11. *Horse names released by Jockey Club* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.horsetalk.co.nz/news/2008/01/006.shtml>
12. *The Science of Naming a Racehorse* [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4634884>.

References

- Varnikova, E. N. (2011), «Zoonyms : a place in the onomastic space», *Issues of onomastics* [«Zoonimy : mesto v onomasticheskom prostranstve», *Voprosy onomastiki*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, pp. 51–62.
- Warchol, S. (2001), «The value of zoonism in the study of the problems of the ethnogenesis of the Slavs (range of problems)», *Onomastics of the Volga region : materials of VIIIth conf. on onomastics of the Volga region* [«Znachenie zoonimii v issledovanii problem etnogeneza slavian (krug problem)», *Onomastika Povolzh'ja : materialy VIII konf. po onomastike Povolzh'ja*], ed. V. I. Suprun, Publishing house of the Institute of Ethnology and Anthropology of the Russian Academy of Sciences, Moscow, pp. 208–218.
- Romanova, T. P. (1991), «The Main Semantic Components of the Hipponym and the Structure of the Hipponymic Field», *Nominatsija v onomastike : sbornik nauchnykh rabot* [«Osnovnye semanticheskie komponenty ipponima i struktura ipponimicheskogo polia», *Nominatsija v onomastike : sbornik nauchnykh rabot*], Publishing house of Ural University, Sverdlovsk, vol. 19, pp. 151–157.
- Romanova, T. P. (1988), *The system of Russian official ipponyms and the formation of its typological features : Author's thesis* [Sistema russkikh ofitsial'nykh ipponimov i formirovanie jejo tipologicheskikh chert : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01], Publishing house of Voronezh University, Voronezh, 22 p.
- Ryadchenko, N. G. (1988), «Zoonyms as a Class of Onomastic Vocabulary», *Actual Questions of Russian Onomastics* [«Zoonimiya kak klass onomasticheskoj leksiki», *Aktual'nyje voprosy russkoj onomastiki*], Kiev, pp. 88–96.
- Salmira, O. V. (2001), «The Traditional Layer of Russian Zoonyms (on the material of the names of animals in the village of Pokrovka, Samara Region)», *Multilevel characteristic of lexical units : Proceedings of the conference, June 19-20, 2001* [«Traditsionnyj plast russkoj zoonimii (na materiale klichek zhivotnykh s. Pokrovka Samarskoj oblasti)», *Raznourovnevaja kharakteristika leksicheskikh jedinit : sb. nauch. statej po materialam dokladov i soobshchenij konf., 19-20 ijunia 2001 g.*], Smolensk, pp. 174–184.
- Supernanskaya, A. V. (1973), *The General Theory of the Proper Name* [Obshchaja teorija imeni sobstvennogo], Nauka, Moscow, 365 p.
- Torchyns'kyj, M. M. (2010), *Structure, typology and functioning of the on-line vocabulary of the Ukrainian language: Thesis* [Struktura, tipologija i funkcionuvannia onimnoji leksyky ukrajins'koji movy : dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01], Kyiv, 502 p.
- Huntington, S. (2004), *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*, translated in English by A. Bashkurov [Kto my? : Vyzyvy amerikanskoj natsional'noj identichnosti / per. s angl. A. Bashkurova], Publishing houses AST & Tranzitniga, Moscow, 635 p.
- Coates, R. (2014), «We are surrounded by onymies : relations among names, name-types, and terminological categories, in Names in Daily Life», *Proceedings of the XXIVth ICOS International Congress of Onomastic Sciences*, Barcelona, pp. 6–13.
- Horse names released by Jockey Club*, (available at:) <http://www.horsetalk.co.nz/news/2008/01/006.shtml>
- The Science of Naming a Racehorse*, (available at:) <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4634884>.

АЛЕКСЕЕВА Наталья Михайловна,

аспирант кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета им. И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, Одесса, Украина, 65058; тел.: +380974342467; e-mail: natalie.m.alekseeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9304-7251

СТРУКТУРНАЯ ТИПОЛОГИЯ ИППОНИМОВ

Аннотация. Статья посвящена выявлению существующих типов иппонимической номинации как таковой, которая отражает формирование англоязычной «наивной» профанной картины мира. В предыдущих исследованиях были обозначены основные особенности такого нового для ономастики класса имён, как имена лошадей — иппонимов. В данном исследовании сделана попытка адаптировать классификацию имён М. Н. Торчинского для описания иппонимов по структурным признакам, охватить различные зоны функционирования исследуемых онимов и выделить основные структурные особенности текущего иппонимикона. **Цель** статьи заключается в описании различных типов иппонимов по их структурным признакам. **Объектом** исследования стали имена лошадей разных типов в Великобритании и США. **Предмет** исследования — структурная типология иппонимов указанных регионов. **Источниками** послужили реестровые списки имён, аналитические сайты с официальными материалами, посвящёнными конному миру, рейтинги и под. Ономастическое исследование проводилось в плане синхронии с привлечением описательного и структурного **методов** исследования. В **результате** исследования выделены три структурных модели: *простые* (и их подтипы: безаффиксные, префиксальные, суффиксальные и конфиксальные), *сложные* (и их подтипы: собственно композиты, аффиксальные композиты, аббревиатуры или сложные сокращения) и *составные* иппонимы (и их подтипы: словосочетания, сочетания слов и фразы) — среди трёх разрядов иппонимов (узальные, виртуальные и сакральные). Было установлено, что наиболее частотной используемой структурной моделью официальных иппонимов является составная, тогда как неофициальных — простая. Сакральные иппонимы Великобритании и США не обнаружены и, как следствие, не нашли отражения в нашей выборке и интерпретации.

Ключевые слова: структура, иппоним, иппонимикон, иппооснова.

Natalia M. ALEKSEEVA

Postgraduate Student of the English Grammar Department of Odessa National I. I. Mechnikov University, Frantsuzskij blvd, 24/26, Ukraine, Odessa, (available at:) 65058; tel.: +380974342467; e-mail: natalie.m.alekseeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9304-7251

STRUCTURAL TYPOLOGY OF HIPONYMS

Summary. The article concentrates on issues of the identification of existing types of hipponymic nomination, which somehow reflects the formation of the English-speaking «naive» profane picture of the world. The main features of the new class of names — the names of horses (hipponyms) — were identified in the previous studies. In this study, an attempt was made to adapt the classification of M. N. Torchinsky for describing hipponyms according to structural features, to cover the various zones of functioning of the investigated onyms and to identify the main structural features of the current hipponymicon. The *purpose* of the article is to describe various types of hipponyms according to their structural features. The *object* of the study is the names of horses of different types in the UK and the USA. The *subject* of the research is structural typology of the hipponyms of these regions. The research *material* includes register lists of names, analytical sites with official materials dedicated to the equestrian world, ratings and under. As the *result* of the study, three structural models were singled out — simple (and their subtypes: non-suffix, prefixal, suffixal and confixal), complex (and their subtypes: composites proper, affixal composites, abbreviations or complex abbreviations) and composite (and their subtypes: word combinations, word combinations nominal and phrases) — among the three categories of hipponyms (real, virtual and sacral). It was found that the most frequently used structural model of official hipponyms is composite, whereas informal hipponyms have predominantly simple structure. The sacral hipponyms of Great Britain and the United States were not found and, as a result, were not reflected in our sample. To complete the research, descriptive and structural *methods* were used extensively. These methods allow describing structure of hipponyms. The *results* of the research are of value to further development and modernization of onomastics.

Key words: structure, hipponym, hipponymicon, hippostem.

Статтю отримано 21.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139320>

УДК 81'[811.161.1+811.163.2]'373.42

БОЕВА Эвелина Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской и зарубежной литератур Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», ул. Старопортофранковская, 26, Одесса, 65020, Украина; тел.: +300487234098; e-mail: evelinaboeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5966-0538

СЕМАНТИЧЕСКАЯ ПОЛЯРИЗАЦИЯ ИМЁН ЛИКВИДИРУЮЩИХ ДЕЙСТВИЙ В РУССКОМ И БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *Актуальность* работы определяется как нарастающим интересом к сопоставительно-типологическому изучению языков, так и попытками обобщить накопившиеся наблюдения над спецификой языкового выражения на разных уровнях, поиском адекватных моделей соотношения языкового и внеязыкового. *Предметом* нашего исследования служат русские и болгарские глаголы и лексикографические интерпретации их значений. *Материалом* исследования послужили толковые, синонимические, фразеологические и переводные словари русского и болгарского языков. Основной *целью* исследования является установление семиотических оснований имплицитности, типизация этих оснований и создание адекватной модели соотношения языкового и подязыкового как для одного языка, так и для двух языков, находящихся в отношении близкого родства. *Выводы.* В группе эпилоговых номинаций наблюдается внутреннее распределение имён в зависимости от концептуальных граней результата. В группе проспективных номинаций единство сохраняется благодаря тезаурусным импликациям значений. В эти импликации входит обязательная ссылка на типическую ситуацию, типические объекты и средства ликвидации.

Ключевые слова: семантическая поляризация, глагол, ликвидирующее действие, субъект, объект, эссенциальные качества.

Постановка проблемы. Современное сопоставительное языкознание имеет своей предпосылкой инвариантность человеческого мышления. Задачей сопоставительной типологии является определение соотношения всеобщего, общего и специфического в сравниваемых языках. Значение сопоставительных исследований отмечалось следующими исследователями: В. В. Виноградовым, А. И. Смирницким, В. Н. Ярцевой, А. В. Исаченко, Ш. Балли. Сопоставительное изучение разносистемных языков, наряду с общими особенностями, выявляет расхождения между ними, обогащает языкознание новыми научными фактами.

Постановка исследовательских задач. Актуальность представленной работы определяется как нарастающим интересом к сопоставительно-типологическому изучению языков, так и попытками обобщить накопившиеся наблюдения над спецификой языкового выражения на разных уровнях. Предметом исследования служат глаголы ликвидирующих действий в русском и болгарском языках, лексикографические интерпретации их значений. Материалом исследования послужили толковые, синонимические, фразеологические и переводные словари русского и болгарского языков. Основной целью исследования является установление семиотических оснований имплицирования, типизация этих оснований и создание адекватной модели соотношения языкового и подязыкового как для одного языка, так и для двух языков, находящихся в отношениях близкого родства.

Изложение основного материала. Как известно ликвидирующее действие узнаётся по экзистенциальному результату. Он может быть определён с точки зрения целесообразности действия как то, чего добивается субъект (например, *казнить* — *наказание*, *победить* — *победа*, *лгать* — *ложь*, *обманывать* — *обман*). Второе определение будет экзистенциальным: результат — это то, что остаётся от объекта (болг. *руинирам* — *руини*, русск. *разваливать* — *развалины*). Результат можно представить в виде динамического процесса (*разрушать* — *рушиться*, *распадаться*). Можно дать и отрицательное определение результата: то, чего объект не может, не в состоянии больше делать (напр.: *аннулировать договор* — *договор не в силе*, *ломать машину* — *машина не действует*). Наконец, можно дать собственно номинативное определение: результат — это то, к чему нельзя применить прежнего названия, или то, что нужно назвать другим именем (напр.: *убить* — *труп*, *мёртвое тело*).

Результат объективно присущ способу действия, его можно предусмотреть. По нашим наблюдениям, не всегда и не все признаки способа действия являются для говорящего одинаково актуальными. Механизм актуализации этих признаков не является параллельным производством слов, он всегда действует с опережением и остается в резерве номинации. Если бы это было не так, то каждый глагол включал бы в обязательном порядке обозначение способа действия (ср. глаголы *мертвить*, *морить*, *губить*, *гноить* и др.).

И всё-таки необходимо знать типичные признаки действия, которое, будучи направленным на объект и интенсивным выше меры, ведёт к его ликвидации. В своей совокупности эти признаки характеризуют простые действия, для выполнения которых не требуется специальных средств: способ воздействия: а) удар, толчок — русск. <ударять> / болг. <удар>; б) растяжение — русск. <растягивать> / болг. <отъвам>; в) нажатие — русск. <нажимать> / болг. <преса>; г) проникновение — русск. <проникать> / болг. <обземам>; д) тряска — русск. <трясти> / болг. <разклащане>. Нами зафиксированы глаголы: русск. *бить*, *душить*, *колоть*, *рвать*, *вонзить*, *воткнуть*, *всадить*, *тыкать*, *пороть*, *рубить*, *давить*, *драть*, *топтать*, *резать*, *стрелять*, *сечь*, *стучать*, *хлопать*, *пронзать*, *пронизывать*, *разить*, *колотить*, *мять*, *трепать*, *членить*, *вешать*, *ломать* и др.; болг. *беся*, *бия*, *душа*, *коля*, *късам*, *муша*, *бучкам*, *сека*, *газя*, *мачкам*, *смазvam*, *стикам*, *режа*, *разединявам*, *нищя*, *разпъвам*, *чопля*, *цепя*, *разчеквам*, *ръгам*, *чупя*, *троша*, *удавам*, *удрям*, *тупам*, *трепам*, *шибам* [3] и др.

Кроме того, можно указать типические ситуации, в которых прослеживается внутренняя логика конфликта: война, охота, противоборство, противостояние во всех иных формах, казнь по решению суда, жертвоприношения, удовлетворение потребительских желаний субъекта (в том числе аномальных) и т. д. Нетипичными считаются стихийные бедствия, несчастные случаи, аварии и т. д. Экспансивные ликвидирующие действия образуют ситуации первого типа.

Вторая особенность экспансивных ликвидирующих действий состоит в том, что они направлены на изменение эссенциальных качеств объекта, независимо от точки приложения усилий субъекта (напр.: русск. *вешать*, *давить*, *резать*, *расстреливать*, *убить*, *умертвить*, *уничтожить*; болг. *окачване*, *смачкване*, *клане*, *убиване*, *унищожаване* и т. д.). Семантика ликвидирующего действия связана с их трансформацией в противоположные.

Эссенциальные качества объекта не участвуют в простой лексической номинации: в вербальной семантике действия на них наложен запрет в силу противоположности смысла. Эксплицитное указание на них привело бы к тавтологиям, подобным **яблоку ветки*, **носу лица*, **вишне дерева*. Эссенциальные качества объекта являются таким «семантическим партитивом», который не может присоединяться эксплицитно к имени результата действия. Нет формального запрета на образование глаголов **обезживить*, **обезжизнить* (при антонимичном *обессмертить* — *обезсмъртявам*), но есть блокирующий механизм подязыка, где результат соотносён напрямую с исходным признаком объекта.

Отсюда вытекает особенность ликвидирующих имён, а именно — трансформативный характер значения и его тезаурусная мотивированность. Эпилоговые номинации ликвидирующих действий являются трансформативами эссенциальных признаков объекта. Это понятие можно поставить в основу классификации имён: в соответствии с ним глаголы делятся на проспективные и эпилоговые. Первые, как мы отметили, специализированы в обозначении семантики средства — способа действия (напр.: русск. *резать*, *колоть*, *рвать*, *мять*; болг. *режа*, *сека*, *муша*, *късам* и др. под.). Семантика результата приписывается им опосредованно в зависимости от того, кто или что является

объектом действия и в какой ситуации (типической или нет) производится действие. В силу того, что они включают в себя прежде всего признаки элементарных воздействий (напр.: русск. *удар, нажатие, растяжение, проникновение*; болг. *удари, натиснете, протегнете, проникнете* и т. д.), которые вообще нейтральны, ликвидирующее значение, как правило, вторично, наслаивается на эти признаки и вместе с ними образует семантику способа-результата. На этом основании глаголы подобного типа относят к каузативам, выражающим каузирующее явление [6, с. 146–147]. Движение от первой группы ко второй охватывает не все перспективные номинации, для этого должна быть совершена дополнительная процедура вторичного означивания, а толкование этих вторичных значений включает в обязательном порядке эпилоговый глагол: *резать* — *убивать* острым орудием; *колоть* — *убивать* чем-н. острым. Мы пока не касаемся морфологических средств и способов перевода исходного слова в разряд производных эпилоговых номинаций. Дальнейшая дифференциация слов в обеих группах строится с учётом элементарных признаков способа-средства воздействия и экзистенциальных признаков результата (для эпилоговых номинаций).

Наблюдения над значениями слов в русском и болгарском языках позволяют поставить ещё ряд вопросов: 1) вопрос об объекте ликвидирующего действия; 2) вопрос о роли оценки в номинации действия; 3) вопрос о том, форма какого понятия приспособлена для глагольного обозначения результата действия.

Общее имя объекта ликвидирующего действия — пациенс. Если он живое существо, то его родовым названием будет существительное *жертва* (учитывается комплекс сострадания, сопровождающий оценку экспансии). Во всех остальных случаях он является *предметом, положением дел*. Из предметов выделяются артефакты, ценность которых пропорциональна усилиям, приложенным для их изготовления. Остальные предметы обладают ценностью, пропорциональной потребительским желаниям говорящих. Положение вещей в социальной сфере может служить источником неудовлетворенности и желания корректировать те или иные процессы в пользу субъекта. Таким образом, можно выделить сложные действия, ликвидирующие не отдельный предмет, а целое положение вещей, в том числе и в идеальной сфере (напр., глаголы русск. *отменить, аннулировать, отчислить, уволить*; болг. *анулиране, отхвърляне* и др.). Такова, в частности, смена властей, сопровождаемая насилием, другие ситуации, в которых объект по некоторым критериям оценивается как «враг, противник, соперник», которого нужно либо *победить*, либо *уничтожить*, либо *устранить*. Уже этих примеров достаточно, чтобы показать многомерность объекта ликвидации, а отсюда — трудности при установлении корпуса имён с ликвидативной семантикой.

Оценка ликвидирующего действия отражает позицию объекта (в данном случае он не совпадает с объектом, а выступает в роли судьи): неприятие любой экспансии, в том числе и той, которая направлена на изменение эссенциальных свойств объекта. Оценка не абсолютна, но служит ориентиром в приближении к идеализированной модели мира, построенной на признании устойчивых норм [см. 2, с. 58–59]. Как известно, оценка ликвидирующего действия базируется на противопоставлении ценности объекта и объективной направленности действия, выражает антагонизм первого и второго. Она квалифицирует действия как «из ряда вон выходящие» и с этой точки зрения является невысказанной претензией.

Оценка, точнее стереотип оценки [см. 4, с. 56–61], лежит в основе образа врага, соперника. В принципе всякое ликвидирующее действие предваряется девальвацией объекта. Таким же образом на основании оценки в корпус имен вводится группа глаголов, обозначающих типические ситуации противоборства, противостояния. Происходит подмена эссенциальных качеств объекта теми качествами, которые создают образ врага. Соответственно, срабатывает стереотип вертикального видения ситуации — целью является не столько уничтожение соперника, сколько желание «положить его на лопатки» и оказаться над ним. Это сказывается на выборе лексем: русск. *повергнуть, низложить, низвергнуть, преодолеть*; болг. *отпаднала, свалят, преодолее*, в привлечении «внештатных» средств номинации типа *уложить, косить, сбить* и т. д. В болгарском языке фиксируется целая парадигма префиксальных глаголов с ведущим формальным признаком «оказаться выше кого-л.», *над кем-л.*: *надвигам, надмогвам, надделявам, надмятам, надстрелвам* и т. д. Все эти факты свидетельствуют о том, что оценка может вносить существенные поправки в формально-логическое определение ликвидации. С последней констатацией связан вопрос о призматичности номинации. Речь идёт о количественном исчислении понятий, которые могли бы стать опорой для глагольного обозначения результата в двух языках. В этих понятиях подведён итог номинации, поэтому их можно определить как концептуальные контуры действия, рассматриваемого в сфере объекта. Другими словами, можно говорить о варьирующем концептуальном отражении результатов экспансии и о том, каков конечный пункт действия в пределах концепта. В результате наших наблюдений мы получили такую картину экзистенциального результата:

1) «Ноль (nulla); ничто; ничего не значащий». Глаголы: русск. *аннулировать, уничтожить*; болг. *анулирам, унищожавам*, а также соотносимые с ними дескрипции *превратить в «ничто», правя на «нищо»*. Объект (предмет, живое существо или ситуация) в признаках данного концепта соотносится с экзистенциальным определением результата: уничтожение — это действие, в результате которого от объекта не остаётся никаких материальных следов.

2) «Конец». Глаголы: русск. *кончить, прикончить, покончить (с), закрыть, прекратить*; болг. *довзривам, закривам, прекратявам* (а также дескрипции *положить конец чему-л., слагам край на нещо*). Объект соотносится с потребительским определением результата как «то, чего добивается субъект», или: «отнять перспективу развития, продолжения чего-либо».

3) «Исчезновение». Исчезнувшим (либо отсутствующим) является объект, который выпадает из поля зрения и сферы действия говорящего. Глаголы: русск. *губить, извести, убрать, исключить, снести*, болг. *погубвам, затривам, изключвам, премахвам, отстранявам*. Объект соотносится с потребительским определением результата: совершить какое-то действие в рамках этого концепта значит сделать так, чтобы объекта больше не было видно (соответственно, чтобы не мешал субъекту).

4) «Смерть, небытие». Глаголы: русск. *убивать, морить, мертвить, истреблять*; болг. *убивам, моря, умъртвявам, изтребвам* (а также дескрипции *делать мёртвым, причинять смерть, (бить) до смерти; правя мъртъв, причинявам смърт, (бия) до смърт*). Объект соотносится с динамическим определением результата (то, что происходит с объектом — *умирать, мертветь*). Глаголы этой группы являются трансформативами экзистенциальных признаков «живой», «быть, существовать».

5) «Преимущество силы». Глаголы: русск. *победить, одолеть, осилить, пересилить, превозмочь*; болг. *победа, преодолеля, надделея, надмогна, превъзмогна* (а также дескрипции *добиться победы, одержать победу; печеля победа*). Объект номинации соотносится с потребительским определением результата: победить — «добиться преимущества своей силы в противоборстве с кем-чем-л.». Глаголы являются трансформативами стереотипного признака «враг, соперник».

6) «Пустота». Глаголы: русск. *опустошать, разорять*; болг. *опустошавам, разорявам* (и перифразы *делает пустым, лишённым полноты содержания; правя пуст, карам да опустее*). Объекты соотносятся с экзистенциальным определением результата: опустошать — не оставить в объекте ничего ценного, существенного.

7) «Обрыв, срыв, падение». Глаголы: русск. *ломать, разваливать, рушить, разрушать, искоренять, исторгнуть, низвергать, валить*; болг. *чуня, развалям, руша, разрушавам, изкоренявам, провалям, изтръгвам*. Имена действий связаны с вертикальным видением ситуации (исходный признак визуальный: «стоять, держаться»). Объекты соотносятся с динамическим определением результата — «то, что происходит с объектом».

8) «Остатки», «пух и прах». Глаголы: русск. *крошить, крушить, громить, испепелять, разлагать [1]*; болг. *троша, съкрушавам, разгромявам, изпепелявам, разтурвам, съсипвам, разпердушинвам [5]*. Объекты соотнесены с экзистенциальным определением результата: это действия превращения объекта в мелкие, пространственно удалённые частицы, в бесформенную массу.

Можно предположить, что перечисленные выше способы «видения» результата наиболее существенны для русского и болгарского языков. В основном корпусе мы обнаруживаем гомогенные двоичные знаки, различия же затрагивают не принцип, а средства обозначения. Кроме того, концептуальные грани результата не предъявляют жёстких требований к говорящему. Наоборот, они допускают возможность перехода от одного концепта к другому, что позволяет говорить о полисемичности результата, ср.: [враг] *убит, уничтожен, повержен, стёрт с лица земли, побеждён, разгромлен, разбит в пух и прах* и т. д. Предпочтение к объекту (*убить* — к живому, *разрушить* — к большому, неживому, *низвергнуть* — к режиму власти, *победить* — к сопротивляющемуся, *снести* — к стоящему и т. д.) не препятствует глаголам «набирать очки» в смежных сферах результата. Это обнаруживается и в синонимических толкованиях значений, особенно косвенных.

Итак, в группе эпилоговых номинаций наблюдается внутреннее распределение имён в зависимости от концептуальных граней результата. В группе проспективных номинаций единство сохраняется благодаря тезаурусным импликациям значений. В эти импликации входит обязательная ссылка на типическую ситуацию, типические объекты и средства ликвидации. Вне импликаций значения глаголов *рубить, давить, колоть, резать* (болг. *режа, муша, сека, късам*) и др. нейтральны.

В особую группу выделяются проспективные номинации, образованные от имени орудия ликвидации: русск. *бомбить, бомбардировать, торпедировать, минировать, таранить [1]*; болг. *бомбардирам, минирам, удрям с таран, торпилирам [5]*. Очевидно, толкования типа «сбрасывать бомбы», «закладывать мины» возможны на базе импликации основного действия <*разрушать*> и являются денотативной интерпретацией значений.

Выводы. Таким образом, сопоставление имён ликвидирующих действий в двух родственных языках базируется на признании существенности фактора этимологической общности их словарей. Вторым основным положением является понятие вертикальной, тезаурусной мотивации значений слов, в соответствии с которой они выполняют функции обозначения типических действий.

Литература

1. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка / ред. Л. А. Чешко. — М. : Русский язык, 1986. — 600 с.
2. Арутюнова Н. Д. Оценка. Событие. Факт. — М. : Наука, 1988. — 341 с.
3. Болгарско-русский словарь / сост. С. Б. Бернштейн. — М. : Советская энциклопедия, 1966. — 768 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. — М. : Наука, 1985. — 228 с.
5. Димитрова М., Спасова А. Синонимен речник на съвременния български книжовен език. — София : Изд-во на БАН, 1980. — 734 с.
6. Динева А. Семантика на каузативните глаголи в български език // Български език. — София, 1985. — № 2. — С. 140–148.

References

1. Aleksandrova, Z. E. (1986), *Dictionary of synonyms of the Russian language* [*Slovar' sinonimov russkogo jazyka*], Russian language, Moscow, 600 p.
2. Arutyunova, N. D. (1988), *Estimation. Event. Fact* [*Ocenka. Sobytie. Fakt*], Nauka, Moscow, 341 p.
3. *Bulgarian-Russian Dictionary*, (1966), [*Bolgarsko-russkij slovar'*], Soviet Encyclopedia, Moscow, 768 p.
4. Wolf, E. M. (1985), *The functional semantics of the estimate* [*Funkcional'naja semantika ocenki*], Nauka, Moscow, 228 p.
5. Dimitrova, M., Spassova, A. (1980), *A synonym dictionary of contemporary Bulgarian literary language* [*Sinonimen rechnik na s'vremennija b'lgarski knizhoven ezik*], Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, 734 p.
6. Dineva, A. (1985), «Semantics of the Cognitive Verbs in Bulgarian Language», *The Bulgarian language* [*Semantika na kauzativnite glagoli v b'lgarski ezik*], *B'lgarski ezik*, Sofia, No. 2, pp. 140–148.

БОЄВА ЕВЕЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, 65020, Україна; тел.: +38 048 7234098; e-mail: evelinaboeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5966-0538

СЕМАНТИЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ ІМЕН, ЩО ЛІКВІДУЮТЬ ДІЇ В РОСІЙСЬКІЙ І БОЛГАРСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. *Актуальність* роботи визначається як наростаючим інтересом до зіставно-типологічного вивчення мов, так і спробами узагальнити накопичені спостереження над специфікою мовного вираження на різних рівнях, пошуком адекватних моделей співвідношення мовного і позамовного. *Предметом* вивчення є російські та болгарські дієслова і лексикографічні інтерпретації їхніх значень. *Матеріалом* дослідження послужили глумачні, синонімічні та перекладні словники російської та болгарської мов. Основною *метою* дослідження є визначення семіотичних підстав імпліцитності, типізація цих підстав і створення адекватної моделі співвідношення мовного й позамовного як для однієї мови, так і для двох мов, що знаходяться у відношенні близької спорідненості. У групі епілогових номінацій спостерігається внутрішній розподіл імен залежно від концептуальних граней результату. У групі проспективних номінацій єдність зберігається завдяки тезаурусній імплікації значень. У ці імплікації входить обов'язкове посилання на типову ситуацію, типові об'єкти і засоби ліквідації.

Ключові слова: семантична поляризація, дієслово, ліквідуюча дія, суб'єкт, об'єкт, есенціальні якості.

Evelina V. BOYEVA,

Candidate of Philology Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature of the South Ukrainian K. D. Ushynsky National Pedagogical University, 26, Staroportofrankovskaya st., Odessa, 65020, Ukraine; tel.: +38 048 7234098; e-mail: evelinaboeva@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5966-0538

NOUNS OF ELIMINATING ACTIONS SEMANTIC POLARIZATION IN THE RUSSIAN AND BULGARIAN LANGUAGES

Summary. The relevance of the research is determined by an increasing interest to the comparative-typological study of languages, as well as the attempts to generalize the accumulated observations on the specifics of language expressions at different levels, search for adequate models of the relation between linguistic and non-linguistic. *The subject* of this study is Russian and Bulgarian verbs and lexicographic interpretations of their meanings. *The material* of the study was glossaries, dictionaries of synonyms, dictionary of idioms and Russian-Bulgarian dictionaries. The main *purpose* of the study is to establish the semiotic foundations of implicitness, to typify these grounds and to develop an adequate model of the relation between the linguistic and the sublinguistic for both one language and two languages that are closely related. *Conclusions.* In the group of epilogical nominations there is an internal distribution of names depending on the conceptual

aspects of the result. In the group of prospective nominations, unity is preserved due to the thesaurus implications of meanings. These implications include a compulsory reference to the typical situation, typical objects and means of elimination.

Key words: semantic polarization, verb, eliminating action, subject, object, essential qualities.

Статтю отримано 19.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139328>

УДК 811.111'373.2:528.5-523.8:793.7

ВАРБАНЕЦЬ Тетяна Вікторівна,

викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»;
вул. Академічна, 2, м. Одеса, 65009, Україна; тел.: +38 066 7362484; e-mail: professor.tatyana@icloud.com;
ORCID ID: 0000-0002-4278-0442

ОНІМНА СПЕЦИФІКА НАЗВ КВЕСТІВ В ЕЛЕКТРОННИХ ІГРАХ

Анотація. *Об'єктом* дослідження є оніми на позначення об'єктів віртуальних світів електронних ігор (віртуалміфоніми) в англійській мові. *Предметом* дослідження є функціональні, мотиваційні, словотвірні й структурні особливості одного з класів віртуалміфонімів — віртуалміфоквестонімів. *Матеріалом* дослідження слугує картотека з 200 віртуалміфоквестонімів зі гри *The Witcher 3: Wild Hunt*. *Висновками* роботи можна вважати такі положення: 1) головні функції віртуалміфоквестонімів — систематизувати й розбивати на етапи ігровий досвід, а також полегшувати орієнтацію в ігровому світі; 2) цими цілями зумовлено їх структурну та дериваційну специфіку: найрозповсюдженішими є складені віртуалміфоквестоніми, утворені за допомогою словоскладання, які дозволяють якомога повніше описати сутність квесту; 3) щодо мотивації віртуалміфонімів, найчастіше функціонує пропозиційна мотивація, що покликано полегшити орієнтацію гравця у віртуальному всесвіті.

Ключові слова: електронна гра, віртуалміфонім, віртуалміфоквестонім, квест.

Постановка проблеми. Сучасні технології пронизують всі сфери життя людства, в тому числі й розваги. З кожним роком все популярнішими стають електронні ігри на різних платформах: комп'ютери, мобільні телефони, ігрові консолі тощо. Електронні ігри є актуальним об'єктом дослідження для різних наук, зокрема їхній лінгвістичний складник — для мовознавства.

Майже кожна електронна гра має власний **лор** — вигаданий світ, у якому трапляються сюжетні події гри, зі своєю специфікою, персонажами, історією тощо. Його невід'ємним та одним із центральних складників є **ономастикон**, тобто сукупність усіх власних імен [1], за допомогою якого підтримується єдність і цілісність цього вигаданого світу, особливо за умови існування декількох ігор у цьому всесвіті чи фільмів або книжок, які розвивають та поглиблюють його події. Саме оніми на позначення об'єктів віртуальних світів електронних ігор (віртуалміфоніми) в англійській мові є об'єктом **vernacular** нашого дослідження.

Постановка дослідницьких завдань. У попередніх розвідках було окреслено різні лінгвальні особливості віртуалміфонімів [див. докладніше: 2; 3; 4]. У цій статті предметом дослідження є функціональні, мотиваційні, словотвірні й структурні особливості одного з класу віртуалміфонімів — віртуалміфоквестонімів, які дефінуємо як «власні назви завдань у комп'ютерній грі, назви місії чи рівня» [5, с. 57]. Матеріалом дослідження слугує 200 картотека з віртуалміфоквестонімів з гри *The Witcher 3: Wild Hunt*.

Виклад основного матеріалу. Клас віртуалміфоквестонімів є винаходом розробників електронних ігор, який спрямовано на систематизацію досвіду гравця через розбивання цього досвіду на певні етапи. Вони називають **квести** — завдання, які головний герой електронної гри отримує від іншого персонажа, після виконання яких він зазвичай одержує нагороду [8]. Цей клас онімів можна розділити на два великих підкласи [див. докладно: 5, с. 57]:

- Назви основних квестів, які називають події, що формують лінію сюжету в електронній грі. Їх виконання є обов'язковим для просування у грі й, фактично, є тим, заради чого гравець грає в гру. Як зазначає М. Карпенко, ці назви є більш креативними: вони часто містять метафори, метонімії, алюзії, фрагменти фразеологізмів. На нашу думку, для цього є два приводи: 1) розробники не бажають назвою розкривати несподівані напрямки розвитку сюжету; 2) події цих квестів часто є надто складними для буквального опису однією фразою. Прикладом цього підкласу віртуалміфоквестонімів може виступати квест *Family Matters* з аналізованої гри, в якому потрібно розплутати сімейну драму центральних персонажів. Назва вірогідно є алюзією на американський серіал з такою самою назвою;

- Назви другорядних квестів, які є більш описовими. Це може бути пов'язано з тим, що вони не відображають якісь значущі сюжетні події, а зазвичай слугують для того, щоб вказати / нагада-

ти гравцю, що саме потрібно зробити. Прикладом цього підкласу може слугувати квест *Contract: WoodlandBeast* з аналізованої гри, що фактуально описує завдання, яке є контрактом на вбивство звіря в лісі.

Підсумовуючи і розширюючи вищесказане, можемо виокремити такі **функції** віртуалміфоквестонімів:

1. Систематизація й розбивання на етапи ігрового досвіду гравця;
2. Полегшення взаємодії між гравцями при обговоренні гри на тематичних форумах та іншими способами (що логічно випливає з попереднього пункту);
3. Описання завдання для полегшення орієнтації гравця у світі електронної гри.

Віртуалміфоквестоніми мають, у порівнянні з іншими класами віртуалміфонімів, дистинктивні ознаки щодо структури. Прості за структурою віртуалміфоквестоніми, тобто ті, які мають одну кореневу морфему, майже відсутні в аналізованій грі. Ті, що було виявлено, належать до простих афіксальних; простих безафіксних у нашій вибірці не було виявлено. Прикладами можуть слугувати прості афіксальні за структурою назви квестів на кшталт *Nameless*, в якому потрібно знайти людину з прізвиськом *Craven*, який виявився, всупереч прізвиську, не боягузом, або *Disturbance*, в якому потрібно знайти джерело енергії, яке заважає магічному пристрою.

Складні за структурою віртуалміфоніми також виявились нечисленними у вибірці. Прикладами можуть слугувати наступні назви квестів, які є власне композитами за структурою: *Payback*, в якому потрібно допомогти персонажу *Ciri* покарати тих, хто її скривдив, і подякувати тим, хто їй допомагав, або *TheSunstone*, де потрібно знайти артефакт, який називається *Sunstone*. Афіксальні композити й складні скорочення були відсутні у вибірці. Більш того, в електронній грі, події якої розгортаються в епоху Середньовіччя, вірогідність зустріти будь-які віртуалміфоніми, які були б складними скороченнями за структурою, є надзвичайно малою через їхнє «сучасне» звучання.

Складені за структурою віртуалміфоквестоніми формують найбільшу частку нашої вибірки. Більша її частина формується зі словосполучень за структурою, наприклад, квест *BloodyBaron*, в якому потрібно зустрітися з персонажем, який носить це ім'я, або *TheNiflgardianConnection*, в якому потрібно розшукати шпигуна імперії Нільфгард. Малу частку вибірки формують фрази за структурою, наприклад, назва квесту *GetJunior*, в якому потрібно подолати персонажа, якого звуть *Whoreson Junior*. Цікавим видається, що серед назв другорядних квестів більше фраз за структурою, що свідчить про їх більш описовий характер. У вибірці не було виявлено онімів-словосполук за структурою.

Підсумовуючи вищесказане, можна висновувати, що найрозповсюдженішим структурним типом віртуалміфонімів є словосполучення. Менш розповсюдженим типом є фраза. Частка власне композитів і простих афіксальних віртуалміфоквестонімів є малою. Інші структурні типи не репрезентовані у вибірці. Частота вживання таких типів, на нашу думку, зумовлена значним обсягом інформації, яку автори гри намагаються подати за допомогою оніма, та стилістичними обмеженнями, які накладає вибір місця й епохи подій гри.

Структурна специфіка віртуалміфоквестонімів зумовлює дистрибуцію дериваційних моделей, які використовуються для їх утворення. Найчастотніше вживаною дериваційною моделлю, за класифікацією М. М. Торчинського [7, с. 14], є власне складання, прикладом якої може слугувати назва квесту *ImperialAudience*, де, як передбачає назва, потрібно зустрітися з імператором, або *FinalPreparations*, у якому потрібно підготуватися до вирішального бою із супротивником. У вибірці є також кілька випадків афіксації, чи, точніше, суфіксації, наприклад, згадані вище *Nameless* або *Disturbance*. Інші дериваційні моделі не репрезентовані у вибірці.

Під час аналізу мотивації віртуалміфоквестонімів ми дотримувались **когнітивно-ономасіологічного** підходу О. О. Селіванової [6, с. 482–486]. У вибірці було виявлено такі типи мотивації віртуалміфоквестонімів за цією класифікацією:

- **Пропозиційний** тип мотивації, який передбачає використання компонентів оніма у своїх прямих, словникових значеннях і має такі підтипи:

- о **Гіперонімічний** підтип мотивації, який передбачає вибір мотиваторів зі складу родових понять у мережі концептуальних ієрархічних зв'язків пропозиційних структур. Прикладом може слугувати квест *TheBattleofKaerMorhen*, у якому потрібно виграти баталію в замку під назвою *KaerMorhen*, або квест *CountReuven'sTreasure*, в якому потрібно знайти скарб зазначеного в назві графа. Цей тип є найчисленнішим у нашій вибірці.

- о **Опозитивний** підтип мотивації, який передбачає уживання протилежного позначення із застосуванням форманта заперечення. Можна навести такий приклад: квест *NoPlaceLikeHome*, у якому потрібно розпивати алкогольні напої з друзями в рідному замку. Цей тип є мало представленим у нашій вибірці.

- о **Еквонімічний** підтип мотивації, який охоплює випадки вибору мотиватора «з позначень одного рівня узагальнення, зафіксованих в одному класі об'єктів як рубрикативи». У вибірці цей тип без поєднання з іншими відсутній, детально його описано в розділі про комбіновану мотивацію.

- о **Категорійний й предикатно-аргументний** підтипи мотивації у вибірці не були виявлені.

- **Асоціативний** тип мотивації, який охоплює вживання компонентів оніма в непрямих значеннях на кшталт метафоричних переносів, поділяється на такі підтипи:

о **Структурно-метафоричний** підтип мотивації, якому властива інтеграція донорської та реципієнтної зон на підставі одного суміжного компонента. Прикладом може виступати квест *OnThinIce*, в якому потрібно подолати головних супротивників гри. Своєю назвою квест указує на критичність ситуації й високу вірогідність провалу. Цей тип є уживаним, проте не є розповсюдженим до того ж ступеня, що пропозиційний (гіперонімічний).

о **Дифузно-метафоричний** підтип мотивації, який ґрунтується на дифузному поєднанні асоціативних комплексів різних доменів на підставі аналогії». Прикладом може виступати квест *BrokenFlowers*, в якому потрібно спілкуватися з декількома покинутими дівчинами ловеласа. В цій назві, на нашу думку, дівчина уподібнюється до квітки, а акт покидання її — до зламання цієї квітки. Цей тип мотивації мало вживається при утворенні віртуалміфоквестонімів з нашої вибірки.

о **Гештальтний** підтип мотивації «застосовує мотиватори — знаки інших концептів — на підставі подібності зорових, слухових, одоративних, тактильних, смакових гештальтів». Як приклад можна навести назву квесту *TheCalmBeforetheStorm*, в якому одна з головних героїнь відпочиває з новими друзями, коли її наздоганяють вороги та вчиняють жорстоку атаку на селище, де вона ховалась. Тут бачимо порівняння атаки зі штормом. Цей тип мотивації також має малий ступінь репрезентації в нашій вибірці.

о Онімів, які б мали **архетипну** мотивацію, в нашій вибірці не виявлено.

• **Модусний** тип мотивації, який передбачає вибір оніма з оцінним судженням. Прикладами можуть виступати квести *UglyBaby*, де потрібно повернути персонажа, перетвореного на потворного карлика, до первинного обліку, або *A DarkLegacy*, який полягає в пошуку скарбу у старовинному маєтку з привидами. Кількість віртуалміфоквестонімів у нашій вибірці, які мають таку мотивацію, є обмеженою.

• **Змішаний** тип мотивації, який охоплює випадки «поєднання в ономасіологічній структурі мотиваторів різного статусу у структурі знань про позначене». Прикладом є назва квесту *BloodontheBattlefield*, у якому йдеться про поховання товариша, який пав на полі бою. На нашу думку, в цій назві поєднано пропозиційну (*Battlefield*) і асоціативну (*Blood*) мотивацію. Віртуалміфоквестоніми з таким типом мотивації зустрічаються в нашій вибірці доволі часто.

• Віртуалміфоквестонімів із **концептуально-інтеграційною** мотивацією в нашій вибірці не було виявлено.

Підсумовуючи вищесказане, можна висновувати, що найчастіше віртуалміфоніми мають пропозиційну (гіперонімічну) й асоціативну (структурно-метафоричну) мотивацію, рідше — змішану, модусну, асоціативну (гештальтну й дифузно-метафоричну) та пропозиційну (опозитивну). Такий розподіл зумовлено функціональною спрямованістю онімів цього класу — схарактеризувати завдання, яке потрібно зробити, чи описати ситуацію взагалі.

Висновки. Як підсумок, можна сказати, що головні функції віртуалміфоквестонімів — систематизувати й розбивати на етапи ігровий досвід, а також полегшувати орієнтацію в ігровому світі. Цими цілями зумовлено їх структурну і дериваційну специфіку — найрозповсюдженішими є складені віртуалміфоквестоніми, утворені за допомогою словоскладання, які дозволяють якомога повніше описати сутність квесту. Щодо мотивації віртуалміфонімів, найчастіше зустрічається пропозиційна мотивація, що покликано полегшити орієнтацію гравця у віртуальному всесвіті. В подальших розвідках планується дослідити функціональну, структурну, дериваційну і мотиваційну специфіку інших класів віртуалміфонімів.

Л і т е р а т у р а

1. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
2. Варбанець Т. В. Віртуалміфоніми та їх функції // Записки з ономастики. — Одеса, 2016. — № 19. — С. 24–31.
3. Варбанець Т. В. Мотивація англомовних віртуалміфонімів // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. — Тернопіль, 2017. — Вип. 1 (27). — С. 50–53.
4. Варбанець Т. В. Онімія віртуальних світів електронних ігор // Мова. — Одеса : Астропринт, 2016. — № 26. — С. 61–66.
5. Карпенко М. Ю. Онімний простір Інтернету (на матеріалі англомовних сайтонімів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. — Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2016. — 251 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. — Полтава : Довкілля-К, 2010. — 844 с.
7. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. — К., 2010. — 27 с.
8. Oh G., Kim J. Effective Quest Design in MMORPG Environment. — URL : <https://web.archive.org/web/20050812082528/http://www.empevents.com/GD05/a.asp?option=C&V=11&SessID=4684>

References

1. Buchko, D. G., Tkachova, N. V. (2012), *Ukrainian onomastic terminology dictionary [Slovník ukrai'ns'koi' onomastichnoi' terminologii']*, Ranok-NT, Kharkiv, 212 p.
2. Varbanets, T. V. (2016), «Electronic Game Names and their Functions», *Opera in Onomastica* [«Virtualmifonimy ta jih funkciji», *Zapysky z onomastyky*], Odessa I. I. Mechnikov University, Odessa, vol. 19, pp. 24–31.
3. Varbanets, T. V. (2017), «Motivation of English Electronic Game Names», *Ternopil National Pedagogical University Scientific Journal. Series: Linguistics* [«Motyvaciya anglomovnykh virtualmifonimiv», *Naukovi zapysky Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu. Serija : Movoznavstvo*], Ternopil', vol. 1 (27), pp. 50–53.
4. Varbanets, T. V. (2016), «Virtual Game World Onomastics», *Mova (Language)* [«Onimija virtual'nykh svitiv elektronnykh igor», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprynt, Odessa, Vol. 26, pp. 61–66.
5. Karpenko, M. Ju. (2016), *The Onymic Space of the Internet (Based on English Site Names), PhD Thesis [Onimnyj prostir Internetu (na materiali anglomovnykh sajtonimiv) : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04]*, Odessa I. I. Mechnikov National University, 251 p.
6. Selivanova, O. O. (2010), *Encyclopedia of Linguistics [Linhvistychna encyklopedija]*, Dovkillia-K, Poltava, 844 p.
7. Torchyns'kyj, M. M. (2010), *Structure Typology and Functioning of Personal Names in the Ukrainian Language, Grand PhD Thesis [Struktura, typologija i funkcionuvannja onimnoi' leksyky ukrai'ns'koi' movy : avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01]*, Kyiv National University, 502 p.
8. Oh, G., Kim, J. (2005), *Effective Quest Design in MMORPG Environment*, available at: <https://web.archive.org/web/20050812082528/http://www.cmpevents.com/GD05/a.asp?option=C&V=11&SessID=4684>.

ВАРБАНЕЦ Татьяна Викторовна,

преподаватель кафедры иностранных языков Национального университета «Одесская юридическая академия»; ул. Академическая, 2, г. Одесса, 65009, Украина; тел.: +38 066 7362484; e-mail: professor.tatyana@icloud.com; ORCID ID: 0000-0002-4278-0442

ОНИМНАЯ СПЕЦИФИКА НАЗВАНИЙ КВЕСТОВ В ЭЛЕКТРОННЫХ ИГРАХ

Аннотация. *Объектом* исследования являются онимы, которые номинируют объекты виртуальных миров электронных игр (виртуалмифонимы) в английском языке. *Предметом* исследования являются функциональные, мотивационные, словообразовательные и структурные особенности одного из классов виртуалмифонимов — виртуалмифоквестонимов. *Материалом* исследования служат 200 виртуалмифоквестонимов из игры *The Witcher 3: Wild Hunt*. **Выводами** работы можно считать следующие положения: 1) главные функции виртуалмифоквестонимов — систематизировать и разбивать на этапы игровой опыт, а также облегчать ориентацию в игровом мире; 2) этими целями обусловлена их структурная и деривационная специфика: самыми распространёнными являются составные виртуалмифоквестонимы, образованные с помощью словосложения, что позволяет полнее описать сущность квеста; 3) что касается мотивации виртуалмифонимов, чаще всего встречается пропозициональная мотивация, цель которой — облегчить ориентацию игрока в виртуальной вселенной.

Ключевые слова: электронная игра, виртуалмифоним, виртуалмифоквестоним, квест.

Tatyana V. VARBANETS,

post-graduate student of the Department of Grammar of the English Language of Odessa I. I. Mechnikov National University; teacher of the Department of Foreign Languages of National University «Odessa Law Academy»; tel.: +38 066 7362484; e-mail: professor.tatyana@icloud.com; ORCID ID: 0000-0002-4278-0442

THE ONOMASTIC PECULIARITIES OF QUEST NAMES IN ELECTRONIC GAMES

Summary. The personal names that nominate objects of virtual worlds of electronic games in the English language are the *object* of the study. The functional, motivational, derivational, and structural features of one of the classes of electronic game names, quest names, is the *subject* of the study. The *material* of the study is comprised of 200 quest names from the game *The Witcher 3: Wild Hunt*. The following statements can be considered the outcomes of our research: 1) the main functions of quest names are to systematize and break down the gaming experience into phases, and also to facilitate the orientation in the game world; 2) these functions determine their structural and derivational peculiarities — the most common are composite quest names, formed by compounding, which allow describing the essence of the quest more extensively; 3) as for the motivation of quest names, propositional motivation is the most common; its goal is to facilitate the player's orientation in the virtual universe.

Key words: electronic game, electronic game name, quest name, quest.

Статтю отримано 27.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139329>

УДК 811.111'373.2.001.33:73/79

ВАСИЛЬЄВА Ольга Олександрівна,

викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»; вул. Академічна, 2, м. Одеса, 65009, Україна; тел.: +380674864308; e-mail: vasylyeva@inbox.ru;
ORCID ID: 0000-0001-8077-3529

КОМП'ЮТЕРОНІМИ: СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню комп'ютеронімів — власних назв на позначення різних типів комп'ютерних програм. **Метою** статті є встановлення структурних типів комп'ютеронімів. **Об'єктом** дослідження послуговували англословні комп'ютероніми, **предметом** — їхні структурні особливості. **Матеріалом** дослідження було обрано 100 англословних комп'ютеронімів на позначення комп'ютерних ігор методом суцільної вибірки з рейтингу *Metacritic*, в якому зібрано опубліковані у ЗМІ відгуки про фільми, ігри, музичні альбоми та под., на підставі яких вираховується середня оцінка за стобальною шкалою кожного з тих, що увійшли до переліку найпопулярніших. Рейтинг оновлюється кожні 90 днів, дата збору матеріалу — квітень 2018 року. **Висновки:** проведене дослідження дало змогу встановити, що провідні позиції серед комп'ютеронімів посідають багатоконпонентні та одноконпонентні словосполучення, тобто такі номінації, що експлікують сутність гри, найповніше її характеризують ще на першому етапі сприйняття власної назви. **Подальші розвідки** заплановано спрямувати на дослідження семантики комп'ютеронімів англійської мови та структурно-семантичного потенціалу англословних ідеонімів усіх підкласів з метою визначення їхніх загальних та дистинктивних рис.

Ключові слова: ономастика, ідеонім, комп'ютеронім, структурний тип.

Постановка проблеми. Відштовхуючись від словникових дефініцій терміна **ідеонім** як власної назви, що має денотат у розумовій, ідеологічній та художній сферах людської діяльності [4, с. 61], або власної назви окремого об'єкта культури, науки, мистецтва, взагалі духовності [1, с. 94], ми запропонували власну, уточнену дефініцію цього терміна: **ідеоніми** — це «власні назви результатів людської творчої діяльності, які мають духовну, інтелектуальну та мистецьку цінність» [2, с. 165].

Детальну денотатно-номінативну класифікацію ідеонімів було розроблено М. М. Торчинським [6, с. 124]. Система ідеонімів обіймає такі класи:

- 1) **артіоніми** — власні назви творів мистецтва;
- 2) **бібліоніми** — власні назви текстів;
- 3) **гемероніми** — власні назви засобів масової інформації;
- 4) **поетоніми** — власні назви художнього мовлення;
- 5) **артифрагментоніми** — власні назви, засвідчені у творах мистецтва;
- 6) **хрононіми** — власні назви проміжків часу.

Зазначену класифікацію нами було дещо змодифіковано [2, с. 165], ми виокремили чотири основні класи ідеонімів, а саме:

1) **артіоніми**, які обіймають **імажоніми** (власні назви образотворчого мистецтва: статуя, портрет), котрі мають подальші специфікації, що обіймають власні назви картин, графічних об'єктів, гравюр, ікон (це є актуальним для православної та католицької церков, але не для протестантської), фотографій, букетів, скульптур, експозицій; **сценоніми** (власні назви сценічних творів), до яких належать оніми на позначення будь-яких вистав: опер, спектаклів, балетів, концертів, циркових вистав; **музиконіми** (власні назви музичних творів), до яких належать оніми на позначення пісень, інструментальних музичних творів та їхніх збірників; **фільмоніми** (власні назви фільмів), які обіймають ігрові й неігрові кіно-, теле- та мультфільми, серіали, телевізійні програми;

2) **бібліоніми**, які обіймають власні назви всіх письмових та усних текстів, включаючи електронні, тобто сайтоніми, а також їхніх серій та збірок, що належать до будь-яких публіцистичних стилів, літературних типів чи жанрів;

3) **гемероніми**, тобто власні назви засобів масової інформації, інформаційних радіо- та телепрограм;

4) **комп'ютероніми**, які, вбирають до себе всі власні назви на позначення різних типів комп'ютерних програм: системних, як *Windows 10*, та додатків, як *Microsoft Word*, до яких також належать ігри на кшталт *Doom*.

Постановка завдання. На останньому підрозділі плануємо зупинитися в цій розвідці, маючи на меті з'ясувати структурні особливості ідеонімів. Об'єктом дослідження послуговували англословні комп'ютероніми, предметом — їхні структурні особливості. Матеріалом дослідження було обрано 100 англословних комп'ютеронімів на позначення комп'ютерних ігор методом суцільної вибірки з рейтингу *Metacritic* [9], в якому зібрано опубліковані у ЗМІ відгуки про фільми, ігри, музичні альбоми та под., на підставі яких вираховується середня оцінка за стобальною шкалою кожного з тих, що увійшли до переліку найпопулярніших. Рейтинг оновлюється кожні 90 днів, дата збору матеріалу — квітень 2018 року.

Виклад основного матеріалу. Дослідженням структури власних назв займалися багато ономастологів, зокрема Д. Г. Бучко [1], В. В. Німчук [3], Н. В. Подольська [4], О. В. Суперанська [5]. Згідно з ономастичною традицією власні назви за структурою розподіляються на однокомпонентні, двокомпонентні та багатоконпонентні структури; на прості, складні та складені. До однокомпонентних належать ідеоніми, які виражено непохідними та простими похідними (суфіксальними й префіксальними) словами, а також складними словами. Складні ідеоніми розмежовуються на власне композити, афіксальні композити й абрєвіатури. Двокомпонентні й багатоконпонентні ідеоніми можуть бути представлені словосполучками, словосполученнями й реченнями.

Однокомпонентні комп'ютероніми досліджуваного класу не виявилися численними. В ході дослідження було виокремлено лише 4 % власних назв комп'ютерних ігор, які виражено **простими непохідними** словами, переважно іменниками: *Solo, Slyde, NORTH, To Leave*. Як бачимо, лише один онім представлено дієсловом. Однокомпонентні власні назви, які виражені **простими похідними** (суфіксальними й префіксальними) словами, становлять лише 2 %. Це — префіксальний похідний статив *Unalive* та конфіксальний оказіональний дієприкметник *Rememoried*. Крім того, однокомпонентні оніми цього класу також представлені **складними** словами, серед яких переважають **власне композити** на кшталт *Owlboy, BallSky, DragoDino, Deiland*. Цікавими виявляються результати телескопічного словотвору, прикладами чого можуть послугувати оніми *Zombillie (Zombie Billie), PixARK (Pixar Arcade)*. Було виокремлено також один суфіксальний композит *Spacejacked (Space + jack + ed)*. Абрєвіатури в ролі власних назв ігор було використано в 3 % випадків: *X2048, Q. U. B. E., BAFI: Brakes Are For Losers*, причому в останньому онімі бачимо також і розшифровку назви. Таким чином, однокомпонентні власні назви на позначення комп'ютерних ігор представлено лише 18 % випадків від загальної кількості.

Двокомпонентні оніми досліджуваного класу лише в одному випадку представлено **словосполучкою** *Into the Breach*, на відміну від численних **словосполучень**, різних за структурою:

- **ІМЕННИК + ІМЕННИК:** *God of War, Shadow of the Colossus, Alchemist's Castle*. Досить поширеними є випадки застосування власних назв у ролі першого компонента таких словосполучень: *Agatha Knife, Aperiaon Cyberstorm*.

- **ПРИКМЕТНИК + ІМЕННИК:** *Light Fall, The Invisible Hours*.

- **ІМЕННИК + ЧИСЛІВНИК:** *Bayonetta 2*. Такі назви є численними, тому що другий елемент номінує частину випуску цієї гри.

- **ЧИСЛІВНИК + ІМЕННИК:** *12 orbits*.

Речення також було виокремлено серед двокомпонентних власних назв: *I, Hope* та *I, Zombie*, в обох наведених випадках це еліптичні речення, які наслідують назві класичного фантастичного твору А. Азімова «*I, Robot*». Ще в одній назві *Swim Out* маємо справу з імперативним реченням. Загальна кількість двокомпонентних власних назв на позначення комп'ютерних ігор становить 39 % від загальної кількості.

Багатоконпонентні власні назви на позначення комп'ютерних ігор представлені переважно **словосполученнями**. Тут можемо виокремити такі тенденції:

- багатослівне словосполучення, яке є власне назвою гри: *Aqua Moto Racing Utopia, MX vs. ATV All Out, R. B. I. Baseball 18*;

- поєднання назви гри з порядковим номером випуску на кшталт *Far Cry 5, Gal*Gun 2, Megadimension Neptunia VIII*;

- поєднання назви оригінальної гри з уточнювальною назвою епізоду: *Injustice 2: Legendary Edition, Batman: The Enemy Within — Episode 5: Same Stitch, Hellblade: Senua's Sacrifice, Assetto Corsa: Ultimate Edition, Kingdom Come: Deliverance — Treasures of the Past, Devil May Cry HD Collection*. Зауважимо, що саме такий структурний тип номінації є найчисленнішим.

Крім того, нами було виокремлено 4 % багатоконпонентних **речень**: три імперативні, причому два з них в окличній формі, два — в негативній — *Survive Mr. Cube!, Don't Bite Me Bro!, Don't Starve: Mega Pack*; одне речення в питальній формі — *Where Are My Friends?* Загальна кількість багатоконпонентних онімів цього класу становить 43 % від загальної кількості.

Узагальнено отримані результати в таблиці:

Отримані результати можна унаочнити в наступній діаграмі:

Висновки. Отримані результати дають змогу стверджувати, що провідні позиції серед аналізованих онімів посідають багатоконпонентні та однокомпонентні словосполучення, тобто такі номінації, що експлікують сутність гри, найповніше її характеризують ще на першому етапі сприйняття власної назви. Наші спостереження добре перегукуються з висновками Дж. О. Батлера [7, с. 218] щодо власних назв відеоігор, які використовують у серіалі «*The Simpsons*»: «Назви ігор є прямолінійними у вираженні інформації», тобто вони виконують інформаційну й рекламну функції (пор. типову назву гри «*Sword Art Online: Fatal Bullet — Ambush of the Imposters*», в якій присутній опис жанру гри, а також уточнено зображуваний епізод). Вибір дексприптивних власних назв для комп'ютерних ігор можна пояснити цільовою аудиторією цього ринкового сегмента, бо 29 % гравців мають менше 18 років за сучасною американською статистикою [8], хоча середній вік гравців — це 35 років.

Співвідношення структурних типів власних назв на позначення комп'ютерних ігор

Структурний тип	Кількість (%)
Однокомпонентні	18
- непохідні слова	4
- похідні слова	2
- власне композити	8
- афіксальні композити	1
- абрєвіатури	3
Двокомпонентні	39
- словосполуки	1
- словосполучення	35
- речення	3
Багатокомпонентні	43
- словосполучення	39
- речення	4

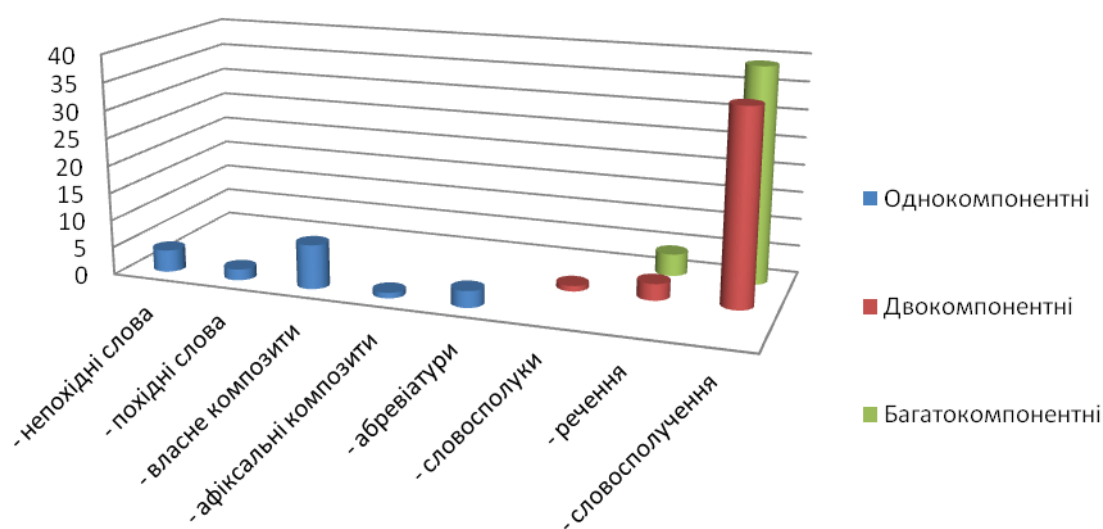

Рис. 1. Графічна репрезентація співвідношення структурних типів власних назв на позначення комп'ютерних ігор

Подальші розвідки плануємо спрямувати на дослідження семантики комп'ютеронімів англійської мови та, у ширшому сенсі, структурно-семантичного потенціалу англійських ідеонімів усіх підкласів з метою встановлення їхніх загальних та дистинктивних рис.

Література

1. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
2. Васильєва О. О. Денотатно-номінативна класифікація ідеонімів // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». — Луцьк, 2016. — Вип. 6. — С. 165–168.
3. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (проект) // Повідомлення Української ономастичної комісії. — К. : Наукова думка, 1966. — С. 24–43.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — 2-е изд. — М. : Наука, 1988. — 192 с.
5. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — 2-е изд., испр. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 368 с.
6. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. — К., 2010. — 502 с.
7. Butler J. O. Psychological Ramifications of Videogame Naming in The Simpsons // Names. — Vol. 63. — Num. 4. — 2015. — P. 210–219.
8. Age breakdown of video game players in the United States in 2017 [Electronic resource]. — Available at: <https://www.statista.com/statistics/189582/age-of-us-video-game-players-since-2010/>
9. Video Game Reviews, Articles, Trailers and more [Electronic resource]. — Available at: <http://www.metacritic.com/game>.

References

1. Buchko, D. H. (2012), *Dictionary of Ukrainian onomastic terminology* [*Slovník ukrajinskoj onomastycznej terminologii*], Ranok-NT, Kharkiv, 256 p.
2. Vasylyeva, O. O. (2016), «Denotative-nominative classification of ideonyms», *Scientific herald of the Lesia Ukrainka Eastern European National University. Series Philology, Linguistics* [«Denotatno-nominatyvna klasyfikatsiia ideonimiv», *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Seria Filolohichni nauky. Movoznavstvo*], Lutsk, vol. 6, pp. 165–168.
3. Nimchuk, V. (1966), «Ukrainian onomastic terminology (draft)», *News Ukrainian onomastic commission* [«Ukraïns'ka onomastychna terminolohija (proekt)», *Povidomlennja Ukraïns'koï onomastychnoï komisii*], Naukova dumka, Kiev, pp. 24–43.
4. Podolskaya, N. V. (1988), *Dictionary of Russian onomastic terminology* [*Slovar' russkoj onomasticheskoy terminologii*], Nauka, Moscow, 192 p.
5. Superanskaya, A. V. (2007), *The general theory of proper names* [*Obshhaja teorija imeni sobstvennogo*], LKI Publishing house, Moscow, 368 p.
6. Torchyns'kyj, M. M. (2010), *Structure, typology and functioning of onyms in the Ukrainian language: Thesis* [*Struktura, tipolohija i funkcionuvannja onimnoi leksyky ukrajins'koï movy : dys. ... doktora filol. nauk : 10.02.01*], Kiev, 502 p.
7. Butler, J. O. (2015), «Psychological Ramifications of Videogame Naming in The Simpsons», *Names*, vol. 63, No. 4, pp. 210–219.
8. *Age breakdown of video game players in the United States in 2017*, available at: <https://www.statista.com/statistics/189582/age-of-us-video-game-players-since-2010/>
9. *Video Game Reviews, Articles, Trailers and more*, available at: <http://www.metacritic.com/game>.

ВАСИЛЬЕВА Ольга Александровна,

преподаватель кафедры иностранных языков Национального университета «Одесская юридическая академия»; ул. Академическая, 2, г. Одесса, 65009, Украина; тел.: +38 067 4864308; e-mail: vasylyeva@inbox.ru; ORCID ID: 0000-0001-8077-3529

КОМПЬЮТЕРОНИМЫ: СТРУКТУРНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация. Статья посвящена исследованию компьютеронимов — имён для обозначения различных типов компьютерных программ. **Целью** статьи является установление структурных типов компьютеронимов. **Объектом** исследования стали англоязычные компьютеронимы, **предметом** — их структурные особенности. **Материалом** исследования стали 100 англоязычных компьютеронимов для обозначения компьютерных игр, выбранные способом сплошной выборки из рейтинга *Metacritic*, в котором собраны опубликованные в СМИ отзывы о фильмах, играх, музыкальных альбомах и под. На основании этого рейтинга рассчитывается средняя оценка (по стобалльной шкале) каждого из тех объектов, которые вошли в перечень наиболее популярных. Рейтинг обновляется каждые 90 дней, дата сбора материала — апрель 2018 года. **Выводы:** в результате проведённого исследования мы установили, что ведущие позиции среди компьютеронимов занимают многокомпонентные и однокомпонентные единицы, то есть такие номинации, которые эксплицируют сущность игры, полностью её характеризуют ещё на первом этапе восприятия собственного имени. Дальнейшие исследования планируется направить на изучение семантики компьютеронимов английского языка и структурно-семантического потенциала англоязычных идеонимов всех подклассов с целью установления их общих и дистриктивных черт.

Ключевые слова: ономастика, идеонимы, компьютероним, структурный тип.

Olga VASILYEVA,

lecturer of Languages Department of National University «Odessa Law Academy»; 2 Akademicheskaya st., Odessa, 65009, Ukraine; tel.: +38 067 4864308; e-mail : vasylyeva@inbox.ru; ORCID ID: 0000-0001-8077-3529

COMPUTERONYMS: THE STRUCTURAL ASPECT

Summary. The article is dedicated to the analysis of computeronyms that are proper names of different computer programs. The **purpose** of this research work is to define the structural type of computeronyms. English computeronyms are the **object** of this research work. Their structural peculiarities are the **subject**. One hundred English computeronyms that denote computer games have been chosen from *Metacritic* rating. This rating includes reviews on movies, games, music albums information on which was published in mass media. The average rating from 100 scores reflects their popularity. The rating is renewed every 90 days. The materials from April 2018 have been analysed. **Conclusion:** in the result of this research we found out that the leading role is given to two- and and multicomponent word combinations, to such names that explain the meaning of a game and fully characterize it. Our **future research** will be dedicated to the investigation of English computeronyms' semantics, to the structural-semantic potential of every class of English ideonyms in order to establish their general and distinctive features.

Key words: onomastics, ideonyms, computeronym, structural type.

Статтю отримано 25.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139367>

УДК 811.161.1'373.45:821.161.1'311.3 Минаев

КРУПЕНЁВА Татьяна Ивановна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии и методики обучения профессиональных дисциплин Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»; ул. Старопортофранковская, 34, г. Одесса, 65020, Украина; тел.: +30674846568; e-mail: taniakrupenev@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8887-0163; G — 2976 — 2018.

МАКАРОНИЗМЫ В РОМАНЕ С. МИНАЕВА «ДУХLESS»

Аннотация. Цель данной статьи — выявить языковые средства объективации гипертекста и интердискурса произведения Сергея Минаева «Духless». **Объектом** исследования мы определили язык постмодернистского дискурса. **Предметом** изучения являются макаронизмы, которые представляют иноязычные компоненты в тексте романа С. Минаева «Духless», включённые автором в художественный текст с определёнными целями. Они наделены набором собственных функций в соответствии с эксплицитным или имплицитным авторским замыслом. Исследование материала проводилось, в основном, с помощью синхронно-описательного *метода* с элементами анализа на уровне глубинной семантики. В отдельных случаях использовался экспериментально-трансформационный метод. **Выводы:** макаронизмы выполняют комическую, номинативную, эстетическую функции и функцию агрессивной демонстрации языковой компетентности. Общепринятый взгляд на макаронизмы как на средство, которое используют для создания комического эффекта, не находит подтверждения в работах современных лингвистов. Зачастую макаронизмы ставят на одну ступень с варваризмами, и различительная грань между ними постепенно исчезает. К макаронизмам относят любое иноязычное вкрапление.

Ключевые слова: макаронизм, макароническая речь, языковая игра, постмодернистский дискурс, функции.

Постановка проблемы. Макаронизм — явление ёмкое. Очень сложно дать исчерпывающее определение этому термину. К тому же, использование макаронизмов в художественных целях уходит корнями в античность, их появление в разных языках и функционирование непрерывно переосмыслиется. Существует несколько точек зрения на происхождение этого термина. Ряд лингвистов полагает, что термин «макаронизм» происходит от итал. *macaronismo*. Макароны воспринимались в Италии как грубая крестьянская пища. Выдвигают и другую версию: от итал. *macarone (maccherone)* — «паяц», «хитрюга», «пройдоха». В первом случае содержится намёк на плохое владение латинским языком. Имеются понятия *собачья* или *кухонная латынь* — *Dog Latin*, то есть «плохая» латынь, на которой говорили низшие классы в Древнем Риме. Во втором случае имеется в виду суть макаронизмов, т. е. игра слов. В широком смысле под макаронизмом первоначально понимали слово или выражение из живого народного языка — изначально из итальянского, позднее французского, английского и др., — проникнувшее в литературную латинскую речь в средневековой западноевропейской культуре. В узком смысле макаронизмы — не простое вкрапление слов или фраз на иностранных языках, а, как полагает Ноэль Малколм, комическое использование слова на родном языке с добавлением латинских префиксов [8, с. 104]. Изначально это был не приём, а скорее всего, неумышленное использование иноязычной лексики, как правило, латинских префиксов. Такое поведение было обусловлено непрерывной традицией лингвистического контакта между латынью и национальными языками в эпоху средневековья. Макаронические выражения часто встречались в речи церковнослужителей, а позднее и представителей других профессий.

Связь с предыдущими исследованиями. Изучением макаронизмов занимались такие учёные, как В. В. Карпова, М. Ю. Кириенко, Н. А. Колосова, Л. П. Крысин, А. А. Леонтьев, Ю. Т. Листрова, Т. М. Метласова, Г. Н. Николаева, В. С. Норлусенян, В. Н. Павлова, О. В. Шимарова. Основной функцией макаронической речи принято считать комическую, что объясняется неожиданным контрастом макаронизма с принимающим его текстом. Макароническая речь положила начало целой эпохе макаронической поэзии, где, по мнению многих учёных, беспорядочно смешивались слова, относящиеся к разным языкам. Н. В. Урсул отмечает активное использование макаронизмов для создания языковой игры, комического эффекта, в качестве средства метафорического и метонимического переосмысления [7, с. 106]. М. Ю. Кириенко относит макаронизмы к популярной разновидности языковой игры среди участников интернет коммуникации, которые стремятся создать пародии на известные произведения [1, с. 111].

Постановка исследовательских задач. Учитывая специфику языка постмодерна, мы толкуем макаронизм как смешение слов и словосочетаний различных кодов и лексикодов, то есть не только лексических единиц различных этнических языков, но и различных стилей, сфер национального языка: книжной лексики с просторечием, жаргонизмами, инвективами, профессионализмами и под. Макаронизмы не только карнавализируют художественный дискурс, ломают границы между интеллектуальным, высоким и сниженным. Они, по нашему мнению, выполняют регулятивную функцию, функцию воздействия на читателя. Недаром современные специалисты называют постмодернистские тексты

«поэтикой манипуляции», которая захватывает всё больше людей. Цель данной работы — выявить языковые средства объективации гипертекста и интердискурса произведения Сергея Минаева. Объектом исследования мы определили язык постмодернистского дискурса. Предметом исследования являются макаронизмы, которые являются иноязычными компонентами в тексте романа С. Минаева «Dухless» [3], включёнными автором в художественный текст с определёнными целями, и наделены набором собственных функций в соответствии с эксплицитным или имплицитным авторским замыслом. Исследование материала проводилось, в основном, с помощью синхронно-описательного метода с элементами анализа на уровне глубинной семантики. В отдельных случаях использовался экспериментально-трансформационный метод.

Изложение основного материала. В трактовке такой группы иноязычной лексики, как макаронизмы наиболее стабилен признак нетранслитерированности. Недаром их ещё называют «иноязычными вкраплениями», тем самым отказывая им в системности. Этот тип иноязычия, связанный с использованием иной графики — латиницы, — характерен для многих современных речевых жанров. Само по себе оформление средствами «чужого» алфавита как будто выводило макаронизмы из лексической системы языка и оставляло им функцию чисто речевого явления. Игра с графикой, контаминация латиницы и кириллицы — типичный приём, используемый С. Минаевым в самой сильной позиции текста — в заголовке: «Dухless». Как пишет Г. М. Соловьёв: «...гибрид русского и английского «Dухless» был призван, видимо, «перекрасить» уже существующее понятие «бездуховность» на новомодный манер» [6, с. 403]. В. Новиков, напротив, считает название удачным: «...Неожиданным оказался бешеный тиражный успех книги С. Минаева «Dухless». Театр начинается с вешалки, прикол — с заглавия. Уж, казалось бы, такое общее место: духовность — это хорошо, бездуховность — плохо. Кто спорит? А Минаев заезженную «бездуховность» вывернул наизнанку и вместо русского «без» подшил английский суффикс «less» — всего-то и делов. И сработало. Маркетинг... и Увы, всё произведение соткано из риторического старья. Пожалуй. Стоило бы переписать его от начала и до конца. Но название и подзаголовок оставить. Это прикольно. Это неожиданный сигнал: «продвинутую» молодежь затошнило от потребительского благополучия» [4, с. 26].

Все макаронизмы в романе С. Минаева можно разделить на классы, учитывая сферу-донор, графическое оформление, структурно-лингвистические характеристики, текстовую функцию. Опираясь на эти принципы мы выделили следующие группы макаронизмов:

1. Кодовые вкрапления:

— иноязычные слова или тексты в оригинальном графическом оформлении: «*И тут из второго зала выплывает настоящий герой Fashion TV, воплощение клубной культуры и nightfeverstyle, человек из первой пятёрки московских клубных промоутеров — Миша по прозвищу VooDoo*»;

— иноязычные слова, фразы в другом графическом оформлении. Чаще всего это немецкие либо английские фрагменты, написанные кириллицей: «*В какой-то момент у меня звонит мобильный и говорит голосом моего питерского интернет-приятеля Миши:— Зиг хайль!— Воистину зиг хайль! — отвечаю я; «Это был быстрый промоушен конкурентов. Вероятно, неудачный икс-спирене, поскольку продукция данного вида более не появлялась*». Но иногда автор использует оформления слов латинской графикой: «*Но на каждый вопрос подобного рода они всегда готовы ответить историей про то, как у них отняли блестящий и доходный бизнес казнокрады чиновники или krytie bandity from Taganka Area*»;

— слова-гибриды: наиболее типичным примером является название самого романа, состоящее из русского слова «Dух» и английского суффикса *-less*, который означает отсутствие чего-то. Таким образом, название романа означает «бездуховность».

В романе много книжной лексики как иноязычной, так и исконной, а также сложных синтаксических конструкций: «*Наш милый офис находится в одном из первых бизнес-центров города. В Riverside Towers, этой цитадели корпоративного ужаса. Само название, по замыслу его создателей, должно, вероятно, вызывать у работающих в нём ассоциации с такими ажурными дворцами на берегу благословенной реки. Но у меня лично с первого дня работы оно вызывает ассоциации с жуткими готическими замками или юдолями зла из романов-фэнтези. Ранним зимним утром, когда на улице ещё не слишком светло, кирпичные башни загораются восковыми глазницами окон, как ожившая иллюстрация к книгам Толкиена*». В большинстве высказываний объединены книжная лексика, просторечие, жаргон и обценная лексика: «*Прикол в том, что чуви-ха, сидящая с ним за столом, всё это понимает, более того, у неё таких стареющих донжуанов по восемь штук на неделе*».

По структуре макаронизмы можно разделить на прецедентные тексты, фразы, словосочетания, лексемы и слова-гибриды. Рассмотрим особенности использования макаронизмов в авторской речи (внутренней речи рассказчика) и в изображённых диалогах. В художественной коммуникации взаимодействие между говорящим и реципиентом реализуется как акт чтения. Именно автору принадлежит определяющая роль в выражении диалогичности художественного текста, так как он задаёт направление потенциального диалога с читателем. Образ автора в постмодернистских романах намеренно уравнивается в правах с персонажем. Отсутствие чётких границ между автором и персонажем, автором и рассказчиком, своеобразная языковая игра, в которой автор использует приём

«маски», отождествляя себя с персонажем, характеризует выражение говорящего в постмодернистском дискурсе. Учитывая это, Н. В. Кондратенко предложила различать два способа репрезентации позиций речевого субъекта — рассказчика и метаавтора [2, с. 151]. Метаавтор — это позиция говорящего, которая предусматривает отстранённое отношение к собственному тексту. Проявлением такой позиции является наличие в тексте комментариев, объяснений, толкований. Презентация авторской позиции С. Минаева выражена в названиях глав, эпиграфах, объяснениях, комментариях к некоторым иностранным словам. Причём объясняются далеко не все слова. Среди названий структурных частей находим: две части названы на английском языке с соответствующим комментарием-переводом **GET RICH OR DIE TRYING** (Разбогатеи или сдохни, пытайся [разбогатеть]), **INSOMNIA** (Бессонница). Названия некоторых разделов — тоже макаронизмы разного типа: **Perfectday. Overture. Промоутер. Тусовка.**

Метаавтор — субъект, который объединяет все части романа, для него настоящим есть одно целостное текстовое пространство. Метаавтору противопоставлен рассказчик, который олицетворяет внутреннюю текстовую реальность. Этот субъект речи представлен через речь главного героя романа. Субъектно-текстовая диалогичность реализована не через авторское, а через повествовательное сообщение. В наррации тоже есть макаронизмы, что усиливает диалогичность романа: создаётся впечатление, что читатель для рассказчика — свой человек: или очень умный, или очень раскованный. Например: «*Этакая сплошная dolcevita с перелётами на частных самолётах из Парижа в Милан, с принцами на белых лимузинах и прочими атрибутами низкобюджетных голливудских фильмов-сказок*»; «*Миром давно уже не правит капитал. Лицемерие и ханжество — вот истинные короли мира*»; «*Здесь все разнюхиваются кокаином, ходят, как олигофрены, тряся головами, но во всех печатных изданиях и СМИ эта тема старательно обходится стороной, табуируется и вымарывается чьим-то маркером*».

Сочетание двух регистров обнаруживает сочетание внешнего поведения и внутреннего состояния рассказчика. Но всё же субъект рассказа только подчёркивает диалогичность текста, так как большинство сообщений обращены на самого автора, на его внутренний голос, а внешне он может рассказывать что-то совсем другое. Формально постмодернистский художественный дискурс тяготеет к монологичности, а диалогические единства в нём менее употребительны. Вместо этого повышается общая внутренняя диалогичность произведения. Многие реально изображённые диалоги свидетельствуют о раздвоенности говорящего. Это характерная черта постмодернистского романа, где конфликт с миром проявляется через внутренний конфликт субъекта. При этом мы можем наблюдать и внешние реплики героя, и его внутренний голос, который может комментировать событие с употреблением макаронизмов. Со своими приятелями рассказчик обычно говорит, употребляя сниженную лексику: «*И ты думаешь, что он больше продавать станет, если ты ему мозги запылишь этим?*». И настаивает, чтобы они не употребляли без надобности иностранных сленговых слов в русской речи: «*Я... (на лбу Паши собираются морщины) я был занят офисной работой. И потом, ситуация не требовала моего аутсорсинга со стороны подчинённых. — Чего она такого не требовала? — кривлюсь я. — Аутсорсинга. — А ты по-русски это слово сказать не можешь? «Моего привлечения», например? Или «моего участия»? — Но ведь существует ряд общепринятых выражений в бизнес-этике, и я полагаю, что...*».

В некоторых диалогах автор использует макароническую речь для пародирования неприятных для главного героя персонажей, внутренний голос тоже содержит макаронизмы с пониженной стилистической окраской: «*Я хотел бы говорить на то, што этот имаж вьесьма провакасьон. — Это чего же там такого провакасьон? — начинаю заводиться я. — Этот имаж похож на гангста-фильм «ScarFaced» с Аль Пачино, ву компроне? (Продолжает он на англо-русско-французском диалекте.) Этот гора корн луке лайк а (он делает паузу) драг, ю си? Нашь консьюмер не есть гангста. И это очень демедж имаж брэнда и может вызывать у консьюмер нехороший фидлинг. О'кей? И у нас есть проблем, который нада решить. Вот что я хотел бы говорить*».

Своё отношение к диалогам в дорогих ресторанах и барах герой проявляет с помощью моделирования типичных разговоров «золотой молодёжи»: «*В основном все разговоры строятся вокруг трёх фраз: «Полный отетой», «Забудь об этом» и «Какая разница?». Кажется, люди собрались здесь, чтобы покидаться этими фразами друг другу в лицо. Все прочие слова являются фоном. Я вместе со всеми веду эту херовую беседу, изредка вставляя свои предложения: — Говорят, «First» закроется на ремонт... — Да? Что, после ремонта будет ещё хуже? — Не знаю, но обещаю, что будет очень круто!». Внутренняя раздвоенность говорящего, его негативное отношение к окружающему миру обуславливают поиск адресата, способного к адекватному коммуникативному взаимодействию. Учитывая этот фактор говорящего, реализация авторского мировоззрения в амбивалентной картине мира выступает на первый план, заслоняя адресата. В постмодернистском дискурсе диалогичность эксплицирована на всех уровнях коммуникации: текст — читатель, текст — автор и текст — текст.*

Таким образом, можно говорить о диалогичности постмодернистского дискурса на микро- и макро- уровнях. Наличие на этих уровнях макаронической речи и его повышенная или пониженная экспрессивность обусловлена типом диалога. По мнению В. С. Норлусенян, современные макаронизмы не засоряют язык, а оптимизируют его ресурсы. В современном дискурсе автор наряду с но-

минативной функцией макаронизмов выделяет функцию агрессивной демонстрации языковой компетентности [5, с. 7–8]. Макаронизмы играют роль аттрактивного, декоративного, побудительного, стилиобразующего, компрессирующего средства. Н. В. Урсул считает, что макаронизмы являются важным стилистическим приёмом, являющимся отличительной чертой отдельно взятого билингва [7, с. 105]. Макаронизмы как иноязычные вкрапления присущи любому языку, однако они являются достаточно редкими и нетрадиционными средствами стилистической выразительности. Макаронизмы могут нести смысловую нагрузку ключевого текстового фрагмента, без которого невозможно понимание замысла автора. В таком ключе к вышеперечисленным добавляется эстетическая функция макаронизмов.

Выводы. Таким образом, к функциям макаронизмов в художественной речи Сергея Минаева можно отнести следующие: комическую, номинативную, эстетическую и функцию агрессивной демонстрации языковой компетентности. Общепринятый взгляд на макаронизмы как на средство, которое используют для создания комического эффекта, не находит подтверждения в работах современных лингвистов, зачастую макаронизмы ставят на одну ступень с варваризмами, и различительная грань между ними постепенно исчезает. К макаронизмам сегодня относят любое иноязычное вкрапление.

Литература

1. Кириенко М. Ю. Макароническая речь как функция иноязычных вкраплений : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — Ростов н/Д., 1992. — 140 с.
2. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : [монографія]. — К.: ВД Дм. Бураго, 2012. — 328 с.
3. Минаев С. С. *Dukhless*. Повесть о настоящем человеке : [роман]. — М. : АСТ : Астрель; Киев : ТОВ ЦНМЛ, 2011. — 320 с.
4. Новиков В. Словарь модных слов. — М. : Зебра Е, 2005. — 156 с.
5. Норлусян В. С. Макаронизмы английского происхождения в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — Ростов н/Д., 2000. — 28 с.
6. Соловьёв Г. М. Размышления о настоящей литературе, или геморрой нашего времени // Слово. Нравственность. Закон : сборник научных трудов, посвящённых юбилею профессора А. В. Осташевского. — Краснодар, 2009. — Ч. 2. — С. 399–405.
7. Урсул Н. В. Развитие макаронизмов в британской культуре // Лингвострановедение : методы анализа, технология обучения : сборник статей : в 2 ч. — М. : Изд-во МГИМО–Университет, 2012. — Ч. 1. Языки в аспекте лингвострановедения. — С. 105–112.
8. Malcolm N. *The Origins of English Nonsense*. — London : Fontana Press, 1997. — 328 p.

References

1. Kirienko, M. Yu. (1992), *Macaroni speech as a function of foreign inclusions : Thesis [Makaronicheskaja rech' kak funkcija inozazychnykh vkraplenij : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Rostov on Don, 140 p.
2. Kondratenko, N. V. (2012), *Syntax of Ukrainian Modernist and Postmodern Art Discourse [Syntaksys ukrai'ns'koho modernists'koho i postmodernists'koho khudozhn'oho dyskursu]*, Dmitry Burago Publishing House, Kiev, 328 p.
3. Minaev, S. S. (2011), *Spiritless. The Tale of an Unreal Man [Dukhless. Povest' o nenastojashhem cheloveke]*, AST, Moscow, TOV, Kiev, 320 p.
4. Novikov, V. (2005), *Dictionary of fashion words [Slovar' modnykh slov]*, Zebra E, Moscow, 156 p.
5. Norlsenyana, V. S. (2000), *Macaronisms of English origin in modern Russian : Author's thesis (synopsis) [Makaronizmy anglijskogo proiskhozhdenija v sovremennom russskom jazyke : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Rostov-na-Donu, 28 p.
6. Soloviev, G. M. (2009), «Reflections on fictitious literature, or hemorrhoids of our time», *Word. Moral. Law : collection of scientific papers [«Razmyshlenija o nenastojashhej literature, ili gemorroj nashego vremeni», Slovo. Nравstvennost'. Zakon : sbornik nauchnykh trudov, posvjashhennykh jubileju professora A. V. Ostashevskogo]*, Krasnodar, vol. 2, pp. 399–405.
7. Ursul, N. V. (2012), «The development of macaronic speech in British culture», *Linguistic country studies : methods of analysis, technology of teaching : collection of articles : in 2 vol. [«Razvitie makaronizmov v britanskoj kul'ture», Lingvostranovedenie : metody analiza, tehnologija obuchenija : sbornik statej : v 2 ch.]*, MGIMO-University Publishing house, Moscow, vol. 1, pp. 105–112.
8. Malcolm, N. (1997), *The Origins of English Nonsense*, Fontana Press, London, 328 p.

КРУПЕНЬОВА Тетяна Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;
вул. Старопортофранківська, 34, м. Одеса, 65020, Україна; тел.: +38 067 4846568;
e-mail: taniakrupenev@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8887-0163; G-2976-2018

МАКАРОНІЗМИ В РОМАНІ С. МІНАЄВА «ДУХLESS»

Анотація. *Мета* цієї статті — виявити мовні засоби об'єктивації гіпертексту і інтердискурсу твору Сергія Мінаєва «Духless». *Об'єктом* дослідження визначено мову постмодерністського дискурсу. *Предметом* вивчення є макаронізми, які є іншомовними компонентами в тексті роману С. Мінаєва «Духless», і які включено автором з певною метою. Вони наділені набором власних функцій відповідно до експліцитного або імпліцитного авторського задуму. Дослідження матеріалу проводилося з опертям на синхронно-описовий *метод* з елементами аналізу на рівні глибинної семантики. В окремих випадках було використано експериментально-трансформаційний метод лінгвістичного дослідження. **Висновки:** макаронізми виконують комічну, номінативну, естетичну функції, а також функцію агресивної демонстрації мовної компетентності. Загальноприйнятий погляд на макаронізми як на засіб, який використовують для створення комічного ефекту, не знаходить підтвердження в працях сучасних лінгвістів. Нерідко макаронізми ставлять на один щабель з варваризмами, і розрізнявальна межа між ними поступово зникає. До макаронізмів відносять сьогодні будь-яке іншомовне вкраплення.

Ключові слова: макаронізми, макаронічна мова, мовна гра, постмодерністський дискурс, функції.

Tatiana I. KRUPENOVA,

PhD (Philology), Associate Professor, Ukrainian philology and methods of teaching professional disciplines, South Ukrainian K. D. Ushynsky National Pedagogical University; 34 Staroportofrankovskaya str., Odessa, 65020, Ukraine; tel.: +38 067 4846568; e-mail: taniakrupenev@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8887-0163; G-2976-2018

MACARONISMS IN THE NOVEL BY SERGEY MINAEV «DUKHLESS»

Summary. The *purpose* of this article is to identify the language means of objectifying hypertext and interdiscourse of the work of Sergei Minaev. The *object* of the study is the language of postmodern discourse. The *subject* of the study is macaronic language as a foreign language component in the novel of S. Minaev «Dukhless», which is included in the literary text with specific objectives and endowed with its own set of functions in accordance to the explicit or implicit author's intention. The study of the material was carried out mainly with the help of a synchronous-descriptive *method* with elements of analysis at the level of deep semantics. In some cases, the method of linguistic experiment and transformation was used. **Conclusions:** macaronic language functions include: comic, nominative, aesthetic, aggressive demonstration of language competence. The conventional view on macaronic language as a tool that is used to create a comic effect is not confirmed in the works of modern linguists, often macaronic language is put on a par with barbarisms and the distinctive facet fades out between them. For macaronic language, any foreign language is included.

Key words: macaronic language, language game, postmodern discourse, functions.

Статтю отримано 28.03.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139374>

УДК 811.161.1'373.22:82-31 Толстой Л.

МУРАДЯН Ирина Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 7762277;
e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

ИСТОРИЯ ОДНОГО ИМЕНОВАНИЯ ПЕРСОНАЖА В РОМАНЕ Л. Н. ТОЛСТОГО «АННА КАРЕНИНА»

Аннотация. *Цель* данной статьи — установить историю появления фамилии *Вронский* в тексте романа Л. Н. Толстого «Анна Каренина». *Объектом* исследования является влияние литературной традиции именования персонажей в художественном тексте. *Предмет* — работа Л. Н. Толстого над номинацией основных персонажей романа «Анна Каренина». *Материалом* послужили именованья в черновиках и окончательном варианте романа Л. Н. Толстого «Анна Каренина», номинации в «Евгении Онегине» А. С. Пушкина, дневники Л. Н. Толстого и воспоминания современников. В *результате* исследования было выявлено, что в черновиках Л. Н. Толстого первоначально главный герой имел три разные фамилии. Привлекая названные тексты и дневниковые записи Л. Н. Толстого, автор приходит к следу-

ющим **выводам**. В процессе работы Лев Толстой изменил номинацию под влиянием, по гипотезе автора, именованного персонажа из «Евгения Онегина». Фамилия *Вронский* построена по модели русских княжеских фамилий с суффиксом *-ск-* и соответствует традиции именованых литературных персонажей в 19 веке. У Л. Н. Толстого эта фамилия, как и у А. С. Пушкина, олицетворяет холодный высший петербургский свет. Автор отмечает влияние именованых персонажей произведений А. С. Пушкина и, в целом, пушкинской традиции на появление фамилии *Вронский* в тексте романа.

Ключевые слова: литературные антропонимы, художественный текст, традиции именованых персонажей, Лев Толстой, роман «Анна Каренина».

Постановка проблемы. Тексты художественных произведений великих писателей представляют большой интерес не только для современников, но и для потомков. В них, порой, таятся загадки, которые, не являясь очевидными, дают возможность для выдвижения гипотез и новых исследований. Такими, несомненно, являются тексты Л. Н. Толстого. В них особенно привлекают внимание номинации персонажей.

Т. М. Николаева отмечает, что «текстовая антропонимика, или изучение *имени-в-тексте*, имеет свою специфику и может считаться самостоятельной ветвью языкознания, включаясь, в целом, в лингвистические методы изучения «неочевидных смыслов» текста. ...Вероятно, потому, что антропонимы в тексте так же требуют интерпретационной разгадки, как и топонимы (или псевдонимы)... Может быть, действительно, «текстовая разгадка» требует подчас опоры на интуицию и/или на больший диапазон фоновых знаний» [5, с. 15].

Как работает автор с номинациями своих героев? Какие выбирает имена из современного ему именника, что является вымышленным, а что специально должно быть похожим на реальные номинации, напоминать, полемизировать или пародировать другие художественные тексты или именованья?

Связь с предыдущими исследованиями. В литературной традиции, кроме яркого идиостиля писателя, существует отмеченная исследователями соотнесённость текстов и номинаций персонажей, которая должна напоминать произведения других авторов. Это активно изучаемая многими учёными интертекстуальность, переключка номинаций по Э. Б. Магазанику, вертикальный контекст по терминологии Т. М. Николаевой.

Но вполне возможна ситуация, при которой автор не стремится к тому, чтобы текст или номинация соотносились или были узнаваемы. Автор бывает под воздействием каких-либо уже существующих именованых. Это добавляет работы исследователям, так как такое соотнесение может быть только предположительным и в этом случае оно находится глубоко в подтексте произведения.

При исследовании именованых персонажей романа Л. Н. Толстого «Анна Каренина» учёные много внимания уделяют номинации «Левин». Идут споры: читается эта фамилия Левин или Лёвин. Мы же хотим обратиться к номинации другого героя произведения.

Постановка задач. Целью данной статьи является рассмотрение истории появления фамилии «Вронский» в тексте романа Л. Н. Толстого «Анна Каренина». Объектом исследования является степень воздействия литературной традиции именованых персонажей в художественном тексте. Предмет - работа Л. Н. Толстого над номинацией основных персонажей романа «Анна Каренина». Материалом послужили именованья в черновиках и окончательном варианте романа Л. Н. Толстого «Анна Каренина», номинации в «Евгении Онегине» и прозаических набросках А. С. Пушкина, дневники Л. Н. Толстого и воспоминания современников.

Изложение основного материала. Многие в романе «Анна Каренина» связано с А. С. Пушкиным. Л. Н. Толстой очень внимательно читал и хорошо знал тексты А. С. Пушкина. Он восхищался умением Пушкина вводить читателя в гущу событий. Об этом пишет В. И. Срезневский: «Как рассказывает С. А. Толстая, 19 марта, случайно увидя один из томов Анненковского издания Пушкина, он («машинально») раскрыл его и, пробежав первую попавшуюся на глаза строчку («Гости съезжались на дачу...»), невольно продолжал чтение. Тут в комнату вошёл кто-то. «Вот прелестно! — сказал Лев Николаевич. Вот как нам писать. Пушкин приступает прямо к делу. Другой бы начал описывать гостей, комнаты, а он вводит в действие сразу» [8, т. 9, с. 349].

Именно благодаря А. С. Пушкину появилось общеизвестное начало романа «Анна Каренина»: «Всё смешалось в доме Облонских», предварённое позже строками: «Все счастливые семьи похожи друг на друга...». Первый набросок романа начинался совсем по-пушкински: «Гости после оперы съезжались к молодой княгине...». Это то, что в одной из последующих редакций составило начало второй части «Анны Карениной» [8, т. 9, с. 349].

О том, как складывался замысел романа и определялись главные герои, говорил сам Л. Н. Толстой. В записках С. А. Толстой отмечено: «вчера вечером он мне сказал, что ему представился тип женщины, замужней, из высшего общества, но потерявшей себя. Он говорил, что задача его — сделать эту женщину только жалкой и невиноватой и что, как только ему представился этот тип, так все лица и мужские типы, представлявшиеся прежде, нашли себе место и сгруппировались вокруг этой женщины. — Теперь мне всё уяснилось — говорил он» [8, т. 9, с. 350].

Кроме текстов А. С. Пушкина, в жизни Л. Н. Толстого была встреча с дочерью поэта. Как пишет Т. А. Кузминская, сестра жены писателя, Л. Н. Толстой познакомился с дочерью Пушкина Марией Александровной Гартунг в Туле на балу. Он сразу обратил на неё внимание, а когда их познако-

мили, то сказал: «Да теперь я понимаю, откуда у неё эти породистые завитки на затылке» [3, с. 6]. Т. А. Кузминская отмечала, что внешне Анна была похожа на дочь А. С. Пушкина.

Подтверждение этому находим на портрете И. К. Макарова. Мария Гартунг изображена с жемчужным ожерельем, доставшемся от матери, и гирляндой анютиных глазок в волосах. Это практически точное описание Анны на балу в Москве: «На голове у неё, в чёрных волосах, своих без примеси, была маленькая гирлянда анютиных глазок и такая же на чёрной ленте пояса между белыми кружевами. Причёска её была незаметна. Заметны были только, украшая её, эти своевольные короткие колечки курчавых волос, всегда выбивавшиеся на затылке и висках. На точёной крепкой шее была нитка жемчугу» [9, т. 8, с. 74].

О том, что внешность дочери А. С. Пушкина оказала влияние на создание Л. Н. Толстым образа Анны, пишет известный исследователь, готовивший к изданию тексты Толстого, Н. К. Гудзий. Работая с черновиками Л. Н. Толстого, Н. К. Гудзий приводит такие варианты фамилий семьи Карениных, как «муж и жена Гагины, Пушкины, наконец, Каренины» [2, с. 382]. И далее в примечании к фамилии «Пушкины» он пишет: «Эта фамилия не случайна, если принять во внимание, что некоторые особенности внешнего облика Анны Карениной взяты, видимо, с дочери Пушкина, Марии Александровны Гартунг, которую Толстой встретил в Туле, у генерала Тулубьева» [2, с. 397].

Таким образом, исследуя свидетельства современников, дневники и письма самого Л. Н. Толстого, портреты того времени, мы можем приоткрыть дверь в творческую лабораторию великого писателя и проанализировать сложный процесс переплавления реальных событий в художественный образ, создание художественной правды в знаменитом романе Толстого. Мы убеждаемся, что очень многое переплетено и связано с А. С. Пушкиным в период работы Л. Н. Толстого над романом «Анна Каренина».

Это приводит нас к мысли, что и номинации героев А. С. Пушкина производили большое впечатление на Л. Н. Толстого. В первоначальном тексте «Анны Карениной» главный герой имел три разные фамилии. Об этом пишет В. И. Срезневский в примечаниях к Полному собранию художественных сочинений Л. Н. Толстого [8, т. 9, с. 351]. Н. К. Гудзий приводит такие варианты из черновиков романа «Анна Каренина»: Гагин, Удашев, Балашёв [2, с. 403]. Одним из принципов выбора фамилии для персонажей романа «Война и мир» сам Л. Н. Толстой называл выбор таких фамилий, «которые звучали бы чем-то знакомым и естественным в русском аристократическом кругу и не казались фальшивыми для уха» [9, т. 7, с. 302]. Русское дворянство знало фамилии знатных родов, которые были собраны в «Родословной книге князей и дворян российских и выезжих (Бархатная книга)», в «Российской родословной книге» князя П. В. Долгорукова др. Учитывая это, Л. Н. Толстой брал известную фамилию и путём субституции, замены инициального звука преобразовывал её в новую, но похожую по звучанию. Этот процесс описан исследователями антропонимов в романе «Война и мир», в частности, Г. А. Силаевой [7]. Поэтому следует предположить, что названные фамилии из черновиков романа дворянские, и зафиксированы они в родословных книгах. Действительно, проверяя фамилию «Гагин» по «Ономастикону» С. Б. Веселовского и находим: «Гага, Гагины, князья...» [1, с. 76]. Есть этот род и в «Родословной книге князей и дворян российских и выезжих». Кроме того, фамилия «Гагин» созвучна с фамилией известного рода князей Гагариных, и это соотношение делает её особенно привлекательной для героя романа. Таким образом, фамилия «Гагин» подходила молодому аристократу-офицеру. Но Л. Н. Толстой колебался и в последующей работе над романом эту фамилию заменил.

В окончательном варианте появляется фамилия «Вронский». Позволим высказать предположение, что эта фамилия соотносится с номинациями персонажей А. С. Пушкина. В черновиках прозаического наброска «На углу маленькой площади...» есть текст: «Он женат, кажется, на Вронской?». Однако наиболее вероятным представляется влияние номинации из «Евгения Онегина». В петербургском свете Татьяне противопоставляется блестящая Нина Воронская:

*«Она сидела у стола
С блестящей Ниной Воронскою,
Сей Клеопатрою Невы;
И, верно б, согласились вы,
Что Нина мраморной красою
Затмит соседку не могла,
Хоть ослепительна была»* [6, т. 3, с. 145].

Фамилии «Воронская» и «Вронская» фактически одинаковы, они различаются только полногласием / неполногласием. Сходными оказываются и эпитеты, характеризующие этих персонажей. Л. Н. Толстой несколько раз использует эпитет «блестящий» для характеристики Вронского: «блестящий молодой офицер», «блестящая военно-придворная карьера». Возможно, такую удалённую и неясную ассоциацию Л. Н. Толстой хотел дать, используя фамилию «Вронский».

Ещё одним веским аргументом этого влияния является то, что княгиня Бетси Тверская — двоюродная сестра главного героя — урождённая Вронская. И именно этот персонаж воплощает в «Анне Карениной» высший петербургский свет, который у Пушкина представлен Ниной Ворон-

ской. Л. Н. Толстой пишет: «Петербургский высший круг собственно один, все знают друг друга... Третий круг, наконец, где Анна имела связи, был собственно свет, - свет балов, обедов, блестящих туалетов, свет, державшийся одной рукой за двор... Связь её с этим кругом держалась чрез княгиню Бетси Тверскую...» [9, т. 8, с. 117]. Такие соотношения не могут быть случайными, хотя лежат не на поверхности, а в глубине построения романа.

У Пушкина холодный петербургский высший свет представляет Нина Воронская. У Толстого хрестоматийным стало восприятие светских догм через образ княгини Бетси Тверской. Но по именованию княгиня оказывается как бы продолжением пушкинского персонажа, ведь она урождённая Вронская. Используя как толчок к именованию пушкинскую номинацию «Воронская», Л. Н. Толстой сам создал замечательный и запоминающийся персонаж, олицетворяющий высший петербургский свет, с такой же замечательной номинацией «княгиня Бетси Тверская». Личное имя «Елизавета» дано в английской огласовке «Бетси», которая более редко, чем французская, но употреблялась в высшем кругу, особо выделяя носившую это имя особу. Фамилия «Тверская» указывает на древность происхождения рода, так как в русском языке по названию земель, им принадлежащих, формировались фамилии бояр и князей. И как Нина Воронская противопоставлена Татьяне Лариной, так и по этой номинации, как и по многим другим аспектам, Бетси Тверская противопоставлена Анне Карениной. И самого Вронского по принадлежности к этому кругу Толстой делает холодным и пустым: «В его петербургском мире все люди разделялись на два совершенно противоположных сорта. Один низший сорт: пошлые, глупые и, главное, смешные люди, которые веруют, что одному мужу надо жить с одною женой, с которою он обвенчан... надо воспитывать детей, зарабатывать свой хлеб, платить долги и разные тому подобные глупости. Это был сорт людей старомодных и смешных. Но был другой сорт людей, настоящих, к которому они все принадлежали, в котором надо быть главным элегантным, великодушным, смелым, весёлым, отдаваться всякой страсти не краснея и над всем остальным смеяться» [9, т. 8, с. 106].

Возможны ещё ассоциации. Первоначально главная героиня романа была названа Л. Н. Толстым Татьяна (Ставрович). В этом случае возникает проекция пушкинского противопоставления Татьяны («милого идеала» поэта) и блестящей, но пустой светской холодной красавицы Нины Воронской на толстовскую Анну и светского красавца-офицера Вронского. Конечно, Анна далеко не Татьяна (а, скорее, противоположность ей). И, разумеется, она не идеал для Толстого. Но противопоставление Анна — Вронский делается с учётом этой проекции более значимым, придавая дополнительные оттенки образу Вронского.

Выводы. Эти многочисленные «переклички» с А. С. Пушкиным дают нам возможность утверждать, что существовало влияние номинации «Воронская» на выбор фамилии «Вронский» Л. Н. Толстым.

Следует отметить также влияние литературной традиции на выбор номинации «Вронский». Фамилия имеет социально значимый в рассматриваемую эпоху формант *-ск-*, который был только в русских боярских и княжеских фамилиях. В 18 веке в связи с притоком польского дворянства среди русской знати началось увлечение «шляхетскими» фамилиями на *-ск(ий)*. Можно говорить о слововой «моде» на эти фамилии. Это учитывал А. С. Пушкин, поэтому в его произведениях так много дворянских персонажей с такими фамилиями, ставшими литературной традицией (*Муромский, Ржевский, Пронский, Вольская*). Этот фактор был важным и для Л. Н. Толстого, поэтому фамилия имеет суффикс *-ск-*.

Можно отметить, что для Л. Н. Толстого фамилия «Вронский», так же как и для А. С. Пушкина фамилия «Воронская», олицетворяла высший холодный петербургский свет. Выделяется ряд сходных ассоциаций у обоих авторов при использовании данной номинации. Таким образом, разными средствами создаётся палитра номинации, отображающая литературную традицию.

Литература

1. Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии. — М. : Наука, 1974. — 382 с.
2. Гудзий Н. К. Вступительная статья // «Анна Каренина»: Неизданные тексты / АН СССР; Ин-т рус. лит. (Пушкинский Дом). — М. : Изд-во АН СССР, 1939. — Кн. 1. — С. 381–486.
3. Кузминская Т. А. Моя жизнь дома и в Ясной Поляне [Электронный ресурс]. — URL : http://dugward.ru/library/catalog_alfavit/kuzminskaya.html
4. Магазаник Э. Б. Ономапэтика, или «говорящие имена» в литературе. — Ташкент : Фан, 1978. — 146 с.
5. Николаева Т. М. О «Единстве ономастики» и / или о новой ветви «Антропонимики» // Вопросы языкознания. — М., 2009. — № 3. — С. 3–15.
6. Пушкин А. С. Евгений Онегин // Пушкин А. С. Сочинения : в 3 т. — М. : ГИХЛ, 1962. — Т. 3. — С. 5–161.
7. Силаева Г. А. Имена персонажей и их прототипов в романе Л. Н. Толстого «Война и мир» // Лексика русского языка / Отв. ред. В. Д. Бондалетов. — Рязань : Изд-во Рязан. гос. пед. ин-та, 1979. — С. 37–43.
8. Срезневский В. И. Примечания // Толстой Л. Н. Полн. собр. худож. произведений. — М. ; Л. : Госиздат, 1928. — Т. 9. — С. 349–356.
9. Толстой Л. Н. Несколько слов по поводу книги «Война и мир» / Полн. собр. худож. произведений. — М. ; Л. : Госиздат, 1929. — Т. 7. — С. 301–307.

Reference

1. Veselovsky, S. B. (1974), *Onomasticon. Old Russian names, nicknames and surnames* [*Onomastikon. Drevnerusskiye imena, prozvizhcha i familii*], Nauka, Moscow, 382 p.
2. Gudziy, N. K. (1939), «Introductory article», *«Anna Karenina» : Unpublished texts* [«Vstupitel'naja stat'ja», «Anna Karenina» : *Neizdannyye teksty*], Academy of Sciences of the USSR, Institute of the Russian literature (Pushkin House), Moscow, book 1, pp. 381–486.
3. Kuzminskaya, T. A. (1910), *My life at home and in Yasnaya Polyana* [*Moja zhizn' doma i v Jasnoj Poljane*], available at : http://dugward.ru/library/catalog_alfavit/kuzminskaya.html.
4. Magazanik, E. B. (1978), *Onomapoetics, or «speaking names» in the literature* [*Onomapoetika, ili «govorjashchije imena» v literature*], Fan, Tashkent, 146 p.
5. Nikolaeva, T. M. (2009), «On the «Unity of Onomastics» and / or on a new branch of «Anthroponymy»», *Topics in the study of language* [«О «Jedinstve onomastiki» i / ili o novoj vetvi «Antroponimiki»»], *Voprosy jazykoznanija*, Moscow, vol. 3, pp. 3–15.
6. Pushkin, A. S. (1962), «Eugene Onegin», *Works in 3 vol.* [«Jevgenij Onegin», *Sochinenija : v 3 t.*], GИHL, Moscow, vol. 3, pp. 5–161.
7. Silaeva, G. A. (1979), «Names of characters and their prototypes in Leo Tolstoy's novel «War and Peace»», *Vocabulary of the Russian Language* [«Imena personazhej i ikh prototipov v romane L. N. Tolstogo «Vojna i mir»»], *Leksika russkogo jazyka*, ed. V. D. Bondaletov, Publishing house of Ryazan' State Pedagogical Institute, pp. 37–43.
8. Sreznevsky, V. I. (1928), «Notes», *Tolstoy, L. N. Complete collection of art works*, [«Primechanija», *Tolstoy, L. N. Polnoe sobranie khudozhestvennykh proizvedenij*], Gosizdat, Moscow, Leningrad, vol. 9, pp. 349–356.
9. Tolstoy, L. N. (1929), «A few words about the book «War and Peace»», *Complete collection of art works* [«Neskol'ko slov po povodu knigi «Vojna i mir»», *Poln. sobr. khudozh. proizvedenij*], Gosizdat, Moscow, Leningrad, vol. 7, pp. 301–307.

МУРАДЯН Ірина Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7762277; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

ІСТОРІЯ ОДНОГО НАЙМЕНУВАННЯ ПЕРСОНАЖА В РОМАНІ Л. М. ТОЛСТОГО «АННА КАРЕНІНА»

Анотація. *Мета* цієї статті - дослідити історію появи прізвища *Вронський* у тексті роману Л. М. Толстого «Анна Кареніна». *Об'єктом* є вивчення шляхів впливу літературної традиції іменування персонажів у художньому тексті. *Предмет* — робота Л. М. Толстого над номінацією основних персонажів роману «Анна Кареніна». *Матеріалом* послужили іменування в чернетках і остаточному варіанті роману Л. М. Толстого «Анна Кареніна», номінації в романі «Євгеній Онегін» О. С. Пушкіна, щоденники Л. М. Толстого та спогади сучасників. *Результатом* дослідження є виявлення того, що в чернетках Л. М. Толстого спочатку головний герой мав три різні прізвища. Залучаючи названі тексти та щоденникові записи Л. М. Толстого, автор доходить наступних *висновків*. На думку автора, в процесі роботи Л. М. Толстой змінив номінацію під впливом іменування персонажа з «Євгенія Онегіна». Прізвище *Вронський* побудовано за моделлю російських княжих прізвищ із суфіксом *-ськ-* і відповідає традиції іменування літературних персонажів у 19 столітті. У Л. М. Толстого це прізвище, як і у О. С. Пушкіна, уособлює холодний вищий петербургський світ. Автор відзначає вплив іменувань персонажів творів О. С. Пушкіна і, в цілому, пушкінської традиції на появу прізвища *Вронський* у тексті роману.

Ключові слова: літературні антропоніми, художній текст, традиції іменування персонажів, Лев Толстой, роман «Анна Кареніна».

Iryna V. MURADIAN,

Candidate (PhD) of Philological Sciences, Associate Professor of the Russian Language Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij bulv., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

THE HISTORY OF ONE CHARACTER'S NAME IN LEO TOLSTOY'S «ANNA KARENINA»

Summary. The *purpose* of this article is to establish the history of the appearance of the name «Vronsky» in the text of Leo Tolstoy's novel «Anna Karenina.» The *object* is to study the influence of the literary tradition of naming characters in an artistic text. The *subject* is the work of Leo Tolstoy over the nomination of main characters of the novel «Anna Karenina.» The *material* was naming in drafts and the final version of L. N. Tolstoy's novel «Anna Karenina», nominations in A. S. Pushkin's «Eugene Onegin», Leo Tolstoy's diaries and memoirs of contemporaries. As a *result* of the research, it was revealed that in the drafts of Leo Tolstoy, initially the main character had three different surnames. Drawing on these texts and diary entries by Leo Tolstoy, the author comes to the following *conclusions*. In the process of work, Tolstoy changed the nomination under the influence, according to the author's hypothesis, of the naming of the character from «Eugene Onegin». The surname *Vronsky* is built on the model of Russian princely surnames with the suffix *-sk-* and corresponds to the tradition of naming literary characters in the 19th century. In Leo Tolstoy this name, like that of Pushkin, is personified by the cold St. Petersburg Higher Light. The author notes the influence of naming the characters of the works of Alexander Pushkin and the whole Pushkin tradition on the appearance of the name *Vronsky* in the text of the novel.

Key words: literary anthroponyms, literary text, naming traditions of characters, Leo Tolstoy, the novel «Anna Karenina».

Статтю отримано 28.04.2018 р.

ПИТАННЯ ФОНЕТИКИ, СЛОВОТВОРУ ТА ГРАМАТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139323>

УДК 811.161.1'342'373.611:159.942:82-1Высоцкий В. С.

БОЛОТИНА Анастасия Сергеевна,

магистрант кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 096 2266493; e-mail: bolotina.anastasiia@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6481-5781

МАЛЬЦЕВА Ольга Вадимовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 067 7632236; e-mail: lovis007@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN-код: 8724-4410

ВЫРАЖЕНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ НА ФОНЕТИЧЕСКОМ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УРОВНЯХ (НА ПРИМЕРЕ ПОЭЗИИ В. С. ВЫСОЦКОГО)

Аннотация. *Цель* статьи — описать выявленные и систематизированные фонетические и словообразовательные средства выражения эмоциональности, функционирующие в поэтических текстах Владимира Семёновича Высоцкого. *Предметом* рассмотрения является использование эмоционально окрашенных единиц в стихотворениях этого русского барда. В ходе работы применялись индуктивный и описательный *методы*, методы акцентуационного, орфографического, словообразовательного и семантического анализа. *Результатом* изучения данной проблемы является выявление и систематизация фонетических и словообразовательных средств выражения эмоциональности в идиостиле В. С. Высоцкого. *Выводы.* Особенности идиостиля Владимира Высоцкого как автора поэтических произведений на фонетическом уровне является выражение эмоциональности способами метатонии и замены морфологического принципа написания слов фонетическим принципом. На словообразовательном уровне средствами выражения эмоциональности является использование синонимических суффиксов и замена производящих основ в потенциальных словах, а также включение в текст авторских окказионализмов, основанных на подмене производящей основы. Указанные средства служат не только выражению эмоциональности речи, но и снижают стилистический уровень поэтической речи, включая в неё элементы просторечия.

Ключевые слова: эмоциональность, эмотивность, потенциальное словообразование, окказиональное словообразование, идиостиль В. С. Высоцкого.

Постановка проблемы. С эмоциями и их проявлением тесно сопряжена вся наша жизнь. Долгое время роль эмоциональности в жизни человека исследовалась лишь в поле философии, психологии, физиологии, и только в XX веке интерес к этой проблеме возник у лингвистов, а к концу столетия появляется новое научное направление — лингвистика эмоций, эмотиология.

Тексты художественной литературы, особенно поэтическая речь, являются наиболее экспрессивными и эмоциональными, так как каждый автор нацелен на креативность и оригинальность. Поэзия Владимира Высоцкого, как никакая другая, изобилует такими примерами, однако целостного анализа эмоциональности его стихотворений на всех уровнях языка нет в лингвистике.

Связь с предыдущими исследованиями проблемы. С проявлением эмоций в языке сопряжены несколько понятий, которые, на первый взгляд, очень похожи: «эмоциональность» и «эмотивность». По словам С. В. Коростовой, такое «терминологическое разнообразие в системе средств выражения категории эмотивности и в номинации самой категории связано с различными подходами к исследованию, что и определило синонимичность понятий...» [4, с. 91]. Толкований языковедческому понятию «эмоциональность» не дают ни «Лингвистический энциклопедический словарь» под редакцией В. Н. Ярцевой [5], ни «Словарь лингвистических терминов» О. С. Ахмановой [1], ни «Словарь-справочник лингвистических терминов» под ред. Д. Э. Розенталя и М. А. Теленковой [9]. Однако, опираясь на авторитетные толковые словари [8; 10], мы можем вывести наше понимание этого термина. Эмоциональность — это выражение эмоций, их сотворение человеком в вербальном и невербальном виде. Мы считаем, что такое объяснение сможет довольно точно передать значение слова, поскольку главной для нас является сама эмоция, которая реализуется, в данном случае, в тексте, а не конкретное её отражение где-либо.

В современной научной литературе, наряду с «эмоциональностью», можно встретить понятие «эмотивность». На наш взгляд, эти понятия синонимичны, поскольку они обслуживают сферу эмо-

ций, что первоначально было только психологическим аспектом, поэтому «эмоциональность» и «эмотивность» лежат в междисциплинарном поле науки.

Постановка исследовательских задач. Целью нашего исследования является изучение фонетических и словообразовательных средств выражения эмоциональности, функционирующих в поэтических текстах Владимира Семёновича Высоцкого. Предметом рассмотрения является использование эмоционально окрашенных единиц в стихотворениях этого русского барда. Задачей нашего исследования является выявление и систематизация фонетических и словообразовательных единиц, выражающих эмоциональность, на материале поэтических текстов, представленных в сборнике «Владимир Высоцкий. Собрание сочинений в одном томе» [3]. В процессе исследования мы применяли индуктивный и описательный методы, а также метод словообразовательного анализа.

Изложение основного материала. Говоря о фонетических средствах выражения эмоций, многие исследователи называют, в первую очередь, интонацию, ударение, тоны. Эти фонетические характеристики они объединяют понятием *просодия* (гр. *prosodia* — ударение, припев, то же, что стихотворение или стихосложение) [7, с. 232].

На фонетическом уровне мы выделили 45 единиц и распределили их в 2 группы:

✓ смена ударения в словах («*килбóметров*», «*на́ плечи*», «*не напишут некрблог*», «*прибавили сро́ка*», «*Китайскую стену́*», «*да́рят*», «*ко́сятся*», «*не доллары*», «*не тёлюсь*», «*в скверу́*», «*полно́чь*» и т. д.);

✓ написание слов по фонетическому принципу («*стерьву неприкрытую*», «*стерьва*», «*тыщ*», «*скушных*», «*нюансов*», «*милльон*» (2 раза), «*скушно*»).

Все особенности фонетики чётко отражены автором на письме. Яркой чертой поэзии В. С. Высоцкого является нарушение акцентологической нормы русского литературного языка. Очень часто к этому приёму бард прибегает не для сохранения рифмы в последующих строках, а с целью подчеркнуть разговорную манеру своего творчества, сделать стихотворения более близкими и понятными для всех слоёв населения. И, как следствие, мы обнаруживаем такие речевые факты:

➤ «*Мне кто-то на́ плечи повис,* —

Валюха крикнул: «Берегись!» («Тот, кто раньше с нею был») [3, с. 10].

➤ «*И прокурор*

Тотчас меня обидел» («Всё позади — и КПЗ, и суд...») [3, с. 17].

➤ «*На́зло всем — насовсем*

Со звездой в лапах,

Без реклам, без эмблем,

В пимах косопалых...» («То ли — в избу и запеть...») [3, с. 138].

➤ «*Не писать мне повестей, романов,*

Не читать фантастику в углу, —

Я лежу в палате наркоманов,

Чувствую — сам сяду на иглу» («Не писать мне повестей, романов...») [3, с. 145].

➤ «*Ты ж сама по дури*

прóдала меня!» («Банька по-чёрному») [3, с. 183].

➤ «*Мишка — врач, он вдруг затих:*

В Израйле бездна их, —...» («Мишка Шифман») [3, с. 234].

➤ «*К нам можно даже с семьями, с друзьями и знакомыми —*

Мы славно тут размéстимся, и скажете потом,

Что бог, мол, с ними, с генами, бог с ними, с хромосомами,

Мы славно поработали и славно отдохнём!» («Товарищи учёные») [3, с. 243]

Такая акцентуационная особенность характерна только для художественных текстов Владимира Высоцкого, поскольку в проанализированных интервью и подводках к песням на концерте, где он говорит спонтанно, без подготовки нарушений акцентуационных норм не обнаруживается. Этот факт даёт право говорить, что метатония в словах — это не привычное поведение автора, а продуманный ход.

В русском языке доминирующим принципом орфографии является морфологический, однако В. С. Высоцкий в поэтических произведениях прибегает к фонетическому принципу в ряде случаев, предусматривающих использование морфологического принципа. В результате мы наблюдаем словоформы, в которых произношение и написание совпадают. Например, «*стерьва*», «*тыщ*», «*скушных*», «*нюансов*», «*милльон*», «*скушно*», «*СэШэА и эСеСеРу*». Такое употребление отражает фонетические тенденции, характерные для устуса, и приближает поэтические тексты (в которых до сих пор сильно стремление к «высокому стилю») к разговорному стилю. Стирается граница между книжной лексикой и сниженной, характерной для среднестатистического читателя. Автор как бы сливается с простым народом, становится «своим», и, как следствие, тексты В. С. Высоцкого мгновенно приобретают популярность среди широких масс.

В сфере словообразования тенденции креативного подхода становятся ещё более выразительными. А. Г. Лыков отмечает, что обязательная экспрессивность является характерной чертой окказиональных слов. «Это их сквозной признак, в отличие от слов канонических, большей части которых экспрессивность не свойственна» [6, с. 23]. Н. Г. Бабенко, анализируя причины создания оккази-

анализмов, главной называет «потребность подчеркнуть своё отношение к предмету речи, дать ему свою характеристику, оценку» [2, с. 5].

В текстах В. С. Высоцкого на словообразовательном уровне та или иная эмоционально-экспрессивная окраска так же ярка, как и на фонетическом. Здесь нами были найдены следующие авторские новообразования: «*антиллеристы*», «*скалоласковая*», «*пороговно*», «*гитаровый*», «*нанектарился*», «*кванталеристы*», «*триодиннадцатом*», «*бермуторно на сердце*», «*иноверы*», «*израилёванное*» и др.

В обнаруженных единицах мы обратили внимание на несколько тенденций. Первая — это потенциальное словообразование. Так, «*антиллеристы*», «*кванталеристы*» образованы по аналогии со словоформой «артиллеристы». Поэт убирает первую часть корня *арти-* из исконного слова, оставляя только *-(л)лер-*, и добавляет префиксы *анти-* и *кванта-*. Таким образом, *-(л)лер-* становится самостоятельным корнем.

Слово «*пороговно*» создано по модели слова «поголовно», однако мы наблюдаем замену корня с *-голов-* на *-рог-*, поскольку стихотворение «Песенка ни про что, или что случилось в Африке», в котором была обнаружена эта единица, посвящено животным. Такого рода образование подчёркивает намерение автора обратить внимание на то, что главными персонажами в поэтическом тексте являются представители животного мира.

Такой пример как «*нанектарился*» соотносится со словом «напиться» по словообразовательной форме. Однако глагол «напиться» многозначен. Кроме отрицательной коннотации («употребить много алкоголя»), оно может быть совершенно нейтральным, указывая на употребление любой жидкости. Чтобы выразить неординарность ситуации, автор использует для отрицательно воспринимаемого традиционным обществом поведения пьяницы эвфемизм «нанектариться». Этим В. С. Высоцкий противопоставляет восприятие алкоголя людьми, поддерживающими традиционные ценности поведения и теми, кто злоупотребляет спиртным, для кого любой алкогольный напиток — это нектар.

Потенциализмы в поэзии В. С. Высоцкого нередко образуются путём использования суффиксов, синонимичных тем, которые употреблены в нормативной лексеме. Так, употребление суффикса *-ов-* вместо *-н-* мы наблюдаем в слове «*гитаровый*» (ср. *гитарный*), где суффикс *-ов-* вытесняет узуальный здесь суффикс *-н-* с его значением признака или свойства, относящегося к предмету, явлению, действию, месту, времени или числу, названному исходным словом.

Вторая тенденция — индивидуально-авторские окказионализмы, которые основаны на подмене производящей основы, например, «*израилёванное*» (ср.: *море разливанное*), «*бермуторно на сердце*» (ср.: *муторно на сердце*), «*бермудно на душе*» (ср.: *смутно на душе*); а в случае со словами «*иноверы*» и «*изуверцы*» мы наблюдаем взаимозамену производящих основ (ср.: *иноверцы* и *изуверы*).

Выводы. Таким образом, наше исследование средств выражения эмоциональности в поэзии В. С. Высоцкого показывает, что основными особенностями идиостиля Владимира Высоцкого как автора поэтических произведений на фонетическом уровне является выражение эмоциональности способами метатонии и замены морфологического принципа написания слов фонетическим принципом. На словообразовательном уровне средствами выражения эмоциональности является использование синонимичных суффиксов и замена производящих основ в потенциальных словах, а также включение в текст авторских окказионализмов, основанных на подмене производящей основы. Указанные средства служат не только выражению эмоциональности речи, но и снижают стилистический уровень поэтической речи, включая в неё элементы просторечия. В. С. Высоцкий виртуозно использует приёмы выражения эмоций с целью воздействия на своих читателей.

Литература

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М. : Советская энциклопедия, 1969. — 608 с.
2. Бабенко Н. Г. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ : учеб. пособие. — Калининград : Изд-во Калинингр. ун-та, 1997. — 87 с.
3. Высоцкий В. С. Собрание сочинений : в 1 т. — М. : Эксмо, 2011. — 992 с.
4. Коростова С. В. Эмотивность как функционально-семантическая категория : к вопросу о терминологии / С. В. Коростова // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. — СПб., 2009. — № 103. — С. 85–93.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / ред. В. Н. Ярцева. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 688 с.
6. Лыков А. Г. Современная лексикология (русское окказиональное слово) / А. Г. Лыков. — М. : Высшая школа, 1976. — 120 с.
7. Маслечкина С. В. Выражение эмоций в языке / С. В. Маслечкина // Вестник Брянского государственного университета. — Брянск, 2015. — № 3. — С. 231–235.
8. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. — М. : Мир и Образование, Оникс, 2011. — 2296 с.
9. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. — М. : Просвещение, 1985. — 308 с.
10. Ушаков Д. Н. Толковый словарь современного русского языка. — М. : Аделант, 2013. — 800 с.

References

1. Akhmanova, O. S. (1969), *Dictionary of linguistic terms [Slovar' lingvisticheskikh terminov]*, Sovetskaja Enciklopedija, Moscow, 608 p.
2. Babenko, N. G. (1997), *Occasional in the artistic text. Structural and semantic analysis : textbook [Okkazional'noe v khudozhestvennom tekste. Strukturno-semanticheskij analiz : ucheb. posobie]*, Publishing house of Kaliningrad university, Kaliningrad, 87 p.
3. Vysotskij, V. S. (2011), *Collected Works : in 1 vol. [Sobranie sochinenij : v 1 t.]*, Eksmo, Moscow, 992 p.
4. Korostova, S. V. (2009), «Emotionality as a functional-semantic category: to the question of terminology», *Proceedings of the A. Gerzen Russian State Pedagogical University [«Emotivnost' kak funkcional'no-semanticheskaja kategorija : k voprosu o terminologii»]*, *Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta imeni A. I. Gercena*, St. Petersburg, vol. 103, pp. 85–93.
5. *Linguistic Encyclopedic Dictionary* (1990), ed. V. N. Jarceva [*Lingvisticheskij enciklopedičeskij slovar' / red. V. N. Jarceva*], Sovetskaja enciklopedija, Moscow, 688 p.
6. Lykov, A. G. (1976), *Modern lexicology (Russian occasional word) [Sovremennaja leksikologija (russkoe okkazional'noe slovo)]*, Vysshaja shkola, Moscow, 120 p.
7. Maslechkina, S. V. (2015), «Expressing of emotions in a language», *Bulletin of Bryansk State University [«Vyraženie emocij v jazyke»]*, *Vestnik Brjanskogo gosudarstvennogo universiteta*, Brjansk, vol. 3, pp. 231–235.
8. Ozhegov, S. I. (2011), *Explanatory dictionary of the Russian language [Tolkovyj slovar' russkogo jazyka]*, Mir i Obrazovanie, Oniks, Moscow, 2296 p.
9. Rozental', D. E., Telenkova, M. A. (1985), *Dictionary-reference of linguistic terms [Slovar'-spravochnik lingvisticheskikh terminov]*, Prosveshhenie, Moscow, 308 p.
10. Ushakov, D. N. (2013), *Explanatory dictionary of the modern Russian language [Tolkovyj slovar' sovremennogo russkogo jazyka]*, Adelant, Moscow, 800 p.

БОЛОТИНА Анастасія Сергіївна,

магістрант кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 096 2266493; e-mail: bolotina.anastasiia@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6481-5781

МАЛЬЦЕВА Ольга Вадимівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна, тел.: +38 0677632236;
e-mail: lovis007@mail.ru, ORCID 0000-0002-3326-6812; SPIN-код: 8724-4410

ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ НА ФОНЕТИЧНОМУ І СЛОВОТВІРНОМУ РІВНЯХ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЇ В. С. ВИСОЦЬКОГО)

Анотація. *Meta* статті — описати виокремлені та систематизовані фонетичні та словотвірні засоби вираження емоційності, що функціонують у поетичних текстах Володимира Семеновича Висоцького. *Предметом* розгляду є використання емоційно забарвлених одиниць у віршах цього російського барда. У процесі роботи застосовувалися індуктивний і описовий *методи*, методи акцентуаційного, орфографічного, словотвірного та семантичного аналізу. *Результатом* вивчення зазначеної проблеми є виокремлення й систематизація фонетичних і словотвірних засобів вираження емоційності в ідіостилі В. С. Висоцького.

Висновки. Особливостями ідіостилу Володимира Висоцького як автора поетичних творів на фонетичному рівні є подання емоційності способами метатонії і заміни морфологічного принципу написання слів фонетичним принципом. На словотвірному рівні засобами вираження емоційності є використання синонімічних суфіксів і заміна твірних основ у потенційних словах, а також включення в текст авторських оказіоналізмів, утворених способом підміни твірної основи. Зазначені засоби не лише висловлюють емоційність мовлення, а й знижують стилістичний рівень поетичного мовлення, включаючи просторічні елементи.

Ключові слова: емоційність, емотивність, потенційне словотворення, ідіостиль В. С. Висоцького.

Anastasiya S. BOLOTINA,

Graduate student of the Russian Language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 096 2266493; e-mail: bolotina.anastasiia@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6481-5781

Olga V. MALTSEVA,

PhD (Philological Sciences), Associate Professor of the Russian Language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 0677632236;
e-mail: lovis007@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN-code: 8724-4410

EXPRESSION OF EMOTIONALITY AT THE PHONETIC AND WORD-FORMATION LEVELS (BASED ON THE POETRY BY VLADIMIR VYSOTSKY)

Summary. The *purpose* of the article is to describe the educed and systematized phonetic and word-formation expressions facilities of emotionality, functioning in the poetic texts of Vladimir Semenovich Vysotsky. The *subject* of consider-

ation is the use of the emotionally painted units in the poems of the Russian bard. In this issue the inductive and descriptive **methods**, as well as methods of accentuation, spelling, word formation and semantic analysis were used. The **results** of the study of this problem are a revealing and systematization of phonetic and word-formation facilities of emotionality expression by V. S. Vysotsky.

Conclusions. The author of this article considers the expression of emotionality by means of metatony and the replacement of the morphological principle of spelling by the phonetic principle as phonetic features of the idiostyle of Vladimir Vysotsky in his poetic works. The author of the article considers the use of synonymous suffixes and the replacement of underlying stems in potential words, as well as the inclusion in the text of authorial occasionalisms based on the substitution of underlying stems, by the word-formative means of expressing emotionality in V. Vysotsky's poetic speech. The stated facilities serve not only to express emotionality in the speech, but also to downgrade the stylistic level of poetic speech, plugging the elements of vernacular speech in it.

Key words: emotionality, emotiveness, potential word-formation, occasionalisms, idiostyle of V. S. Vysotsky.

Статтю отримано 29.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.115828>

УДК 811.111'06'367.626

Natalia G. MOISEIENKO,

PhD, Candidate of Science in Philology, Associate Professor, lecturer at the Department of English Grammar, Odessa National I. I. Mechnikov University, 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
tel.: +38 093 4388839; +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8465-5519

CATEGORICAL CHARACTERISTICS OF THE ENGLISH NOUN FROM THE POINT OF VIEW OF THE PROTOTYPE THEORY

Summary. The **object** of the study of this article is the formation of the prototypical categories in human mind and analysis of the process of development of prototypical grammatical categories. The **subject** of our investigation is prototypical characteristics of the English nouns. Its **purpose** is to try to find adequate criteria for prototypical classification of nouns in Modern English. **Methodologically** our research is based upon the laws of cognition, on the theory of the logico-grammatic dynamics (O. A. Zhaborjuk), on such psychological categories as conceptual category, prototype. The descriptive analysis and comparison were used. The **findings** of our work include principles of prototypical classification of nouns in Modern English. **Practical value** of our research consists in possibility of acquiring its results in the course of teaching English as a foreign language and in possibility of their use in fundamental cognitive investigations of the parts of speech of the English language. **Results** of our work are: human way of expressing the thought is based on the structure of predication, verbal expression of the constituents of this structure is subconsciously morphologically and syntactically connected with prototypical concepts created in human mentality and language in the process of evolution. Thus, the definitions of the parts of speech have to include all their prototypical characteristics: semantic and formal. The prototypical semantics of the English noun is substantiality. Basic prototypical formal characteristics of the noun are: case, ability to be determined by the definite article and to be combined with a preposition; syntactically it functions as a subject, predicative and attributive modifier of other nouns.

Key words: noun, concept, prototype, part of speech, substantiality, category, mentality.

Problem justification. Many a scientist investigated peculiarities of functioning of the English nouns in speech, but still there is no common point of view on their categorial characteristics, they are usually defined differently by the representatives of different scientific trends due to the differences in general principles they use to classify words into the Parts of Speech [1; 2; 5; 7–13; 19–2; 24; 25; 27; 28; 33]. With prescriptivists the leading criterion was form, which they treated as morphological and syntactic characteristics of a word, and they united noun and adjective into one group [17, p. 15–28]. Non-structural descriptivists spoke about three principles of classification: form, meaning and function. Though, each separate representative of this trend understood those principles differently and gave preference either to form or to function, usually completely neglecting meaning. With them the noun was either a member of a «noun-words group» (together with noun-pronoun, noun-numeral, infinitive, gerund) or belonged to the group of «substantives» (words which function as nouns) [15; 16; 19]. Structuralists classified words according to their position in a sentence, but the slots for nouns in their substitution frames could be taken by other parts of speech, which means that the criteria for parts of speech division are not sufficient [9]. Transformational generative grammarians did not concern themselves with classification problems at all. That is why they did not work out any distinct approach to the definition of the noun [12]. In post-structural linguistics parts of speech are discriminated on the basis of three criteria: semantic, formal and functional. Though, the scientists differ in their evaluation of the role of

the each of them, which leads to diversity of the points of view on the categorial peculiarities of the noun [2; 4; 5; 7; 10; 24; 25; 33]. Contemporary linguistics understands parts of speech as discourse-cognitive classes, taking into consideration psychological and anthropological peculiarities of the process of cognition. The theory considers each element within a certain class to be a «variant» of its ideal representative (prototype) [1; 8]. In our opinion such approach can give possibility to find the solution of the problem of parts of speech definition in general and to define basic semantic and formal prototypical characteristics of the English noun, though the work in this direction is far from being finished. There is still no unique understanding of the notion «prototype» itself, prototypical descriptions of parts of speech are not systemic, the sufficient prototypical classification of the nouns have not been worked out. The **topicality** of our work is explained by the above mentioned facts. Its **object** is the formation of the prototypical categories in human mind. The **subject** of our investigation is prototypical characteristics of the English nouns. The **purpose** of our work is to try to find adequate criteria for prototypical classification of nouns in Modern English.

The basic material presentation. According to sign systems theory the physical world is reflected in human psyche due to the ability of the brain to get sensor input and possibility to build symbolic structures in the memory, denoting objects of the outer world and their relations. Both abstract and concrete notions can be represented in human mind by certain patterns of neuron activity [8; 22; 26].

It means that in the process of the objective reality cognition a human mind creates groups of mental constructs, corresponding to certain concepts, which are the products of categorization, they are arranged in our memory taxonomically, the basic level of this taxonomical structure is formed by the prototypical concepts — prototypes.

Prototype is understood by modern scientists rather differently. L. V. Barsuk and G. N. Kolodkina think it is a real representative of a category which is the best one because it possesses the greatest number of properties common for the majority of the members of the category [3, p. 35; 14, p. 59]. For R. L. Solso, prototype is an abstraction, a set of stimuli, constituted by a totality of common forms structured according to one and the same pattern [26, p. 96]. In his turn I. E. Vysokov experimentally proved that the prototype reflects a totality of basic and more fundamental effects in the system of the knowledge presentation, one of which is the effect of the categorial dominance [30, p. 77]. H. Rosh states that the basic level of categorization is the most important level for human categorization because it is the most inclusive and thus most informative level [8, p. 143]. Here belong prototypical members of the category [ibidem, p. 145]. According to H. Rosh's investigations they were found to exhibit a large number of attributes common to many members in the category, while less prototypical members were found to exhibit fewer attributes common to other members of the category [ibidem, p. 147].

In psychology category is understood as a totality of objects and phenomena of the objective world, their analogues in our conscience are concepts [22, p. 53]. In grammar category can be seen as expression of certain grammatical meaning by means of a corresponding grammatical forms paradigm. Grammatical meaning is the result of the process of generalization of mental concepts reflecting certain fragments of objective reality and their lingual presentation in thinking and speech. Grammatical (categorial) meaning is common to all members of the grammatical category, that is why we can consider it to be prototypical meaning.

Taking into consideration the above mentioned facts we can conclude that establishing of prototypical categorial characteristics of the English noun must start with the analysis of its prototypical semantics and corresponding prototypical grammar forms paradigm. Grammarians define the semantics of the noun in different ways. Thus, E. S. Legget states that the noun points to «a person, a place or a thing» [16, p. 34]. Some other scientists think that the noun is associated with objects [17, p.45; 25, p.101]. D. Biber et al. write that nouns commonly refer to concrete entities, such as people and things in the external world (e. g. book, girl), but they may also denote qualities and states (e. g. freedom, friendship) [4, p. 43]. The definitions mentioned above try to connect the part of speech under analysis with certain phenomena of the objective world, but they do not explain such cases as «examination», «concert», these words point neither to a person, a place, a thing (even in philosophical understanding as «an independently existing part of the objective world»), nor to an object. They also cannot be completely associated with qualities and states [20, p. 197].

H. Leech et al. say that nouns typically are associated with physical phenomena: people, objects, places, substances etc. It is evident that nouns point not only to concrete things and phenomena but also to abstract concepts which are not connected with anything tangible in our reality [15, p. 122].

In this case the question arises about prototypical in categorial semantics of the noun. For A. V. Scherba it is «thingness», «substantiveness» [24, p. 78]. This point of view is shared by many grammarians, for example N. F. Irten'eva [11, p. 103], A. I. Smirnickij [25, p. 74], M. Y. Blokh [5, p. 22], T. A. Barabash [2, p. 111]. L. M. Volkova mentions that the noun possesses the grammatical meaning of thingness, substantiality [29, p. 37]. In her turn I. O. Alexeyeva explains the categorial meaning of the noun as «substance» or «thingness» [1, p. 103]. In I. K. Kharitonov's point of view the noun possesses the general implicit lexico-grammatical meaning of «thingness (substance)» in the wide sense of the word [13, p. 37].

However, the category of thingness, substantiveness, substantiality is a conceptual category and does not correspond to any concrete thing. In this respect V. M. Zhirmunskij, explained that when speaking about noun pointing to a thing, one must keep in mind that thingness is understood as a philosophical, logical category [33, p. 28]. At the same time D. Katz declares that a lot of nouns are not connected with the notion thingness or substantiality (truth, pain). In his opinion such nouns have nothing in common in their semantics [12, p. 224]. Concerning this statement we would like to mention that no word points directly to anything in the outer world. Each component of an utterance, of a sentence is a sign, a denotement, a name of a fragment of thought of a speaker, which only indirectly reflects a certain fragment of the objective world including the speaker.

Thus, the noun is associated with certain concept in the conscience of a language user and through it is correlated with objects and phenomena of the objective world.

Now we will compare the overt forms of the nouns *boy* and *concert*:

boy, boys, boy's; the boy, about the boy;

the boy was (the boys were) good; we saw this boy (object);

concert, concerts, concert's; the concert, about the concert; concert was (the concerts were) interesting; we liked this concert (object).

As far as we can see their overt forms are similar, conceptually the noun «boy» is associated with a substance, though the noun «concert» conceptually does not point to a substance it is treated in speech as if it did. It means that the representatives of the language community perceive it as having substantivity qualities. I. O. Alexeyeva explains that «thingness» is a grammatical meaning that permits names of abstract notions, actions and qualities to function in the same way with names of objects and living beings [1, p. 32]. I. K. Kharitonov says that the noun denotes things, objects and abstract notions presented as substance [13, p. 28]. Everything mentioned above leads to the conclusion that human mentality categorizes phenomena of the objective world in accordance with certain scheme which corresponds to predication structure in our thinking and speech. As soon as this structure has strict places for its members pointing to matter (substances) and their attributes (characteristics of its existence in time and space), then grammatical units occupying these positions will semantically and formally correspond to prototypical representatives of the parts of speech with the help of which the members of the predication structure are verbally expressed.

Speaking about the development of human thinking, language and speech, O. A. Zhaborjuk states that concepts and notions as units of thinking appear in the human conscience as a result of processing of the impressions taken from the outer world on the basis of predication (the construct of thought) and predicativeness (perceiving with senses and emotions) [31, p. 7]. Gradually the associative connections between the objective phenomena are polished, they start to reflect nature more accurately, coming closer to its essence. There appear conditions for formation of such general concepts as being, substantivity, quality, property, etc. [32, p. 11]. This directs structuring of the natural language — words subconsciously are distributed between conceptual groups, getting certain morphological shape, parts of speech are conceived [ibidem].

Conclusions. As far as we can see human way of expressing the thought is based on the structure of predication, verbal expression of the constituents of this structure is subconsciously morphologically and syntactically connected with prototypical concepts created in human mentality and language in the process of evolution. That is why the scientific definitions of the parts of speech have to include all their prototypical characteristics: semantic and formal (morphological and syntactic).

From here it follows that the prototypical (categorial, grammatical) semantics of the English noun is substantiality. Unlike pronouns the nouns are associated with specified substances or notions which are presented as substances in our conscious [18, p. 43]. We understand substantiality as a prototypical mental category which reflects in our mind all possible instances of manifestation of matter in surrounding world.

Coming from the statement that prototypical elements «exhibit a large number of attributes common to many members in the category», then the common attributes must be distinguishing in establishing the prototypical grammatical forms paradigm. Concerning the noun, the results of our analysis showed that the most common categorial morphological and syntactic characteristics of the noun are: case, ability to be determined by the definite article and to be combined with a preposition; syntactically it functions as a subject, predicative and attributive modifier of other nouns [17, p. 54; 18, p. 43].

References

1. Alexeyeva, I. O. (2007), *Theoretical English Grammar Course*, Nova Knyha, Vinnytsa, 328 p.
2. Barabash, T. A. (2000), *English Grammar Manual [Posobie po grammatike anglijskogo jazyka]*, JUNVES, Moscow, 329 p.
3. Barsuk, L. V. (1990), «Problems of Identification of Words of Wide Semantics», *Psychological problems of semantics* [«Problemy identifikacii znachenija slov shirokoj semantiki», *Psiholingvisticheckie problemy semantiki*], Tver', pp. 31–39.

4. Biber, D. et al. (2000), *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Pearson Education, Harlow, 1204 p.
5. Blokh, M. Y. (2009), *A Course in Theoretical English Grammar*, Higher School, Moscow, 383 p.
6. Colwell, G., Knox, J. (1973), *What's the Usage?* Reston Publishing Company, Reston, 340 p.
7. Emel'janova, O. V. et al. (2003), *Grammar of Modern English [Grammatika sovremennogo anglijskogo jazyka]*, ACADEMIA, Moscow, 639 p.
8. Evans, V., Green, M. (2006), *Cognitive Linguistics*, Edinburg University Press, 851 p.
9. Fries, Ch. (1958), *The Structure of American English*, The Ronald Press, N. Y., 614 p.
10. Gordon, E., Krylova, I. (2009), *A Grammar of Present-Day English*, Vysshaya Shkola, Moscow, 334 p.
11. Irten'eva, N. F. (1956), *Grammar of Modern English (theoretical course) [Grammatika sovremennogo anglijskogo jazyka (teoreticheskij kurs)]*, Uchpedgiz, Moscow, 190 p.
12. Katz, J. J. (1970), «Interpretative Semantics vs Generative Semantics», *Foundations of Language*, vol. 8, No. 2, pp. 220–259.
13. Kharitonov, I. K. (2008), *Theoretical English Grammar*, Nova Knyha, Vinnytsa, 352 p.
14. Kolodkina, G. N. (1997), «Psychological Study of Feature Structures», *Psycholinguistic studies: word and text. Collection of scientific papers [«Psikhologicheskoe issledovanie priznakovykh struktur», Psikholingvisticheskie issledovaniya: slovo i tekst. Sbornik nauchnykh trudov]*, Tver' State University Publishing house, Tver', pp. 56–67.
15. Leech, G., Deucher, D., Hoogenrad, R. (1982), *English Grammar for Today: a New Introduction*, Basingstoke, London, 224 p.
16. Legget, E. S. (1961), *American Grammar*, Greenwich Books, N. Y., 111 p.
17. Matuznaja, N. A. (1990), *Grammatical Content and Classification of Nouns in Modern English: Thesis [Grammaticheskoe sodержanie i klassifikacija imen sushhestvitel'nykh v sovremenom anglijskom jazyke: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04]*, Odessa I. I. Mechnikov State University, Odessa, 180 p.
18. Moiseienko, N. G. (1999), *The meaning and use of the indefinite pronouns in Modern English: Thesis [Znachenie i upotreblenie neopredelennykh mestoimenij v sovremenom anglijskom jazyke: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04]*, Odessa I. I. Mechnikov State University, Odessa, 180 p.
19. Nesfield, J. (1910), *English Grammar: Past and Present*, MacMillan, London, 470 p.
20. *Philosophical Encyclopaedic Dictionary* (2007) [*Filosofskij enciklopedicheskij slovar'*], Infra-M, Moscow, 575 p.
21. Reznik, R. V. et al. (1999), *A Grammar of Modern English Usage*, Flinta, Moscow, 686 p.
22. Rubinshtejn, C. L. (2004), *Theoretical Foundation of General Psychology [Osnovy obshhej psihologii]*, Piter, St. Petersburg, 705 p.
23. Simon Cheng (1988), «Recognition, Thinking and Learning as informational processes», *Psychological Journal [«Raspoznavanie, myshlenie i obuchenie kak informacionnye process», Psikhologicheskij zhurnal]*, Nauka, Moscow, vol. 2, pp. 33–46.
24. Shherba, L. V. (1928), «About Parts of Speech in the Russian Language», *Russian Speech, New series, II [«O chastjakh rechi v russkom jazyke», Russkaja rech', novaja serija, II]*, ACADEMIA, Leningrad, pp. 5–27.
25. Smirnickij, A. I. (1959), *Morphology of the English Language [Morfologija anglijskogo jazyka]*, ILIJA, Moscow, 440 p.
26. Solso, R. L. (2006), *Cognitive Psychology [Kognitivnaja psihologija]*, Piter, St. Petersburg, 589 p.
27. Swan, M. (2003), *Practical English Usage*, Oxford University Press, 653 p.
28. Volkova, I. M. (2011), *Theoretical Grammar Practice*, Osvita Ukrainy, Kiev, 148 p.
29. Volkova, I. M. (2010), *Theoretical Grammar of English: Modern Approach*, Osvita Ukrainy, Kiev, 256 p.
30. Vysokov, E. I. (2002), «Thematic Context in the System of Natural Categories Organization», *Psychological Journal [«Tematicheskij kontekst v sisteme organizacij estestvennykh kategorij», Psikhologicheskij zhurnal]*, Nauka, Moscow, vol. 23, No. 5, pp. 73–79.
31. Zhaborjuk, O. A. (2009), «Psychogenesis Problem through the Prism of the Theory of Logico-grammatic Dynamics», *Linguistics [«Problema psyhogenezy kriz' pryzmu teorii' logiko-gramatychnoi' dynamiky», Movoznavstvo]*, O. O. Potebnya Institute of Linguistics NAS of Ukraine, Kiev, vol. 6, pp. 3–15.
32. Zhaborjuk, O. A., Zhaborjuk, I. A. (2015), «Language, Thinking and Art», *Writings in Romance-Germanic Philology [«Mova, myslennja, ta mystectvo», Zapysky z romano-germans'koi' filologii]*, Odessa, vol. 1 (34), pp. 37–44.
33. Zhirmunskij, V. M. (1968), «About the Nature of Parts of Speech and their Classification», *Issues of the theory of parts of speech [«O prirode chastej rechi i ih klassifikacii», Voprosy teorii chastej rechi]*, Academy of Sciences of USSR, Leningrad, pp. 7–32.

МОЙСЕЄНКО Наталія Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна;
тел.: +38 093 4388839; +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

ЧАСТИНОМОВНІ ОЗНАКИ АНГЛІЙСЬКОГО ІМЕННИКА У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ПРОТОТИПІВ

Анотація. *Об'єктом* цього дослідження є процес формування прототипічних категорій у людській свідомості та закономірності розвитку прототипічних граматичних категорій. *Предметом* наукової розвідки є прототипічні характеристики англійських іменників. *Мета* роботи зводена до визначення адекватних критеріїв щодо створення прототипічної класифікації іменників у сучасній англійській мові. *Методологічно* це дослідження базується на законах пізнання, на таких психологічних категоріях як концептуальна категорія, прототип, на теорії логіко-граматичної динаміки (О. А. Жаборюк). Було застосовано методи описативного аналізу та зіставлення. *Результати* роботи пропонують принципи побудови прототипічної класифікації англійських іменників. *Практичне значення* дослідження полягає у можливості використати її висновки у процесі викладання англійської мови як іноземної, а також у разі проведення фундаментальних когнітивних досліджень частин мови в англістиці. *Висновки* наукової розвідки полягають у визнанні наступних положень: людська думка структурована як предикація, вербалізація конститuentів такої структури підсвідомо пов'язана із протипічними категоріями людського мислення та мовлення, що розвинулись у процесі ево-

люції, отже, визначення частин мови має базуватися на прототипічних семантичних і формальних характеристиках. Прототипічна семантика іменника — субстанціональність, базові прототипічні формальні характеристики — відмінок, здібність сполучатись із означеним артиклем, прийменником, синтаксично функціонувати як підмет, додаток, предикатив, атрибутивний модифікатор інших іменників.

Ключові слова: іменник, концепт, прототип, частина мови, субстанціональність, категорія, ментальність.

МОЙСЕЕНКО Наталя Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійського мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, г. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 093 4388839, +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8465-5519

ЧАСТЕРЕЧНЫЕ ПРИЗНАКИ АНГЛИЙСКОГО ИМЕНИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО В СВЕТЕ ТЕОРИИ ПРОТОТИПОВ

Аннотация. *Объект* данного исследования — процесс формирования прототипических категорий в человеческом сознании и закономерности развития прототипических грамматических категорий. *Предмет* нашего исследования составляют прототипические характеристики английских существительных. *Цель* работы сводится к определению адекватных критериев создания прототипической классификации существительных. *Методологически* данное исследование основывается на законах познания, на таких психологических категориях как концептуальная категория, прототип, на теории логико-грамматической динамики (Е. А. Жаборюк). Были применены методы дескриптивного анализа и сопоставления. *Результатами* исследования является выделение принципов построения прототипической классификации английских существительных. *Практическое значение* работы заключается в возможности использовать её выводы в ходе преподавания английского языка как иностранного, а также при проведении фундаментальных когнитивных исследований частей речи в английском языке. *Выводы* научной работы сводятся к следующим положениям. Человеческая мысль структурирована как предикация. Вербализация конститuentов такой структуры подсознательно связана с прототипическими категориями человеческого мышления и речи, которые развились в ходе эволюции. Следовательно, определение частей речи должно основываться на прототипических семантических и формальных характеристиках языковых единиц. Прототипическая семантика имени существительного — субстанциональность, базовые прототипические формальные характеристики — падеж, способность сочетаться с определённым артиклем, предлогом, синтаксически функционировать как подлежащее, дополнение, предикатив, атрибутивный модификатор других существительных.

Ключевые слова: имя существительное, концепт, прототип, часть речи, субстанциональность, категория, ментальность.

Статтю отримано 22.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139375>

УДК 811.161.2'367.332.7'373.46:664(083.74)(477)

НАРУШЕВИЧ-ВАСИЛЬЄВА Оксана Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій; вул. Канатна, 112, м. Одеса, 65039, Україна; тел.: +38 067 8358833; e-mail: nov82ua@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5230-0019

ТИПОЛОГІЯ ПРЕДИКАТИВ (НА МАТЕРІАЛІ ДЕФІНІЦІЙ ТЕРМІНІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ДСТУ)

Анотація. *Мета* статті — проаналізувати й систематизувати типи предикатив у дефініціях термінів харчової промисловості в ДСТУ, з'ясувати їхню роль у структурно-семантичній організації відповідних речень. За *об'єкт* обрано предикат як основний семантичний компонент логіко-синтаксичної структури дефініцій. *Предметом* дослідження є встановлення відповідності між типами семантичних предикатив і типами речень, у яких вони функціонують, в аспекті семантичного синтаксису та їхньої формально-граматичної структури на матеріалі дефініцій термінів харчової промисловості в ДСТУ. *Результатом* проведеного дослідження є визначення основних типів семантичних предикатив і зіставлення їх із типами речень за семантичною та формально-граматичною ознаками. Зроблено *висновок* щодо домінування певного типу семантичного предиката у структурно-семантичній організації речень-репрезентантів дефініцій термінів харчової промисловості в ДСТУ. *Практична значущість* результатів цієї наукової розвідки полягає в тому, що вони можуть використовуватись у теоретичних курсах лексикології та лексикографії, а також під час укладання термінологічних стандартів і галузевих словників.

Ключові слова: предикат, семантичний предикат, типи семантичних предикатив, типи речень, монопредикативні структури, поліпредикативні структури.

Формулювання проблеми та її зв'язок із попередніми дослідженнями. Типи предикатів, їхній семантичний діапазон, змістовну специфіку, валентний потенціал та реченнєвотвірні можливості різноаспектно досліджено в працях багатьох українських і зарубіжних науковців, зокрема Н. Н. Арват [1], Н. Д. Арутюнової [2], В. В. Богданова [4], О. І. Бондаря [5], Т. В. Булигіної, О. М. Селіверстової [34], Л. М. Васильєва [6], І. Р. Вихованця [7], А. П. Загнітка [16], К. Г. Городенської [11], Т. Є. Масицької [26], А. Мустайоки [29], Ю. С. Степанова [37], У. Л. Чейфа [40].

Дослідження семантичної структури речень зумовили введення до наукового обігу поняття «семантичний предикат» і появу численних спроб розробити типологію семантичних предикатів. Проте за відсутності єдиного розуміння суті цього поняття та узгодженості дослідників щодо вироблення класифікаційних критеріїв у мовознавстві й досі немає загальноприйнятої типології семантичних предикатів.

Щоправда, науковці приділили чимало уваги вивченню окремих типів семантичних предикатів (або їхніх підтипів). Зокрема, у працях [12; 13; 17; 18; 20; 22; 27; 31; 35; 39 тощо] натрапляємо на спроби визначити статус предиката в системі семантичних предикатів, запропонувати найбільш точну назву для нього та виділених його значеннєвих різновидів, а також виявити й описати морфологічні засоби вираження предиката, його роль у формуванні семантико-синтаксичної структури речення.

В українській мовознавчій науці залишаються майже не вивченими властивості предикатів як компонентів дефінітивних висловлень. Дослідження, здійснені на матеріалі української та інших мов, лише принагідно торкаються окремих аспектів цієї проблеми (напр., [23; 24; 35]). Нашу увагу привернула дисертація О. І. Безрукової [3], позначена досить ґрунтовним аналізом предиката як основного компонента дефінітивної структури.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю встановити відповідність між семантичними типами предикатів і типами речень-репрезентантів дефініцій термінів у ДСТУ.

Постановка дослідницьких завдань. У пропонованій науковій розвідці ставимо за мету визначити типи семантичних предикатів, характерні для текстів дефініцій термінів у нормативно-технічних документах, а також з'ясувати їхню роль у структурно-семантичній організації дефінітивних висловлень. Матеріалом дослідження слугували дефініції українських термінів харчової промисловості, дібрані методом суцільної вибірки з ДСТУ у цій науково-виробничій сфері.

Виклад основного матеріалу. Запропоновані таксономії семантичних предикатів побудовано на різних засадах відповідно до мети та завдань досліджень. У багатьох працях, зокрема виконаних у руслі традиційної граматики, спостерігаємо підміну типології семантичних предикатів класифікацією дієслів за їхніми узагальненими лексичними значеннями. Таке ототожнення є неприйнятним, особливо з позицій когнітивної лінгвістики, останні досягнення якої доводять, що предикат є категорією вищого рівня абстрагування. Як слушно зауважує Л. М. Генералова, лише розуміння глибинної поняттєвої суті семантичних предикатів як когнітивних категорій концептуального характеру, які реалізують універсальні способи відображення категоризованої дійсності, може забезпечити створення узгодженої та послідовної їхньої класифікації [10].

Синтаксичні дослідження кризь призму логіки та семіотики дають змогу представити глибинну (власне семантичну) структуру речень та розмежувати їх за семантичними типами предикатів. За визначенням Ю. С. Степанова, предикати — це особливі семантичні сутності мови, що їх типізує мова не у формі словникових одиниць, дієслів, а у формі пропозиційних функцій і відповідних їм «структурних схем речень» [36, с. 133].

Таку саму думку обстоює й український мовознавець М. В. Мірченко. Аналізуючи семантико-синтаксичні категорії речення, він розглядає предикатність у сенсі надкатегорійному, наголошуючи при цьому, що «предикат усякого речення — це особлива семантична сутність, що не передбачає однозначного лексичного заповнення в структурній схемі речення. Як пропозиційна функція предикат передає вказівку на зв'язок із суб'єктами чи об'єктами, які заповнюють віртуальні позиції в реченні або ж можуть їх словесно не представляти» [28, с. 112].

Автори колективної монографії «Предикат у структурі речення» дійшли висновку, що «у комплексному підході до кваліфікації предиката знаходять відбиток логіко-семантичний, семантико-синтаксичний і власне семантичний принципи аналізу, але не на шляху їхнього змішування, перетинання, штучного поєднання, а на засадах послідовного розмежування на умовах можливого використання різних підходів і принципів» [32, с. 10].

В одній з наших праць ми вже розробили моделі семантизації термінів харчової промисловості з опорою на поняття пропозиції і на цій основі — типологію дефініцій спеціальних понять у їх кореляції до суджень (див. про це детально в [30]). Оскільки предикати відіграють ключову роль в організації пропозиційного змісту дефінітивних висловлень, зацентруємо увагу на тих працях, у яких їх диференційовано з позицій логіко-семантичного підходу. Це, напр., праця «Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы» Н. Д. Арутюнової, яка свого часу розробила типологію логіко-семантичних відношень, запропоновану для опису семантики синтаксичних конструкцій. Зокрема, дослідниця виділяє чотири логіко-граматичних «начала»: 1) відношення екзистенції, або буттєвості; 2) відношення ідентифікації, або тотожності; 3) відношення номінації, або іменування; 4) відношення характеризації» [2, с. 18].

Т. В. Шмельова виокремлює групу так званих логічних пропозицій, які «представляють результати розумових операцій і повідомляють про деякі встановлені ознаки, властивості, відношення» [41, с. 10], протиставляючи їх подієвим (онтологічним) пропозиціям, що відбивають реальні події, ситуації з їх учасниками. До логічних пропозицій дослідниця відносить: 1) пропозицію характеристики (різновиди: таксономічна пропозиція — розкриває належність об'єкта до певного класу; пропозиція якісної характеристики); 2) пропозицію ототожнення, або ідентифікації; 3) релятивні пропозиції (з'єднання, зіставлення, подібність, протиставлення, роздільність); 4) пропозиції каузальності (умовності, причинності, наслідку, часової співвіднесеності) [41, с. 18–22].

Розглядаючи типові синтаксичні структури елементарного простого речення, що репрезентують логічні пропозиції, Н. Б. Кошкарьова виділяє два різновиди таких структур: 1) із семантикою характеристики (предикат-кваліфікатив виражається прикметником за якісної характеристики або іменником за таксономічної (входження до класу) характеристики); 2) із семантикою реляції (містить позначення двох учасників ситуації (релянтів) і реляційний предикат) [21, с. 15–16]. Дослідниця наголошує, що структурна схема елементарних речень складається з мінімуму обов'язкових компонентів і відображає лише одну пропозицію.

Враховуючи такі класифікаційні критерії як позачасовість / часова локалізованість, статичність / динамічність, тип суб'єкта та його роль у створенні денотативного предиката, О. М. Селіверстова постулює й описує вісім типів предикатів зі значеннями: 1) дії; 2) процесу; 3) стану; 4) якості та набору якостей, об'єднаних у предметі; 5) знаходження у просторі; 6) потенційності; 7) класу і «зв'язку»; 8) результату і факту [34, с. 151]. Характеризуючи предикат «знаходження у просторі», дослідниця об'єднує локативні, екзистенційні й посесивно-екзистенційні конструкції в один клас просторових конструкцій та зазначає, що слово *простір* вжито в дуже широкому значенні для позначення конкретного фізичного простору, простору ситуації, події й т. ін. [34, с. 146].

В. В. Богданов є прихильником традиційного підходу, зорієнтованого на загально визнані типи семантичних предикатів, які розрізняють за дією, станом, властивостями, відношеннями [4, с. 51]. Дослідник вважає, що цю систему предикатних класів можна детальніше диференціювати за семантикою.

У класифікації В. Г. Гака виділено сім типів семантичних предикатів: 1) буттєві; 2) кваліфікативні; 3) які виражають стан середовища; 4) які описують стан суб'єкта (статальні); 5) реляційні; 6) локальні (позначають місцезнаходження або переміщення предмета); 7) акціональні (описують дії активного суб'єкта). Зауважимо, що предикати тотожності, класифікації та характеристики дослідник відносить до різновидів кваліфікативного предиката [9, с. 457–458].

Синтезуючи різні підходи, А. Мустайокі пропонує класифікувати предикати з урахуванням таких критеріїв: запитання, на яке відповідає предикат; кількісний та якісний склад його актантів; семантика актантів; властивості актантів щодо аспектуальності й локалізованості в часі [29, с. 179]. Дослідник виділяє вісім класів «примарних предикатів»: дія, відношення, володіння, локація, існування, стан, характеристика, ідентифікація [там само, с. 186].

В українському мовознавстві вагоме місце посідає семантична класифікація предикатів, яку розробив І. Р. Вихованець. За традиційного поділу предикатів на семантичні класи до предикатів стану, окрім одиниць із семантикою власне стану, зараховують також одиниці, що позначають його якісні й кількісні характеристики. І. Р. Вихованець доповнив традиційну класифікацію й виокремив шість типів: предикати дії, процесу, стану, якості, кількості та локативні предикати [7, с. 93–111]. На його думку, предикати якості, на відміну від предикатів дії, процесу й стану, стосуються параметрів відносної незмінності, стабільності, постійності, внутрішньої належності предметові, що дає підстави виділити їх в окремий предикатний клас. Говорячи про предикати кількості, які передають кількісні характеристики предмета й морфологічно оформилися у клас числівників, науковець наголошує на випадках, коли ці предикати функціонують у позиції головного члена речення — присудка. Локативні предикати вказують на просторові стани, процеси або ознаки предмета.

Ті самі погляди поділяє М. В. Мірченко, який вважає, що предикатність — дуже ємна категорійна величина. Її моделюють у повному обсязі підкатегорії, які є величинами зі своєю графемною структурованістю. За термінологією мовознавця, до структури предикатності простого речення входять підкатегорії предиката дії, предиката процесу, предиката стану, предиката якості, предиката кількості, предиката локативності [28, с. 113].

За переконанням А. П. Загнітка, до загальної системи предикатів входять такі підкласи: 1) предикати дії (фізичного, мовленнєво-мисленнєвого спрямування тощо); 2) предикати руху; 3) предикати процесуальні; 4) предикати існування; 5) предикати стану; 6) предикати володіння, належності; 7) предикати сприйняття; 8) предикати місцезнаходження або статальної локалізації; 9) предикати кваліфікації; 10) предикати якісної характеристики (детермінації); 11) предикати тотожності; 12) предикати відношення; 13) предикати модального відношення [16, с. 288]. При цьому мовознавець вважає, що з логічного підходу найправомірніше розрізняти речення за семантичними типами предикатів як основи відповідних суджень. Зокрема, за цим критерієм А. П. Загнітко пропонує розмежовувати: 1) речення ідентифікації (тотожності); 2) речення якості; 3) речення релятивності (відношення); 4) речення екзистенції (буття); 5) речення класифікації; 6) речення номінації; 7) речення просторовості; 8) речення процесуальності; 9) речення стану; 10) речення активної дії [16, с. 122].

Власне семантична класифікація передбачає виділення таксономічних, реляційних і характеризувальних предикатів із можливими суміщеннями цих значень і деталізованою рубрикацією кожного із цих розрядів. У дослідженнях реалізацій предикатних відношень на матеріалі природних мов такі узагальнені типи значень можуть зазнавати подальшої диференціації, зокрема з опертям на конкретні класи предикаторів [32, с. 29].

Наведемо деякі міркування науковців, які істотно розширюють уявлення про той чи той семантичний тип предиката й видаються важливими в руслі зазначеної в нашій розвідці проблематики.

Г. О. Пірус, здійснивши комплексний аналіз предикатів відношення в українській мові з урахуванням їхніх валентністних характеристик і трансформаційних властивостей, варіювання на рівні семантичного та граматичного оформлення реченнєвих конструкцій, виділила чотири основні типи релятивних предикатів, кожен з яких містить у своїй структурі дві функціональні релятивні семи: 1) компаративні предикати (дескриптивна та об'єктна семи); 2) посесивні предикати (беніфіціативна та об'єктна семи); 3) компонентивні предикати (компонентивна та композитивна семи); 4) предикати ставлення (експерієнсивна та об'єктна семи) [31].

Чималий інтерес становить монографічна праця Г. В. Ситар, у якій мовознавець зосередила увагу на аналізові «предикатів холо-партитивного (партитивно-комплексивного) відношення, що виражають відношення цілого до частини або частини до цілого» [35, с. 25]. Однією з частотних конструкцій із цією семантикою є субстантивні речення (цим терміном у монографії охоплено як біноміативні речення, так і речення з формально вираженими зв'язками), які дослідниця поділила на дві групи: 1) речення зі значенням «частина і ціле» (відображають позамовну ситуацію, за якої певна реальність характеризується як частина / частини щодо певного цілого); 2) речення зі значенням «ціле і його частина» (втілюють ситуацію, за якої певний предмет або явище об'єктивної дійсності кваліфікується як ціле щодо відповідних частин). З огляду на структурну і семантичну неоднорідність таких речень, на розмивання холо-партитивної семантики, її видозміну й ускладнення (зокрема кваліфікативним та квантитативним значеннями, перше з яких передає якісну характеристику частини, а друге — кількісні параметри співвідношення частини й цілого), спричинені тим, що в мовленні факультативні компоненти можуть набувати статусу обов'язкових, в межах субстантивних речень, на думку Г. В. Ситар, можна виділити кілька моделей, більшість з яких є «суміщеними». Серед речень першої групи виділено сім моделей: власне-партитивні, власне-класифікаційні, кількісно-партитивні, характеристично-партитивні, характеристично-класифікаційні, дефініційно-партитивні, дефініційно-класифікаційні речення; до другої групи речень віднесено три моделі: власне-холо-партитивні, холо-характеристичні й холо-дефініційні речення [35, с. 154–189]. Виділені моделі речень-дефініцій, які виражають відношення цілого до частини або частини до цілого, дослідниця розглядає як окремі різновиди на підставі їхньої високої інформативності, що забезпечується поліпропозитивністю (на семантичному рівні), і / або складністю на формальному рівні.

Нашу увагу також привернула класифікація семантико-синтаксичних типів речень, які реалізують схему N1–N1, Н. В. Князевої. Ідеться про речення з двома номінативами в предикативному ядрі, які активно використовують для побудови дефініцій. Дослідниця виділяє п'ять типів таких речень: кваліфікативні, класифікувальні, реляційні, ідентифікаційні, іменувальні. На її думку, у реченнях кваліфікації предметів, явищу приписується істотна, відмінна ознака (ознаки), яка не є таксономічною, тобто не входить до деякої класифікаційної системи; у класифікувальних реченнях встановлюється факт родо-видової належності предмета, явища до певного класу; у реляційних — міститься характеристика одного об'єкта через його відношення до іншого об'єкта; у реченнях ідентифікації утверджується ідентичність об'єктів; в іменувальних реченнях здійснюється номінація конкретних предметів [19, с. 12–19]. Н. В. Князева також констатує факт наявності випадків суміщення семантико-синтаксичних значень, у результаті чого утворюються речення контамінованої семантики.

О. Г. Межов предикати якості в семантико-синтаксичній структурі простого речення пропонує поділити на три групи: 1) предикати власне-якісної ознаки; 2) предикати якості-відношення (порівняння); 3) предикати якісно-модального відношення. Описуючи семантику предикатів якості, мовознавець наголошує на її багатогранності. Напр., вони можуть виражати параметричні ознаки предметів (за розміром, формою, об'ємом, вагою тощо), ознаки щодо кольору; ознаки, що сприймаються органами чуттів (смакові, нюхові, температурні, на дотик тощо); ознаки за тривалістю та інші [27, с. 57–58].

Є. М. Ширяєв виокремлює три типи речень характеристичні: 1) реляційні, в яких установлюються відношення (в найширшому розумінні цього слова) суб'єкта до інших компонентів семантичної структури; 2) обставинні (місцезнаходження суб'єкта, час, причина і т. ін. суб'єкта-події); 3) означальні (суб'єкт перебуває у взаємовідношеннях своїх ознак — окремих або об'єднаних у поняття). Останній дослідник поділив на два класи на підставі позачасовості / епізодичності ознаки. Власне мовною ознакою, яка прогнозує віднесеність речень до позачасових, може слугувати неможливість вживання в них прислівників або сполучень із часовим значенням. У свою чергу речення позачасової означальної характеристичної залежно від виду референції суб'єкта й «обсягу» предиката дослідник поділяє на три підгрупи: 1) речення характеристичні за ознакою (суб'єкт, який характеризується, має конкретну референцію, тобто позначає точно визначені предмети, особи, події і т. ін., а предикат на-

зиває одиничну ознаку), напр.: *Наш будинок дуже старий*; 2) кваліфікаційні (суб'єкт має конкретну референцію, а предикат називає поняття, яке є узагальненням сукупності деяких ознак), напр.: *Він учений*; 3) класифікувальні (суб'єкт і предикат мають поняттєву референцію, при цьому поняття суб'єкт вужче за поняття-предикат), напр.: *Ялина — вічнозелена рослина* [33, с. 206–208].

К. Г. Городенська, К. О. Косенко вважають, що немає логіко-семантичної підстави для розмежування предикатів класифікації і предикатів кваліфікації, бо вони ґрунтуються на спільній семантичній основі — ідеї входження окремого, конкретного до загального, певної сукупності, об'єднаної спільними ознаками, властивостями, яку втілюють у семантично елементарному реченні два залежні від таких предикатів непередикатні іменники, що кваліфікують живий організм або конкретний предмет (компонентив), який входить або не входить до відповідного класу, виду, типу, певної сукупності (композитив). Ці 2 значеннєві підгрупи розглянуто в межах предикатів станової семантики й об'єднано назвою «предикати входження / невходження» [11, с. 94–95; 20, с. 546]. «Підставою для об'єднання згаданих підкласів предикатів слугує і спільний потенціал дієслівних власне- і невласне-зв'язок, що реалізують їх у формально-граматичній структурі речення. Це насамперед нульова форма дієслівної власне-зв'язки *бути*, форми третьої особи однини та множини власне-зв'язки *становити* і невласне зв'язок *належати, входити, зраховувати, складатися, об'єднувати, охоплювати, містити* та ін.» [20, с. 546].

Г. Є. Крейдлін, розглядаючи речення зі значенням входження об'єкта до ширшого класу, зазначає, що неможливо побудувати таксономічні речення на основі оцінних предикатів [22, с. 31]. «Кожний об'єкт може бути схарактеризований або безпосередньо — шляхом приписування йому ознаки, або опосередковано — через включення його до деякого класу (ідентифікацію з одним із членів класу). Оцінні предикати, які виникають на базі таксономічних предикатів, після того як об'єкту будуть приписані ознаки, властиві всьому класові, містять оцінку об'єкта не самого по собі, а саме як представника цього класу» [22, с. 32]. Такі речення дослідник пропонує кваліфікувати як речення таксономічної характеристики.

Аналіз класифікацій семантичних типів предикатів засвідчив, що більшість їхніх різновидів мають ситуативний, прагматично зумовлений характер, оскільки інколи виокремлюються залежно від їхнього функціонального навантаження в конкретних реченнєвих утвореннях і за тими класифікаційними ознаками, які визначив дослідник (як істотними, так і детермінованими контекстом). У русистичі домінує підхід до витлумачення предиката характеристики в широкому сенсі, за якого предикати класифікації та кваліфікації розглядаються як його різновиди. Натомість українські мовознавці розробляють детальніші класифікації семантичних предикатів, хоча вони й не позбавлені певних дискусій та інтерпретацій.

Переконаливою видається теза О. І. Безрукової про те, що предикат є проміжною ланкою між логічними значеннями й мовними формами. Будучи формальним показником входження дефінітивної моделі до структури речення, предикат набуває різних мовних форм та відповідних їм значень і тим самим уводить дефініцію в текст [3, с. 41]. У свою чергу А. П. Загнітко зазначає: «Семантико-синтаксична структура предиката моделює мовну презентацію речення. Вона відображає всі найзагальніші властивості, які притаманні конкретному типу речення як одиниці мови: загальну його структурну схему і значення, категорійне і субкатегорійне значення кожного з його компонентів, порядок розташування цих компонентів і синтаксичні відношення між ними» [16, с. 286].

Аналізуючи логіко-синтаксичну структуру так званої класичної родо-видової дефініції, О. І. Безрукова зазначає, що її формують три типи відношень: тотожності, включення й дистинкції. Модифікація дефінітивних відношень спричиняє відхилення від класичної моделі, в якій може бути модифікований якийсь один компонент або відразу декілька [3, с. 15]. Погоджуємося з думкою О. І. Безрукової в тому, що предикат є основним засобом модифікації дефінітивних відношень у тексті [3, с. 59].

Як відомо, в основі класичної дефініції терміна переважно лежить судження, обов'язковими елементами логічної структури якого є суб'єкт судження, предикат судження та зв'язка, яка виражає відношення між суб'єктом і предикатом, характеризуючи належність предмету думки якоїсь властивості, відображеної у предикаті. Отже, характерною структурно-граматичною рисою всіх дефінітивних речень, зафіксованих у ДСТУ, є принцип бінарності, тобто предикативне ядро в них формують два іменники у формі називного відмінка однини. Дієслівна власне зв'язка *бути*, яка поєднує підмет та іменникову частину складеного іменного присудка, у таких конструкціях матеріально не виражена й на письмі позначена знаком тире.

Екстралінгвістичним корелятом тексту дефініції є сукупність взаємопов'язаних ознак об'єкта чи явища дійсності. На рівні структури дефініції цей факт відображається у членуванні тексту на предикативні фрази, що відповідають окремим ознакам [23, с. 241].

Аналізуючи речення в аспекті семантичного синтаксису, тобто оцінюючи його відношення до пропозиції, багато мовознавців у своїх працях [напр., 8; 14; 15; 25; 38 тощо] схиляються до думки, що, на відміну від складних речень, у яких предикація наявна в розгорнутому вигляді, як у головній, так і в підрядній предикативній частині, непередикативне оформлення пропозиції (дієприслівниковою, дієприкметниковою, прикметниковою, інфінітивною або іменниковою конструкціями) мар-

кує семантичне ускладнення простого (базового) речення внаслідок об'єднання кількох семантично елементарних простих речень. Непредикативні конструкції, що є трансформами речень, виражають предикації у згорнутому вигляді, так звані вторинні, додаткові предикації. «Отже, такі прості речення є монопредикативними (формально-синтаксична ознака) і поліпропозитивними (семантико-синтаксична ознака)» [8, с. 123].

Випадки різнотипних ускладнень структури монопредикативних простих речень можна пояснити потребою характеристики властивостей і функцій поняття, позначеного терміном. «Ближче до означуваного, як правило, містяться конструкції предиката, що віддзеркалюють найсуттєвіші для даної ситуації ознаки чи властивості означуваного — інтенціонал його значення» [23, с. 242]. Вживанням вторинно-предикативних структур у складі дефініцій досягається лаконічність і статичність опису ознак поняття [23, с. 242].

У результаті вивчення особливостей формально-граматичної структури речень, які реалізують дефініції термінів харчової промисловості в ДСТУ, ми виявили монопредикативні та поліпредикативні синтаксичні конструкції, представлені нечисленними структурними типами та їхніми різновидами.

Визначальною рисою синтаксису текстів дефініцій у досліджуваних джерелах є використання монопредикативних простих речень ускладненого типу, в яких предикативна структура репрезентує основну пропозицію, переважно таксономічну, а різні форми ускладнення є вторинним, непредикативним способом вираження додаткової (згорнутої) пропозиції якісної характеристики. Домінування простих ускладнених речень у ДСТУ пояснюємо тенденцією до опису предмета або явища більш детально й водночас компактно. Як засвідчує здійснений аналіз матеріалу, типовими ускладнювальними компонентами у згаданих вище дефінітивних реченнях є:

1) однорідні члени речення: *Зимазна активність дріжджів — швидкість зброджування глюкози або цукрози дріжджовими клітинами* [44, с. 6]; *Обвалювання м'яса — відокремлювання м'язової, жирової та сполучної тканин від кісток* [49, с. 3];

2) відокремлені члени речення: *Ковбаса — виріб із ковбасного фаршу в оболонці, підданий термічному оброблянню до готовності для вживання* [49, с. 7]; *Дієтичні хлібобулочні вироби — хлібобулочні вироби, призначені для профілактичного та лікувального харчування* [54, с. 3];

3) прислівні другорядні члени речення, не зумовлені валентністю предиката: *Топлене масло — масло з масовою часткою жиру не менше ніж 99,0 %* [46, с. 2]; *Бурякоподавач — машина для подавання буряків у гідроконвеєр* [52, с. 5]; *Пера — трубчасті макаронні вироби у формі короткої прямої трубки з косим зрізом* [43, с. 5].

Зазначимо, що в досліджуваному матеріалі дуже часто трапляються прості речення з різнотипними ускладненнями: *Рулет — виріб з м'ясної сировини циліндричної форми, щільно перев'язаний шпагатом чи нитками або виготовлений у формі, у вареному, запеченому, копченому, сирокопченому, сиров'яленому, копчено-запеченому або копчено-вареному вигляді* [49, с. 9]; *Вітамін — органічні сполуки різної хімічної природи, необхідні для здійснення життєво важливих біохімічних і фізіологічних процесів у живих організмах* [51, с. 13].

В опрацьованих фактичних джерелах ми зафіксували відносно незначну кількість простих елементарних речень, напр.: *Свинина — м'ясо свиней* [50, с. 8]; *Купажована олія — суміш олій* [51, с. 9].

Поліпредикативні синтаксичні конструкції в ДСТУ представлені переважно складнопідрядними реченнями нерозчленованої структури з підрядним означальним, яке приєднується до головної предикативної частини за допомогою сполучних слів *який* або *що* й виконує атрибутивну функцію, напр.: *Ляна олія — олія, яку здобувають з насіння льону* [51, с. 11]; *Очищений сік — сік, що пройшов усі стадії очищення перед надходженням на згущення* [55, с. 7].

Також ми виявили незначну кількість складних багатоконпонентних синтаксичних конструкцій з послідовною підрядністю, в яких обидві підрядні частини є присубстантивно-атрибутивними, напр.: *Плівковий випарний апарат (цукрове виробництво) — випарний апарат, у якому випаровування відбувається в тонкій плівці, що утворюється під час зрошення соком теплообмінної поверхні трубок* [53, с. 30]; *Кумис — кисломолочний продукт змішаного бродіння, який виробляють сквашуванням кобилячого чи коров'ячого молока симбіотичною закваскою, яка містить дріжджі, термофільні молочнокислі палички видів *Lactobacillus delbrueckii subsp. bulgaricus*, *Lactobacillus acidophilus** [47, с. 8].

Було зафіксовано й поодинокі випадки використання складних речень з однорідною супідрядністю та речень з різними видами зв'язку, напр.: *Анабіоз — стан дріжджової клітини, у якому всі процеси обміну речовин тимчасово припинені або сповільнені і відсутні всі видимі прояви життєдіяльності* [44, с. 6]; *Тунельна сушарка (цукрове виробництво) — сушарка з камерою у вигляді тунелю, в якій завантаження матеріалу на транспортувальному пристрої відбувається з одного боку, а розвантаження — з протилежного* [53, с. 41]; *Морожена риба — риба, яку обробили холодом, внаслідок чого температура в товщі її м'язової тканини є нижчою від точки замерзання клітинного соку і волога, яка містилася в тканинах риби, перетворилася в лід* [52, с. 5].

Інших типів складних речень у досліджуваному матеріалі ми не виявили. Отже, чітко простежується тенденція до уодноманітнення й уніфікації синтаксичних конструкцій, які вживаються для семантизації термінологічних понять у ДСТУ.

З огляду на розроблені типології семантичних предикатів спробуємо визначити основні типи семантичних предикатів у дефініціях термінів харчової промисловості, засвідчених у ДСТУ, серед яких, зокрема, такі:

1. Монопредикативні структури:

1) таксономічний предикат (Г. Є. Крейдлін) // речення таксономічної характеристикації, або таксономічні речення (Г. Є. Крейдлін), напр.: *Просіювач цукру-піску — установка для очищення цукру-піску від сторонніх домішок за допомогою сит* [53, с. 26]; *Живі мідії — двостулковий молюск зі щільно зачиненими чи злегка відчиненими стулками* [52, с. 14];

2) предикат ідентифікації (А. Мустайокі) // речення ідентифікації (А. П. Загнітко), або ідентифікаційні речення (Н. В. Князева), напр.: *Виробнича партія макаронних виробів — кількість макаронних виробів одного класу, виду й типу, виготовлених на одній технологічній лінії, однієї дати виготовлення та зміни* [43, с. 13]; *Збиті вершки — вершки, насичені повітряною фазою* [47, с. 9];

3) предикат кваліфікації (А. П. Загнітко) // речення кваліфікації, або кваліфікативні речення (Н. В. Князева), напр.: *Промий — розчин, утворений під час знецукрювання відфільтрованого осаду чи адсорбенту промиванням його водою* [55, с. 6]; *Відпрацьований адсорбент — відходи процесу адсорбційного очищення олії* [51, с. 10];

4) предикат відношення (В. В. Богданов, Г. О. Пірус, А. Мустайокі) / релятивний предикат (Г. О. Пірус, Г. В. Ситар) / реляційний предикат (В. Г. Гак) // реляційні речення (Н. В. Князева), або речення релятивності / відношення (А. П. Загнітко), напр.: *Консистенція макаронних виробів — сукупність реологічних і структурно-механічних характеристик макаронних виробів* [43, с. 12]; *Наважка — частина лабораторної проби, підготовленої для визначення окремих показників якості макаронних виробів* [43, с. 13–14].

2. Поліпредикативні структури:

1) предикати класифікації (В. Г. Гак) // речення класифікації (А. П. Загнітко, Н. В. Князева), або класифікувальні речення (Є. М. Ширяєв, Н. В. Князева), напр.: *Вуглеводи — моносахариди, їхні похідні, олігосахариди* [47, с. 3]; *Субпродукти — внутрішні органи, голови, ноги, хвости, вим'я, м'яса обрізь, отримані під час перероблення худоби* [50, с. 10];

2) предикат кваліфікації + предикат дії (О. М. Селіверстова, В. В. Богданов, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, А. Мустайокі), напр.: *Жир у крупах — речовини, які виділяють із круп після оброблення їх жиророзчинниками* [45, с. 23]; *Рецептура — відомості про кількісний склад сировини та інших складників, з яких виготовляють виріб* [49, с. 4];

3) таксономічний предикат + предикат дії, напр.: *Солодковершкове масло — вид вершкового масла, що виробляють з пастеризованих натуральних вершків* [46, с. 2]; *Жива рапана — життєздатний червоногий молюск, який ворушить роговою пластинкою (черепашкою) після натискання на неї* [52, с. 13];

4) предикат ідентифікації + предикат (один або кілька) дії напр.: *Живі раки — раки з ознаками життєдіяльності, що рухають клешнями, якщо їх беруть за головогруді* [52, с. 13];

5) предикат відношення (реляційний предикат) + предикат дії, напр.: *Знежирене молоко — частина молока, яку одержують після відокремлювання вершків* [47, с. 4];

6) предикат ідентифікації + предикат процесу (О. М. Селіверстова, В. В. Богданов, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, А. Мустайокі), напр.: *Розсольний сир — сир, який частково або повністю визріває у розсолі* [48, с. 2];

7) предикат ідентифікації + предикат кількості (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, М. В. Мірченко), напр.: *Приморожене м'ясо — м'ясо, температура якого в товщі м'язів стегна на глибині 1 см становить від мінус 3 до мінус 5 °С, а на глибині 6 см — від 0 до 2 °С* [50, с. 9];

8) предикат кваліфікації + предикат якості (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, М. В. Мірченко, О. Г. Межов) / предикат якісної характеристики (А. П. Загнітко), напр.: *Марка вина — продукт виноробства, що відрізняється оригінальною якістю, обумовленою специфічним технологічним прийомом або місцем вирощування винограду* [42, с. 8];

9) предикат ідентифікації + предикат якості, напр.: *Марочне вино — вино постійного складу і якості, яке характеризується особливою тонкістю букета і смаку, зроблене за оригінально технологією* [42, с. 4];

10) предикат кваліфікації + предикат відношення (реляційний предикат), напр.: *Неповне рафінування — процес, що складається з одного чи кількох етапів рафінування* [51, с. 5]; *Морожений панцир криля — щільно спресована маса рожевого кольору різноманітних відтінків, яка вміщує в собі панцирне покриття і залишки м'язової тканини криля, одержані під час вироблення варено-мороженого м'яса криля* [52, с. 13];

11) таксономічний предикат + предикат відношення (реляційний предикат), напр.: *Біфідопродукт — різновид біопродуктів, який у готовому продукті в кінці строку придатності містить біфідобактерій у кількості не меншій ніж 10^6 КУО/г* [47, с. 8];

12) предикати класифікації + предикат відношення (реляційний предикат), напр.: *М'ясо — туша, півтуша, четвертина або її частина, що являє собою сукупність м'язової, жирової, сполучної тканини з кістками* [50, с. 8].

Висновки. Дефініції термінів харчової промисловості, представлені в ДСТУ, мають чітку логіко-семантичну структуру, якій у мовній реалізації відповідають речення з біномінативною граматичною основою, які передають типові дефінітивні відношення ототожнення (в широкому розумінні) й відношення якісної характеристики. У досліджуваному матеріалі біномінативні конструкції функціонують як самостійні синтаксичні одиниці — прості речення, переважно ускладненої структури, а також у форматі складнопідрядних речень, формуючи їхню головну предикативну частину.

Намагання укладачів ДСТУ дотримуватися вимог щодо логічної побудови дефініцій термінопонять зумовлює тенденцію до уодноманітнення та уніфікації використаних синтаксичних конструкцій. Ми виявили монопредикативні та поліпредикативні структури, представлені нечисленними структурними типами та їхніми різновидами.

Найпоширенішими у проаналізованому матеріалі є ускладнені прості речення, які становлять близько 50 % від загальної кількості синтаксичних конструкцій. З погляду семантико-синтаксичної організації у таких реченнях ускладнювальні атрибутивні й субстантивні компоненти реалізують приховану предикативність і репрезентують додаткову (вторинну) пропозицію. Особливість цих синтаксичних структур полягає у можливості конденсації формальних засобів вираження дефінітивних відношень, порівняно з відповідними підрядними реченнями. Складнопідрядні речення також дуже часто використовуються для семантизації термінів у ДСТУ. Вони посідають друге місце у відсотковому співвідношенні (приблизно 44 %). Кількість простих елементарних речень коливається в межах 5–6 %. Решта — це складні речення з різними видами зв'язку, частка яких не перевищує 1 %.

Наразі було визначено 9 типів семантичних предикатів, які виражають пропозиційний зміст дефінітивних висловлень у термінологічних стандартах: предикати класифікації, таксономічні предикати, предикати ідентифікації, предикати кваліфікації, предикати відношення (реляційні предикати), предикати дії, предикати процесу, предикати якості (якісної характеристики), предикати кількості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у встановленні співвідношення різних типів семантичних предикатів та їх формально-граматичних репрезентантів у дефінітивних конструкціях.

Л і т е р а т у р а

1. *Аргат Н. Н.* Семантическая структура простого предложения в современном русском языке : учеб. пос. — Киев : Вища шк., 1984. — 159 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* Предложение и его смысл : Логико-семантические проблемы. — М. : Наука, 1976. — 383 с.
3. *Безрукова Е. И.* Дефиниционные отношения в предложении и тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. — Белгород, 2004. — 180 с.
4. *Богданов В. В.* Семантико-синтаксическая организация предложения. — Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1977. — 204 с.
5. *Бондар О. І.* Семантична класифікація предикатів на функціонально-когнітивній основі // Мовознавство. — К., 2009. — № 3–4. — С. 118–125.
6. *Васильев Л. М.* Современная лингвистическая семантика : учеб. пос. для вузов. — М. : Высш. шк., 1990. — 176 с.
7. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія / АН України. Ін-т української мови ; відп. ред. К. Г. Городенська. — К. : Наук. думка, 1992. — 224 с.
8. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис : підручник. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
9. *Гак В. Г.* Семантический синтаксис // Русский язык : энциклопедия / гл. ред. Ю. Н. Караулов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Большая Российская энциклопедия, 1997. — С. 457–458.
10. *Генералова Л. М.* О преимуществах когнитивного подхода к типологии семантических предикатов [Электронный ресурс] // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). — Красноярск, 2012. — Вып. 6. — URL : file:///C:/Documents %20and %20Settings/Admin/Мои %20документы/0000304671.pdf
11. *Городенська К. Г.* Кореляція синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові // Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики : зб. наук. праць на пошану чл.-кор. НАН України Івана Романовича Вихованця / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. — Донецьк : Ноулідж (донецьке відділення), 2010. — С. 89–105.
12. *Городенська К. Г.* Реченнєвотвірний потенціал предикатів якості // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — Вип. 7. — С. 27–31.
13. *Городенська К. Г.* Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. — Луцьк : Вежа, 2002. — № 5. — С. 23–26.
14. *Гуйванюк Н. В., Кульбабська О. В.* Репрезентації пропозиційних структур на рівні двоскладного речення // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. — Чернівці : ЧДУ, 1998. — Вип. 34 : Слов'янська філологія. — С. 141–145.
15. *Ерхов В. Н.* Предикация и предикативность в тексте (к вопросу о полипредикативности) // Предикативность и полипредикативность : межвуз. сб. науч. тр. — Челябинск, 1987. — С. 35–41.
16. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови : Синтаксис : монографія. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
17. *Кавера Н. В.* Семантична типологія предикатів стану : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — К., 2007. — 206 с.

18. Камалова А. А. Семантические типы предикатов состояния в системном и функциональном аспектах : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. — Уфа, 1999. — 487 с.
19. Князева Н. В. Семантико-синтаксические типы предложений с предикативным ядром N1–N1 : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — Владивосток, 2006. — 23 с.
20. Косенко К. О. Предикаты входжения / невходжения і дієслівні зв'язки // Актуальні проблеми слов'янської філології. Сер. : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва. — Бердянськ : БДПУ, 2009. — Вип. XXI. — С. 607–612.
21. Кошкарєва Н. Б. Типовые синтаксические структуры в языках разных систем как отражение единиц языка и речи // Сибирский филологический журнал. — Новосибирск, 2015. — Вып. 2. — С. 14–26.
22. Крейдлин Г. Е. Таксономия и аксиология в языке и тексте (Предложения таксономической характеристики) // Логический анализ языка. Ментальные действия. — М. : Наука, 1993. — С. 31–57.
23. Круківська О. В. Інформаційна організація легальної дефініції у французькому законодавчому дискурсі // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / КНУ ім. Тараса Шевченка ; відп. ред. Н. М. Корбозерова. — К. : Логос, 2012. — Вип. 21. — С. 234–244.
24. Круківський В. І., Круківська О. В. Семантико-синтаксичні й дискурсивно-прагматичні особливості метамовних дієслів-предикатів у тексті законодавчих дефініцій (на матеріалі французької мови) // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету : Філологія. Педагогіка. Психологія. — К., 2011. — Вип. 23. — С. 79–86.
25. Манаєнко Г. Н. Информационно-дискурсивный подход к анализу осложнённого предложения : монография. — Ставрополь, 2006. — 263 с.
26. Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності : монографія. — Луцьк : ВДУ ім. Лесі Українки, 1998. — 208 с.
27. Межов О. Г. Предикати якості в семантико-синтаксичній структурі простого речення // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. : Филология. Социальные коммуникации. — Симферополь, 2011. — Т. 24 (63). — № 4. — Ч. 2. — С. 56–60.
28. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. — 2-ге вид., переробл. — Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2004. — 393 с.
29. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса : от семантических структур к языковым средствам. — М. : Языки славянской культуры, 2006. — 512 с.
30. Нарушевич-Васильєва О. В. Концептуальні засади розроблення пропозиційних моделей семантизації термінів харчової промисловості // Термінологічний вісник : зб. наук. пр. : у 2 ч. — К. : Ін-т укр. мови НАН України, 2015. — Вип. 3 (2). — С. 140–156.
31. Пірус Г. О. Предикати відношення в українській мові : семантико-граматичний аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. — К., 2004. — 15 с.
32. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка. — Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. — 408 с.
33. Русский язык в его функционировании. Уровни языка / отв. ред. Д. Н. Шмелёв, М. Я. Гловинская. — М. : Наука, 1996. — 271 с.
34. Семантические типы предикатов / отв. ред. О. Н. Селиверстова. — М. : Наука, 1982. — 365 с.
35. Ситар Г. В. Моделі речень із предикатами відношення частини й цілого в українській мові : монографія. — Донецьк : ДонНУ, 2007. — 238 с.
36. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка : Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства : монография. — М. : Наука, 1985. — 335 с.
37. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения (Семиологическая грамматика). — М. : Наука, 1981. — 360 с.
38. Таланова О. Ю. Поняття предикативності та предикації у сучасній англійській // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. — Одеса, 2014. — № 8. — Т. 1. — С. 188–190.
39. Федчук Л. Мовно-мовленнєва семантика речень з предикатом включення // Лінгвістичне портретування сучасного соціуму : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., Вінниця, 26–27 листоп. 2015 р. — Вінниця, 2016. — С. 90–98.
40. Чейф У. Л. Значение и структура языка / пер. с англ. Г. С. Щура ; под ред. Ю. С. Степанова ; послеслов. С. Д. Качельсона. — М. : Прогресс, 1975. — 432 с.
41. Шмелёва Т. В. Семантический синтаксис : текст лекций. — 2-е изд. — Красноярск : Краснояр. гос. ун-т, 1994. — 48 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

42. ДСТУ 2164-93. Вина виноградні. Терміни та визначення. — К. : Держстандарт України, 1993. — 13 с.
43. ДСТУ 7347:2013. Вироби макаронні. Терміни та визначення понять. — К. : Мінекономрозвитку України, 2013. — 30 с.
44. ДСТУ 4657:2006. Дріжджі хлібопекарські. Виробництво. Терміни та визначення понять. — К. : Держспоживстандарт України, 2007. — 16 с.
45. ДСТУ 2629-94. Крупи, побічні продукти і відходи. Терміни та визначення. — К. : Держстандарт України, 1994. — 44 с.
46. ДСТУ 4422:2005. Молочна промисловість. Виробництво масла. Терміни та визначення понять. — К. : Держспоживстандарт України, 2006. — 14 с.
47. ДСТУ 2212:2003. Молочна промисловість. Виробництво молока та кисломолочних продуктів. Терміни та визначення понять. — К. : Держспоживстандарт України, 2004. — 22 с.
48. ДСТУ 4420:2005. Молочна промисловість. Виробництво сиру. Терміни та визначення понять. — К. : Держспоживстандарт України, 2006. — 13 с.
49. ДСТУ 4424:2005. М'ясна промисловість. Виробництво м'ясних продуктів. Терміни та визначення понять. — К. : Держспоживстандарт України, 2005. — 29 с.
50. ДСТУ 3938-99. М'ясна промисловість. Продукти забою худоби. Терміни та визначення. — К. : Держстандарт України, 2000. — 61 с.

51. ДСТУ 6032:2008. Олії. Переробляння. Терміни та визначення понять. — К. : Держспоживстандарт України, 2009. — 24 с.
52. ДСТУ 3326-96. Риба, морські безхребетні, водорості та продукти їх перероблення. Терміни та визначення. — К. : Держстандарт України, 1996. — 28 с.
53. ДСТУ 3007-95. Устаткування для виробництва цукру. Терміни та визначення. — К. : Держстандарт України, 1995. — 77 с.
54. ДСТУ 2120-93. Хлібопекарське виробництво. Терміни та визначення. — К. : Держстандарт України, 1993. — 28 с.
55. ДСТУ 2567:2007. Цукрове виробництво. Терміни та визначення понять. — К. : Держспоживстандарт України, 2009. — 23 с.

References

- Arvat, N. N. (1984), *Semantic structure of a simple sentence in modern Russian language : textbook [Semanticheskaja struktura prostogo predlozhenija v sovremenom russkom jazyke : uchebnoe posobie]*, Vyshcha Shkola, Kyiv, 159 p.
- Arutyunova, N. D. (1976), *Sentence and its meaning : Logical-semantic problems [Predlozheniye i jego smysl : Logiko-semanticheskiye problemy]*, Nauka, Moscow, 383 p.
- Bezrukova, E. I. (2004), *Definitional relations in sentence and text : Thesis [Defnicionnye otnoshenija v predlozhenii i tekste : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04]*, Belgorod, 180 p.
- Bogdanov, V. V. (1977), *Semantic-syntactical organization of a sentence [Semantiko-sintaksicheskaja organizacija predlozhenija]*, Edition of University Leningrad, Leningrad, 204 p.
- Bondar, O. I. (2009), «Semantic classification of predicate according to functional-cognitive basis», *Movoznavstvo / Linguistics* [«Semantyczna klasyfikacija predykativ na funkcional'no-kognitivnij osnovi», *Movoznavstvo*], Kyiv, vol. 3–4, pp. 118–125.
- Vasil'ev, L. M. (1990), *Contemporary linguistic semantics : textbook for universities [Sovremennaja lingvisticheskaja semantika : uchebnoe posobie dlja vuzov]*, Vysshaja Shkola, Moscow, 176 p.
- Vyhovanets', I. R. (1992), *Essays on the functional syntax of the Ukrainian language: monograph [Narysy z funkcional'noho syntaksysu ukrai'ns'koi' movy : monografija]*, Academy of Sciences of Ukraine, Institute of the Ukrainian language, Nauk. dumka, Kyiv, 224 p.
- Vyhovanets', I. R. (1993), *Grammar of the Ukrainian language. Syntax : textbook [Gramatyka ukrai'ns'koi' movy. Syntaksys : pidruchnyk]*, Lybid, Kyiv, 368 p.
- Gak, V. G. (1997), «Semantic Syntax», *Russian language : encyclopedia* [«Semanticheskij sintaksis», *Russkij jazyk : enciklopedija*], Bol'shaja Rossijskaja enciklopedija, Moscow, pp. 457–458.
- Generalova, L. M. (2012), «Preferences of cognitive approach to the typology of semantic predicates», *Modern research of social problems : electronic scientific journal* [«O preimushhestvakh kognitivnogo podkhoda k tipologii semanticheskikh predykatov», *Sovremennye issledovanija social'nykh problem : elektronnyj nauchnyj zhurnal*], Krasnojarsk, issue 6, available at: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/Мои%20документы/0000304671.pdf
- Gorodens'ka, K. G. (2010), «Correlation of syntactic categories of predication and predicativity in the Ukrainian language», *Problems of modern functional-categorical grammar : Collection of works* [«Koreljacija syntaksychnykh kategorij predykatnosti i predykatynosti v ukrai'ns'kij movi», *Problemy suchasnoi' funkcionno-kategorijnoi' hramatyky : zbirnyk naukovykh prac*], ed. A. Zahnitko, Noulidzh, Donetsk, pp. 89–105.
- Gorodens'ka, K. G. (2001), «Sentence-creation potential of predicates of quality», *Linguistic studies : Collection of works* [«Rechennjevotvirnyj potencial predykativ jakosti», *Lingvistichni studii' : zbirnyk naukovykh prac*], DonNU, Donetsk, issue 7, pp. 27–31.
- Gorodens'ka, K. G. (2002), «Semantic and morphological potential of predicates of quantity», *Bulletin of Lesja Ukrainka National university of Volyn' [Semantycznyj i morfolohichnyj potencial predykativ kil'kosti]*, *Naukovyj Visnyk Volyn's'koho derzhavnoho universitetu imeni Lesi Ukrai'ny*, Vezha, Lutsk, issue 5, pp. 23–26.
- Gujvanjuk, N. B., Kul'babs'ka, O. V. (1998), «Representation of proposal structures at the level of a two-part sentence», *Bulletin of Chernovtsy University, Slavic philology* [«Reprezentacii propozycijnykh struktur na rivni dvoskladnoho rechennja», *Naukovyj Visnyk Chernivets'kogo universitetu, Slov'jans'ka filolohija*], ChDU, Chernovtsy, issue 34, pp. 141–145.
- Erchov, V. N. (1987), «Predication and predicativity in the text (in regards to question of polypredication)», *Predication and Polypredication : interuniversity collection of scientific works* [«Predikacija i predikativnost' v tekste (k voprosu o polipredikativnosti)», *Predikativnost' i polipredikativnost' : mezhvuzovskij sbornik nauchnykh statej*], Cheljabinsk, pp. 35–41.
- Zahnitko, A. P. (2001), *Theoretical grammar of the Ukrainian language: Syntax : monograph [Teoretychna gramatyka ukrai'ns'koi' movy: Syntaksys : monografija]*, DonNU, Donetsk, 662 p.
- Kavera, N. V. (2007), *Semantic typology of state predicates: Thesis [Semantyczna typologija predykativ stanu : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Kyiv, 206 p.
- Kamalova, A. A. (1999), *Semantic types of state predicates in its systematic and functional aspects: Thesis [Semanticheskiye typy predykatov sostojannija v sistemnom i funkcional'nom aspektah : dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01]*, Ufa, 487 p.
- Knjazeva, N. V. (2006), *Semantic-syntactic types of sentences with a predicative core N1–N1: Synopsis of thesis [Semantiko-sintaksicheskije typy predlozhehij s predikativnym jadrom N1–N1: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Vladivostok, 23 p.
- Kosenko, K. O. (2009), «Predicates of entryness / non-entryness and verbal connections», *Actual problems of Slavic philology. Series : Linguistics and Literature : interuniversity collection of scientific works* [«Predykaty vkhodzhennja / nevkhodzhennja i dijeshlivi zv'jazky», *Aktual'ni problemy slov'jans'koi' filologii*]. Serija: *Linhvistyka i literaturoznavstvo : mizhvuziv's'kij zbirnyk naukovykh statej*, BDPU, Berdyans'k, issue 21, pp. 542–547.
- Koshkareva, N. B. «Typical syntactic structures in languages of different systems as a reflection of units of language and speech», *Siberian philology journal* [«Tipovyje syntaksicheskije struktury v jazykakh raznykh sistem kak otrazhenie edinic jazyka i rechi», *Sibirskij filologicheskij zhurnal*], Novosibirsk, issue 2, pp. 14–26.

22. Krejdlin, G. E. (1993), «Taxonomy and axiology in language and text (Sentences of taxonomic characterization)», *Logical analysis of language. The mental actions* [«Taksonomija i aksiologija v jazyke i tekste (Predlozhenija taksonomicheskoj kharakterizacii)», *Logicheskij analiz jazyka. Mental'nye dejstvija*], Nauka, Moscow, pp. 31–57.
23. Krukiv's'ka, O. V. (2012), «Informational Organization of Legal Definition in the French Legislative Discourse», *Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics : Collection of scientific works* [«Infomacijna organizacija legal'noi' definicij u francuz'komu zakonodavchomu dyskursi», *Problemy semantyki, prahmatyki ta kohnitynoi' lnhvistyky : zbirnyk naukovykh prac'*], Logos, Kyiv, issue 21, pp. 234–244.
24. Krukiv's'kyj, V. I., Krukiv's'ka, O. V. (2011), «Semantic-syntactic and discourse-pragmatic features of metamorphic predicative verbs in the text of legislative definitions (based on French language material)», *Scientific messenger of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University : Philology. Pedagogy. Psychology* [«Semantiko-syntaksychni j dyskursyvno-prahmatychni osoblyvosti metamovnykh diesliv-predykativ u teksti zakonodavchykh definicij (na materialy francuz'koi' movy)», *Naukovyj visnyk kafedry JuNESKO Kyi'vs'kogo nacional'nogo lnhvistychnogo universytetu. Filohija. Pedahohika. Psyholohija*], issue 23, pp. 79–86, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2011_23_14
25. Manaenko, G. N. (2006), *Information-discursive approach to the analysis of the complicated sentence : monograph* [Informacionno-diskursivnyj podhod k analizu oslozhenennogo predlozhenija : monografija], Stavropol, 263 p.
26. Masyč'ka, T. Je. (1998), *Grammatical structure of verbal valence : monograph* [Gramatychna struktura dijeslivnoi' valentnosti : monohrafija], Edition of Lesja Ukrainka National University of Volyn', Lutsk, 208 p.
27. Mezhov, O. G. (2011), «Predicates of quality in the semantic-syntactic structure of a simple sentence», *Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series : Philology. Social Communications*. [«Predykaty jakosti v semantiko-syntaksychnij strukturi prostogo rechennja», *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universyteta im. V. I. Vernadskogo. Serija : Filologija. Social'nye komunikacii*], vol. 24 (63), issue 4, part 2, pp. 56–60.
28. Mirchenko, M. V. (2004), *The structure of syntactic categories : monograph* [Struktura syntaksychnykh kategorij : monografija], Vezha, Lutsk, 393 p.
29. Mustajoki, A. (2006), *Theory of functional syntax: from semantic structures to linguistic means* [Teorija funkcional'nogo sintaksisa: of semanticheskikh struktur k jazykovym sredstvam], Jazyky slavjanskoj kul'tury, Moscow, 512 p.
30. Narushevych-Vasylijeva, O. V. (2015), «Conceptual basis of the development of propositional models of food industry terms semantization», *Terminological bulletin : Collected works* [«Konceptual'ni zasady rozroblennja propozycijnykh modelej semantyzacii terminiv harchovoi' promyslovosti», *Terminolohichnyj visnyk : zbirnyk naukovykh prac'*], NASU Institute of Ukrainian Language, Kyiv, issue 3(2), p. 140–156.
31. Pirus, G. O. (2004), *Predicates of relation in the Ukrainian language: the semantic-grammatical aspect : Synopsis of thesis* [Predykaty vidnoshennja v ukrai'ns'kij movi : semantiko-hramatychnyj aspekt : antoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01], Kyiv, 15 p.
32. Kononenko, V. I. (ed.) (2010), *Predicate in sentence structure : monograph* [Predykat u strukturi rechennja : monohrafija], Kyiv, Ivano-Frankovsk, Warsaw, 408 p.
33. Borunova, S. N., Voroncova, V. L., Zhuravlev, A. F. (and others) (1996), *Russian language in its functioning. Levels of language* [Russkij jazyk v ego funkcionirovanii. Urovni jazyka], Nauka, Moscow, 271 p.
34. Bulygina, T. V., Seliverstova, O. N., Ishevskaja, N. A. (eds.) (1982), *Semantic types of predicates* [Semanticheskie tipy predikatov], Nauka, Moscow, 365 p.
35. Sytar, G. V. (2007), *Models of sentences with predicates of relation of part and a whole in the Ukrainian language : monograph* [Modeli rechen' iz predykatamy vidnoshennja chastyny j cilogo v ukrai'ns'kij movi : monohrafija], DonNU, Donetsk, 238 p.
36. Stepanov, Ju. S. (1985), *Three-dimensional space of language : Semiotic problems of linguistics, philosophy and art : monograph* [V trekhmernom prostranstve jazyka : Semioticheskie problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva : monografija], Nauka, Moscow, 335 p.
37. Stepanov, Ju. S. (1981), *Names, predicates, sentences (Semiologic grammar)* [Imena, predykaty, predlozhenija (Semiologicheskaja grammatika)], Nauka, Moscow, 360 p.
38. Talanova, O. Ju. (2014), «Concept of predicativity and predication in modern English studies», *International Humanitarian University Herald. Philology* [«Ponnjattja predykativnosti ta predykacii' u suchasnij anhljstyci», *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*], issue 8, vol. 1, p. 188–190.
39. Fedchuk, L. (2015), «Speech-language semantics of sentences with predicate of inclusion», *Linguistic portraying of modern society : materials of the Second Ukrainian international scientifically-methodical conference* [«Movno-movlennjeva semantika rechen' z predykatom vključennja», *Lnhvistyčne portretuvannja suchasnogo sociumu : materialy druhoi' vseukrai'ns'koi' naukovykh-praktychnoi' konferencij*], Vinnytsia, pp. 90–98.
40. Chafe, W. L. (1975), *Meaning and the Structure of Language* [Znachenie i struktura jazyka], Progress, Moscow, 432 p.
41. Shmeleva, T. V. (1994), *Semantic Syntax : Synopsis* [Semanticheskij sintaksis : tekst lekcij], State University of Krasnojarsk, Krasnojarsk, 48 p.

Sources of illustrative materials

42. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 2164-93. Grape wines. Terms and definitions* [Vyna vynogradni. Terminy ta vyznachennja], State standard of Ukraine, Kyiv, 1993, 13 p.
43. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 7347:2013. Pasta products. Terms and definitions* [Vyrobny makaronni. Terminy ta vyznachennja ponjat'], Ministry of Economic Development of Ukraine, Kyiv, 2013, 30 p.
44. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 4657:2006. Bread yeast. Production. Terms and definitions* [Drizhdzhi hlibopekars'ki. Vyrobnyctvo. Terminy ta vyznachennja ponjat'], State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy of Ukraine, Kyiv, 2007, 16 p.
45. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 2629-94. Groats, by-products and waste. Terms and definitions* [Krupy, pobichni produkty i vidhody. Terminy ta vyznachennja], State standard of Ukraine, Kyiv, 1994, 44 p.

46. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 4422:2005. Dairy industry. Production of butter. Terms and definitions [Molochna promyslovist'. Vyrobnnytvo masla. Terminy ta vyznachennja ponjat']*, State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy of Ukraine, Kyiv, 2006, 14 p.

47. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 2212:2003. Dairy industry. Production of milk and dairy products. Terms and definitions [Molochna promyslovist'. Vyrobnnytvo moloka ta kyslomolochnyh produktiv. Terminy ta vyznachennja ponjat']*, State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy of Ukraine, Kyiv, 2004, 22 p.

48. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 4420 : 2005. Dairy industry. Production of cheese. Terms and definitions [Molochna promyslovist'. Vyrobnnytvo syru. Terminy ta vyznachennja ponjat']*, State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy of Ukraine, Kyiv, 2006, 13 p.

49. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 4424:2005. Meat industry. Production of meat products. Terms and definitions [M'jasna promyslovist'. Vyrobnnytvo m'jasnyh produktiv. Terminy ta vyznachennja ponjat']*, State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy of Ukraine, Kyiv, 2005, 29 p.

50. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 3938-99. Meat industry. Production of cattle slaughtering. Terms and definitions [M'jasna promyslovist'. Produkty zaboju hudoby. Terminy ta vyznachennja]*, State standard of Ukraine, Kyiv, 2000, 61 p.

51. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 6032:2008. Oils. Processing. Terms and definitions [Olii'. Pererobljannja. Terminy ta vyznachennja ponjat']*, State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy of Ukraine, Kyiv, 2009, 24 p.

52. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 3326-96. Fish, sea invertebrates, algae and products of their processing. Terms and definitions [Ryba, mors'ki bezhrebetni, vodorosti ta produkty i'h pererobljannja. Terminy ta vyznachennja]*, State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy of Ukraine, Kyiv, 2009, 24 p.

53. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 3007-95. Sugar production equipment. Terms and definitions [Ustatkuvannja dlja vyrobnnytva cukru. Terminy ta vyznachennja]*, State standard of Ukraine, Kyiv, 1995, 77 p.

54. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 2120-93. Bread production. Terms and definitions [Hlibopekars'ke vyrobnnytvo. Terminy ta vyznachennja]*, State standard of Ukraine, Kyiv, 1993, 28 p.

55. *State standard of Ukraine (SSU) [DSTU — Derzhavnyj Standart Ukrai'ny] 2567:2007. Sugar production. Terms and definitions [Cukrove vyrobnnytvo. Terminy ta vyznachennja ponjat']*, State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy of Ukraine, Kyiv, 2009, 23 p.

НАРУШЕВИЧ-ВАСИЛЬЕВА Оксана Викторовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинологии и лингводидактики Одесской национальной академии пищевых технологий; ул. Канатная, 112, г. Одесса, 65039, Украина; тел.: +38 067 8358833; e-mail: nov82ua@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5230-0019

ТИПОЛОГИЯ ПРЕДИКАТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ДЕФИНИЦИЙ ТЕРМИНОВ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ГСТУ)

Аннотация. *Цель* статьи — проанализировать и систематизировать типы предикатов в дефинициях терминов пищевой промышленности в ГСТУ, выяснить их роль в структурно-семантической организации соответствующих предложений. В качестве *объекта* выбран предикат как основной семантический компонент логико-синтаксической структуры дефиниций. *Предметом* исследования является установление соответствия между типами семантических предикатов и типами предложений, в которых они функционируют, в аспекте семантического синтаксиса и их формально-грамматической структуры на материале дефиниций терминов пищевой промышленности в ГСТУ.

В *результате* проведенного исследования определены основные типы семантических предикатов, осуществлено их сравнение с типами предложений по семантическому и формально-грамматическому признакам. Сделан *вывод* относительно доминирования того или иного типа семантического предиката в структурно-семантической организации предложений-репрезентантов дефиниций терминов пищевой промышленности в ГСТУ. *Практическая значимость* результатов этой научной работы состоит в том, что они могут использоваться в теоретических курсах лексикологии и лексикографии, а также при составлении терминологических стандартов и отраслевых словарей.

Ключевые слова: предикат, семантический предикат, типы семантических предикатов, типы предложений, моно-предикативные структуры, полипредикативные структуры.

Oksana V. NARUSHEVYCH-VASYLIEVA,

PhD (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor of the Department of Ukrainian studies and linguistics, Odessa National Academy of Food Technologies; 112 Kanatna str., 65039 Odessa, Ukraine; tel.: +38 067 8358833; e-mail: nov82ua@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5230-0019

TYPOLOGY OF PREDICATES (BASED ON MATERIALS OF FOOD INDUSTRY TERMS DEFINITIONS IN UKRAINIAN STATE STANDARDS)

Summary. The *purpose* of this article is to analyze and systemize types of predicated in definitions of terms of Food Industry in State Standards of Ukraine, to reveal their role in structural-semantic organization of corresponding sentences. As an *object* it was decided to choose predicate as a main semantic component of logic-semantic structure of a definitions. The *subject* of the research is to define a correspondence between types of semantic predicates and types of sentences in which they are functioning, in the context of semantic syntax and their formal-grammatical structure, based on materials

of definitions of terms of Food Industry in State Standards of Ukraine. As a **result** of conducted research, main types of semantic predicates were defined, they were compared with types of sentences by semantic and formal-grammatical characteristics. In the article was made a **conclusion** about domination of some types of semantic predicates in structural-semantic organization of sentences-representatives of definitions of terms of Food Industry in State Standards of Ukraine. **Practical significance** of results of this scientific work is that they could be used in theoretical courses of Lexicology and Lexicography, and also for creating terminological standards and industry dictionaries.

Key words: predicate, semantic predicate, types of semantic predicates, types of sentences, monopredicative structures, polypredicative structures.

Статтю отримано 5.05.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139378>

УДК [811.161.1+811.135.1]’367.32/.5

СИРОТА Елена Владимировна,

кандидат филологических наук, зав. кафедрой славистики Бэлцкого государственного университета имени Алеку Руссо; ул. Пушкина, 38, г. Бэлць, 3100, Республика Молдова; +373 69554559; e-mail: sirotaelena@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2662-8512

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СПОСОБОВ ВЫРАЖЕНИЯ ОТРИЦАНИЯ В РУССКОМ И РУМЫНСКОМ ЯЗЫКАХ (НА МАТЕРИАЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ)

Аннотация. Данная работа посвящена исследованию вербальных способов выражения категории отрицания в современном русском и румынском языках. **Актуальность** исследования обусловлена тем, что существуют разногласия и противоречия в трактовке и определении термина «отрицание», а также недостаточно изучено представление о стилистическом и семантическом функционировании отрицания в произведениях художественной литературы. **Объектом** исследования и описания является категория отрицания и способы её репрезентации в русском и румынском языках, которые могут быть явными или скрытыми. В качестве **предмета** исследования выступает категория отрицания, средства выражения которой выявляются в художественных оригинальных и переводных текстах. Внимание уделяется средствам репрезентации отрицания в сопоставляемых языках и особенностям функционирования синтаксических конструкций с элементами негации. **Цель** работы — описание специфики языковых средств с отрицательной семантикой в русском и румынском языках. Теоретическая **значимость** исследования категории отрицания связана с возможностью расширить представление о функционировании категории отрицания в художественном тексте, так как категория отрицания является одной из важнейших категорий языка, воплощаясь в различных формах и средствах. Поэтому данная лингвистическая категория требует тщательного рассмотрения.

Результаты исследования заключаются в дальнейшем изучении категории отрицания как одной из лингвистических универсалий в плане сопоставления языков разных систем. **Практическое применение** состоит в возможностях использования полученных результатов при чтении лекционных курсов по контрастивной лингвистике, теории перевода, современному русскому и румынскому языкам.

Выводы. Румынский и русский языки обладают полинегативной системой выражения отрицания. Возможность употребления нескольких средств выражения отрицания в одном предложении характерно и для русского, и для румынского языков, что позволяет выразить массу разнообразных семантических оттенков, сопровождающих общее значение отрицания.

Ключевые слова: категория, семантика, отрицание, языковые средства, русский язык, румынский язык.

Постановка проблемы. Отрицание является неотъемлемой частью языка. Отрицание входит как отдельная категория в лингвистическую систему языка, взаимодействует с множеством лексико-грамматических категорий русского и румынского языков.

Учитывая то, что отрицание представляет собой универсальное явление, в настоящее время важно рассмотреть, как категория отрицания влияет на состав речи говорящего, какими языковыми средствами выражается, насколько существенно место категории отрицания на всех языковых уровнях, как проявляются аспекты категории отрицания в диалогической речи.

Актуальность данной работы обусловлена тем, что существуют разногласия и противоречия в трактовке и определении термина «отрицание», а также недостаточно изучено представление о стилистическом и семантическом функционировании отрицания в произведениях художественной литературы.

Связь с предыдущими исследованиями. Категория отрицания исследовалась уже в III в. до н. э. Изначально данной проблемой интересовались древнегреческие и древнеиндийские философы. Изучение категории отрицания продолжается и в современном языкознании. В числе учёных, исследовавших категорию отрицания русского языка, можно назвать А. М. Пешковского, В. В. Виноградова, А. А. Шахматова, В. Н. Бондаренко, А. В. Бондарко, Е. В. Падучеву, С. А. Васильева,

О. Есперсена, А. И. Бахарева, А. Т. Кривоносова, Н. Н. Арват, В. З. Панфилова, Н. Г. Озерову, Т. Гивон, О. В. Озаровского и др. Большинство из них рассматривают категорию отрицания как категорию модальности. В связи с этим академик В. В. Виноградов пишет, что целый ряд грамматических особенностей, связанных с употреблением отрицательной частицы **не** (преимущественно при глаголе и категории состояния), указывает на то, что современному русскому языку не чужды и модальные значения отрицательных частиц [2]. По мнению Н. М. Орловой, негация — это модальность предложения, которая выражает отсутствие связей между явлениями действительности [5]. Согласно А. М. Пешковскому, категория отрицания входит в рубрику «субъективно-объективных» категорий, поскольку она представляет не отношение между представлениями, а отношение говорящего (и слушающего) к этим отношениям» [6].

Некоторые русисты, такие, как С. А. Васильева, Н. Г. Озерова, придерживаются концепции, суть которой заключается в том, что отрицание является выражением объективной разъединённости. Такая точка зрения представлена в работах Е. М. Галкиной-Федорук и Э. И. Эйзенштадта, который первым ввёл в лингвистику понятие разъединённости, или, другими словами, разделения, разъединения.

В румынском языкознании вопросом категории отрицания занимались такие учёные, как Р. Нагуска, М. Ионеску, В. Верчану, А. Дырл. Они трактуют отрицание как само собой разумеющееся явление, остающееся с современной лингвистике одним из самых сложных аспектов отношений формы-содержания [3, с. 18].

Мы склонны придерживаться мнения А. М. Пешковского, Ш. Балли, Г. Штикеля, которые рассматривают отрицание в языке не только как грамматическую категорию, но и как прагматическую, имея в виду функциональную категорию. Отрицательное предложение создаётся для особого речевого акта, целью которого является опровержение, отклонение или корректировка предполагаемого суждения или мнения адресата. Исходя из этого, отрицательные предложения могут относиться только к определённой коммуникативной ситуации или речевому контексту.

Постановка задач. Целью нашего исследования является выявление языковых средств в синтаксических конструкциях с отрицательной семантикой в русском и румынском языках. Поставленная цель определяет основные задачи работы: рассмотреть различные подходы к изучению данной категории, классифицировать средства выражения категории отрицания, выявить особенности категории отрицания, сопоставить средства репрезентации отрицания в русском и румынском языках.

Учитывая цель и задачи работы, в процессе исследования использованы следующие методы лингвистического анализа: метод наблюдения, метод сопоставления и описательный метод.

Изложение основного материала. В науке в последнее время важным становится функциональный подход к изучению отрицания, при котором выделяется некое общее значение, а затем негация рассматривается на разных языковых уровнях. А. В. Бондарко отмечает, что функциональный аспект категории отрицания заключается во взаимодействии различных средств отрицания разных языковых уровней с их функционированием в тексте. В связи с этим учёный выделяет в функционально-семантическом поле отрицания несоответствие формы лексем или синтаксических конструкций с их содержанием [1]. Отрицание — элемент значения предложения, который указывает, что связи, устанавливаемой между компонентами предложения, по мнению говорящего, реально не существует или что соответствующее утвердительное предложение отвергается говорящим как ложное [4]. Языковеды определили, что категория отрицания состоит из нескольких элементов и отрицание подразделяется на следующие семантические группы:

1. Отрицание, выражающее несуществование или отсутствие.
2. Отрицание, выражающее: а) отказ, например: «Не буду спать»; б) опровержение — такой тип отрицания выражает нереальность существования при помощи конструкции *неверно, что...* Например: «Неверно, что завтра среда»; в) неумение: «Я не умею рисовать»; г) нежелание: «Нет, я сам не хочу мыть тарелки»; д) возражение и запрет: «Нельзя кричать!»; е) упрёк: «Ты никогда не моешь обувь»; ж) протест: «Я не стану этого делать, что бы ты не говорил»; и) несогласие и возражение: «Я так не считаю».

Отрицание выполняет две важные функции:

1. Стилистическую функцию. Отрицательное предложение является более эмоциональным и экспрессивным по сравнению с утвердительным, а в некоторых случаях — с вопросительным. Часто отрицание создаёт такую стилистическую фигуру, как антитеза. Также экспрессивность, которой обладает отрицание, становится основой для другой фигуры речи — литоты. Накопление негации в художественных текстах усиливает трагизм и иронию.

2. Коммуникативная функция отрицательных предложений заключается в отклонении и изображении отсутствия чего-либо на фоне сложившихся знаний об окружающем мире. Отрицание передаёт коммуникативную информацию, указывающую на выражение отказа или несогласия и на некоторые сведения оценочного характера. З. Й. Шмидт считает отрицание особой операцией говорящего в «коммуникативной игре действий» [7]. Таким образом, коммуникативная функция отрицания как операции в коммуникативной игре полностью определена коммуникативной ситуацией. Отрицание передаёт коммуникативную информацию, указывающую на выражение отказа или несогласия и не-

которые сведения оценочного характера. Отрицание, как и семантические пробелы, является некой точкой опоры, от которой зависят отношения между текстом и читателем, и данные языковые явления управляют коммуникативным процессом.

В русском языке категория отрицания может выражаться двумя способами: имплицитно и эксплицитно. Оба способа являются равносильно значимыми для определения отрицания, но отрицание, выраженное имплицитно, встречается реже, чем отрицание, выраженное эксплицитно.

Эксплицитно выраженное отрицание является более распространенным явлением в русском языке. Формальные средства выражения отрицания составляют 90 % от всех существующих способов отрицания. Особенность эксплицитного способа заключается в том, что данный способ обладает более расширенным набором языковых средств. Негация может определяться не только в контексте целого предложения, но и в рамках всего лишь одного слова. Формальные средства выражения эксплицитного отрицания:

1. Отрицательные частицы **не**, **ни** являются самыми распространенными, явными, основными показателями отрицания. Частица **ни** необходима для усиления отрицательной оценки. «**Ни** один из них не появился». Отрицательные частицы могут занимать любое место в предложении.

2. Предлог **без** может употребляться с названиями явлений и предметов, без которых какое-либо действие не может содержаться (*дышит без маски, остался без обеда*), с понятиями, указывающими на недостаток или отсутствие чего-либо (*человек без счастья, беседа без дверей*), с предметами, указывающими на недостаток по количеству (*месяц без одного дня, десять рублей без пяти копеек*), для выражения значения исключения (предлог **без** семантически равен предлогу **кроме**: *все поют, кроме него*).

3. Предикативы. Исследователи выделяют в русском языке как средства отрицания следующие предикативы: **невозможно**, **нет**, **нельзя**, **немыслимо** и др. Очень часто данные предикативы встречаются в диалогической речи. Напр.: — *Хотите есть?* — **Нет!** — *Туда нельзя ходить!*

4. Отрицательные местоимения и наречия: **никто**, **ничей**, **ничто**, **некого**, **никакой**; **нигде**, **негде**, **никуда**, **некуда**. Наречия, образованные с помощью префикса **ни-**, используются в синтаксических конструкциях с отрицательным сказуемым и служат для усиления отрицания: «*Его **нигде** не находили*». Наречия с префиксом **не-** отличаются от последних и могут быть самостоятельным средством выражения отрицания в предложении. Например: «***Негде** было найти ему приют и **некуда** идти*».

Имплицитный способ противопоставлен эксплицитному. Он отличается от эксплицитного тем, что для передачи отрицания в различных высказываниях, диалогах, речи, текстах имплицитный способ, кроме формальных средств, может использовать и лексемы со значением отрицания. Следовательно, при выражении негации имплицитным способом необязательно употребление формальных средств, таких как частицы **не**, **ни**. Негация может содержаться в самой семантике слова или синтаксической конструкции. При этом очень важны речевая ситуация, отношения между участниками коммуникации, коммуникативные и социолингвистические факторы. Сравните: «*Я сегодня **не выйду** из дома. — Я сегодня **останусь** дома*». К имплицитным средствам выражения относятся: семантика слова, интонация и интонационные фразеологизмы, которые имеют значение отрицания, риторические вопросы.

В качестве маркиатора отрицания в румынском, как и во многих других языках, в соответствии с языковым уровнем, употребляется целый ряд средств. К ним относятся следующие языковые элементы:

– Отрицательная частица **nu** и её вариант **n'**. Особое место в румынской грамматике занимают маркеры отрицания, имеющие статус самостоятельных слов. Чаще других выделяется предикативная негативная частица. Она функционирует для выражения аннулирования отношений, наличия свойства, признака, характеристики предмета, выраженных предикатом, не выполняя при этом никакой синтаксической функции и не внося никаких изменений в структуру предикативной единицы. Таким образом, она влияет только на семантику предложения.

– Отрицательные местоимения и наречия: **nimeni**, **nimic**, **nicăeri**, **niciodată**, **nicicum**. Отрицательные наречия и местоимения относятся к классу лексических универсалий, являющихся носителями отрицания. Эти слова, по мнению ряда лингвистов, составляют «ядро» или «узел» отрицания. Их особенность состоит в том, что они сосредотачивают отрицание на одном из членов предложения, обладая общим обобщающим значением и являющимся как бы семантико-синтаксическим центром всей конструкции. Например: «***Nimeni nu a zis** aceasta. (**Никто** этого **не** сказал)*».

– Предлог **fară**, который обладает очень широкими дистрибутивными возможностями в любой синтаксической конструкции.

– Отрицательные префиксы **ne-**, **in-**, **il-**, **im-**, **a-** участвуют в словообразовательном процессе и придают слову антонимичную семантику, отсутствие определённого признака. Например: ***curat** — **necurat**, **spălat** — **nespălat**. **corect** — **incorect***.

– В румынском языкознании имеется понятие «субститут» — единица языка, которая заменяет другую единицу. Так, местоимение **nimeni** синонимично конструкциям **nici unul / nici una**, но выражает всеобщность, в то время как последние являются семантически более определёнными. Субституты **nici unul / nici una** отличаются ещё и меньшей самостоятельностью: если отрицательное пред-

ложение с **nimeni** возможно и без предшествующего контекста, то предложение с местоимением **nici unul / nici una** нуждается в уточнении предшествующим или последующим контекстом. Негативные субституты находятся в отношениях свободной дистрибуции с неопределёнными субститутами в конструкциях типа: «*A plecat fără să spună nimic. — A plecat fără să spună ceva*».

Для обозначения негации, кроме использования формальных средств, употребляется также интонация, доминирующая над грамматической структурой предложения. Интонационное построение предложения выражает истинные намерения говорящего. Интонация способна дополнить предложение, его смысл, даже когда оно является неполным и его синтаксическое построение характеризуется незаконченностью. Например, только произнесённую с определённой интонацией можно понять конструкцию, ущербную с точки зрения морфологической и синтаксической оформленности: *Da eu la dînsul, da el nici în ruptul capului, nu și gata!* Только «накладывая» интонационный рисунок, говорящий может выражать сомнение, удивление по поводу того, что собеседник так ничего и не сказал, ничего не предпринял. Для разговорной речи характерно широкое использование интонационных средств изменения негативно-аффирмативного высказывания [3].

Выводы. Сопоставляя средства выражения отрицания в русском и румынском языках, следует отметить, что, в целом, они совпадают, но в румынском языке, в отличие от русского, не существует таких языковых элементов репрезентации негации, как предикативы (коммуникативы) **нет, нельзя, нетушки**. Отличительной чертой румынского языка является наличие субституты выражения отрицания **nici un / nicio**, которые, в свою очередь, отсутствуют в русском языке. Таким образом, хотя категория отрицания является универсальной и способы её выражения имеются во всех языках мира, в том числе, в русском и румынском, в разносистемных языках имеется асимметрия в способах выражения этой категории. Каждый язык, кроме Обычно со специфическими средствами выражения.

Л и т е р а т у р а

1. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. — Л.: Наука, 1984. — 387 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. — 3-е изд. — М.: Высш. шк., 1986. — 639 с.
3. Дыркул А. М. Негативно-аффирмативное противопоставление. — Кишинёв: Штиинца, 1986. — 262 с.
4. *Лингвистический энциклопедический словарь* / ред. В. Н. Ярцева. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 688 с.
5. Орлова М. Н. Функции отрицания в речемыслительном и коммуникативном процессах // Синтаксис и интонация: Межвузовский сборник. — Уфа: Изд-во Башкирского ун-та, 1976. — С. 80–87.
6. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. — 7-е изд. — М.: Учпедгиз, 1956. — 511 с.
7. Schmidt S. J. Texttheoretische Aspekte der Negation // Zeitschrift für germanische Linguistik. — Berlin-New York: de Gruyter, 1973. — Jg. 2. No. 2. — P. 178–208.

References

1. Bondarko, A. V. (1984), *Functional Grammar [Funktional'naja grammatika]*, Nauka, Leningrad, 387 p.
2. Vinogradov, V. V. (1986), *The Russian Language. Grammatical doctrine of the Word, 3rd ed. [Russkij jazyk. Grammaticheskoe uchenije o slove]*, Vysshaja shkola, Moscow, 639 p.
3. Dyrkul, A. M. (1986), Negative-affirmative opposition [*Negativno-affirmativnoje p rotivopostavlenije*], Știința, Chișinău, 262 p.
4. *Linguistic Encyclopedic Dictionary* (1990) [*Lingvisticheskij entsiklopedicheskij slovar'*], ed. V. N. Jartseva, Soviet Encyclopedia, Moscow, 688 p.
5. Orlova, M. N. (1976), «The Functions of Negation in Discourse (speech and thought) and Communicative Processes», *Syntax and Punctuation: Interuniversity collection of scientific works* [«Funktsii otritsanija v rechemyslitel'nom i kommunikativnom protsesakh», *Sintaksis i intonatsii: Mezhvuzovskij sbornik*], Bashkir State University, Ufa, pp. 80–87.
6. Peshkovskij, A. M. (1956), *Russian syntax in scientific coverage: a popular essay: a manual for self-education and schools [Russkij sintaksis v nauchnom osveshchenii: populjarnyj ocherk: posobie dlja samoobrazovanija i shkoly]*, Uchpedgiz, Moscow, 511 p.
7. Schmidt, S. J. (1973), «Texttheoretische Aspekte der Negation», *Zeitschrift für germanische Linguistik*, de Gruyter, Berlin-New York, Jg. 2, No. 2, pp. 178–208.

СИРОТА Олена Володимирівна,

кандидат філологічних наук, конференціар кафедри славістики Белзького державного університету імені Алеку Руссо; вул. Пушкіна, 38, м. Белць, 3100, Республіка Молдова; тел.: +373 69554559; e-mail: sirotaelena@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2662-8512

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ТА РУМУНСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ)

Анотація. Роботу присвячено дослідженню вербальних засобів вираження категорії заперечення в сучасних російській та румунській мовах. **Актуальність** дослідження зумовлено існуванням розбіжностей і суперечностей у трак-

туванні й визначенні терміна «заперечення», а також недостатнім ступенем вивченості стилістичного та семантичного функціонування заперечення в художніх творах. Об'єктом дослідження й опису є категорія заперечення та способи її явної або прихованої репрезентації в російській і румунській мовах. **Предметом** дослідження виступає категорія заперечення, засоби вираження якої виявляються в художніх оригінальних і перекладних текстах. Увагу приділено засобам репрезентації заперечення в зіставлюваних мовах і особливостям функціонування синтаксичних конструкцій з елементами негачії. **Мета** роботи — опис специфіки мовних засобів з негативною семантикою в російській та румунській мовах. **Теоретична значущість** дослідження категорії заперечення пов'язана з можливістю розширити уявлення про функціонування категорії заперечення в художньому тексті. Заперечення є однією з найважливіших категорій мови, яка втілюється в різних формах і засобах, отже, вимагає ретельного розгляду. **Результати** дослідження полягають у подальшому вивченні заперечення як однієї з лінгвістичних універсалій у плані зіставлення мов різних систем. **Практичне застосування** отриманих результатів полягає в можливості їх використання в лекційних курсах із контрастивної лінгвістики, теорії перекладу, сучасної російської мови.

Висновки: румунська та російська мови мають полінегативну систему вираження заперечення. Уживання кількох засобів вираження заперечення в одному реченні притаманне як російській, так і румунській мовам. Такий стан дозволяє висловити безліч різноманітних семантичних відтінків, що супроводжують загальне для них значення заперечення. Негативне речення за правом вважається більш емоційним і експресивним у порівнянні зі стверджувальним. Комунікативну функцію заперечення визначає комунікативна ситуація.

Ключові слова: категорія, семантика, заперечення, мовні засоби, російська мова, румунська мова.

Elena V. SIROTA,

Doctor (PhD) in Philology, Associate Professor, Lecturer of the Slavic languages Department of Alecu Russo Bălți State University; 38 Puskin str., Bălți, 3100, Moldova; +373 69554559; e-mail: sirotaelena@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2662-8512

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE METHODS OF EXPRESSION OF NEGATION IN THE RUSSIAN AND ROMANIAN LANGUAGES (BASED ON LITERARY TEXTS)

The paper researches into the verbal means of expressing the category of negation in the modern Russian and Romanian languages. The **relevance** of the work is conditioned by the existing contradictions and inconsistencies in the interpretation and definition of the term «negation» as well as by the fact that the stylistic and semantic functioning of negation in the works of literary fiction has not been fully studied. The **subject** matter of the research and description is the category of negation and the means of its representation in the Russian and Romanian languages, which can be both implicit and explicit. The **scope** of the study is the category of negation whose means of expression are identified in original and translated literary texts. Special attention is paid to the means of negation representation in the languages that are being compared as well as to the functional specificities of the syntactic structures with negation elements. The **objective** of the research is the description of the peculiarity of the linguistic means with negative semantics in Russian and Romanian texts.

The **theoretical importance** of the study of the category of negation is connected with the possibility of expanding the understanding of its functioning in a literary text, as this category is one of the most significant linguistic categories, being manifested through various forms and means; that is why it demands such thorough study. Research **findings** consist in the further study of the negation category as one of the linguistic universals in terms of the comparison of languages referring to different systems. **Practical application** is the possibility to use the obtained results while delivering lectures on contrastive linguistics, the theory of translation, the modern Russian language.

Conclusions: the Romanian and Russian languages possess a polynegative system of expressing negation. The possibility to use several means to express negation in a sentence is characteristic both of the Russian and Romanian languages, which allows to reflect a variety of diverse semantic connotations, complementing the general meaning of negation. A negative sentence is rightly considered more emotional and expressive in comparison with an affirmative one. The communicative function of negation is completely defined by the communicative situation.

Key words: category, semantics, negation, linguistic means, the Russian language, the Romanian language.

Статтю отримано 16.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139383>

УДК 811.161.1'367.334/.335.3

СТЕПАНОВ Евгений Николаевич,

доктор филологических наук, зав. кафедрой русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ОБОРОТ КАК НЕПОЛНОЕ ПРИДАТОЧНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ

Аннотация. Цель данной работы заключается в том, чтобы внести уточнения в систему сравнительных конструкций русского языка с учётом их грамматической природы. **Объектом** изучения являются сравнительные обороты и другие сравнительные конструкции в составе предложений. **Предмет** исследования — грамматическая природа сравнительного оборота и его место в синтаксической системе русского языка. Исследование проведено на основе многолетних наблюдений за грамматическим разбором таких предложений в практике преподавания синтаксиса современного русского языка на филологическом факультете Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Изучение данного материала осуществлено **методами** структурного, семантического и функционального анализа, использованы также методы наблюдения и трансформационного анализа. В **результате** проведённого теоретического исследования и наблюдений, связанных с практикой преподавания синтаксиса русского языка, сделаны следующие **выводы**. Традиционный подход к сравнительным оборотам как к непредикативным конструкциям, осложняющим структуру и семантику простого предложения, нуждается в корректировке. Устойчивые сравнительные обороты, которые не обособляются интонационно и не выделяются на письме запятыми, непредикативны. Это синтаксемы или словосочетания со сравнительными союзами. Они функционируют как обособленные члены предложения. Сравнительные обороты, которые интонационно обособляются, а на письме выделяются запятыми, обладают потенциальной предикативностью, которая восстанавливается из контекста. Они являются контекстуально неполными эллиптическими придаточными предложениями в составе сложноподчинённых предложений, если эти единицы восполняются компонентами основной части, их анафорами и членами словоизменительных парадигм этих компонентов. Такие сравнительные обороты способны выражать обстоятельственные отношения прямого или опосредованного сравнения. Обособленные сравнительные обороты являются полупредикативными конструкциями, осложняющими структуру и семантику простых предложений, если для восстановления их полной предикативности необходимо использовать обусловленные контекстом новые слова, внося новые значения в конструкцию. Наименее проблематичными в вопросе структурной квалификации являются предикативные сравнительные обороты, которые функционируют в роли придаточных частей сложноподчинённых предложений.

Ключевые слова: сравнительный оборот, осложняющая конструкция, непредикативный, предикативный, полупредикативный, простое предложение, неполное эллиптическое предложение, сложноподчинённое предложение, русский язык.

Постановка проблемы. В теории синтаксиса современного русского языка нет единства грамматической интерпретации сравнительных оборотов и предложений, в состав которых эти обороты вводятся подчинительными союзами *как, будто, как будто, словно, точно, словно как, чем* и под. [6, т. 2, с. 176–178] и там осуществляют коммуникативную и другие функции. Традиционно все структурные разновидности осложняющих конструкций по признаку выражения объективной модальности (предикативности) относят к трём группам: непредикативных, полупредикативных и предикативных конструкций. Сравнительный оборот в одних пособиях характеризуется как одна из четырёх непредикативных конструкций (наряду с однородными членами предложения, обращениями, вводными словами и словосочетаниями). По другой версии, сравнительные обороты представлены как полупредикативные конструкции и могут быть включены на основании функционально-грамматического значения в группу обособленных второстепенных членов предложения. Наши наблюдения свидетельствуют о возможности третьего подхода в квалификации сравнительных оборотов — как контекстуально неполных эллиптических предложений, то есть как предикативных единиц в составе сложноподчинённых предложений. Так, в предложении: *Женщины, как от вина, опьянели от музыки и от сказочной обстановки вечера* (А. И. Куприн) — сравнительный оборот *как от вина* в контексте сказанного выражает обстоятельственные отношения, передавая значение сравнения. Разумеется, этот оборот можно рассматривать как непредикативную единицу с номинативной функцией. Однако говорящий без особого труда может распространить этот сравнительный оборот, вставив туда подразумеваемые по контексту подлежащее и сказуемое: * *Женщины опьянели от музыки и от сказочной обстановки вечера, как они пьянеют от вина*. При этом лексическое и грамматическое значения восстанавливаемых из контекста компонентов строго зависят от пресуппозиции и связаны с ней. При восстановлении полноты сравнительного оборота как предикативной единицы передаваемое им коммуникативное значение является обобщающим, в то время как осложнённая или главная часть предложения описывает относительно конкретное значение в рамках определённой пресуппозиции.

Актуальность описанной проблемы обусловлена её нерешённостью, отсутствием однозначной теоретической трактовки.

Связь с предыдущими и смежными исследованиями. В русской лингвистической традиции при изучении конструкций со значением сравнения преобладают исследования, которые можно отнести к лингвопрагматическому направлению. При этом доминирует функционально-семантический анализ таких единиц. Ещё в XIX веке проф. А. А. Потебня заметил, что «самый процесс познания есть процесс сравнения» [5, с. 76].

Советский исследователь В. В. Томашевский рассматривает сравнение с точки зрения его действительности, которая определяется степенью новизны и распространённости. Он выделяет два типа сравнительных конструкций [9, с. 204–216]: 1) сравнения, которые с античных времён называют гиперболой; в них сравниваемый образ значительно распространён среди говорящих, благодаря чему он может становиться законченным и самостоятельным (*Дядя Пуд — борец самого тяжёлого веса, самый толстый человек в мире, одиннадцать пудов двадцать три фунта...* (В. П. Катаев); 2) неполные сравнения, в которых опущен признак (*ты как часы; он как его бабушка*). В этой классификации не учитывается структура сравнительной конструкции. В основе классификации, предложенной Т. А. Тулиной, лежит психологический подход. Исследователь выделяет смысловые группы сравнений, в каждой из которых ассоциации связаны со зрительным восприятием образов [10]. В этом же направлении изучает сравнение и Е. А. Некрасова. Она классифицирует их по характеру восприятия этих единиц адресатом, выделяя два таких типа [1]: 1) сравнения общезыковые, признак и образ которых заранее известны (*хитрый как лиса; реветь белугой*); 2) сравнения, в основу которых положены неожиданные сопоставления (*шуметь как соседний квартал; футбол интересней, чем кольца*). По словам Л. А. Лебедевой, сравнение представляет собой «чувственно-наглядную форму отражения реального мира в сознании человека. Сравняя, т. е. выявляя черты сходства между неизвестным и известным, уподобляя абстрактное конкретному, мы познаём окружающий мир и одновременно образно его характеризуем, выражаем своё отношение к нему, даём ему свою оценку» [4, с. 3]. При всём этом универсальные, общезыковые, социально и культурно обусловленные, региональные и окказиональные сравнения говорящий не различает, поскольку его ЯКМ включает все эти группы образов. А региональные, социальные, индивидуальные черты создают определённый лингвокультурный фон его речи [8, с. 173].

Ф. В. Даутия, изучая сравнительные конструкции в аспекте теории переходности, выделяет 4 периода в истории изучения сравнительных конструкций. Первый период исследовательница связывает с работами Н. И. Греча, А. Х. Востокова, Ф. И. Буслаева, которые рассматривали конструкции со сравнительными союзами преимущественно как полные или неполные придаточные предложения. А. Х. Востоков обращал также внимание на конструкции, близкие к члену предложения. Второй период связан с трудами Д. Н. Овсяннико-Куликовского, А. А. Шахматова, А. М. Пешковского, для которых наличие подчинительного союза при словосочетании или слове не было безусловным показателем принадлежности их к придаточному предложению. Среди конструкций со сравнительными союзами эти учёные выделили не только полные и неполные придаточные предложения, но и члены предложения, главным образом сказуемое. Третий период в изучении сравнительных конструкций обусловлен, по мнению Ф. В. Даутия, повышенным интересом к таким из них, которые можно определить как второстепенные члены предложения (А. Г. Руднев и др.). Среди традиционных сравнительных оборотов (всех сравнительных конструкций, кроме полных придаточных частей СПП) Н. А. Широкова, Л. А. Киселёва, Р. С. Иткина выделяют три разновидности: конструкции с неполным придаточным; конструкции со сравнительным оборотом; конструкции с второстепенным членом. Разные критерии классификации указанных образований свидетельствуют об отсутствии чётких дифференциальных признаков, дающих возможность их различать. Современный, четвёртый, период [3] связывается с трудами М. И. Черемисиной, В. В. Бабайцевой, А. Ф. Прияткиной, Н. Ю. Шведовой, М. В. Ляпон и ряда других учёных.

В 1960-е годы В. П. Вомперский сделал попытку систематизировать эти конструкции, однако налицо неоднородность подходов к выделению структурных разновидностей: 1) нераспространённое сравнение (содержит одно знаменательное слово); 2) распространённое сравнение (словосочетание); 3) сравнение, образ которого осложнён причастной, деепричастной конструкциями или придаточным предложением; 4) цепное сравнение; 5) повторяющееся сравнение; 6) сравнение-параллелизм [2]. Комментируя эту классификацию, следует отметить, что учёный, в основном, учитывал синтаксическую обособленность сравнительных конструкций, среди которых имелись сравнительные обороты в составе простых предложений и придаточные части сложноподчинённых предложений. Правда, в этой классификации совмещены синтаксический и стилистический признаки. Кроме того, повторяющиеся сравнения не требовали обязательного обособления, а устойчивые (идиоматические) сравнения, несмотря на синтактико-стилистический подход автора, не выделялись в самостоятельную группу (например: *Ветер с залива, видневшегося как на ладони* [устойчивое сравнение], *всё сильнее и сильнее* [повторяющееся сравнение] *раскачивал громадную тушу воздушного шара...* (В. П. Катаев).

В 1970-е годы изучению сравнительных конструкций был посвящён целый ряд трудов М. И. Черемисиной, в том числе её монография «Сравнительные конструкции русского языка» [11]. В этой монографии описаны модели всех изученных к тому времени сравнительных конструкций: конструк-

ции с творительным сравнения, с родительным метафоры, предложные способы выражения сравнений, предикативные сравнения, сравнительные обороты, сложные сравнительные конструкции и др. Все конструкции, не содержащие явно предикативной формы, учёный рассматривает как «сравнительные обороты».

Учёт большинства синтаксических, стилистических, семантических и функциональных параметров при квалификации разных конструкций, выражающих значение сравнения, находим в «Русской грамматике» (1980). В этом академическом труде А. Ф. Прияткина значительно ограничивает список моделей, которые она признаёт сравнительными оборотами [6, т. 2, с. 176]. Она считает, что таковыми являются только конструкции, организованные союзной подчинительной связью внутри простого предложения, образуемые именами существительными в именительном падеже и выполняющие определяющую функцию. Причём изъятие сравнительного оборота нарушает информативную целостность высказывания. В качестве примеров автор приводит конструкции с устойчивыми сравнениями, которые не обособляются ни интонационно, ни пунктуационно, типа: *Вот женский голос как струна* (А. Блок); *Был он низкорослым, с руками словно грабли* — и конструкции, в которых оборот относится к существительному через посредство имени прилагательного и характеризует одновременно и предмет, и его признак. На обособленный характер такого сравнительного оборота А. Ф. Прияткина не указывает, хотя это видно из приведённого примера: *Катюша, сияя улыбкой и чёрными, как мокрая смородина, глазами, летела ему навстречу* (Л. Н. Толстой). Другие конструкции, которые традиционно считаются сравнительными оборотами, А. Ф. Прияткина относит к группе конструкций со сравнительными союзами, совмещающих признаки простого и сложного предложения, поскольку считает их потенциально предикативными [6, т. 2, с. 177–179]. Сравните: (1) *Сегодня, как и вчера, весь день идёт дождь.* — [= **Вчера весь день шёл дождь, сегодня также весь день идёт дождь*]. (2) *Он вздрогнул, как под топором* (А. С. Пушкин). — [= **Он вздрогнул, как вздрагивают под топором*]. (3) *Тепло, как у нас в июле.* — [= **Тепло, как у нас бывает тепло в июле*]. (4) *Мужик так нами помыкает И нас, как будто бы простых гусей, гоняет* (И. А. Крылов). — [= **Мужик так нами помыкает и нас гоняет, как будто бы мы простые гуси*]. (5) *Хотел бы иметь такого ученика, как он.* — [= **Хотел бы иметь такого ученика, как был он*]. (6) *Она была смущена ещё более, чем я* (А. П. Чехов). — [= **Она была смущена ещё более, чем был смущён я*]. (7) *Студенты, как и их преподаватели, были недовольны сокращением времени занятий.* — [= **Студенты были недовольны сокращением времени занятий, как были недовольны сокращением времени занятий и их преподаватели*]. Лишь однажды автор в свои рассуждения вставляет термин «сравнительный оборот», причём безотносительно какой-либо конкретной интерпретируемой модели: «Сравнительный оборот может заключать в себе различные оттенки сравнительного отношения: собственно сравнение, репрезентация, градационное сравнение, уравнивание» [6, т. 2, с. 177]. Таким образом, А. Ф. Прияткина не решается квалифицировать обособляемые сравнительные конструкции, содержащие потенциальную предикативность, ни как непредикативные, ни как полупредикативные, ни как предикативные осложняющие конструкции или придаточные части сложноподчинённого предложения, поэтому избирает для них нишу конструкций переходного типа. Её позиция вызывает ряд вопросов, связанных с проблемой неоднозначного понимания терминов «сравнительный оборот», «полупредикативность», «осложнённое предложение».

Н. Ю. Шведова обращает внимание на то, что сравнительный оборот может выступать в функции составного именного сказуемого. Например: *Платье — как новенькое* и под. [6, т. 2, с. 290].

Интересным является подход М. В. Ляпон к сложноподчинённому предложению со сравнительной придаточной частью. Во-первых, конструкции, которые А. Ф. Прияткина представляет как конструкции со сравнительными союзами, обладающие потенциальной предикативностью, то есть как полупредикативные конструкции, осложняющие структуру и семантику простого предложения, М. В. Ляпон квалифицирует как; во-вторых, она отмечает, что придаточные части СПП, передающие отношения сравнения, характеризуются регулярной неполнотой [6, т. 2, с. 489]. Сравните: (1) *Саша бежит быстрее, чем Алёша.* — [*Саша бежит быстрее, чем бежит Алёша*]. (2) *Она стала высокой, как её родители.* — [*Она стала высокой, как высоки её родители // как были её родители*].

Таким образом, авторы указанных и некоторых других трудов, посвящённых изучению сравнительных конструкций в русском языке, ориентируются на разные теоретические основания в их квалификации. Основные противоречия заключаются в разных подходах к соотносённости таких конструкций с категориями предикативности / непредикативности и грамматической полноты / неполноты.

Постановка исследовательских задач. Цель данной работы заключается в том, чтобы внести уточнения в систему сравнительных конструкций русского языка с учётом их грамматической природы. Объектом изучения являются сравнительные обороты и другие сравнительные конструкции в составе предложений. Предмет исследования — грамматическая природа сравнительного оборота и его место в синтаксической системе русского языка. Исследование проведено на основе многолетних наблюдений за грамматическим разбором предложений со сравнительными конструкциями в практике преподавания синтаксиса современного русского языка на филологическом факультете Одесского

национального университета имени И. И. Мечникова. Изучение данного материала осуществлено методами структурного, семантического и функционального анализа, использованы также методы наблюдения и трансформационного анализа.

Изложение основного материала. Сравнение — универсальный художественный способ познания и осмысления действительности, с помощью которого каждый язык мира, в соответствии с национальным своеобразием языковой картины мира, выражает отношения сравнения. Это одна из форм художественного мышления человека. По мнению М. В. Ляпон, сравнительные конструкции содержат то или иное представление коммуниканта о схожести характеризуемого предмета, действия, признака с другим предметом, действием или признаком. Она отмечает, что в основе сравнительных отношений лежит значение условного тождества, то есть предположительного приравнивания. Предположительность при этом может быть акцентирована, ослаблена или преобразована [6, т. 2, с. 602].

В первую очередь, дадим дополнительный комментарий периодизации изучения сравнительных конструкций, представленной Ф. В. Даутия. В целом, периодизация [3] дана на основе хорошо проанализированного материала. Однако ей недостаёт вскрытия причин того, почему на каждом из этапов преобладали те или иные научные интересы. Думается, первый этап связан с доминированием в русском синтаксисе логического направления исследований, второй — психологического, а третий и четвёртый периоды, которые могут быть объединены в один период, — функционального и структурно-семантического направлений. Сегодня не оспаривается мнение о том, что значение сравнения могут передавать неоднородные по своему составу и синтаксической функции конструкции, однако нет единства в вопросе систематизации этих единиц.

Наши наблюдения свидетельствуют о том, что термин «сравнительный оборот» следует понимать расширенно. В русистике за терминами «оборот» не закреплено грамматического значения непредикативности, предикативности либо полупредикативности. Так, за «адъективным оборотом», «причастным оборотом» и «деепричастным оборотом», основу названий которых составляют грамматические категории причастия и деепричастия, закреплено полупредикативное значение, так как эти обороты выражают дополнительную, зависимую от основной, объективную модальность. За «фразеологическим оборотом» в узком смысле закреплено непредикативное значение, так как эта единица выражена в языке устойчивым словосочетанием. При широком понимании эта единица может иметь предикативное и полипредикативное значения, поскольку паремии, которые в этом случае также причисляют к фразеологическим оборотам, чаще всего выражаются простыми или сложными предложениями. «Уступительный оборот» имеет семантико-грамматическую основу выделения, а его структура в необособленной позиции обуславливает закрепление за ним непредикативного значения, так как он выражен субстантивной словоформой или словосочетанием с предлогами *несмотря на, вопреки, невзирая на* и под. В обособленной позиции эти обороты полупредикативны. Сравните: *Дождь пошёл вопреки предсказаниям синоптиков. — Дождь, вопреки предсказаниям синоптиков, пошёл.* [= **Дождь пошёл, хотя синоптики его не предсказывали*].

Практика показывает, что сравнительный оборот в аспекте структурно-семантического его понимания — это необособленная либо обособленная словоформа или словосочетание в составе простого предложения и неполная либо полная придаточная часть сложноподчинённого предложения, вводимые в состав этих единиц сравнительными союзами для выражения отношений сравнения. Прокомментируем положения данной дефиниции.

Необособленные словоформы и словосочетания функционируют в роли обстоятельств, определений либо сказуемых. Эти сравнительные обороты выражаются семантически устойчивыми сравнениями. Наиболее частыми в речи являются такие сравнительные обороты, выполняющие роль обстоятельств сравнения, меры и степени, образа действия, немного реже — простого глагольного осложнённого сказуемого, составного именного сказуемого или его именной части, реже всего — в функции определения. Сравним: (1) *В зале было шумно как на базаре...* (А. М. Горький). Устойчивый сравнительный оборот *как на базаре* зависит от слова категории состояния *шумно* и функционирует в роли обстоятельства сравнения. (2) [*Его обезоружили её грамматические ошибки,*] *чего Кошанский уж, верно, боялся как чёрт ладана* (Ю. Н. Тынянов). — [**Кошанский боялся панически, очень сильно*]. Устойчивое сравнение *как чёрт ладана* зависит от глагольной словоформы *боялся* и выполняет в предложении роль необособленного обстоятельства меры и степени проявления признака. (3) *Он ответил не сразу, любовно и пристально осматривая её, маленькую, круглую и румяную точно яблоко* (А. М. Горький). — [**Он ответил не сразу, любовно и пристально осматривая её, маленькую, круглую и пышущую здоровьем*]. — Устойчивое сравнение *точно яблоко* зависит от адъективной словоформы *румяную* и выполняет в предложении роль необособленного обстоятельства сравнения. Нередко трансформация устойчивых сравнительных оборотов в этой позиции происходит с включением семантики стержневого адъектива. (4) *...Он стал умолять её глухим как из бочки басом...* (А. Н. Толстой). — [**Он стал умолять её глухим гулким басом*]. Устойчивое сравнение *как из бочки* является дуплексивом и зависит от субстантивной словоформы *басом* и от адъективной словоформы *глухим*, совмещая функции необособленного несогласованного определения и необособленного обстоятельства сравнения. (5) *На мгновение меня обдало точно кипятком* (В. Г. Короленко). Устойчивый сравнительный оборот *точно кипятком* осложняет простое

глагольное сказуемое. (6) *Голос у него был как иерихонская труба.* — [* *Голос у него был сильный*]. Устойчивый сравнительный оборот *как иерихонская труба* занимает позицию именной части составного именного сказуемого. (7) [*Умные люди деньги прирабатывают,*] *а от тебя пользы — что от козла молока* (В. С. Шефнер). Устойчивый сравнительный оборот можно рассматривать как аналог отрицательной частицы *нет*, которая является компонентом главного члена односоставного безличного предложения, имеющего структурную схему *Нет + N₂*, либо как аналог наречия *мало*, относимого к группе неопределённо-количественных числительных. *Мало* — компонент главного члена односоставного генитивного предложения, имеющего структурную схему *Adv_{quant} + N₂*. При трансформации возможны такие варианты * *...от тебя нет пользы* // * *...от тебя мало пользы*.

Наибольшую трудность представляет проблема разграничения полупредикативных обособленных сравнительных оборотов в составе простых предложений и сравнительных оборотов, являющихся неполными предикативными частями сложноподчинённых предложений. Мы считаем, что основным признаком разграничения данных конструкций является способ их трансформации в сложное предложение.

Мы признаём полупредикативными единицами те, трансформация которых в придаточную часть СПП, как и трансформация иных оборотов, функционирующих как обособленные члены (причастные обороты, деепричастные обороты), требует несловоизменяемых грамматических и / или лексических изменений в составе оборота, не представленных в основной части предложения. В отличие от них, сравнительные обороты, которые легко восстанавливаются из контекста за счёт имеющих в основной части предложения словоформ, необходимо признать неполными придаточными частями, выражающими отношения сравнения, в составе сложноподчинённых предложений. Сравните: (1) *...На фоне густого, как синька, ясного неба...* (В. П. Катаев). — [* *...На фоне густого, как бывает синька, ясного неба...*]. Из контекста восстанавливается глагольное сказуемое *бывает*. Однако сравнительный оборот в авторском тексте мы рассматриваем как полупредикативную единицу, поскольку её трансформация в предикативную единицу требует введения слова, отсутствующего в основной части предложения, дополняя сравнение новым экзистенциальным значением обычности. (2) *Брошенный на произвол судьбы маленький Юрка Козлов, миловидный, как мать, и смешной, как отец, превратился в настоящего уличного мальчишку ...* (В. П. Катаев). — [* *... Юрка Козлов, миловидный, как была мать, и смешной, как был отец, превратился в настоящего уличного мальчишку ...*]. Здесь оба сравнительных оборота полупредикативны. Случай непростой, так как можно было бы рассуждать, что, в соответствии с нормой русского языка, в обоих оборотах пропущены глагольные связки *есть*. Однако такая интерпретация нарушает единство модального плана индикатива прошедшего времени. Поскольку словоформы *был / была* отсутствуют в основной части предложения и при трансформации являются новыми компонентами, всё предложение следует рассматривать как простое, осложнённое двумя полупредикативными сравнительными оборотами. (3) *Вечером пришла боль, но не сильная, как тень вчерашней боли, где-то за грудную костью* (М. А. Булгаков). — [* *Вечером пришла боль, но не сильная, как будто это была тень вчерашней боли, где-то за грудной костью*]. При наиболее точной по смыслу и форме трансформации контекст требует изменения союза (*как* → *как будто*) и добавления указательного анафорического местоимения *это* и глагольной связки прошедшего времени *была*. Следовательно, сравнительный оборот в авторском тексте полупредикативен, он осложняет структуру и семантику простого предложения, выполняя в нём роль обособленного определения. (4) *Аэронавт скинул с себя пиджак, вылез из штанов и оказался в полинявшем лиловом трико, как уличный акробат* (В. П. Катаев). — [* *Аэронавт скинул с себя пиджак, вылез из штанов и оказался в полинявшем лиловом трико, как выглядит уличный акробат* // *подобно тому, как выглядит уличный акробат*]. Контекст указывает на необходимость дополнить трансформируемый сравнительный оборот сказуемым *выглядит*. Возможен также вариант, в котором союз *как* заменяется союзом *подобно тому как*. Возможны и иные варианты трансформаций. Такие процедуры свидетельствуют о полупредикативной природе сравнительного оборота в авторском варианте. (5) *А выше — строем иль острым клином, подобно войску, через всё небо перелетает полк журавлей* (А. Н. Майков). — [* *А выше — строем иль острым клином, подобно войску, которое передвигается, через всё небо перелетает полк журавлей*]. Необходимость не только дополнять новыми словами, но и усложнять структуру сравнительного оборота при его трансформации в предикативную единицу, свидетельствует о том, что *подобно войску* здесь полупредикативное обособленное обстоятельство образа действия, выраженное сравнительным оборотом. (6) *Нет более выгодного, чем Хаджибей, места для береговой гавани* (А. В. Сурилов). — [* *Нет более выгодного, чем занимает Хаджибей, места для береговой гавани*]. Контекст диктует необходимость дополнить оборот при его трансформации в предикативную единицу сказуемым *занимает*. Следовательно, в авторском тексте *чем Хаджибей* — обособленное обстоятельство сравнения. (7) *...Я с удовлетворением, точно исполнил некий очень важный и очень приятный любовный долг, захлопываю форточку...* (В. П. Катаев). — [* *...Я с удовлетворением, точно я исполнил некий очень важный и очень приятный любовный долг, захлопываю форточку...*]. Квалификация сравнительного оборота здесь как неполного сравнительного придаточного предложения несомненна, что обусловлено наличием в нём сказуемого. Пропущенное подлежащее

я легко восстанавливается из контекста. В самом обороте оно опущено, дабы избежать тавтологии. (8) *Маленький дом стоит, как последний маяк, на краю туманной бездны* (К. Г. Паустовский). — [** Маленький дом стоит, как стоит последний маяк, на краю туманной бездны*]. Восполнение придаточной части пропущенным сказуемым указывает на эллиптическую природу неполноты предикативного сравнительного оборота в авторском предложении. (9) *И в этом жалость есть и снисходительность, как к свергнутому с трона королю...* (В. С. Высоцкий). — [** И в этом жалость есть и снисходительность, как есть жалость и снисходительность к свергнутому с трона королю*]. Указанный вариант трансформации, при котором сравнительный оборот восполняется лишь за счёт компонентов основной части предложения, доказывает предикативную природу сравнительного оборота в авторском тексте и необходимость рассматривать всё предложение как сложноподчинённое с придаточной сравнительной частью. (10) *Страх смерти... был связан с чёткой тенью извозчицких дрожжек и костлявой лошадки, почти клячи, тень которой то безмерно за нами удлинялась по мере удаления от фонаря, то начинала сокращаться, на миг пропадала где-то под нами, под дрожками, затем переходила на другую сторону, рождалась, как новый месяц, по мере приближения к новому фонарю и снова непомерно растягивалась вместе с понурой тенью нашего извозчика и двумя тенями — папиной и моей, — как бы вышедшими из какого-то потустороннего мира* (В. П. Катаев). — [** Тень переходила на другую сторону, рождалась, как рождался новый месяц*]. Изменение формы рода восстановленного глагола здесь обусловлено словоизменительным характером категории рода глагола. Поэтому данная трансформация не влияет на изменение предикативности сравнительного оборота. *Как новый месяц* в авторском варианте текста следует рассматривать как предикативный сравнительный оборот, придаточная сравнительная часть СПП.

Наименее проблемными сравнительными конструкциями (оборотами) по процедуре определения их структуры и структуры предложений, в составе которых они функционируют, являются полные придаточные предложения сравнения в составе сложноподчинённых предложений. Например: (1) *... Можно даже, рискуя показаться парадоксальным, сказать, что Пушкин так же боялся счастья, как другие боятся горя* (А. А. Ахматова). (2) *Лица у всех были пасмурны, как будто в вагоне потемнело* (А. С. Серафимович). (3) *И пусть иная жизнь села / Меня наполнит / Новой силой, / Как раньше / К славе привела / Родная русская кобыла* (С. А. Есенин). (4) *Но потом мы догадались, что лягушка приходила смотреть на яркий огонь так же, как дети собираются вокруг неубранного чайного стола послушать перед сном сказку* (К. Г. Паустовский). Исключения составляют предложения, в которых устойчивый необособленный сравнительный оборот имеет структуру предложения. В этом случае сравнительный оборот эмоционально окрашен и является синонимом, как правило, наречия или прилагательного. В коммуникативном аспекте позиция такого оборота указывает на его непредикативную речевую природу. Сравните: *Я едва слушаю, лечу словно с цепи сорвался* (Ф. М. Достоевский). — [** Я едва слушаю, лечу стремглав // быстро*].

Выводы. Наш анализ не охватил всех структурно-семантических проблем сравнительных конструкций русского языка, однако нам удалось приблизиться к решению вопроса универсализации их структурного разнообразия. Исходя из практики квалификации многих синтаксических конструкций, все сравнительные конструкции — непредикативные, полупредикативные и предикативные — являются сравнительными оборотами. Мы постарались показать, что положения, разработанные учёными логической школы синтаксиса, несмотря на их хронологическую отдалённость от современных научных доминант, являются актуальными и должны учитываться в современных синтаксических исследованиях.

Традиционный подход к сравнительным оборотам как к непредикативным конструкциям, осложняющим структуру и семантику простого предложения, является некорректным. Целесообразно признать, что *сравнительный оборот* в аспекте структурно-семантического его понимания — это необособленная либо обособленная словоформа или словосочетание в составе простого предложения и неполная либо полная придаточная часть сложноподчинённого предложения, вводимые в состав этих единиц сравнительными союзами для выражения отношений сравнения. Устойчивые сравнительные обороты, которые не обособляются интонационно и не выделяются на письме запятыми, непредикативны. Это синтаксемы (словоформы) или словосочетания со сравнительными союзами. Они функционируют как необособленные члены предложения. Сравнительные обороты, которые интонационно обособляются, а на письме выделяются запятыми, обладают потенциальной предикативностью, которая восстанавливается из контекста. Они являются контекстуально неполными эллиптическими придаточными предложениями в составе сложноподчинённых предложений, если эти единицы восполняются компонентами основной части, их анафорами и членами словоизменительных парадигм этих компонентов. Такие сравнительные обороты способны выражать обстоятельственные отношения прямого или опосредованного сравнения. Обособленные сравнительные обороты являются полупредикативными конструкциями, осложняющими структуру и семантику простых предложений, если для восстановления их полной предикативности необходимо использовать обусловленные контекстом новые слова, внося новые значения в конструкцию. Наименее проблематичными в вопросе структурной квалификации являются предикативные сравнительные обороты, которые функционируют как полные придаточные части сложноподчинённых предложений.

Л и т е р а т у р а

1. Бакина М. А., Некрасова Е. А. Эволюция поэтической речи XIX—XX вв. Перифраза. Сравнение. — М. : Наука, 1986. — 192 с.
2. Вомперский В. П. К характеристике стиля М. Ю. Лермонтова : стилистические функции сравнения // Русский язык в школе. — М., 1964. — № 5. — С. 25–32.
3. Даутия Ф. В. Сравнительные конструкции, переходные между сложными и простыми предложениями, с показателем сравнения *как* : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 — русский язык. — М. : МПГУ им. В. И. Ленина, 1997. — 166 с.
4. Лебедева Л. А. Устойчивые сравнения русского языка : Краткий тематический словарь. — Краснодар : Кубанский гос. ун-т, 2003. — 300 с.
5. Потеня А. А. Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка. Лекция восьмая // Русская словесность : От теории словесности к структуре текста : антология / ред. В. П. Нерознак. — М. : Academia, 1997. — С. 71–84.
6. Русская грамматика : в 2 т. / ред. Н. Ю. Шведова; Ин-т русского языка АН СССР. — М. : Наука, 1980.
7. Степанов Е. Н. Предикативно-наречные словосочетания или неполные односоставные безличные предложения? // Мова. — Одеса : Астропринт, 2016. — № 25. — С. 119–125.
8. Степанов Е. Н. Русский язык в интеркультурном пространстве / red. Z. Czapiga i A. Stasienko. — Rzeszów : Wład-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. — S. 168–177.
9. Томашевский Б. В. Стилистика. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. — 288 с.
10. Тулина Т. А. О способах эксплицитного и имплицитного выражения сравнения в русском языке // Научные доклады высшей школы : Филологические науки. — М., 1973. — № 1. — С. 51–62.
11. Черемисина М. И. Сравнительные конструкции русского языка. — Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, 1976. — 253 с.
12. Hanks P. *Lexical Analysis : Norms and Exploitations*. — MIT Press, 2013. — 480 p.
13. Israel M., Riddle Harding J., Tobin V. On simile // *Language, Culture, and Mind*. — Stanford : CSLI Publications, 2004. — P. 123–135.
14. Niculae, V. Comparison pattern matching and creative simile recognition // *Proceedings of the Joint Symposium on Semantic Processing. Textual Inference and Structures in Corpora*. — Trento, 2013. — P. 110–114.

References

1. Bakina, M. A., Nekrasova, Ye. A. (1986), *Evolution of poetic speech of the 19th-20th centuries. Paraphrase. Comparison [Evoljutsija poetičeskoj reči 19–20 vv. Perifrāza. Sravnenije]*, Nauka, Moscow, 192 p.
2. Vomperskiy, V. P. (1964), «To the characteristic of the style of Mikhail Lermontov : stylistic comparison functions», *Russian language at school* [«K kharakteristike stilja M. Ju. Lermontova : stilisticheskiye funktsii sravnenija», *Russkij jazyk v shkole*], Moscow, vol. 5, pp. 25–32.
3. Dautiya, F. V. (1997), *Comparative constructions, transitional between complex and simple sentences, with the comparison index kak: Thesis [Sravnitel'nyje konstruksii, perekhodnyje mezhdu slozhnymi i prostymi predlozhenijami, s pokazatelem sravnenija kak : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Moscow State Pedagogical University, Moscow, 166 p.
4. Lebedeva, L. A. (2003), *Stable comparisons of the Russian language : A short thematic dictionary [Ustojchivnye sravnenija russkogo jazyka : Kratkij tematicheskij slovar']*, State Kuban Univ., Krasnodar, 300 p.
5. Potebnya, A. A. (1997), «From lectures on the theory of literature. Fable. Proverb. Saying. Lecture 8», *Russian literature : From the theory of literature to the structure of the text : anthology* [«Iz lektсий po teorii slovesnosti. Basnja. Poslovitsa. Pogovorka. Lektsija vos'maja», *Russkaja slovesnost' : Ot teorii slovesnosti k strukture teksta : antologija*], ed. V. P. Nerознаk, Academia, Moscow, pp. 71–84.
6. *Russian grammar : in 2 vol.* (1980) [*Russkaja grammatika : v 2 t.*], ed. N. Yu. Shvedova, Inst. of the Russian language, Academy of Sciences of the USSR, Nauka, Moscow.
7. Stepanov, Ie. N. (2016), «Predicative-adverbial word-combinations or incomplete mononuclear impersonal sentences?», *Mova / Language* [«Predikativno-narechnyje slovosochetaniija ili nepolnyje odnosostavnyje bezlichnyje predlozhenija?», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 25, pp. 119–125.
8. Stepanov, Ie. N. (2016), «Regionalisms as the components of comparative constructions», *Russian language in intercultural space* [«Regionalizmy kak komponenty sravnitel'nykh konstruksij», *Russkij jazyk v interkul'turnom prostanstve*], eds. Z. Czapiga, A. Stasienko, Publ. house of Rzeszów University, Rzeszów, pp. 168–177.
9. Tomashevskiy, B. V. (1983), *Stylistics [Stilistika]*, Leningrad Univ. Publishing house, 288 p.
10. Tulina, T. A. (1973), «About the methods of explicit and implicit expression of comparison in the Russian language», *Scientific reports of the higher school : Philological Sciences* [«O sposobakh eksplitsitnogo i implitsitnogo vyraženija sravnenija v russkom jazyke», *Nauchnyje doklady vysshej shkoly : Filologičeskije nauki*], Moscow, vol. 1, pp. 51–62.
11. Cheremisina, M. I. (1976), *Comparative constructions of the Russian language [Sravnitel'nyje konstruksii russkogo jazyka]*, Publ. house of Novosibirsk State Univ., Novosibirsk, 253 p.
12. Hanks P. (2013), *Lexical Analysis : Norms and Exploitations*, MIT Press, 480 p.
13. Israel M., Riddle Harding J., Tobin V. (2004), «On simile», *Language, Culture, and Mind*, CSLI Publications, Stanford, pp. 123–135.
14. Niculae, V. (2013), «Comparison pattern matching and creative simile recognition», *Proceedings of the Joint Symposium on Semantic Processing. Textual Inference and Structures in Corpora*, Trento, pp. 110–114.

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, зав. кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

ПОРІВНЯЛЬНИЙ ЗВОРОТ ЯК НЕПОВНЕ ПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

Анотація. *Мета* цієї роботи полягає в тому, щоб внести уточнення до системи порівняльних конструкцій російської мови з урахуванням їхньої граматичної природи. *Об'єктом* вивчення є порівняльні звороти й інші порівняльні конструкції в реченнях. *Предмет* дослідження — граматична природа порівняльного звороту та його місце в синтаксичній системі російської мови. Дослідження проведено на підставі багаторічних спостережень за граматичним розбором таких речень у практиці викладання синтаксису сучасної російської мови на філологічному факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Вивчення матеріалу здійснено *методами* структурного, семантичного та функційного аналізу, використано також методи спостереження і трансформаційного аналізу. *Результатом* проведеного теоретичного дослідження та спостережень, пов'язаних із практикою викладання синтаксису російської мови, є такі *висновки*. Традиційний підхід до порівняльних зворотів як до непередикативних конструкцій, що ускладнюють структуру та семантику простого речення, потребує корегування. Усталені порівняльні звороти, що не відокремлюють інтонаційно паузами та на письмі комами, є непередикативними. Це синтаксеми або словосполучення з порівняльними сполучниками. Вони функціонують як невідокремлені члени речення. Порівняльні звороти, які відокремлюють інтонаційно та на письмі, мають потенційну передикативність, яка відновлюється з контексту. Вони є контекстуально неповними еліптичними підрядними частинами складнопідрядних речень, якщо відновлюються компонентами основної частини, їх анафорами та членами словозмінних парадигм цих компонентів. Такі порівняльні звороти здатні висловлювати обставинні відносини прямого або опосередкованого порівняння. Відокремлені порівняльні звороти є напівпередикативними конструкціями, що ускладнюють структуру та семантику простих речень, якщо для відновлення їхньої повної передикативності треба використовувати зумовлені контекстом нові слова, вносячи нові значення в конструкцію. Найменш проблематичними в питанні структурної кваліфікації є передикативні порівняльні звороти, які функціонують у ролі підрядних частин складнопідрядних речень.

Ключові слова: порівняльний зворот, синтаксичні ускладнення, непередикативний, передикативний, напівпередикативний, просте речення, неповне еліптичне речення, складнопідрядне речення, російська мова.

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philological Sciences (Grand PhD), Head of the Russian language Chair of Odessa Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

SIMILE STRUCTURE AS AN INCOMPLETE SUBORDINATE CLAUSE

Summary. The *purpose* of the present research is to improve the accuracy of simile structures system of the Russian language, putting the focus on the grammatical nature of comparisons. The *object* under the study is simile as a figure of speech and other comparison constructions in the composition of sentences. The *subject* of the study is the grammatical nature of a simile, and its place in the syntactic system of the Russian language. The study was conducted at the philological faculty of the Odessa I. I. Mechnikov National University on the basis of long-term observations of the grammatical analysis of such sentences in the practice of teaching the syntax of the modern Russian language. The study of the data has been carried out by methods of structural, semantic and functional analyses, as well as methods of observation and transformation analysis. As a *result* of the conducted theoretical research and observations related to the practice of teaching the syntax of the Russian language, the following *conclusions* have been drawn.

The traditional approach considering a simile as a non-predicative construction expending the structure and semantics of a simple sentence is incorrect. Set simile expressions which are not separated intonationally and not marked with commas, are non-predicative. These explicit comparisons are not lexemes but syntaxemes, in other words, word combinations with comparative conjunctions. They function as non-detached members of the sentence. Made up comparisons which are intonationally isolated, and, if presented in a written form, are detached by commas, are potentially predicative, which is recovered from the context. Such a unit is an elliptic subordinate clause, contextually incomplete, within a compound sentence; if this unit is reloaded by some components of the main part being its anaphora and forms of the inflectional paradigm of these components. The simile of this type of structure are capable of expressing circumstantial relations of direct or indirect comparison. Detached comparison structures are semi-predicative ones expending the construction and the semantics of a simple sentence, if it is necessary to use new context-embedded words, introducing new meanings into the construction to make them fully-predicative. The predicative comparison structures are the least problematic when it comes to structural qualification; they function as subordinate part of complex sentences.

Key words: simile structure, expending construction, non-predicative, predicative, semi-predicative, simple sentence, incomplete elliptic sentence, complex sentence, the Russian language.

Статтю отримано 19.04.2018 р.

ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139366>

УДК 811.111'255.4:347.78.034:821.111(71)Осборн М.

ІВАСЮК Ольга Ярославівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; вул. Коцюбинського 2, м. Чернівці, 58012, Україна; +38 (0372) 55-06-46;
e-mail: aloguy@inbox.ru; ORCID ID: 0000-0001-6638-2652; Researcher ID: I-9485-2018.

ДЕКОДУВАННЯ ІКОНІЧНОСТІ ВІРШОВОГО ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ ГОЛІСТИЧНОГО (ЦІЛІСНОГО) ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. *Мета* статті — продемонструвати особливості відтворення іконічності сучасної канадської поезії в контексті голістичного перекладу на матеріалі творчості Маргот Осборн. *Предметом* розгляду є проблема системного аналізу основних типів іконічності в поезії Маргот Осборн, а також домінантних способів їх відтворення у перекладі українською мовою, здійсненому авторкою цього дослідження. *Результатом* вивчення зазначеної проблеми стало встановлення гіпотези про необхідність застосування цілісного підходу для декодування віршових текстів, а також для визначення ступеня повноцінності їх відтворення. Тематика наукового пошуку зумовила комплексне застосування *методів* дослідження, серед яких описовий, порівняльний та голістичний методи, а також методи семантико-стилістичного та герменевтичного аналізу. Це дало змогу визначити основні підходи до декодування іконічності сучасної англійської канадської поезії українською мовою. *Висновки:* у дослідженні доведено, що декодування іконічності поезії вважатиметься повноцінним лише в разі застосування голістичного методу відтворення, коли збережено не окремі складники цього твору, а їх поєднання та взаємодію, інакше кажучи, синергію, що призводить до появи неповторного художньо-естетичного цілого, ємерджентності.

Ключові слова: декодування, іконічність, голістичний переклад, постнекласичний підхід, синергія.

Постановка проблеми. Останнім часом актуальним стали пошуки нової методології для лінгвістики, в тому числі й для перекладознавства. Утвердження постнекласичних ракурсів дослідження (із властивими йому синергією, ємерджентністю, саморегуляцією) досягли різноманітних наук: фізики, біології географії, історії тощо — і видаються актуальними також у мовознавстві [7, с. 8], зокрема в теорії перекладу.

На сучасному етапі розвитку перекладознавства постає завдання розглянути категорію тексту в системі загальнолінгвістичних координат із опертям на **пост-структурну голістичну концепцію**. Саме такий підхід забезпечить глибше розуміння герменевтичної сутності міжмовних текстових перетворень. Авторський текст (з іманентними йому системними та суспільно наданими властивостями мовної картини світу МКС) становить певну **цілісність композиційно структурованого змісту**. Для відтворення цієї цілісності перекладач має зберегти **інформацію** (зміст, засоби образності, колориту, ритму), **структуру (композицію, стиль)** та **авторські інтенції** (в тому числі приховані), що проводиться на певній основі (моделі). Однак відтворена інформація містить, попри всі її перетворення та пов'язані з цим втрати, незмінний зміст повідомлення (її комунікативний інваріант щодо відображених ситуацій), який наближається до змісту повідомлення, змінну частину (внаслідок незбігання різномовних картин світу з'являються певні зміни — трансформації, в тому числі семантико-стилістичні) та фонову (різномовні алюзії), частина якої зникає — вона або непотрібна, або неперекладна. Структура та задуми, що часто мають символічний зміст, який можна розкрити за допомогою герменевтичного аналізу, також можуть зазнати певних змін залежно від структурних можливостей мови та творчого розуміння перекладача. Певні модифікації цього плану найчастіше спостерігають у віршових перекладах.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. На сучасному етапі розвитку перекладознавства головне завдання перекладу зведено до відтворення специфічно укладеної інформації, якій в художньому (особливо віршовому) тексті відповідають певні образи [див.: 1, с. 43–45; 2; 3; 5, с. 31–40; 8, с. 7–8], що мають безпосередню кореляцію з предметами та явищами навколишнього світу. Поняття іконічності на сьогодні, здебільшого, розглядають як образотворчість, а способи її різномовного декодування (відтворення) у поезії привертають неабияку увагу лінгвістів і, зокрема, перекладознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях сучасних перекладознавців спостерігається прагнення всебічно охопити предмет вивчення, і тому останнім часом чимало лінгвістів

(у тому числі й О. Огуй [6, с.12–14]) виступають за впровадження цілісного підходу, за яким текст оригіналу має сприйматися як цілісність, а не сума елементів. Процес перекладу спрямовано на досягнення цієї цілісності. Початок цьому поклала теорія динамічної еквівалентності Е. Найди. За цією теорією, переклад має дорівнювати оригіналові, а не бути його точною копією.

Кожний елемент має двосторонню функцію, призначену автором: комунікативну й естетичну. У мегаобразі, макрообразі та кожному мікрообразі твору реалізується така сама функція елементів і структур. Тому метою перекладача стає не копіювання елементів і структур оригіналу, а відтворення ефекту їх функцій у мові, якою здійснюється переклад.

Цілісність тексту, за сучасним пост-некласичним підходом, що пояснює напрямки системного саморозвитку, зумовлюється саме «надсистемними» властивостями сукупної адаптивної системи як поєднання різноструктурованих об'єктів. Ці властивості (цілісність, синергетичність, динамічність, симетричність, ергономічність), реалізація яких у феномені внаслідок взаємодії різноструктурованих підсистем перевищує суму окремих складових елементів, мають стати предметом відповідних досліджень на різних рівнях.

Постановка завдання. Мета статті — продемонструвати особливості відтворення іконічності сучасної англомовної канадської поезії в контексті голістичного перекладу на матеріалі творчості канадської поетеси Маргот Осборн.

Виклад основного матеріалу. Визначимо особливості побудови образів у віршових творах Маргот Осборн [9], талановитої канадської поетеси 1950–1990-х рр., які вперше переклала українською мовою О. Я. Івасюк. За своїм тематичним спрямуванням аналізовані твори репрезентують таке: поетичні замальовки; загальні роздуми чи медитації; абстрактні образи-узагальнення; конкретні образи-узагальнення (у тому числі антропоморфного характеру), що здебільшого допускає можливість вживання метафор.

Лише побіжне ознайомлення із творчістю Маргот Осборн показує переважання таких простих концептів як *зірка, місяць, дерева*, а також таких абстрактних концептів як *краса, всесвіт та любов*. Саме вони відображають релігійний світогляд авторки та її сприйняття цінностей навколишнього світу, що охоплюють прагнення людини до краси, гармонії у всесвіті, які насамперед втілені в любові до Бога та Його творінь (людини, природи тощо). Ці концепти лежать в основі перекладених образів.

Маргот Осборн у своїх віршах вдається як до традиційної, так і до нетрадиційної іконічності. Так, впроваджуючи традиційні образи бабусі-зими, красуні-весни, художниці-осені тощо, поетеса водночас пропонує читачеві нестандартні й оригінальні образи поета-всесвіту, людини-саду, білого kota зими — Грудня, світу-срібного гроша, вірша-мережива тощо.

Ці образи також неоднорідні за своєю структурою. Серед них можна виділити *прості* (мікро), *складні* та *комплексні* (макро) *образи*. До простих відносимо такі, де розгортаються властивості тільки одного об'єкта, що несуть певну художньо-естетичну функцію (образ kota Грудня, дерев-офортів тощо).

Такі образи, що за структурою поєднують один головний та кілька допоміжних, відносимо до складних. Сюди, зокрема, належать як традиційні образи («Зима»), так і нетрадиційні типу «місяць-корабель», «зелений килим Англії», «мереживо вірша». Так, у поезії «Зелений килим Англії», окрім головного образу Осені-ткалі, авторка впроваджує ще й такі допоміжні як «килим Англії», а також його окремі компоненти — жовту стерню, коричневі борозни, вузькі вулички, огорожі, вигаптувані різнокольорові дерева, білу озимину, вишиті копиці сіна, червоні ягоди глоду тощо. Тут спостерігаємо явище породжувальної семантики образів.

Сукупність декількох образів із властивою для кожного із них системою допоміжних образів відносимо до комплексних образів. Наприклад, у поезії «Небопис» [4, с. 103–104] спостерігаємо образи землі, трави, борозен, ворон, хмар, диких гусей і, власне, весни, що, гармонійно поєднуючись, творять єдине художнє ціле. У поезії «Посеред прерії» [4, с. 115–116] можна виділити образи неба, снігів, що увиразнюють зображення білої пустелі, а також світу, схожого на срібний гріш.

Отже, при перекладі віршових творів необхідно враховувати стратифікацію образів у художньому цілому з урахуванням поняття іконічності як цілісної системи, що виникає як синергія (взаємодія) її підсистем [6, с. 3; 26].

Оскільки ті чи інші іконічні знаки спрямовують до зображення відповідних уявних образів, що імітують реальні, то при перекладі іконічні знаки мови оригіналу слід замінити новими іконічними знаками мови перекладу, тобто вдатися до перекодування.

Щоб досягти повноцінного відтворення іконічності канадської поезії українською мовою, перекладачка вдавалася до декодування комплексних образів, зберігаючи їхні домінуючі характеристики і впроваджуючи комплексні трансформації та адекватні компенсації [4].

Розглянемо конкретніше механізм конструювання образу автором оригіналу та процес можливого реконструювання цього образу перекладачем. Очевидно, що образ, який насамперед створюється з метою емоційного впливу на читача (для здійснення художньо-естетичної функції), має комплексну будову. В основі такого образу лежить певна інформація, закладена у граматичній основі речень, тобто на рівні синтагматики. Це переважно інформація про розгортання тієї чи іншої дії, лаконічно виражена присудком у поєднанні з підметом. Конструювання образу автором розпочинається вже

на рівні граматичної основи, коли реалізуються периферійні семи дієслова, викликаючи певні читацькі асоціації. Наприклад, у поезії Маргот Осборн «Journey» («Небесна подорож») [4, с. 109] у граматичній основі «the moon is sailing» дієслово «sailing» стає основою для побудови домінантного образу цілого вірша. Це відбувається завдяки тому, що в загальному контексті вірша читач починає сприймати місяць не просто як астрономічне явище, а як засіб пересування або ж подорожування морем, тобто як човен чи корабель.

Ознайомившись із змістом вірша, читач, можливо, сприйматиме цю подорож не тільки як образне змалювання місяця, що пересувається по небу, як по морю, а й як певну універсалію, тобто як подорож людей життєвським морем у майбуття.

Відзначимо, що на цьому прикладі можна чітко простежити тісне поєднання синтагматичних компонентів віршового тексту із епідигматичними. Отже, граматична основа постає тим фундаментом, на котрому будуватиметься домінантний образ або навіть і певний комплекс домінантних образів того чи іншого віршового твору.

Наступним етапом такого конструювання буде створення периферійних образів, що komponуються шляхом впровадження певних слів чи словосполучень, переважно іменників у поєднанні з прикметниками та/чи прислівниками. Наприклад, у поезії Маргот Осборн «Journey» («Небесна подорож») такими образами постають небо (*sky*), вітрила (*shrouds*), моряки-ельфи (*elfin sailors*), зоряні гавані та причали (*star's harbour lights — landfall*) тощо. У цілісному сприйнятті весь комплекс домінантних та периферійних образів формує всеохоплювальний концепт «людське життя», що можна інтерпретувати крізь призму образної уяви як концепт «подорож / плавання життєвським морем».

Отже, декодування (відтворення) тих чи інших образів оригіналу відбувається за схемою-тріадою:

- 1) аналіз перекладачем авторських макрообразів, образів та їх окремих компонентів;
- 2) реконструкція перекладачем авторських образів (пошук і підбір адекватних засобів відтворення);
- 3) синтезування адекватних образів або створення нових образів («Лорелай» М. Рильського).

Щоб наочно проілюструвати процес декодування образу, розглянемо вірш сучасної канадської поетеси Маргот Осборн «Journey» в українському перекладі автора статті «Небесна подорож» [4, с. 109].

Власне заголовок поезії містить у собі головний концепт (макроконцепт) — подорож. Встановимо насамперед макрообраз, створений на основі цього концепту. У цій поезії таким макрообразом виступає «подорож-плавання небом — морем». Тоді визначаємо окремі образи, що формують указаний макрообраз. Сюди належать як конкретні образи (*місяць-корабель, зоряні причали* тощо), так і абстрактні образи (*наступний день* тощо). Ці образи виникають як результат реалізації однієї із периферійних сем того чи іншого компонента граматичної основи. А тому наступним етапом буде встановлення граматичних основ певних образів — складників головного концепту.

Щоб перекладач-початківець зумів досягти досконалого рівня перекладу, йому насамперед потрібно здійснити всебічний аналіз першотвору (джерельного тексту). На цьому етапі перекладач вдається до аналітичного осмислення як домінантних, так і периферійних образів, а також до встановлення їх окремих компонентів і взаємозв'язків між ними.

Перехідним етапом від цього аналітичного вивчення першотвору до його перекладу, очевидно, повинен стати етап пошуку і підбору адекватних засобів відтворення відповідних компонентів оригіналу.

Завершальним етапом постає власне декодування, що полягає у синтезуванні адекватних образів або ж у створенні нових образів.

Висновки. Отже, щоб досягти повноцінного перекладу (декодування), потрібно прагнути відтворити оригінал у його цілісності (голістичності) [7, с. 8; 4, с. 52]. Необхідно зберегти не окремі складники цього цілого, а те особливе їх поєднання та взаємодію, інакше кажучи, синергію, що веде до появи емерджентності, неповторного художньо-естетичного цілого. Тільки в такому разі переклад дійсно справить на іншомовного читача враження, аналогічне тому, яке справляв першотвір на рідномовну читацьку аудиторію [4, с. 53].

Окрім того, видається, що голістичний підхід слід застосовувати не тільки для перекладу віршових текстів з метою повноцінного їх відтворення, а й для аналізу ступеня відтворення (декодування) цих текстів.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в пошуку та вдосконаленні засад голістичного перекладу, що дасть змогу за допомогою об'єктивних критеріїв простежити механізм синергії компонентів прототексту, а також емерджентності метатексту.

Л і т е р а т у р а

1. Алексеев В. В. Интерпретация стихотворения в свете поэтического перевода // Теория и практика перевода. — Киев, 1985. — Вып. 12. — С. 42–48.
2. Гей Н. К. Знак и образ // Контекст 1973. — М. : Наука, 1974. — С. 281–305.

3. Зорівчак Р. П. Словесний образ у художньому перекладі // «Хай слово мовлене інакше...»: Статті з теорії, критики та історії художнього перекладу. — К., 1982. — С. 51–65.
4. Івасюк О. Я. Теорія і практика віршового перекладу (На матеріалі творів Маргот Осборн та їх українських перекладів) / Наук. ред. та упорядкування О. Д. Огуй. — Чернівці : Рута, 2015. — 159 с.
5. Клименко І. Т. Словесний образ як художня форма зображення літературного персонажу // Проблема методу, жанру і стилю в українській літературі : зб. наук. праць. — Дніпропетровськ, 1979. — С. 31–40.
6. Огуй О. Д. Актуальні проблеми німецько-українського перекладу : монографія. — Чернівці : Рута, 2004. — 256 с.
7. Огуй О. Д. Сучасні постнекласичні лінгвістична теорія та практика з епістемологічної точки зору // Мова і культура : Наук. видання. — К. : ВД Дм. Бураго, 2002. — Вип. 4. — Т. 3.1 : Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. — С. 12–19.
8. Череди́нченко А. И., Бек П. А. Лингвистические проблемы воссоздания образа в поэтическом переводе : Тексты лекций. — Киев : Вища шк., 1980. — 67 с.
9. Osborn M. Saskatchewan and other places. — Victoria, Br. Columbia : Marlowe House, 1990. — 140 p.

References

1. Alekseev, V. V. (1985), «Verse Interpretation in the Light of Poetry Translation», *Theory and Practice of Translation* [«Інтерпретація стихотворення в світлі поетического перекладу», *Teoriya i praktika perevoda*], Kiev, vol. 12, pp. 42–48.
2. Gey, N. K. (1974), «Sign and Image», *Kontext 1973* [«Знак і образ», *Kontekst 1973*], Moscow, pp. 281–305.
3. Zorivchak, R. P. (1982), «The Word Image in Artistic Translation», *Though the Word is Differently Spoken* [«Словесний образ у художньому перекладі», *Khai slovo movlene inakshe*], Kyiv, pp. 51–65.
4. Ivasiuk, O. Ya. (2015), *Theory and Practice of Verse Translation Based on Margot Osborn's Poems and their Ukrainian Translations* [Теорія і практика віршового перекладу (На матеріалі творів Маргот Осборн та їх українських перекладів)], Chernovtsy, 159 p.
5. Klymenko, I. T. (1979), «The Word image as artistic form of literary personage depicting», *The problem of method, genre and style in Ukrainian literature* [«Словесний образ як художня форма зображення літературного персонажу», *Problema metodu, zhanru i stylju v ukrajins'kij literaturi*], Dnipropetrovs'k, pp. 31–40.
6. Ohuj, O. D. (2004), *Topical Problems of German-Ukrainian Translation* [Актуальні проблеми німецько-українського перекладу], Chernivci, 256 p.
7. Ohuj, O. D. (2002), «Modern Post-Nonclassical Linguistic Theory and Practice from Epistemological Viewpoint», *Language and Culture* [«Сучасні постнекласичні лінгвістична теорія та практика з епістемологічної точки зору», *Mova i kul'tura*], Issue 4, vol. 3.1, pp. 12–19.
8. Cherednichenko, A. I., Bekh, P. A. (1980), *Linguistic problems of image recreation in poetic translation* [Лінгвістическіє проблеми воссозданія образу в поетическом перекладі], Kiev, 67 p.
9. Osborn, M. (1990), *Saskatchewan and other places*, Marlowe House, Victoria, Br. Columbia, 140 p.

ИВАСЮК Ольга Ярославовна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і перекладу Черновицького національного університета імені Юрія Федьковича; ул. Коцюбинського, 2, г. Черновці, 58012, Україна; +38(0372)550646; e-mail: aloguy@inbox.ru; ORCID ID: 0000-0001-6638-2652; Researcher ID: I-9485-2018.

ДЕКОДИРОВАНИЕ ИКОНИЧНОСТИ СТИХОТВОРНОГО ТЕКСТА В КОНТЕКСТЕ ГОЛИСТИЧЕСКОГО (ЦЕЛОСТНОГО) ПЕРЕВОДА

Аннотация. Цель статьи — показать особенности воспроизведения иконичности современной канадской поэзии в контексте голистического перевода на материале творчества Маргот Осборн. **Предметом** рассмотрения является проблема системного анализа основных типов иконичности в поэзии Маргот Осборн, а также доминантных способов их воспроизведения на украинском языке, осуществленным автором этого исследования. **Результатом** изучения указанной проблемы стало выдвижение гипотезы о необходимости применения целостного подхода для декодирования стихотворных текстов, а также для установления степени полноценности их воспроизведения. Тематика научного поиска обусловила комплексное применение **методов** исследования, среди которых такие: описательный, сравнительный и голистический методы, а также методы семантико-стилистического и герменевтического анализа, которые позволили установить основные подходы к декодированию иконичности современной англоязычной канадской поэзии на украинский язык. **Выводы.** В исследовании доказано, что декодирование иконичности поэзии может считаться полноценным только при применении голистического метода воспроизведения, когда сохранены не отдельные составляющие этого произведения, а их сочетание и взаимодействие, иначе говоря, синергию, которая ведёт к появлению эмерджентности, неповторимого художественно-эстетического целого.

Ключевые слова: декодирование, иконичность, голистический перевод, постнеклассический подход, синергия.

Ol'ha Ya. IVASIUK,

PhD (Philology), Associate Professor, Foreign Languages and Translation Chair, Yuriy Fed'kovych Chernovtsy State University; 2 Kotsiubynskoho st., Chernovtsy, 58012, Ukraine; tel.: +38 (0372) 550646; e-mail: aloguy@inbox.ru; ID ORCID: 0000-0001-6638-2652; Researcher ID: I-9485-2018.

DECODING OF VERSE ICONICITY IN THE CONTEXT OF HOLISTIC TRANSLATION

Summary. The *object* of the article is the problem of iconicity decoding of modern Canadian poetry in the context of holistic translation. The *subject* of this study is the specificity of Margot Osborn's poems translation into Ukrainian. The *purpose* of the article is to investigate the peculiarities of the iconicity decoding of modern Canadian poetry into Ukrainian. *Methodology* comprises the complex application of research methodologies, including descriptive, comparative and holistic methods, as well as semantic-stylistic and hermeneutical analyzes that made it possible to establish the basic approaches to decoding iconicity of contemporary Canadian poetry into Ukrainian. At the same time, the hypothesis about the necessity of applying a holistic approach for decoding poetry texts, as well as for determining the degree of their reproducibility is expressed. The latter are *finding* of research. The *practical value* of the investigation is systematic representation of the main types of iconicity in the poetry of Margot Osborn which was demonstrated for the first time. The dominant ways of Margot Osborn's poetry decoding into the Ukrainian language were carried out by the author of this study. **Conclusions.** It has been proved that the decoding of the iconicity of poetry is considered to be adequate only by the application of such method of decoding, when not separate components of poetry are saved, but their combination and interaction, in other words, the synergy leading to the emergence of a unique artistic and aesthetic whole.

Key words: decoding, iconicity, holistic approach, post non-classical approach, synergy.

Статтю отримано 30.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139373>

УДК [811.161.1+811.18]'362'366.59'373.4

МИХАЙЛЕНКО-ЗОТО Елена Александровна,

аспирант кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; ст. преподаватель кафедры славяно-балканских языков, координатор отделения русского языка Тиранского университета; ул. Эльбасан, г. Тирана, Албания; тел: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

НЕКОТОРЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ АДМИРАТИВНОЙ МОДАЛЬНОСТИ И СПОСОБЫ ЕЁ СОХРАНЕНИЯ В ПЕРЕВОДЕ (НА МАТЕРИАЛЕ АЛБАНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация. *Цель* статьи — выявить специфические средства выражения адмиратива, а также установить некоторые возможные переводческие решения. *Объект* изучения — функционально-семантическая категория адмиратива, объединяющая разноуровневые средства выражения удивления в албанском и русском языках. *Предметом* исследования является интерпретация модальности адмиратива, анализ сходных и специфических языковых средств выражения модального значения удивления в двух языках, тождества и трансформы, используемые при переводе. *Результатом* исследования стало обнаружение того, что средства выражения адмиратива в албанском и русском языках оказываются разными: в албанском языке средства выражения удивления объединяются в грамматическую категорию адмиратива, в русском же эмоция удивления выражается лексически, в основном вводными словами. Трудности при переводе модального значения удивления связаны именно с асимметрией в средствах выражения семантической категории адмиративности в двух языках. **Выводы.** Категория адмиратива, выделенная в албанском и русском языках, имеет как общие для двух языков, так и некоторые специфические, свойственные одному из них, средства выражения. В подавляющем большинстве случаев перевода отмечается прагматическая тождественность оригиналу. Несовпадение средств выражения модальности адмиратива нередко приводит к нарушению прагматического потенциала языковых единиц или к неточному раскрытию адмиративной модальности в переводах. *Практическая значимость* исследования состоит в возможности установления основных особенностей перевода этой семантической категории для использования полученных результатов в преподавательской работе при подготовке преподавателей русского и албанского языков, а также переводчиков с русского языка на албанский и с албанского на русский. Кроме того, полученные данные могут быть использованы для совершенствования компьютерных переводческих программ с русского языка на албанский и наоборот.

Ключевые слова: адмиратив, функционально-семантическая категория, перевод, объективная модальность, субъективная модальность, русско-албанский перевод.

Постановка проблемы. Модальность является одной из основных категорий языка. Категория модальности реализуется в высказывании единицами, принадлежащими к различным языковым уровням: морфологическому, синтаксическому, лексическому, просодическому, а также комбинаци-

ями этих единиц, среди которых вводные слова и обороты, модальные глаголы и наречия, специальные формы наклонений. Для русских, изучающих албанский язык, и для албанцев, изучающих русский язык, особую трудность представляет адмиративная модальность. Под термином «адмиративность» понимается лингвистическая категория, выражающая восхищение или удивление говорящего фактом, внезапно установленным им непосредственно до момента речи (эпистемическая неожиданность); в этом случае полученное знание контрастирует с предыдущим состоянием незнания. Это значение рассматривается в качестве особой категории «(ад)миратива» либо в рамках категории «эвиденциальности» [5, с. 311].

Трудности в способах выражения адмиративной модальности в русском языке возникают у албанцев, а албанского языка — у русских, прежде всего, из-за различий в культурно-национальном восприятии эмоций удивления и в отражении семантики адмиратива в языке, являющемся этническим элементом сознания его носителей. Главная причина трудностей в усвоении способов выражения адмиративной модальности заключается в том, что в албанском языке она объективируется грамматически, выражаясь формами особого наклонения, то есть адмиративная модальность в албанской языковой картине мира является одной из форм объективной модальности, в русском же языке адмиративная модальность является разновидностью лишь субъективной модальности, так как обычно реализуется лексическими средствами, которые структурируют соответствующее функционально-семантическое поле. В устной речи средством реализации адмиративности как модальной категории является также интонация, а в письменной — пунктуация. Решение вопроса о соотношении способов выражения восхищения и удивления в албанском и русском языках актуально и для фундаментальных, и для прикладных лингвистических исследований. Важным является установление соотносительных пар и их вариантов в сопоставляемых языках, выявление когнитивных оснований для выражения данного типа отношений теми или иными способами носителями албанского и русского языков, некоторые другие вопросы. Всё это должно служить оптимизации приёмов усвоения русского языка албанцами и албанского языка русскими, а также для совершенствования переводческих приёмов.

Анализ исследований и публикаций по исследуемой проблеме. Для Шарля Балли модальность — это душа предложения, и, как и мысль, она образуется, в основном, в результате активной операции говорящего субъекта. Учёный считал, что в любом высказывании реализуется противопоставление фактического содержания (диктума) и индивидуальной оценки излагаемых фактов (модуса) [1, с. 44]. Рассматривая вопрос о модальности, академик В. В. Виноградов пишет, что каждое предложение включает в себя модальное значение как существенный конструктивный признак, то есть содержит в себе указание на отношение к действительности. Любое целостное выражение мысли, чувства, побуждения, отражая действительность в той или иной форме высказывания, облекается в одну из существующих в данной системе языка интонационных схем предложения и выражает одно из синтаксических значений, которые в своей совокупности образуют категорию модальности [3, с. 55–56]. В «Русской грамматике» (1980) термин «модальность» обозначает «разные явления, объединяемые тем признаком, что все они так или иначе — грамматически, лексически, интонационно — выражают отношение говорящего к сообщаемому или сообщаемого к действительности» [6, т. 2, с. 214].

А. В. Бондарко и его последователи модальность интерпретируют как функционально-семантическую категорию, выражающую разные виды отношения высказывания к действительности. При рассмотрении различных типов модальных значений центр тяжести переносится в этом случае на анализ модальной семантики на уровне высказывания [2, с. 264].

В работах многих лингвистов проводится разграничение объективной и субъективной модальности. Во-первых, речь идёт о модальных значениях действительности (имеет место, имело ли место, будет ли иметь место сообщаемое; разная степень вероятности, необходимости или достоверности её осуществления) и, во-вторых, о разных субъективных установках говорящих (согласие, несогласие, возражение, предположение, сомнение, удивление, желание, уверенность) [4, с. 67]. При объективной модальности выражаемое значение является грамматическим, поскольку имеет формы выражения в грамматической парадигме предикативной единицы. Субъективная модальность лишена таких парадигматических отношений.

Термины «адмиратив» и «адмиративность» были введены в 1878 г. филологом-балканистом Огюстом Дозоном при изучении соответствующих глагольных форм албанского языка. Выбор названия (фр. *admiratif*), происходящего от глагола со значением «восхищаться» (фр. *admirer*), Дозон объясняет тем, что описываемые формы имеют «особое значение восхищения или удивления, порой иронического» [9, р. 226–227].

Ряд исследователей полагает, что адмиратив должен быть обособлен от категории эвиденциальности, поскольку в его семантике не содержится ни указания на источник информации, ни значения пересказа, ни приписывания той или иной степени вероятности сообщаемой информации [7]. По сравнению же с индикативным наклонением адмиратив выражает новую, неожиданную информацию [10, р. 185–200].

Ш. Демирай пишет, что албанский адмиратив как самостоятельное глагольное наклонение по своей структуре не имеет аналогов ни в одном другом индоевропейском языке. Даже при исполь-

зовании подобной структуры в болгарском и македонском языках она реализуется лишь частично с так называемым «пересказыванием», которое используется для выражения удивления говорящего [8, f. 906].

Постановка исследовательских задач. В данной статье мы ограничиваемся рассмотрением модальной семантики адмиративности и изучаем только языковые средства выражения модальной семантики удивления в албанском и русском языках, а также трудности передачи такого типа модальности при переводе с одного языка на другой. Следовательно, целью исследования является выявление специфических средств выражения адмиратива в русском и албанском языках. Объектом нашего исследования является функционально-семантическая категория адмиратива, объединяющая разноуровневые средства выражения удивления в албанском и русском языках. Предмет изучения — анализ сходных и специфических языковых средств выражения модального значения удивления в двух языках и интерпретация адмиративной модальности, тождества и трансформы, используемые при переводе.

Изложение основного материала. Эмоция удивления является универсальным компонентом духовной культуры, которая в разных языках выражается по-разному. Именно субъективизм в интерпретации окружающей нас действительности обуславливает и специфические способы выражения. Одна и та же действительность может вызвать у говорящего разное эмоциональное отношение, и эта же действительность может оцениваться с разных сторон. Следовательно, сообщаемое может приобрести различные эмоциональные характеристики.

Сопоставляя функционально-семантические зоны адмиративности в албанском и русском языках, сразу бросается в глаза специфическая структура семантики адмиратива в албанском. Ядром (центром) поля в албанском языке служит морфологическое наклонение адмиратива. Глагольные формы адмиратива показывают реальное действие, сопровождающееся выражением удивления говорящего. Самыми употребительными формами удивления в албанском языке являются: настоящее время (*lakam*), прошедшее время (*lakësha*, *paskam larë*, *paskësha larë*). Эти формы удивления, соответствующие формам русского глагола *мысль*, помимо модального значения, связанного с моментом речи, имеют соответствующие временные значения [8, f. 913].

В отличие от албанского, русский язык не имеет особых морфологических средств для выражения модального значения удивления. Если мы исключим интонацию как универсальный способ выражения модальных значений (в устной речи), функционально-семантическое поле адмиратива в русском языке окажется формируемым, как правило, лексическими средствами: вводными словами типа *оказывается*, *наверное*, *видно* и т. п., — которые выражают отношение говорящего (пишущего) к тому, о чём он говорит (пишет). Естественно, эти средства присутствуют и в албанском языке, но они являются периферийными элементами данного функционально-семантического поля.

Поскольку модальность является одним из обязательных компонентов высказывания, то перевод не может считаться адекватным, если в нём не сохранена модальность текста источника. Игнорирование модальной семантики сделало бы невозможным понимание сути самого процесса перевода и переводческих преобразований.

Как правило, модальные значения в переводе передаются теми же средствами, что и в оригинале. Но в нашем случае в русском языке нет особых глагольных форм для выражения модального значения удивления. Для выражения этого значения русский язык в основном использует лексические средства, которые с функциональной точки зрения служат показателями этой модальности.

Перейдем к рассмотрению некоторых случаев интерпретации глагольных форм адмиратива албанского языка и передачи их значений в русском языке. Примеры взяты из албанской и русской художественной литературы. Вот несколько примеров:

- 1) - *Mos u nxej*, — *u përgjegj vajza... Si thua ti të mos flasim fare?*
 - *Unë dashkam që ju të mos flisni fare, kështu?*
 - *Mama, ti sontë je nervoze. Më mirë qetësohu njëherë...* (K. Blushi, *Ne shtëpinë tonë*, f. 145).
 - *Не кипятись!*- сказала девушка... *Или ты хочешь, чтобы мы вообще молчали?!*
 - *Так я, оказывается, хочу, чтобы вы молчали?!*
 - *Мама, ну что ты так разнервничалась? Успокойся, наконец!*

2) *Atë telefonin e paske marrë shumë zët, tha një rekrut duke dashur të përtërinte bisedën* (I. Kadare, *Dimri i madh*, f. 453).

Видно, здорово допёк тебя этот телефон, если ты так ненавидел, — сказал сидевший рядом с крестьянином новобранец, чтобы поддержать беседу.

- 3) *Këtu qenka si fillimi i botës — tha Iliri* (I. Kadare, *Dimri i madh*, f. 397). —

Так, наверное, начиналось сотворение мира», ы — ы, подумал Илур.

С помощью глагольных форм адмиратива (*dashkam*, *qenka*, *paske marrë*) говорящий выражает своё удивление от неожиданных действий. При отсутствии аналогичных форм в русском языке переводчики прибегали к вводным словам *оказывается* (1), *наверное* (2) и *видно* (3). Без использования этих слов, ситуация была бы представлена эмоционально нейтральной. Для иллюстрации сравним перевод следующей ситуации:

Njëri ia mbushi përsëri gotën (djalit).

- *Si të duket? — tha shoferi me mustaqe.*
 – **Qenka e hidhur** — *tha djali...* (N. Lera, Bora e fundit, f. 62).

Кто-то налил ему пива.

- *Ну как, нравится тебе? — спросил усатый.*
 – **Оно горькое**, — *ответил мальчик...*

В албанском оригинале мальчик, который впервые попробовал пиво, не ожидал, что оно будет горьким, поэтому его удивление в связи с этим выражается формой адмиратива *qenka (e hidhur)* в настоящем времени. В переводе эта ситуация осталась эмоционально нейтральной. Эмоциональный нейтралитет данной реплики (*Оно горькое*) можно было бы избежать, если бы переводчик использовал вводное слово *оказывается*. Сравните: – **Оно, оказывается, горькое, — ответил мальчик...*

Чтобы передать удивление говорящего, переводчики иногда использовали подлинную собственную модальную лексику, название действия / состояния, воспринимаемые как удивление. Например:

- *Kam një shishe fare të vogël me raki. Do?*
 – *Ëhë, -tha Beni. — Ku e paske gjetur?* (I. Kadare, Dimri i madh, f. 460).
 – ... *есть немного ракии. Хочешь?*
 – *О-го, — удивился Бэн. Где такое дают?*

В албанском тексте собеседник выражает своё удивление формой адмиратива в прошедшем времени *paske gjetur (найти)*. Перфект адмиративной формы передан русской глагольной формой *удивился*: *О-го, — удивился Бэн*. Междометие *о-го* усиливает модальное значение удивления.

В переводах с русского на албанский нами были замечены некоторые отклонения, являющиеся следствием неправильной интерпретацией оригинала. Сравниваем перевод двух подобных ситуаций:

1) – *Да разве братец изний приехали? Владимир Иванович? — спрашивает Очумелов...* (А. Чехов)

- **Paska ardhur** *vëllai i gjeneralit, Vladimir Ivaniçi?*
 2) – *Губернатор приехал!*
 – **Верно?**
 – *Сам видел, приехал (М. Горький).*
 – **Ka ardhur** *vetë guvernatori.*
 – *Vërtet?*
 – *E pashë me sytë e mi!*

В оригинале в обоих случаях внезапное появление генерала (1) и губернатора (2) вызвало удивление говорящего. В первом случае перевод точен. Для передачи эмоции удивления переводчик правильно выбрал адмиративную форму в прошедшем времени. Во втором случае, напротив, вместо формы адмиратива использован перфект индикатива. Правильный перевод этой структуры на албанский язык был бы таким: – **Paska ardhur** *vetë guvernatori!*

Приводим ещё одну подобную ситуацию из перевода рассказа М. Горького «Макар Чудра»:

Рада говорит : Ты, Лойко, хорошо играешь на скрипке! Кто тебе сделал её такую чуткую и звонкую? —

Rada tha : Ti Llojko i bie mirë violinës. Kush ta ka bërë këtë violinë që bie kaq bukur e ëmbël?

Восклицательный знак в конце русского текста указывает на удивление Рады от игры Лойко на скрипке. Именно эта эмоция не передана в переводе. Настоящее время индикатива (i) **bie** (играешь) должно было заменено формой адмиратива (i) **rënke**. Сравните: **Rada tha: «Sa bukur i rënke violinës të Llojko! Po kush ta ka bërë këtë violinë që tingëlloka kaq bukur e ëmbël?»*

Иногда в переводах с албанского языка используются также формы русского инфинитива, которые в публицистике, помимо неожиданных действий, выражают иронию. Например:

Kush ju lejon të flisni për kështu për vendin tonë? Si u fitoka ose u humbka Shqipëria si një lojë bixhozi? (I. Kadare, Dimri i madh, f. 153).

– *Кто дал вам право в таком тоне говорить о нашей стране?... Проиграть Албанию, выиграть Албанию? Точно в карточной игре.*

В приведённом выше контексте можно использовать аналитическую форму повелительного наклонения (императива) с формообразующей частицей *давай*: Сравните:

*– *Кто дал вам право в таком тоне говорить о нашей стране?... Давай проиграем, выиграем Албанию, точно в карточной игре.*

Выводы. Приведённые примеры не исчерпывают разнообразных средств выражения модального значения удивления. Это лишь часть их, наиболее часто используемые средства. Из изложенного видно, что «иерархия» средств выражения модального значения удивления в албанском и русском языках не совпадает. Но для практики перевода не очень важно, выражается ли модальное значение морфологическими, синтаксическими либо лексическими средствами. Важно, чтобы они совпадали функционально. Функционально-семантическая категория адмиратива русского языка и соответствующая ей грамматическая категория адмиратива в албанском языке имеют как общие для двух языков, так и некоторые специфические, свойственные каждому из них, средства выражения. В подавляющем большинстве случаев при переводе отмечается прагматическая тождественность оригиналу. Несовпадение средств выражения модальности адмиратива нередко приводит к нарушению

прагматического потенциала языковых единиц или к неточному раскрытию адмиративной модальности в переводах. Следовательно, **перспективным** в рамках русского и албанского языкознания является дальнейший поиск закономерностей перевода конструкций, выражающих адмиративную модальность, и возможных при этом переводческих решений.

Л и т е р а т у р а

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / пер. с франц. — М. : Изд-во иностр. лит., 1955. — 416 с.
2. Бондарко А. В. (отв. ред.) Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. — Л. : Наука, 1990. — 263 с.
3. Виноградов, В. В. Исследования по русской грамматике : Избранные труды. — М. : Наука, 1975. — 559 с.
4. Епифанцева Н. Г. Французский синтаксис (в сопоставлении с синтаксической системой русского языка). — М. : МНЭПУ. 2001. — 196 с.
5. Плунгян В. А. Общая морфология : введение в проблематику. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Либроком, 2010. — 384 с.
6. Русская грамматика : в 2 т. / АН СССР, Ин-т рус. яз. — М. : Наука, 1980.
7. Савченко А. А. Тождества и трансформы средств выражения адмиратива во французском и русском языках (сопоставительный и переводческий аспекты) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. — СПб. : Санкт-Петербургский гос. ун-т, 2013. — 197 с.
8. Demiraj Sh. Gramatikë historike e gjuhës shqipe. — Tirana : Tirana University Press, 1986. — 1166 p.
9. Dozon A. Manuel de la langue chkiye ou albanaise. — Paris : Ernest Leroux, 1878. — 350 p.
10. Slobin D., Ayhan A. Tense aspect and modality in the use of the Turkish evidential // Tense and aspect : between semantics and pragmatics. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1982. — P. 185–200.

И с т о ч н и к и

- Горький М. Макар Чудра и другие рассказы. — 7-е изд. — М. : Детская литература, 1977. — 190 с.
 Чехов А. П. Рассказы и повести. — М. : Правда, 1979. — 640 с.
 Blushi K. Në shtëpinë tonë. — Tiranë : 1980. — 224 f.
 Kadare I. Dimri i madh. — Tiranë : 8 Nëntori, 1973. — 510 f.
 Lera N. Bora e fundit : tregime. — Tiranë : Naim Frashëri, 1972. — 160 f.

R e f e r e n c e s

1. Bally, Charles (1955), *General linguistics and the French linguistics* [Общая лингвистика и вопросы французского языка], Foreign Literature Publishing House, Moscow, 416 p.
2. Bondarko, A. V., ed. (1990), *Theory of functional grammar. Temporality. Modality* [Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность], Nauka, Leningrad, 263 p.
3. Vinogradov, V. V. (1975), *Studies in Russian grammar : Selected Works* [Исследования по русской грамматике : Избранные труды], Nauka, Moscow, 559 p.
4. Epifanceva, N. G. (2001), *French syntax (in comparison with the syntactic system of the Russian language)* [Французский синтаксис (в сопоставлении с синтаксической системой русского языка)], International Independent University of Environmental and Political Sciences, Moscow, 196 p.
5. Plungjan, V. A. (2010), *General morphology : introduction to the problematic, 3rd ed., rev. and additional* [Общая морфология : Введение в проблематику], Book house «LIBROKOM», Moscow, 384 p.
6. *The Russian Grammar : in 2 vol.* (1980), [Русская грамматика : в 2 т.], Institute of the Russian language of Academy of Sciences of USSR, Nauka, Moscow.
7. Savchenko, A. A. (2013), *Identities and transformations of the means of expression of the admirative in the French and Russian languages (comparative and translational aspects) : Thesis* [Тождества и трансформы средств выражения адмиратива во французском и русском языках (сопоставительный и переводческий аспекты) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05], St. Petersburg State Univ., 197 p.
8. Demiraj, Shaban. (1986), *Historical Grammar of the Albanian Language* [Грамматикë историке e gjuhës shqipe], Tirana University Press, Tirana, 1166 p.
9. Dozon, A. (1878), *Manuel de la langue chkiye ou albanaise*, Ernest Leroux (éd.), Paris, 350 p.
10. Slobin, D. & Ayhan, A. (1982), «Tense aspect and modality in the use of the Turkish evidential», *Tense and aspect : between semantics and pragmatics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, p. 185–200.

S o u r c e s

- Gorky, M. (1977), *Makar Chudra and other stories, 7 th ed.* [Макар Чудра и другие рассказы. — 7-е изд.], Children's Literature, Moscow, 190 p.
 Chekhov, A. P. (1979), *Stories and novels* [Рассказы и повести], Pravda, Moscow, 640 p.
 Blushi, K. (1980), *In our house* [Në shtëpinë tonë], Tirana, 224 p.
 Kadare, I. (1973), *Great winter* [Dimri i madh], 8 November, Tirana, 510 p.
 Lera, N. (1972), *The last snow : stories* [Bora e fundit : tregime], Naim Frashëri, Tirana, 160 p.

МИХАЙЛЕНКО-ЗОТО Олена Олександрівна,

аспірант кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; ст. викладач кафедри слов'яно-балканських мов, координатор відділення російської мови Тиранського університету; вул. Ельбасан, м. Тирана, Албанія; тел: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

ДЕЯКІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ АДМІРАТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ ТА СПОСОБИ ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ АЛБАНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)

Анотація. *Мета* статті — виявити специфічні засоби вираження адміративу, а також визначити деякі можливі перекладацькі рішення. *Об'єкт* вивчення — функційно-семантична категорія адміративу, яка об'єднує різнорівневі засоби вираження подиву в албанській і російській мовах. *Предметом* дослідження є інтерпретація модальності адміративу, аналіз подібних і специфічних мовних засобів вираження модального значення подиву в двох мовах, тотожності й трансформи, використовувані в перекладі. *Результатом* дослідження стало виявлення того, що засоби вираження адміративу в албанській і російській мовах є різними: в албанській мові засоби вираження подиву об'єднано в граматичній категорії адміративу, в російській же емоцію подиву виражено лексично, здебільшого, вставними словами. Труднощі перекладу модального значення подиву спричинено саме асиметрією засобів вираження семантичної категорії адміративності в обох мовах. *Висновки.* Категорія адміративу, виокремлена в албанській і російській мовах, має як загальні для обох мов, так і деякі специфічні засоби передачі, властиві одній з них. У переважній більшості випадків перекладу відзначається прагматична тотожність оригіналу. Розбіжність засобів передачі адміративної модальності нерідко призводить до порушення прагматичного потенціалу мовних одиниць або до неточного розкриття адміративного значення в перекладах. *Практична значимість* дослідження полягає в уможливленні встановити основні особливості перекладу семантичної категорії для використання отриманих результатів у викладацькій роботі з підготовки викладачів російської та албанської мов, а також перекладачів з російської мови на албанську і з албанської на російську. Крім того, отримані дані можуть бути використані для вдосконалення комп'ютерних перекладацьких програм з російської мови на албанську і навпаки.

Ключові слова: адміратив, функційно-семантична категорія, переклад, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, російсько-албанський переклад.

Olena O. MIKHAILENKO-ZOTO,

post-graduate student of the Russian language Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; Frantsuzskij blvd., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine; Senior Lecturer of the Slavonic-Balkan languages department, the Coordinator of the Russian language department of the University of Tirana; Elbasan str., Tirana, Albania; tel.: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

SOME MEANS OF EXPRESSION OF ADMIRATIVE MODALITY AND METHODS OF ITS CONSERVATION IN TRANSLATION (BASED ON ALBANIAN AND RUSSIAN LANGUAGES)

Summary. The *purpose* of the article is to identify specific means of expressing the admiration, and also to establish some possible translation solutions. The *object* of this study is a functional-semantic category of the admiration, combining different levels of expression of surprise in the Albanian and Russian languages. The *subject* of the study is the interpretation of admirative modality, the analysis of similar and specific language means of expressing the modal meaning of surprise in both languages, identities and transforms used in translation. The *result* of the research was the discovery that the means of admirative expressing in the Albanian and Russian languages are different: in the Albanian language, the means of expressing surprise are combined into the grammatical category of admirative. In addition in Russian the emotion of surprise is expressed lexically, mostly by introductory words. Difficulties of translating the modal meaning of surprise are associated precisely with asymmetry in the means of expressing the semantic category of admiration in both languages. **Conclusions.** Albanian and Russian admiratives have some common and some specific means. In the overwhelming majority of cases, a pragmatic identity is noted for the original. The mismatch of means for expressing admirative modality often leads to a violation of the pragmatic potential of lingual units or to an inaccurate disclosure of admirative modality in translations. The *practical significance* of the research is the ability to establish the basic features of the translation of this semantic category for the use of the results obtained in the training of teachers of the Russian and Albanian languages, as well as translators from Russian into Albanian and from Albanian into Russian. In addition, the data obtained can be used to improve computer translation programs from Russian into Albanian and vice versa.

Key words: admirative, functional-semantic category, translation, objective modality, subjective modality, Russian-Albanian translation.

Статтю отримано 2.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139364>

УДК 378:811.161.1'243'373.423/.611

ГОРБАНЬ Виктория Владимировна,

кандидат филологический наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 7762277; e-mail: vigor.onu@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1609-8041

ЗАБОЛЕННАЯ Мария Михайловна,

бакалавр кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 7762277; e-mail: zabolennamasha@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3858-3179

ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ

Аннотация. *Цель* данной работы — описать этапы формирования креативной компетентности у студентов-иностранцев. Представлен анализ возможностей аббревиатур при формировании креативной компетентности. Предлагается система работы на занятиях по русскому языку, в которой используются аббревиатуры. *Объектом* исследования является лингвокреативная компетентность. *Предметом* — функционирование аббревиатур при формировании креативной компетентности. В работе использованы следующие *методы*: наблюдение, описательный, репродуктивный, метод дидактических игр, компонентный анализ. *Практическая значимость* заключается в том, что результаты исследования могут быть использованы для формирования лингвокреативной компетентности у студентов-инофонов на занятиях по русскому языку. *Выводы*: нетрадиционный подход к изучаемому материалу, а также эмоциональность, которая повышает эффективность работы, значительно увеличивает результативность занятий по русскому языку как иностранному. Комплексный подход к изучению аббревиатур не только вырабатывает лингвокреативную компетенцию, но и вызывает желание развивать полученные умения и навыки, что приводит к достаточно высокому уровню межкультурной коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: компетенция, межкультурная коммуникация, лингвокреативная компетентность, методика преподавания, русский язык как иностранный, аббревиатура, студент-инофон.

Постановка проблемы. В XXI веке, веке информационных технологий, «информация» и «коммуникация» становятся фундаментальными понятиями, на передний план выносятся понятие информационно-коммуникативного пространства. Информационно-коммуникативное пространство можно определить как часть (подпространство) пространства социокультурного, то есть включение в социальную реальность и действительность зон, в которых действуют преимущественно информационно-коммуникативные факторы. В самом информационно-коммуникативном пространстве также могут быть выделены подпространства: научно-технической, экономической, политической, управленческой, культурной и других видов социальной информации, — объединённые формами коммуникативной деятельности и её информационным характером [11, с. 322].

Современное информационное общество диктует определённый уровень коммуникативной компетентности личности. Вот почему одной из самых важных задач любого вуза является активное внедрение в учебный процесс качественно новой дидактической системы, базирующейся на компетентностном подходе. Компетентностный подход предполагает переход от усвоения информации и получения на её основе определённой суммы личных знаний до способности магистра освоить компетентность, необходимую для профессионального успеха, карьерного роста и ощущения собственной профессиональной значимости [10, с. 16].

Связь проблемы с предыдущими исследованиями. Проблема, рассматриваемая нами в данной работе, сопрягается с разработкой разных вопросов лингводидактики и лингвокультурологии. Мы можем выделить труды таких учёных, как Н. Д. Арутюнова, М. Б. Бергельсон, Е. М. Верещагин, И. А. Зимняя, В. Г. Костомаров, В. И. Наролина, М. С. Слободяник, Н. Хомски и др. Новизна нашей работы заключается в том, что предлагается комплекс заданий по формированию лингвокреативной компетентности у студентов-иностранцев на материале аббревиатур интернет-пространства.

Постановка задач исследования. *Цель* данной работы — описать этапы формирования креативной компетентности у студентов-иностранцев. Представлен анализ возможностей аббревиатур при формировании креативной компетентности. Предлагается система работы на занятиях по русскому языку, в которой используются аббревиатуры. *Объектом* исследования является лингвокреативная компетентность. *Предметом* — функционирование аббревиатур при формировании креативной компетентности. В работе использованы следующие *методы*: наблюдение, описательный, репродуктивный, метод дидактических игр, компонентный анализ. *Практическая значимость* заключается в том, что материалы нашей статьи могут быть использованы для формирования лингвокреативной компетентности у студентов-инофонов на занятиях по русскому языку.

Изложение основного материала. Профессионал — «это человек, сознательно изменяющий и развивающий себя в ходе осуществления труда, вносящий свой индивидуальный творческий вклад в профессию, нашедший своё индивидуальное предназначение, стимулирующий в обществе интерес к результатам своей профессии» [2]. Следует подчеркнуть, что ведущие черты профессионала — саморазвитие, самообразование и креативность. На активное развитие этих способностей и должна быть направлена система обучения студентов в любом вузе. Прежде чем перейти к цели нашей статьи — описать этапы формирования креативной компетентности у студентов-иностранцев — обозначим понимание терминов «компетенция» и «компетентность». Термин «**компетенция**» (от лат. *competere* — «быть способным к чему-либо») был введён Н. Хомски, который понимал под компетенцией «знание языка говорящим», отличая её от «употребления языка». Под употреблением языка он понимал способность формулировать и выражать свои мысли средствами иностранного языка, считая, что компетенция далеко не всегда совпадает со способностью индивида использовать имеющиеся знания в практике иноязычного общения. Следовательно, Н. Хомски перенёс на педагогику различия между языком и речью, определённое Ф. де Соссюром, заложив фундамент для коммуникативно-ориентированного обучения иностранным языкам, основной целью которого является формирование у учащихся способности осуществлять акт коммуникации, используя доступные им знания в системе языка [6, с. 277].

В последние годы учёные всё чаще говорят о коммуникативной компетенции, которая, как отмечает О. А. Сальникова, представляет собой структурное образование, включающее в себя уровни языковой, речевой, дискурсивной, культурологической и риторической компетенции. При этом каждый уровень включает набор знаний и умений, необходимых для свободной и эффективной речевой деятельности [9]. Подчеркнём, что эффективность в формировании коммуникативной компетенции зависит от стратегии приоритетов: начав с языковой компетенции, необходимо создавать другие в предложенной последовательности, расширяя возможности коммуниканта.

С понятием «компетенция» тесно связано понятие «**компетентность**». Одним из наиболее удачных определений является дефиниция И. А. Зимней: «компетентность — это основывающийся на знаниях, интеллектуально и личностно обусловленный опыт социально-профессиональной жизнедеятельности» [4]. Более того, это **развивающийся** и **осознаваемый** (выделено нами — В. Г., М. З.) опыт общения между людьми (межличностный опыт), который формируется и актуализируется в условиях непосредственного человеческого взаимодействия [8, с. 57]. Подводя итоги, можно сказать, что компетенция — это комплекс знаний и умений, с которыми человек рождается или которые приобретает во время обучения, а компетентность — умение языковой личности применять на практике свою компетенцию.

Правильно «выбирать нужные языковые и речевые средства в соответствии с социокультурным контекстом, создавать дискурсы, использовать социолингвистические средства, избирать стратегии и тактики общения» [7, с. 4] помогает межкультурная коммуникативная компетентность — качественно новое психологическое образование в процессе обучения. При этом базовыми являются лингвистическая и дискурсивная компетенции, которые позволяют «полно, логично, связано, понятно, лингвистически корректно строить свои высказывания и адекватно понимать речь других людей. Низкий уровень сформированности лингвистической и дискурсивной компетенции отрицательно влияет на качество формирования мыслей и в результате — на качество выполняемой работы в межкультурных условиях и на качество общения» [7, с. 7].

Значительно повышает эффективность коммуникации и риторическая, и культурологическая компетенции. Риторическая компетенция представляет собой умение анализировать все составляющие различных речевых ситуаций и подбирать наиболее эффективные стратегии и тактики кооперативного общения; а культурологическая компетенция — это способность к диалогу культур, основывающаяся на комплексе усвоенных лингвистических знаний и умений, что актуально при изучении иностранных языков.

В современном информационно-коммуникативном пространстве значительное место занимает Интернет, который является своеобразным «мостиком» между письменной и устной речью [1, с. 56]. Одна из особенностей языка интернет-коммуникации — большое количество аббревиатур, которые довольно часты в жанрах, совмещающих письменное и разговорное начало: форум, чат, блог, электронный дневник. Этот вид производных слов довольно активно используется в Интернете, ломая установившийся ранее стереотип, что аббревиация — черта письменной речи.

Не каждый носитель языка может дешифровать все аббревиатуры, а для иностранца это наиболее сложно. К тому же, в последнее время у аббревиатур появилась новая функция: «Любая аббревиатура, рождаясь, требует расшифровки, а это, естественно, мешает её спонтанному возникновению. Порождать аббревиатуру в русском языке, чтобы её тут же объяснить, можно лишь при установке на шутку, комический эффект. Разговорные аббревиатуры обычно бывают нарочито шутливыми...» [3, с. 53]. Выполнить этот вид работы иностранец может, только обладая лингвокреативной компетенцией. «Развитая языковая интуиция и чувство языка, присущее иностранному учащемуся <...> позволяют ему **творчески** (выделено нами — В. Г., М. З.) использовать возможности русского языка <...>, прибегая к языковой игре, используя в том числе и потенциал словообразовательной системы. Такая речь

свидетельствует о наличии у инофона лингвокреативного компонента коммуникативной компетенции, которая формируется в процессе длительной и разнообразной языковой практики» [5, с. 5].

Формирование у студентов-иностранцев лингвокреативной компетенции позволит им подняться до уровня грамотного носителя языка. Это носит длительный характер, вот почему для выработки креативной компетентности и всех вышеперечисленных ранее, мы предлагаем следующую систему работы: на раннем этапе студенты знакомятся с таким способом словообразования, как аббревиация. Они изучают аббревиатуры, закреплённые в научном языке (особенно — в своей специальности; в названиях учреждений, организаций; в официально-деловом общении). Студенты учатся создавать аббревиатуры и дешифровать их. На продвинутом этапе обучения студенты знакомятся с аббревиатурами интернет-форумов и их основными функциями: 1) функцией речевой экономии а также 2) тезаурусной; 3) фатической и 4) экспрессивной функциями. Развитию креативной компетенции наиболее способствует последняя. Предлагаем такую методику работы: вначале преподаватель сам анализирует аббревиатуру, а затем подключает к этому студентов. Например:

«**ВОЗ доедет до Москвы**» — выделение аббревиатуры ВОЗ (Всемирная организация здравоохранения) в данном заголовке является очень удачным. Языковая игра реализуется с помощью омофонии: *ВОЗ* — Всемирная организация здравоохранения; *воз* — колёсная повозка или сани с кладью. В лексической сочетаемости с глаголом *доедет* возникает игра слов.

«**ВОЗражения против табака**» — название газетной статьи, в которой идёт речь о конвенции по борьбе против табака. Выделение аббревиатуры ВОЗ (Всемирная организация здравоохранения) сразу даёт понять читателю, что речь в статье идёт именно об этой организации.

«**Кого хочет прочитать без?**» — выделение аббревиатуры *СМИ* (средства массовой информации) позволяет читателю лишь по заголовку угадать содержание статьи: в названии уже содержится ответ на поставленный вопрос.

«**SOСставь компанию живым**» — название антинаркотического мероприятия, прошедшего в городе Арзамасе Нижегородской области. Цель мероприятия — помочь несовершеннолетним наркозависимым. Выделение *SOS* (англ. *Save Our Souls* — *Спасите наши души*) является очень удачным: это призыв обратить внимание общественности на серьёзную проблему и помочь больным бороться с наркозависимостью. В одной лексеме происходит совмещение графики разных языков, используются буквы различных алфавитов, что приводит к наложению разных смыслов, усилению значимости описываемого объекта.

ЛДПР (Либерально-демократическая партия России) — **люблю дурачить простых ребят**. Данная расшифровка носит обличительный характер. Сложно назвать хоть одну честную и добросовестную политическую партию.

После этого студентам предлагается самостоятельно подобрать иллюстративные примеры.

Выводы. Несомненным достоинством работы по обучению инофонов креативному словообразованию в области русской аббревиации является нетрадиционный подход к изучаемому материалу, а также использование эмоциональности процесса усвоения знаний, что значительно повышает эффективность работы. Такой комплексный подход к изучению аббревиатур не только вырабатывает лингвокреативную компетенцию, но и вызывает желание развивать полученные умения и навыки. Всё это приводит к достаточно высокому уровню межкультурной коммуникативной компетентности учащихся.

Л и т е р а т у р а

1. Бергельсон М. В. Языковые аспекты виртуальной коммуникации // Вестник Московского университета. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. — М., 2002. — Вып. 1. — С. 55—67.
2. Валеева И. А., Казакова Н. Е., Суренко В. М. Полипрофессионализм учителя сельской школы : теория и практика // Инновационные образовательные технологии. — Минск : Минский инновационный университет, 2005. — № 4 (4). — С. 109—115.
3. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. — М. : Наука, 2009. — 226 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Эйдос : интернет-журнал [Электронный ресурс]. — URL : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
5. Красильникова Л. В. Компоненты коммуникативной компетенции иностранных учащихся-филологов. — М. : МГУ, 2012 [Электронный ресурс]. — URL : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/pedagogy-psychology-and-sociology-312/theory-and-methods-of-studying-education-and-training-312/13881-312-396>
6. Ломакина Г. Р. Педагогическая компетентность и компетенция : проблема терминологии // Педагогическое мастерство : материалы Международной науч. конф. — М. : Буки-Веди, 2016. — С. 276—279.
7. Наролина В. И. Межкультурная коммуникативная компетентность как интегративная способность межкультурного общения специалиста // Психологическая наука и образование. — М. : Московский городской психолого-педагогический университет, 2010. — Вып. 2. — С. 1—13.
8. Основы теории коммуникации : учебник / ред. Василик М. А. — М. : Гардарики, 2003. — 615 с.
9. Сальникова О. А. Что включает в себя коммуникативная компетенция? // Начальная школа плюс До и После. — М. : Московский психолого-социальный институт, 2012. — № 7. — С. 66—70.
10. Слободяник М. С. Компетентностный подход к подготовке магистров по специальности «Документоведение и информационная деятельность» // Информационное образование и профессионально-коммуникативные технологии

XXI века : сборник материалов V Международной науч.-практ. конференции, Одесса, 13—15 сентября 2012. — Одесса : Симэкс-Принт, 2012. — С. 16—19

11. *Tamari O. O.* Мотивационно-целевой анализ в семиосоциопсихологическом исследовании // Информационное образование и профессионально-коммуникативные технологии XXI века : сборник материалов V Международной науч.-практ. конференции, Одесса, 13—15 сентября 2012. — Одесса : Симэкс-Принт, 2012. — С. 84—88.

References

1. Bergel'son, M. B. (2002), «Language aspects of virtual communication», *Vestnik of Moscow University, Series 19, Linguistics and intercultural communication* [«Jazykovye aspekty virtual'noj kommunikacii», *Vestnik Moskovskogo Universiteta, Seria 19, Lingvistika i mezhkul'turnaja kommunikatsija*], Moscow State University, Moscow, issue 1, pp. 55—67.
2. Valeeva, I. A., Kazakova, N. Je., Sirenko, V. M. (2005), «Polyprofessionalism of a teacher in a rural school : theory and practice», *Innovative educational technologies* [«Poliprofessionalizm uchitelja sel'skoj shkoly : teorija i praktika», *Innovatsionnyje obrazovatel'nyje tekhnologii*], Minsk Innovation University, Minsk, issue 4 (4), pp. 109—115.
3. Zemskaya, E. A. (2009), *Word formation as an activity [Slovoobrazovanie kak dejatel'nost']*, Nauka, Moscow, 226 p.
4. Zimnjaja, I. A. (2006), «Key competences — a new paradigm of the result of education», *Eidos : an online journal* [«Kljuchevye kompetensii — novaja paradigma rezul'tata obrazovanija», *Eidos : internet-zhurnal*], available at : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>
5. Krasil'nikova, L. V. (2012), *Components of the communicative competence of foreign students-philologists [Komponenty' kommunikativnoj kompetensii inostrannykh uchashhikhsja-filologov]*, Moscow State University, available at : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/pedagogy-psychology-and-sociology-312/theory-and-methods-of-studying-education-and-training-312/13881-312-396>
6. Lomakina, G. R. (2016), «Pedagogical competency and competence: the problem of terminology», *Pedagogical skill : proceedings of the International scientific conference* [«Pedagogicheskaja kompetentnost' i kompetensija : problema terminologii», *Pedagogicheskoe masterstvo : materialy Mezhdunarodnoj nauch. konf.*], Buki-Vedi, Moscow, pp. 276—279.
7. Narolina, V. I. (2010), «Intercultural communicative competency as an integrative ability of intercultural communication of a specialist», *Psychological science and education* [«Mezhkul'turnaja kommunikativnaja kompetentnost' kak integrativnaja sposobnost' mezhkul'turnogo obshhenija specialist», *Psikhologicheskaja nauka i obrazovanije*], Moscow State Psychological and Pedagogical University, Moscow, pp. 1—13
8. *Fundamentals of the theory of communication : textbook* (2003) [Osnovy teorii kommunikatsii : uchebnik], ed. M. A. Vasilik, Gardariki, Moscow, 615 p.
9. Sal'nikova, O. (2012), «What does communicative competence include?», *Primary school plus Before and After* [«Chto vkljuchaet v sebja kommunikativnaja kompetensija?», *Nachal'naja shkola plus Do i Posle*], Moscow Psychological and Social Institute, Moscow, issue 7, pp. 66—70.
10. Slobodyanik, M. S. (2012), «Competent approach to the preparation of masters in the specialty of «Document Science and Information Activity»», *Information Education and Professional and Communicative Technologies of the 21st Century : Collection of Proceedings of the Vth International Scientific and Practical Conference, Odessa, September 13-15, 2012* [«Kompetentnostnyj podkhod k podgotovke magistrrov po special'nosti «Dokumentovedenie i informacionnaja dejatel'nost'»», *Informatsionnoje obrazovanije i professional'no-kommunikativnyje tekhnologii XXI veka : sbornik materialov V Mezhdunarodnoj nauch.-prakt. konferentsii, Odessa, 13—15 sentjabrja 2012*], Simeks-Print, Odessa, pp. 16—19.
11. Tataki, O. O. (2012), «Motivational-target analysis in the semiosociopsychological study», *Information Education and Professional and Communicative Technologies of the 21st Century : Collection of Proceedings of the Vth International Scientific and Practical Conference, Odessa, September 13-15, 2012* [«Motivatsionno-tselevoj analiz v semiosotsiopsikhologicheskomo issledovanii», *Informatsionnoje obrazovanije i professional'no-kommunikativnyje tekhnologii XXI veka : sbornik materialov V Mezhdunarodnoj nauch.-prakt. konferentsii, Odessa, 13—15 sentjabrja 2012*], Simeks-Print, Odessa, pp. 84—88

ГОРБАНЬ Вікторія Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7762277; e-mail: igor.onu@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1609-8041

ЗАБОЛЕННА Марія Михайлівна,

бакалавр кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7762277; e-mail: zabolennamasha@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3858-3179

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Анотація. *Мета* роботи — описати етапи формування креативної компетентності у студентів-іноземців. Подано аналіз можливостей абревіатур у процесі формування креативної компетентності. Запропоновано систему використання абревіатур під час роботи на заняттях з російської мови. **Об'єктом** дослідження є лінгвокреативна компетентність, **предметом** — функціонування абревіатур у разі формування креативної компетентності. У дослідженні використано такі **методи**: спостереження, описовий, репродуктивний, метод дидактичних ігор, компонентний аналіз. **Практична значущість** полягає в тому, що **результати** дослідження можуть бути використані для формування лінгвокреативної компетентності у студентів-іноземців на заняттях з російської мови. **Висновки**: нетрадиційний підхід до досліджуваного матеріалу та використання засобів емоційності підвищують ефективність роботи, значно збільшуючи

результативність занять з російської мови як іноземної. Комплексний підхід до вивчення абrevіатур не тільки сприяє набуттю студентом лінгвокреативної компетенції, а й викликає бажання розвивати отримані вміння й навички, що призводить до оволодіння досить високим рівнем міжкультурної комунікативної компетентності.

Ключові слова: компетенція, міжкультурна комунікація, лінгвокреативна компетентність, методика викладання, російська мова як іноземна, абrevіатура, студент-інофонець.

Viktoria V. GORBAN,

PhD (Philology), Associate Professor, Russian Language Chair, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; e-mail: vigor.onu@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1609-8041

Maria M. ZABOLENNA,

Bachelor of the Russian Language Chair, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; e-mail: zabolennamasha@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3858-3179

FORMATION OF CREATIVE COMPETENCY AMONG STUDENTS-FOREIGNERS

Summary. The *purpose* of this work is to describe the stages in the formation of creative competence among foreign students. The analysis of the possibilities of abbreviations in the formation of creative competence is presented. A system of work is offered in the classes in the Russian language, in which abbreviations are used. The *object* of research is lingual creative competence. The *subject* is the functioning of abbreviations in the formation of creative competence. The following *methods* were used in the work: observation, descriptive, reproductive, method of didactic games, component analysis. The *practical value* lies in the fact that the materials of our article can be used to form lingual creative competence among students of foreign languages in classes in the Russian language. **Conclusions:** an unconventional approach to the material under study, as well as emotionality, which increases the efficiency of work, significantly increases the effectiveness of classes in Russian as a foreign language. An integrated approach to the study of abbreviations not only develops linguistic-creative competence, but also causes a desire to develop acquired skills and skills, which leads to a sufficiently high level of intercultural communicative competence.

Key words: competence, intercultural communication, linguistic-creative competence, methodology of teaching, Russian as a foreign language, abbreviation, student-foreigner.

Статтю отримано 23.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139365>

УДК 378.147:811.112.2:316.7

ІВАСЮК Галина Олександрівна,

кандидат політичних наук, асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна; +38 (0372) 584886; e-mail: galynaivasiuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7630-2481; Researcher ID: S-1921-2016

МІЖКУЛЬТУРНА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК ДИДАКТИЧНО-МЕТОДИЧНИЙ ПРИНЦИП НА ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. Окрім мовних засобів, для досягнення комунікативних цілей важливою є також міжкультурна компетенція, що полягає у розумінні реалій іноземної соціальної культури та побуту, власної та іншомовної картин світу. Саме тому до ключових принципів викладання іноземних мов належить також міжкультурна орієнтація. **Мета** цього дослідження — проаналізувати механізми реалізації принципу «міжкультурної орієнтації» на заняттях з німецької мови. **Об'єкт** дослідження — дидактично-методичний принцип «міжкультурної орієнтації». **Предмет** дослідження — реалізація принципу «міжкультурної орієнтації» на заняттях з німецької мови. У дослідженні були використані описовий та порівняльний **методи**. **Результат:** запропоновано способи реалізації принципу «міжкультурної орієнтації» на заняттях з німецької мови. **Висновки.** Викладання мови в міжкультурному контексті збільшує шанси на порозуміння в соціокультурно маркованих комунікативних ситуаціях і сприяє підвищенню мотивації студентів. Проведене дослідження та запропоновані висновки можуть бути корисними у **практичному застосуванні** для формування міжкультурної компетенції, толерантності та розширення світогляду студентів.

Ключові слова: міжкультурна орієнтація, міжкультурна комунікація, реалія, ментальність, цінності, соціальна культура, дидактично-методичні принципи викладання німецької мови.

Постановка проблеми. У постій частині курсу підвищення кваліфікації для викладачів німецької мови «Deutsch lehren lernen» від Гете-інституту серед інших дидактично-методичних принципів викладання німецької мови згадано також про принцип міжкультурної орієнтації. Автори зазначають: «Міжкультурна орієнтація заняття передбачає, що мовленнєва діяльність завжди вмонтована у сформовані культурою соціальні контексти. Тому важливо створювати навчальні ситуації, в яких студенти зможуть дізнатися про культурну зумовленість комунікативних дій на іноземній мові. Під час міжкультурно орієнтованого заняття студенти мають змогу простежити подібності та відмінності з рідномовною комунікативною діяльністю. У кращому випадку студенти здобувають знання та комунікативні стратегії, щоб орієнтуватися в реаліях німецькомовного середовища» [10, с. 26–32]. Опираючись на вищенаведене твердження, спробуємо зробити аналіз трактування цього дидактично-методичного принципу українськими дослідниками, а також запропонувати свої механізми його реалізації на заняттях з німецької мови.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Щоб встановити механізми реалізації принципу міжкультурної орієнтації на заняттях з німецької мови, доцільно проаналізувати дослідження, присвячені міжкультурній комунікації та розвитку міжкультурної компетенції на заняттях з іноземної мови. У численних дослідженнях розглядаються різні аспекти формування міжкультурної компетенції, а саме: формування міжкультурної компетенції на основі іншомовного тексту, формування міжкультурної компетенції студентів у процесі навчання іншомовного спілкування, реалізація інтеркультурного підходу в підручниках, формування країнознавчої компетенції на основі автентичних матеріалів, готовність студентів до міжкультурної комунікації [5].

Аналіз використаних досліджень і публікацій. Зупинимось детальніше на розвідках таких українських дослідників, як П. Мігірін [2], Є. Рокоман [4], О. Осадча [5], В. Філонова [9], які розглянули поняття «міжкультурної комунікації» та механізми засвоєння міжкультурної компетенції на заняттях з іноземної мови. Не можемо залишити поза увагою також системні праці таких відомих науковців, як Е. Верещагін і В. Костомаров [1], С. Тер-Мінасова [6], Г. Томахін [7; 8], присвячені глибокому вивченню мови, культури та міжкультурної комунікації, а також різних аспектів лінгвокраїнознавчої тематики.

Постановка завдання дослідження. Опираючись на вищезгадані праці, спробуємо здійснити власний аналіз поля перетину мови і культури, формування міжкультурної компетенції у студентів, способів реалізації принципу міжкультурної орієнтації на заняттях з іноземної мови, а також специфіки його застосування під час викладання німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Зупинимось детальніше на перетині мови та культури, сутності поняття «міжкультурна комунікація» та різновидах реалій як підґрунті міжкультурного діалогу.

У кожній мовній формі виражається мислення і світосприйняття народу. Тому особливого значення набуває тенденція викладання іноземної мови як діалогу культур з урахуванням національного менталітету і оволодінням системою понять, створених у окремій культурі за допомогою мови певного соціуму [2]. Про взаємозв'язок викладання іноземної мови та міжкультурної комунікації С. Г. Тер-Мінасова пише, що «кожне заняття з іноземної мови — це перехрестя культур, це практика міжкультурного спілкування, бо кожне слово відображає іноземний світ і іноземну культуру» [6, с. 624]. Під час комунікації мова виступає не просто як засіб передачі інформації, але й як форма культурної поведінки, спосіб встановлення відносин, який, між іншим, відрізняється у різних культурах [2].

Є. Верещагін і В. Костомаров у своїй праці «Мова та культура» дають визначення «міжкультурної комунікації» як «адекватного порозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур». [1, с. 26]. На думку вчених, мова — це скарбниця культури, що зберігає культурні цінності в лексичі, граматиці, ідіоматиці, в прислів'ях, приказках, у фольклорі, в художній та науковій літературі [1, с. 26].

За допомогою іноземної мови можна сконструювати культуру народу, який розмовляє цією мовою. До спільних ознак мови й культури належать: 1) фіксація особливостей світогляду групи, до якого вони належать; 2) наявність колективних та індивідуальних форм існування; 3) нормативність знакових систем; 4) взаємна підключеність і детермінованість; 5) еволюційність [3, с. 146].

Вивчення мовних структур є першим кроком до пізнання та розуміння культури. Адже для того, щоб адекватно спілкуватися із представниками інших культур, при вивченні іноземної мови потрібно виокремити мовні одиниці, у яких проявляється своєрідна національна культура і які нерозривно зрозуміти без соціокультурного контексту [4, с. 160]. Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров зазначили: «Дві національні культури ніколи не збігаються повністю, тому потрібно витратити час та енергію на засвоєння понять про нові предмети та явища, яким немає аналогій в рідній мові й культурі» [1, с. 76].

Знання реалій необхідне для правильної інтерпретації явищ і фактів, котрі стосуються повсякденного буття народів, які розмовляють певною мовою. За визначенням О. Кундзіча, «реалії — це слова, що означають предмети, процеси і явища, властиві для життя і побуту країни» [9, с. 42]. За класифікацією Г. Д. Томахіна, існують такі види реалій: 1) назви реалій — визначення явищ, які характерні для однієї культури та відсутні в іншій; 2) топоніми — географічні назви; 3) антропоніми —

імена людей (у першу чергу, імена історичних і державних діячів); 4) етнографічні реалії; 5) реалії освітньої системи; 6) культурні реалії [8, с. 23]. Також для формування міжкультурної компетенції цікавими є фразеологізми та прислів'я, що розкривають ставлення народу до навколишніх реалій [4, с. 161–162].

На думку В. Філонової, сучасна концепція іншомовної освіти повинна базуватися на інтегрованому вивченні мови та культури країни, а також на знаннях про рідну країну та її культуру, тобто на діалозі рідної й іноземної культур. Кінцевою метою є формування у студентів цілісної системи уявлень про основні культурні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, що дозволяє студентам зрозуміти світогляд носіїв мови, поповнити власний соціально-культурний та естетичний досвід [9, с. 41–42].

Розглянемо детальніше способи формування міжкультурної компетенції на заняттях з іноземної мови.

А. Кнапп-Поттхофф виділяв такі структурні компоненти міжкультурної комунікації: афективний (емпатія та толерантність), когнітивний (знання про рідну, іншомовну й загальну культуру, а також про комунікацію) та стратегічний (чи оперативний) компоненти. Стратегічний компонент складається зі стратегій студента (вербальних, навчальних та дослідницьких); принципів навчання (діалогу культур, культурознавчої зумовленості навчання, особистісно-діяльничої спрямованості); форм і методів навчання (проблемно-пошукових, дискусійних, дослідницьких, творчих); форм заняття (лекцій, групових дискусій, рольових ігор); засобів навчання (основних, а саме автентичних художніх текстів; додаткових, а саме відеофільмів, таблиць, ілюстрацій) [5].

М. В. Плеханова виокремлює такі вміння, що характеризують рівень розвиненості міжкультурної компетенції у студентів: 1) компаративні вміння (здатність орієнтуватися в іншому способі життя, порівнювати його з власною культурою); 2) інтерпретаційні вміння (здатність пояснити культурну зумовленість комунікативної діяльності); 3) стратегічні вміння (здатність аналізувати причини нерозуміння у спілкуванні з представниками іншої культури й уникати непорозуміння вербальними та невербальними засобами); 4) емпатійні вміння (здатність прийняти позицію іншої людини, врахувати її соціокультурну специфіку; з повагою ставитись до її системи цінностей та світогляду) [5].

Основною формою організації навчального процесу в руслі міжкультурної орієнтації має стати ситуативне моделювання міжкультурних ситуацій [5]. Важливими для формування міжкультурної компетенції є тренувальні вправи комунікативного та дослідницького характеру. Такими вправами можуть бути: 1) опрацювання мовних одиниць та граматичних структур у діалогових ситуаціях; 2) листування електронною поштою, спілкування в чаті, форумі, по скайпу; 3) розв'язання лінгвістичних та лінгвокраїнознавчих завдань (ймовірна відповідь на поставлене запитання носія мови, його можлива реакція); 4) дослідницькі та творчі проекти; 5) аналіз автентичних матеріалів [7, с. 116]. Формуванню міжкультурної компетенції сприятиме також взаємодія студентів у малих групах, спрямована на роботу з феноменами культури в автентичних матеріалах [5]. Для перевірки формування міжкультурної компетенції студентів доцільно використовувати не тест із вивченого матеріалу, а захист проекту з відповідями на запитання [4, с. 162].

На думку В. Філонової, до обов'язкових завдань заняття з іноземної мови мають належати: 1) оволодіння знаннями про культуру, історію, реалії та традиції країни, мова якої вивчається; 2) залучення до діалогу культур (іншомовної та рідної); 3) усвідомлення студентами суті мовних явищ, іншої світоглядної системи; 4) порівняння явищ іноземної мови з рідною мовою [9, с. 43].

Є. О. Рокоман вважає, що процес формування міжкультурної компетенції на заняттях з іноземної мови повинен включати в себе такі компоненти, як: 1) формування достатнього рівня знань про національну культуру країни, мова якої вивчається; 2) формування адекватного та толерантного сприйняття іноземної мови та реалій; 3) практичне відпрацювання міжкультурної комунікації [4, с. 162].

Опираючись на вищезгадані дослідження, запропонуємо наступні способи реалізації методичного принципу «міжкультурної орієнтації» на заняттях з німецької мови:

1) проведення занять, приурочених німецьким святкам, з відтворенням національного колориту, традицій, одягу, кулінарних страв;

2) дослідження студентами німецької фразеології та казок; пошук аналогій і відмінностей з українським фольклором; дискусія на тему німецької ментальності; пошук архетипів колективного несвідомого німецького народу, ціннісних орієнтацій, рольових моделей та поведінкових патернів; пошук спільних цінностей та архетипів;

3) обговорення авто- та гетеростереотипів щодо німецької та української ментальності; їхніх проявів у побутових і міжкультурних ситуаціях; моделювання міжкультурних ситуацій у рольових іграх;

4) обговорення публікацій на тему національних стереотипів і ситуацій міжкультурної взаємодії (відгуки студентів, гостьових лекторів, емігрантів, журналістів, бізнес-партнерів, дипломатів);

5) підготовка проектів на тему ключових віх та переламних моментів німецької історії, їхнього впливу на формування ціннісної системи німців різних поколінь; за можливості навчальних подорожей — проведення анкетування щодо цінностей німців; проведення круглих столів спільно з німецькими студентами;

6) проведення вечорів німецької культури; залучення студентів до перекладу німецької поезії, виконання пісень; підготовка проектів по дослідженню постатей видатних німців, пошук цікавих фактів до їх біографій, розвідки щодо їх характерів, гумору, крилатих висловів;

7) дослідження публікацій та відеоматеріалів на тему реалій життя та проблем німецьких ровесників; порівняння з реаліями життя української молоді; ознайомлення з соціологічними дослідженнями на тему портрета молодого українця і молодого німця.

Висновки. Застосування дидактично-методичного принципу міжкультурної орієнтації на заняттях з німецької мови сприятиме збільшенню зацікавленості та покращенню рівня знань студентів, а також сприятиме орієнтуванню в німецькомовному соціокультурному просторі та особистісному розвитку студентів.

Перспективи подальших досліджень. Актуально провести експериментальне застосування різних міжкультурно орієнтованих методів на заняттях та дослідити їхню ефективність у процесі вивчення німецької мови.

Література

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. — М. : Индрик, 2005. — 1040 с.
2. Мігірін П. І. Навчання іноземної мови як діалогу різних культур // Науковий блог. Національний університет «Острозька академія». — Острог, 2015. — URL : <https://naub.oa.edu.ua/>
3. Радугин А. А., Радугин К. А., Социология : курс лекций. — М. : Владос, 1995. — 180 с.
4. Рокман Б. О. Формування толерантності та міжкультурної комунікації в процесі соціалізації учнів на уроках іноземної мови // Таврійський вісник освіти. — Херсон : Херсонська академія неперервної освіти, 2013. — № 3 (43). — С. 159–163.
5. Осадча О. В. Складові формування міжкультурної компетенції студентів. — 2013. — URL : http://confcontact.com/2013_06_07/22_Osadcha.html
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие. — М. : Слово/ Slovo, 2009. — 624 с.
7. Томахин Г. Д. Лингвистические аспекты лингвострановедения // Вопросы языкознания. — М. : Наука, 1986. — № 6. — С. 113–119.
8. Томахин Г. Д. Лингвострановедение : что это такое? // Иностранные языки в школе. — М., 1996. — № 6. — С. 22–27.
9. Філонова В. Міжкультурна комунікація та вивчення іноземних мов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. — К., 2012. — № 18. — С. 41–43.
10. Ende K., Grotjahn R., Kleppin, K., Mohr, I. Curriculare Vorgaben und Unterrichtsplanung (Fort- und Weiterbildung weltweit). — Stuttgart : Ernst Klett Sprachen, 2013. — DLL_Band 6. — 152 S.

References

1. Vereshchagin, E. M., Kostomarov, V. G. (2005), *Language and culture [Jazyk i kultura]*, Indrik, Moscow, 1040 p.
2. Migirin, P. I. (2015), «Teaching a foreign language as a dialogue of different cultures», *Scientific blog. National University of Ostroh Academy [«Navchannia inozemnoi movy yak dialohu riznykh kultur»]*, *Naukovyi bloh. Natsionalnyj universytet «Ostroz'ka akademija»*, available at: <https://naub.oa.edu.ua/>
3. Radugin, A. A., Radugin, K. A. (1995), *Sociology : course of lectures [Sotsiologija: kurs lektsij]*, Vlados, Moscow, 180 s.
4. Rokoman, Ye. O. (2013), «Formation of Tolerance and Intercultural Communication in the Process of Students' Socialization in Foreign Language Lessons», *Taurian Journal of Education [«Formuvannia tolerantnosti ta mizhkulturnoi komunikatsii v protsesi sotsializatsii uchniv na urokakh inozemnoi movy»]*, *Tavrijs'kyi visnyk osvity*, Kherson Academy of Continuing Education, Kherson, vol. 3 (43), pp. 159–163.
5. Osadcha, O. V. (2013), *Components of the formation of intercultural competence of students [Skladovi formuvannia mizhkulturnoi kompetentsii studentiv]*, available at: http://confcontact.com/2013_06_07/22_Osadcha.html
6. Ter-Minasova, S. G. (2009), *Language and intercultural communication : manual [Jazyk i mezhkul'turnaja komunikatsija : ucheb. posobie]*, Slovo, Moscow, 624 p.
7. Tomakhin, G. D. (1986), «Linguistic Aspects of Linguistic Countrystudies», *Topics in the study of language [«Lingvisticheskie aspekty lingvostranovedenija»]*, *Voprosy jazykoznanija*, Nauka, Moscow, vol. 6, pp. 113–119.
8. Tomakhin, G. D. (1996), «Linguistic Countrystudies : what is this?», *Foreign Languages in the school [«Lingvostranovedenije : chto eto takoe?»]*, *Inostrannyje jazyki v shkole*, Moscow, vol. 6, pp. 22–27.
9. Filonova, V. (2012), «Intercultural Communication and the Study of Foreign Languages», *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Oriental languages and literatures [«Mizhkulturna komunikatsija ta vyvchennia inozemnykh mov»]*, *Visnyk Kyivs'koho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Skhidni movy ta literatury*, Kyiv, vol. 18, pp. 41–43.
10. Ende, K. et al (2013), *DLL 06: Curriculare Vorgaben und Unterrichtsplanung (Fort- und Weiterbildung weltweit)*, Ernst Klett Sprachen, Stuttgart, DLL_Band 6, 152 p.

ИВАСЮК Галина Александровна,

кандидат политических наук, ассистент кафедры иностранных языков для гуманитарных факультетов Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича; ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина; тел.: +38 (0372) 584886; e-mail: galynaivasiuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7630-2481; Researcher ID: S-1921-2016

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ В КАЧЕСТВЕ ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧЕСКОГО ПРИНЦИПА НА ЗАНЯТИЯХ ПО НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. Кроме языковых средств, для достижения коммуникативных целей важна также межкультурная компетенция, которая заключается в понимании реалий иностранной социальной культуры и быта, собственной и иноязычной картин мира. Именно поэтому к ключевым принципам преподавания иностранных языков принадлежит также и межкультурная ориентация. **Цель** данного исследования — проанализировать механизмы реализации принципа «межкультурной ориентации» на занятиях по немецкому языку. **Объект** исследования — дидактико-методический принцип «межкультурной ориентации». **Предмет** исследования — реализация принципа «межкультурной ориентации» на занятиях по немецкому языку. В исследовании были использованы описательный и сравнительный **методы**. **Результатом** изучения проблемы стали предложенные способы реализации принципа «межкультурной ориентации» на занятиях по немецкому языку. **Выводы.** Преподавание языка в межкультурном контексте увеличивает шансы на понимание в социокультурно маркированных коммуникативных ситуациях и способствует повышению мотивации студентов в изучении иностранного языка. Проведённое исследование и предложенные выводы могут быть полезными для **практического применения** в процессе формирования межкультурной компетенции, толерантности и расширения кругозора студентов.

Ключевые слова: межкультурная ориентация, межкультурная коммуникация, реалия, ментальность, ценности, социальная культура, дидактико-методические принципы преподавания немецкого языка.

Halyna O. IVASYUK,

PhD in political sciences, assistant of the Department of Foreign Languages for the Humanities Faculties of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; 2 Kotsyubyn'skoho st., Chernovtsy, 58012, Ukraine; tel.: +38 (0372) 584886; e-mail: galynaivasiuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7630-2481; Researcher ID: S-1921-2016

INTERCULTURAL ORIENTATION AS DIDACTIC-METHODOLOGICAL PRINCIPLE ON GETTING IN GERMAN LANGUAGE

Summary. Besides linguistic means, intercultural competency is also important for achieving communicative goals. This competency lies in understanding the realities of foreign social culture and everyday life and its own and foreign-language world picture. That is why the key principles of foreign languages teaching are also of intercultural orientation. The **purpose** of this study is to analyze the mechanisms of implementing the principle of «intercultural orientation» at the German language lessons. The **object** of the study is the didactic-methodological principle of «intercultural orientation». The **subject** of the study is the realization of the principle of «intercultural orientation» at the German language lessons. Descriptive and comparative **methods** were used in the study. **Finding.** Methods of realization of the principle of «intercultural orientation» at the German language classes are offered. **Results.** Foreign language teaching in an intercultural context increases the chances of understanding in socio-cultural communicative situations and helps to increase students' motivation. **Practical value.** The conducted research and the proposed findings may be useful for the development of intercultural competence, tolerance and the expansion of students' outlooks.

Key words: intercultural orientation, intercultural communication, reality, mentality, values, social culture, didactic-methodical principles of teaching the German language.

Статтю отримано 30.04.2018 р.

ЧЕРКАШИНА Жанна Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач, методист підготовчого факультету вечірнього факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна, тел.: +38 067 7710575; e-mail: zhanna_cherkazhina@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3506-2503

БОНДАРЕНКО Людмила Миколаївна,

старший викладач кафедри мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, факультет підготовки іноземних громадян; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61172, Україна; тел.: +38 067 9754047; e-mail: vv_bond57@email.ua; ORCID ID: 0000-0002-2551-1777

ПРОФЕСІЙНО ЗОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Анотація. *Мета* статті — дослідити особливості професійно зорієнтованих технологій навчання на уроках мовної підготовки іноземних студентів і проаналізувати основні положення їх змісту. *Предметом* розгляду є питання застосування професійно зорієнтованих технологій на уроках мовної підготовки іноземних студентів. *Результатом* вивчення цієї проблеми є доведення того, що застосування професійно зорієнтованих технологій навчання на уроках мовної підготовки є інноваційним способом роботи викладача в аудиторії з іноземними студентами в закладах вищої освіти України. *Методологія* дослідження представлена системним, особистісно зорієнтованим, комунікативним та компетентнісним підходами. *Висновки:* використання професійно зорієнтованих технологій мовної підготовки як іноземної, на відміну від традиційних, ґрунтуються на активній взаємодії учасників навчального процесу, при цьому основна увага надається взаємодії іноземних студентів між собою та їхній майбутній професійній орієнтації. Такий підхід дозволяє активізувати освітній процес іноземних студентів через посередництво мовної підготовки, зробити його цікавішим і доступнішим.

Ключові слова: педагогічні технології, професійно зорієнтовані технології, іноземні студенти, мовна підготовка, інтерактивні технології.

Постановка проблеми. Розвиток системи освіти вимагає від педагогічної практики вивчення та впровадження нових методів навчання й виховання іноземних студентів. Професійна підготовка іноземних студентів потребує інноваційного, інтерактивного й технологічного підходів до освітнього процесу, що передбачає спрямоване, поетапне, інструментальне управління цим процесом і гарантоване досягнення поставлених навчальних цілей.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Педагогічні технології висвітлено в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких О. Аніщенко, Б. Громовик, А. Нісімчук, О. Падалка, П. Підкасистий О. Пометун, Н. Яковець та ін. [1; 4; 7; 8]. Розкриттю сутності педагогічних технологій присвячено розвідки А. Алексюка, О. Батраєва, В. Беспалька, Т. Дмитренко, І. Шевченко та ін. [2; 3; 5].

Аналіз наукових праць дає змогу встановити, що професійно зорієнтовані технології відображені в цілій низці досліджень (Т. Дмитренко, Я. Проскуріна, І. Шевченко та ін.) [5; 9]. Зокрема, педагогічні технології, форми та методи навчання іноземних студентів у ЗВО досліджено Б. Громовик, В. Черних, О. Яцишиною та ін. [4; 12; 13]. Так, сутність сучасної технології навчання, на думку О. Яцишиної, полягає у визначенні раціональних способів досягнення навчальної мети. Водночас навчальний процес слід розглядати комплексно як систему й не можна обмежуватись аналізом лише окремих її складників. Комплексне використання сучасних методів навчання, технічних засобів навчання та носіїв навчальної інформації є однією з головних особливостей сучасних технологій навчання [13, с. 57–59]. Деякі дослідники розглядають «професійно орієнтовану технологію» як технологію, що сприяє набуттю фундаментальних, міждисциплінарних і фахових знань, розвитку вмінь, навичок; формуванню в студентів ЗВО якостей особистості, значущих для їхньої майбутньої професійної діяльності, компетенцій, що забезпечують виконання функціональних обов'язків з обраної спеціальності [5, с. 37].

Професійно зорієнтована технологія навчання — це технологія, що враховує загальні й індивідуальні закономірності формування особистості, розвиток її здібностей, інтересів і схильностей, сприяє формуванню якостей, значущих для майбутньої професійної діяльності, а також набуттю знань, навичок та вмінь, що забезпечують виконання функційних обов'язків за обраною спеціальністю після закінчення навчального закладу.

Постановка завдання. На підставі аналітичного огляду літературних джерел ми вирішили розглянути особливості професійно зорієнтованих технологій навчання на уроках мовної підготовки іноземних студентів, які отримують різні професії в Україні, зокрема фахові знання з юриспруденції та інженерної справи в галузі автотранспорту. У роботі проаналізовано основні положення зміс-

ту професійно зорієнтованих технологій навчання мови іноземних студентів. За мету поставлено дослідження особливостей професійно зорієнтованих технологій навчання на уроках мовної підготовки іноземних студентів і аналіз основних положень їх змісту. Предметом розгляду є питання застосування професійно зорієнтованих технологій на уроках мовної підготовки іноземних студентів. Методологія дослідження представлена системним, особистісно зорієнтованим, комунікативним і компетентнісним підходами.

Виклад основного матеріалу. У сучасній методичній літературі існує досить широкий спектр розуміння сутності поняття «технологія навчання». Так, поняття «технологія навчання» С. Сазоненко трактує як галузь застосування системи наукових принципів до програмування процесу навчання й використання їх у навчальній практиці з орієнтацією на детальні цілі навчання, які допускають їх оцінювання. Ця галузь зорієнтована більшою мірою на того, хто навчається, а не на предмет вивчення, не на перевірку виробленої практики в процесі емпіричного аналізу й широкого використання аудіовізуальних засобів у навчанні, визначає практику в тісному зв'язку з теорією навчання [11, с. 615]. Утім, О. Беспалько, досліджуючи теорію педагогічних систем, підкреслює, що технологія навчання має бути попередньо (до практичної діяльності) детально й точно описана. Кожне дидактичне завдання потребує для оптимального вирішення цілком визначених технологій навчання, що зумовлено трьома іншими елементами педагогічної системи: дидактичним процесом, організаційними формами навчання й педагогічною кваліфікацією викладачів. При цьому в технології навчання відображено поетапний процес вирішення дидактичного завдання [3, с. 27].

У процесі аналізу з'ясовано, що поняття «педагогічна технологія» в наукових джерелах прийнято розглядати як систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, запрограмовану в часі й просторі. Такий підхід зумовлює успішне просування до намічених результатів; системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, що використовуються для досягнення педагогічних цілей; педагогічну діяльність, що реалізує науково обґрунтований проект дидактичного процесу і має більш високий ступінь ефективності [1; 7; 10].

Сутнісними відмінностями професійно зорієнтованої технології навчання від інших технологій навчання у ЗВО, за нашими спостереженнями, є:

- попереднє проектування навчального процесу з подальшим його відтворенням у педагогічній практиці ЗВО;
- діагностичне цілепокладання, що передбачає можливість об'єктивного контролю досягнення поставлених навчально-професійних цілей;
- спеціальний відбір і структурування професійно зорієнтованого змісту підготовки студентів;
- структурна й змістовна цілісність, тобто неприпустимість внесення змін в один із компонентів технології, не змінюючи інших;
- вибір оптимальних методів, форм і засобів професійного навчання, продиктованих визначеними й закономірними зв'язками всіх його елементів;
- наявність оперативного зворотного зв'язку, що дозволяє своєчасно й оперативно коригувати процес навчання, забезпечуючи професійне становлення майбутніх фахівців [7; 8; 12; 13].

Таким чином, професійно зорієнтована технологія підготовки іноземних студентів передбачає застосування результатів навчання в їхній майбутній професійній діяльності. Навчальні дисципліни необхідно викладати в контексті майбутньої професії — це шлях генералізації набутих знань, умінь і навичок. Необхідно враховувати установки іноземних студентів на самоактуалізацію й самореалізацію, надаючи їм широкі можливості для самостійної спеціалізації на основі особистих індивідуальних планів й освітніх програм.

Слід зазначити, що професійно зорієнтоване навчання на етапі мовної підготовки іноземних громадян зумовлює введення до змісту навчальних дисциплін форм, методів і засобів навчання, організації практичного навчання відповідно до особливостей студентів та вимог, регламентованих навчальними планами й програмами, але з урахуванням профілю закладів вищої освіти і майбутньої професії.

Так, В. Коломієць наголошує, що підготовка іноземних студентів до професійного мовлення ускладнюється тим, що вони мають працювати в іншому мовленнєвому оточенні, тому шляхи, форми, методи формування їх мовленнєвих умінь дещо обмежені. А ті загальні класичні методи, форми та шляхи (мовленнєві тренінги, індивідуальна робота, навчання в мікрогрупах тощо), якими в основному користується переважна більшість викладачів ЗВО, дозволяють вирішувати ці проблеми лише частково, тобто вони формують лише окремі мовленнєві вміння в майбутнього випускника [6, с. 113].

Відомо, що впровадження особистісно зорієнтованого навчання зумовлено необхідністю розвитку професійно важливих умінь та навичок з урахуванням здібностей і нахилів іноземних студентів. Упровадження педагогічних технологій дозволяє значно збільшити час мовної практики на заняттях для кожного студента, досягти належного засвоєння матеріалу всіма учасниками групи, вирішувати різні виховні та розвивальні завдання.

З метою формування готовності до вивчення професійно зорієнтованих дисциплін іноземними студентами доцільним є впровадження інтерактивної технології з використанням інтерактивної дошки.

Отже, залучення до навчального процесу інтерактивних технологій, форм і методів сприяє індивідуалізації цього процесу, розкриттю здібностей, посиленню професійної спрямованості, зацікавленості в успіху навчання тощо.

Зазначимо, що характерними ознаками використання інтерактивних форм і методів використання в процесі професійної підготовки іноземних студентів, спрямованих на підвищення пізнавальної активності до вивчення професійно зорієнтованих дисциплін, є активність, колективність, комунікативний і ситуативний характер навчальної діяльності, розвиток у тих, хто навчається, рефлексивних умінь, уваги, фантазії, уяви, спостережливості, нестандартного мислення, виховання системності, логічності, критичності та креативності мислення, а також працездатності, допитливості, пізнавальної самостійності й наполегливості в досягненні поставленої мети.

З метою ефективності навчання актуальним є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, які є постійним складником освітнього процесу. Реалізація цього складника передбачає покращення якості навчання за рахунок більш повного використання доступної інформації засобами інформатики та обчислювальної техніки. Особливо корисним є їх використання на етапі ознайомлення іноземних студентів з новим мовним матеріалом, новими зразками, а також на етапі тренування. Студенти мають можливість тренувати правопис, вивчати лексичний матеріал, удосконалювати розуміння аудіотексту, розвивати техніку читання; вивчати граматику, тренувати вимову.

Упровадження ІКТ реалізує інтеграцію різноманітних видів діяльності (навчальної, навчально-дослідницької, методичної, наукової, організаційної) в межах єдиної методології, заснованої на застосуванні інформаційних технологій; підготовку учасників освітнього процесу до життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства; підвищення компетентностей та конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Висновки. На підставі проведеного аналізу визначено, що застосування професійно зорієнтованих технологій у навчальному процесі іноземних студентів дає змогу опанувати нові вміння й навички, а саме: вміння працювати в команді, приймати рішення й нести відповідальність за них, сприяє активізації розумово-пізнавальної діяльності; забезпечує формування навичок міжособистісного спілкування. Використання професійно зорієнтованих технологій у навчальному процесі — важлива дидактична умова формування комунікативної компетентності студентів. Професійно зорієнтовані технології дозволяють викладачеві отримати ефективний інструмент педагогічної праці. Це підсилює навчальну мотивацію іноземних студентів, які навчаються в Україні, спрямовують її на серйозну професійну підготовку.

Таким чином, виконання зазначених завдань сприяє вдосконаленню професійного навчального процесу на етапі мовної підготовки іноземних студентів у ЗВО, якісній організації навчального процесу та формуванню комунікативної компетентності майбутніх професіоналів.

Перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів застосування професійно зорієнтованих технологій навчання на уроках мовної підготовки іноземних студентів у ЗВО України. Вважаємо за необхідне проводити подальші дослідження проблем, що стосуються впровадження освітніх інновацій у підготовку іноземних громадян, розробки стратегій і тактик навчально-методичного супроводу.

Література

1. *Аніщенко О. В., Яковець Н. І.* Сучасні педагогічні технології : курс лекцій. — Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2005. — 42 с.
2. *Батраєва О. М.* Интенсивные методы и технологии в преподавании РКИ. Педагогика : традиции и инновации : материалы междунар. заоч. науч.- практ. конф. (г. Челябинск, октябрь 2011 г.). — Челябинск : Два комсомольца, 2011. — Т. 2. — С. 62–64.
3. *Беспалько О. В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 208 с.
4. *Громовик Б. П.* Перспективи нових навчальних технологій у фармацевтичній освіті // Фармацевтичний журнал. — К., 2008. — № 2. — С. 13–21.
5. *Дмитренко Т. А.* Профессионально-ориентированные технологии обучения в системе высшего педагогического образования (на материале преподавания иностранных языков) : дис ... д-ра пед. наук : 13.00.02. — М., 2004. — 442 с.
6. *Коломієць В. С.* Формування професійних мовленнєвих умінь у студентів іноземного походження засобами комплексних дидактичних ігор : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. — К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2001. — 173 с.
7. *Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т.* Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. — К. : ВЦ «Просвіта», 2000. — 368 с.
8. *Пометун О. І., Пироженко Л. В.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід. — К. : А. С. К., 2004. — 192 с.
9. *Проскуріна Я. І.* Професійна мовна підготовка іноземних студентів на підготовчих факультетах // Педагогічний альманах. — Херсон : Херсонська академія неперервної освіти, 2012. — Вип. 14. — С. 213–219.
10. *Педагогічні технології* : навч. посібник для вузів / О. С. Падалка, А. С. Нісімчук, І. О. Смолюк, О. Т. Шпак ; Міністерство освіти України, УДПУ імені М. П. Драгоманова, Лабораторія педагогічної технології Волинського державного педагогічного університету ім. Л. Українки. — К. : Укр. енциклопедія, 1995. — 252 с.

11. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (Досвід становлення акмеологічної системи ліцею). — К. : Гнозис, 2004. — 684 с.
12. Черних В. П. Освітні інновації в Національному фармацевтичному університеті. — Харків : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2005. — 248 с.
13. Яцишина О. В. Гуманітарна підготовка іноземних студентів-медиків в системі професійної освіти // Філософія, методологія, психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'язбереження : зб. тез наук.-метод. семінару кафедри філософії та суспільних дисциплін ТДМУ ім. І. Я. Горбачевського. — Тернопіль : Вектор, 2013. — С. 57–59.

References

1. Anishchenko, O. V., Yakovets, N. I. (2005), *Modern pedagogical technologies: course of lectures [Suchasni pedahohichni tekhnologii : kurs lektsij]*, Nizhyn M. Hohol' State Pedagogical University, Nizhyn, 42 p.
2. Batrayeva, O. M. (2011), «Intensive methods and technologies in teaching Russian as a foreign language», *Pedagogy: traditions and innovations* [«Intensivnyje metody i tekhnologii v prepodavanii RKI», *Pedagogika: traditsii i innovatsii*], Dva komsomol'tsa, Cheljabinsk, vol. 2, pp. 62–64.
3. Bepalko, O. V. (2009), *Social pedagogy: diagrams, tables, comments [Sotsialna pedahohika : shkemy, tablytsi, komentari]*, Tsentr uchbovoho literatury, Kyiv, 208 p.
4. Hromovik, B. P. (2008), «Prospects for new educational technologies in pharmaceutical education», *Pharmaceutical Journal* [«Perspektyvy novykh navchalnykh tekhnolohij u farmatsevtichnij osviti», *Farmatsevtichnyj zhurnal*], Kyiv, vol. 2, pp. 13–21.
5. Dmitrenko, T. A. (2004), *Professionally-oriented teaching technologies in the system of higher pedagogical education (on the basis of teaching foreign languages): Thesis [Profesional'no-orijentirovannije tekhnologii obuchenija v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya (na materiale prepodavanija inostrannykh jazykov): dis. ... d-ra ped. nauk]*, Moscow, 442 p.
6. Kolomiets, V. S. (2001), *Formation of professional language skills for students of foreign origin by means of complex didactic games: Thesis [Formuvannia profesiynykh movlennievnykh umin u studentiv inozemnoho pokhodzhennia zasobamy kompleksnykh dydaktychnykh ihor: dys. ... kand. ped. nauk]*, Kyiv, 173 p.
7. Nisimchuk, A. S., Padalka, O. S., Shpak, O. T. (2000), *Modern pedagogical technologies: textbook [Suchasni pedahohichni tekhnologii: navch. posib.]*, Prosvita, Kyiv, 368 p.
8. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2004), *Modern lesson. Interactive Learning Technologies: Theory, Practice, Experience [Suchasnyj urok. Interaktyvni tekhnologii navchannia: teorija, praktyka, dosvid]*, A. C. K., Kyiv, 192 p.
9. Proskurina, Ya. I. (2012), «Professional language training of foreign students at preparatory faculties», *Pedagogical almanac* [«Profesijna movna pidhotovka inozemnykh studentiv na pidhotovchykh fakultetakh», *Pedahohichnyj almanakh*], Kherson Academy of Continuing Education, Kherson, vol. 14, pp. 213–219.
10. Padalka O. S. etc. (1995), *Pedagogical technologies [Pedahohichni tekhnologii]*, Ukrainian State Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, pp. 21–23.
11. Sazonenko, H. S. (2004), *Pedagogy of success (the experience of acmeological formation lyceum systems) [Pedahohika uspikhu (dosvid stanovlennia akmeolohichnoi systemy litseiu)]*, Hnozs, Kyiv, 684 p.
12. Chernykh V. P. (2005), *Educational Innovation at the National Pharmaceutical University [Osvitni innovatsii v Natsionalnomu farmatsevtichnomu universyteti]*, NFAU : Zoloti storinky, Kharkov, 248 p.
13. Yatsyshyna, O. V. (2013), «Humanitarian training of foreign medical students in the system of vocational education», *Philosophy, methodology, psychological and pedagogical aspects of the formation of a culture of health preservation: theses collection of Scientific-methodological Seminar of the Department of Philosophy and Public Disciplines of Ternopol I. Ya. Horbachevs'ky State Medical University* [«Humanitarna pidhotovka inozemnykh studentiv-medykiv v systemi profesijnoi osviti», *Filosofija, metodolohija, psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia kultury zdorov'jazberezhennia: zb. tez nauk.-metod. seminaru kafedry filosofii ta suspilnykh dystsyplin TDMU im. I. Ya. Horbachevs'koho*], Vektor, Ternopil, pp. 57–59.

ЧЕРКАШИНА Жанна Витальевна,

кандидат педагогических наук, старший преподаватель, методист подготовительного факультета вечернего факультета Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, ул. Пушкинская, 77; г. Харьков, 61024, Украина; тел.: +38 067 7710575; e-mail: zhanna_cherkazhina@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3506-2503

БОНДАРЕНКО Людмила Николаевна,

старший преподаватель кафедры языковой подготовки Харьковского национального автомобильно-дорожного университета, факультет подготовки иностранных граждан; ул. Ярослава Мудрого, 25; г. Харьков, 61172, Украина; тел.: +38 067 9754047; e-mail: vv_bond57@email.ua; ORCID ID: 0000-0002-2551-1777

ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Аннотация. Цель статьи — исследовать особенности профессионально ориентированных технологий обучения на уроках языковой подготовки иностранных студентов и проанализировать основные положения их содержания. Предметом исследования являются вопросы использования профессионально ориентированных технологий на уроках языковой подготовки иностранных студентов. Результатом изучения данной проблемы стало доказательство того, что использование профессионально ориентированных технологий обучения на уроках языковой подготовки — инновационный способ работы преподавателя в аудитории с иностранными студентами в высших учебных заведениях Украины. Методология исследования представлена системным, лично ориентированным, коммуникативным

и компетентностным подходами. **Выводы:** использование профессионально ориентированных технологий языковой подготовки, в отличие от традиционных, базируется на активном взаимодействии участников учебного процесса, при этом основное внимание уделяется взаимодействию иностранных студентов между собой в рамках их будущей профессиональной ориентации. Такой подход позволяет активизировать учебный процесс иностранных студентов при посредничестве языковой подготовки, сделать его более интересным и доступным.

Ключевые слова: педагогические технологии, профессионально ориентированные технологии, иностранные студенты, языковая подготовка, интерактивные технологии.

Zhanna V. CHERKASHYNA,

PhD. (Pedagogy), Yaroslav Mudryi National Law University, 77 Pushkinskaya str.; Kharkov, 61024, Ukraine; tel.: +38 067 7710575; e-mail: zhanna_cherkazhina@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3506-2503

Lyudmila N. BONDARENKO,

Senior Lecturer of Language training Department, Kharkov National Automobile and Highway University, 25 Yaroslava Mudrogo str., Kharkov, 61002, Ukraine; tel.: +38 067 9754047; e-mail: vv_bond57@email.ua; ORCID ID: 0000-0002-2551-1777

PROFESSIONALLY ORIENTED LEARNING TECHNOLOGIES IN LANGUAGE TRAINING CLASSES FOR FOREIGN STUDENTS

Summary. The *purpose* of the article is to investigate the features of professionally oriented teaching technologies in the language training classes for foreign students and to analyze the main statements of their content. The *subject* of the study is the use of professionally oriented technologies in the language lessons for foreign students. The *result* of studying this problem is the proof that the use of professionally oriented learning technologies in language training classes is an innovative way of the teacher's activity in an audience with foreign students in higher educational institutions of Ukraine. The study *methodology* is presented in a systematic, personally oriented, communication and competence approach. **Conclusions:** the use of professionally oriented technologies of language training, unlike traditional ones, is based on active interaction of participants in the educational process, with the main focus on the interaction of foreign students with each other and their future professional orientation. This approach makes it possible to intensify the educational process for foreign students through the mediation of language training making it more interesting and accessible.

Key words: pedagogical technologies, professionally oriented technologies, foreign students, language training, interactive technologies.

Статтю отримано 12.04.2018 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139387>

УДК 159.928.235:[811.161.1+811.111]:373.016

ЧЕХОВСКАЯ Олеся Леонидовна,

аспирант кафедры родного языка и литературы в начальной школе Приднестровского государственного университета имени Т. Г. Шевченко; ул. 25 Октября, 128, г. Тирасполь, 3300, Молдова; тел.: +373 777 98764, +373 533 94487; e-mail: leslen7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6863-1149

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. *Цель* статьи — рассмотреть механизмы становления лингвистических способностей на основе интегративного подхода с точки зрения речевой деятельности (психолингвистики). *Предмет* исследования — феномен лингвистических способностей. Анализируется проблематика выявления факторов становления лингвистических способностей младших школьников в процессе изучения русского и английского языков. В *результате* проведённого исследования выявлено, что развитие памяти, внимания, мышления у младших школьников тесно связано с развитием их лингвистических способностей. Учитывается готовность учащихся к восприятию родного и иностранного языков параллельно, то есть речь идёт о специфике формирования лингвистических способностей на основе интегративного подхода.

Выводы. При формировании лингвистических способностей младших школьников учитываются психологические факторы, обеспечивающие эффективность учебной деятельности и составляющие психологическую основу исследования: 1) осознанное и инициативное выполнение действий и операций учащимися с языковым материалом интегративного характера; 2) наличие соответствующих волевых усилий учащихся; 3) опора на накопленные учащимися знания, умения и навыки на разных уровнях языковой системы (фонетика, лексика, грамматика и др.).

Ключевые слова: вербальное мышление, лингвистические способности, начальная школа, интегративное обучение.

Постановка проблемы. Говоря о формировании лингвистических способностей младших школьников на основе интегративного подхода при изучении русского и английского языков, необходимо учитывать не только основы лингвистической теории, но и психологические аспекты развития способностей, особенности познавательного и речевого становления учащихся 3-х классов, психические характеристики данного возраста.

Связь проблемы с предыдущими исследованиями. Обозначенным кругом вопросов в разное время занимались учёные В. Белянин, Л. Выготский, В. Глухов, М. Гохлернер, Г. Ейгер, И. Зимняя, Г. Костюк, А. Лурия, В. Мерлин, Р. Немов, И. Овчинникова, Ж. Пиаже, Е. Рогов, С. Рубинштейн, В. Чудновский, А. Шахнарович и др. Психологи всесторонне исследуют лингвистическую область. Изучается специфика структуры и динамика языковых способностей [4; 6], профессионально-исследовательский интерес проявляется и к языковому развитию, связанному с возрастом, гендерной принадлежностью, средой воспитания и принципами обучения [15].

Постановка исследовательских задач. Целью статьи является решение круга задач, которые оставались без внимания в работах исследователей, ранее занимавшихся вопросами развития лингвистических способностей младших школьников и которые сводятся к рассмотрению психолингвистических механизмов становления таких способностей на основе интегративного подхода к речевой деятельности ребёнка. При этом предметом исследования обозначен феномен лингвистических способностей младших школьников, а именно факторы их становления в процессе одновременного изучения русского и английского языков.

Изложение основного материала. Для определения психологических условий формирования лингвистических способностей учащихся на интегрированных уроках русского и английского языков необходимо выявить особенности рецепции языкового материала; определить психические процессы, которые лежат в основе восприятия учащимися изучаемых языков; проанализировать специфику познавательной деятельности в процессе обучения.

Признанное большинством специалистов определение способностей, предложил Б. Теплов, понимающий под *способностями* индивидуально-психологические особенности личности, которые, актуализируясь в определённом виде деятельности, детерминируют качество выполнения и результативность последней, а также скорость и лёгкость усвоения этой деятельности. По Б. Теплову и С. Рубинштейну, природные задатки сложно и опосредованно обуславливают формирование способностей, что выражается в успешности выполнения деятельности человека. *Природные задатки* — это необходимая основа для формирования способностей. Развитие последних невозможно без определённых задатков, которые, находясь в перманентном поступательном движении, приобретают новые свойства. Однако задатки априори не являются залогом перспективных способностей. Объяснением этому служит их многозначность: аналогичные задатки могут проявиться в отличающихся способностях. Задатками человек наделён от рождения, или они появляются в результате естественного развития; способности же приобретаются в процессе соответствующего обучения. Разница между задатками и способностями проявляется в том, что последние не могут появиться вне активной должной деятельности: «Не в том дело, что способности проявляются в деятельности, а в том, что они создаются в этой деятельности» [13, с. 29].

В основе формирования способностей находятся *интерес* и *склонность*, которые соотносятся друг и другом, но для которых характерны отличительные особенности. Интерес — это отношение субъекта к явлению или предмету. Склонность — это отношение, направленность на какую-либо деятельность. Интерес в динамике своего развития может преобразоваться в склонность как выражение потребности, необходимости в определённой деятельности. Интересы и склонности возникают на основе потребностей, но не любая потребность может послужить источником стойкого интереса, определяющего устремления личности.

Разнообразие человеческих способностей соотносится с множеством видов деятельности. Способности принято различать в зависимости от вида деятельности, в которых они проявляются. Помимо этого, способности делят на общие и специальные.

Лингвистические способности относят к специальным, наряду с музыкальными, логико-математическими, техническими, литературными, художественно-творческими, спортивными и др., которые проявляются в конкретных видах деятельности. По мнению лингвиста И. Овчинниковой, *лингвистические способности* представляют собой те условия, которые способствуют успешному усвоению ...языков, развитию коммуникативных навыков, чувству языка [9]. И. Зимняя и М. Кабардов определяют лингвистические способности как личностно-психологические специфические черты индивида, опосредованные свободным приобретением лингвистических знаний, обеспечивающие темп и степень овладения языковым материалом, а также успешность применения его в акте коммуникации [3; 4].

В монографии психолога М. Холодной «Психология интеллекта : парадоксы исследования» рассматриваются взгляды специалистов на природу интеллектуальных способностей (лингвистических, музыкальных, логико-математических). Автор отмечает наличие определённой связи между способностями, в частности лингвистические способности не существуют изолированно [15, с. 17].

Говоря о лингвистических способностях, следует уточнить, что одни специалисты имеют в виду способности к изучению родного, а другие — к изучению иностранного, то есть второго языка [16, с. 23].

Полемичным является вопрос о степени предопределения индивидуально-психологических способностей школьников в успешном усвоении как родного языка, так и второго, не знакомого ранее языка. Например, в течение десяти лет Р. Спаркс и Л. Ганшоу изучали познавательное, эмоциональное и лингвистическое влияние на усвоение иностранных языков и сформулировали гипотезу о личностных различиях лингвистического кодирования как модель понимания проблем изучения языков. Исходя из этой гипотезы, причины, обуславливающие особенности в изучении второго языка, схожи с теми же особенностями, которые возникают при усвоении родного языка [17]. Вместе с тем, сегодня у специалистов нет единой обоснованной точки зрения в определении универсальных механизмов, от которых зависит эффективность усвоения какого-либо языка. Под *лингвистическими способностями* мы понимаем способности, связанные с индивидуальными различиями в усвоении как родного (русского) языка, так и иностранного (английского) языка.

Говоря о развитии способностей ребёнка, следует заметить, что существенным этапом этого развития является так называемая готовность к обучению. Под готовностью к обучению понимается благоприятный период для усвоения знаний, в процессе которого происходит формирование способностей, обнаруживающих внушительные возможности для эффективного последующего учения и его совершенствования.

Лингвистические способности, которые обнаруживаются в процессе обучения, выражаются в знании языка и содержательном качестве речи. Знание языка, в свою очередь, подразумевает владение грамматической, лексической, морфологической, стилистической и другими сторонами языка. Уровень владения речью включает в себя степень умений и навыков восприятия речи на слух, собственно говорение, эффективность коммуникации и гармоничное взаимодействие её участников. Многочисленные эмпирические данные свидетельствуют о том, что для успешного освоения речи требуется своевременное активное воздействие на определённые системы. При недостаточности стимулирования данных процессов в деятельности они будут тормозиться.

В силу того, что в качестве субъекта деятельности выступают учащиеся в возрасте 9-10 лет, является необходимо рассмотреть свойственные этому возрасту особенности. Характерные признаки определённого возраста детерминированы достижениями физиологического, психологического и духовного развития личности. Психологами (Л. Божович, Л. Выготский, А. Запорожец, Г. Костюк, А. Н. Леонтьев, С. Рубинштейн, Д. Эльконин и др.) установлено, что возраст 9-10 лет является относительно ровным в жизни младшего школьника, но вместе с тем, в этом возрасте происходят качественные изменения в психическом развитии детей.

Исследования показывают, что в период между 2-ым и 3-им классами происходят определенные изменения в умственном развитии учащихся. В частности, на данной ступени обучения наблюдается динамичное формирование мыслительных операций, «затухает» наглядно-действенное мышление, зато значительно совершенствуется мышление вербальное. Возрастной период 9-10 лет является сензитивным в плане формирования вербального мышления, которое выполняет стратегическую роль в развитии лингвистических способностей.

В возрасте 9-10 лет школьники достаточно легко и быстро запоминают то, что вызывает у них эмоциональное переживание и соответствует их увлечениям и пристрастиям; при восприятии вербальных единиц они склонны обращать внимание на яркое, эмоционально-окрашенное содержание. За первые два года обучения у учащихся появляется опыт в контроле своего поведения, которое всё же остаётся ещё в импульсивным и произвольным. Внимание отличается относительной неустойчивостью, дети не воспринимают монологические высказывания длительностью более 3-5 минут.

Что касается речевого развития учащихся 3-их классов, то наблюдается способность производить звуковой анализ речи. Младшие школьники относительно положительно справляются с фонетическим анализом слов родного языка, умеют выделять отдельные звуки в словах на изучаемом иностранном языке. Речь носит, как правило, описательный характер, но прослеживается процесс формирования объяснительной речи. С точки зрения известного психолога Г. Костюка, психическое развитие младших подростков теснейшим образом сопряжено с развитием речи, когда учащиеся постигают тонкости родного языка, его лексические, грамматические и фонетические средства [5].

Развитие памяти, внимания, мышления у младших школьников тесно связано с развитием их лингвистических способностей. В исследовании мы учитываем готовность учащихся к восприятию родного и иностранного языков параллельно, когда специфика формирования лингвистических способностей ребёнка осуществляется на основе интегративного подхода к коммуникации.

Психологи и лингвисты сходятся во мнении, что обучение иностранному (в нашем исследовании английскому) языку должно быть ориентировано на психофизиологические особенности детей. Считается доказанным, что изучение иностранного языка можно начинать с 5-10 лет, до 3-х лет — неразумно, а после 10 — бессмысленно рассчитывать на существенный результат, В. Пенфилд и Л. Робертс [11] назвали обучение иностранному языку в возрасте старше 10 лет «нефизиологич-

ным», когда положительный эффект может проявиться только у учеников, обладающих коммуникативными и лингвистическими способностями выше среднего уровня.

Учёные (Ш. Амонашвили, И. Верещагина, Е. Соловьёва, Г. Рогова и др.), рекомендуя приступать к изучению иностранного языка с 6-8 лет, экспериментально доказали, что, когда ребёнок уже достаточно освоил родной язык, он проявляет сознательное отношение к новому языку. В возрасте младших школьников (9-10 лет) в речевом поведении отсутствует шаблонность, программирование мыслей по-новому не вызывает серьёзных трудностей у учащихся, им легче вступать в акт коммуникации на иностранном языке. Дети этого возраста, словно играя, прочно запоминают языковой материал и достаточно беспрепятственно его воспроизводят.

Целесообразно отметить, что на третьем году изучения родного и на втором — иностранного языка в начальной школе у учащихся в полном объёме активизируются психические ресурсы. Это связано с тем, что учащиеся уже знакомы с урочными формами работы и раскованы в эмоционально-чувственном плане. На данном этапе естественным образом проявляют свою активность свойства психического развития, при этом учебная деятельность начинает всё более явно превалировать над игровой.

Для привлечения внимания младших школьников и стимулирования их к более глубокому изучению родного (русского) языка интегрированно с иностранным языком необходимо обеспечить мотивирующую среду. Считаем, что одним из существенных мотивационных стимулов изучения русского и иностранного языков является стремление к разнообразному общению, к углублению сферы познавательной деятельности, расширению общего кругозора, причём ключевую функцию может выполнять интерес к сверстникам — носителям языка, а также интерес к культуре, географии, истории стран изучаемого языка и пр. Благодаря применению интегративного подхода при изучении родного и иностранного языков учащимся предоставляются неожиданные возможности прикладного характера: проверка безударных гласных, написание словарных слов иностранного происхождения, лексико-грамматическая реконструкция непонятных в тексте слов, знакомство с этимологией слов и др. Кроме явных собственно практических «благ», которые могут представиться учащимся в процессе интегрированного изучения родного и иностранного языков, существенную ценность имеет формирование лингвистических способностей.

В контексте анализа развития лингвистических способностей, руководствуясь толковым словарём Т. Ефремовой, считаем оптимальным употреблять понятие *усвоить* — сделать свойственным, привычным для себя, своим (что-нибудь новое), приобретать, усваивать знания, по сравнению с *овладеть* (взять, стать обладателем чего-либо) [2]. В то время как *знать* — (обладать знаниями о чём-либо; располагать какими-либо сведениями) [2] используется в отношении знаний грамматики и правил употребления лексем.

При усвоении языка задействуются отдельные компоненты лингвистических способностей (составляющие системы языка и речи). Степень усвоения знаний, умений и навыков зависит от характера *действий* и *операций* учебной деятельности, в основе которых находятся механизмы усвоения. По А. Н. Леонтьеву, *действие* — «это такой процесс, мотив которого не совпадает с его предметом (т. е. с тем, на что оно направлено), а лежит в той деятельности, в которую данное действие включено» [8, с. 289]; *операции* — «это способы действия, отвечающие определённым условиям, в которых дана его цель» [8, с. 291]. А. Реан *действием* называет «целенаправленную активность, связанную с достижением частных целей при осуществлении более широкой деятельности, а *операцией* — конкретную совокупность и последовательность движений, которая определяется конкретными условиями взаимодействия с объектами в процессе осуществления действий» [11, с. 179].

Процесс формирования лингвистических способностей учащихся на основе интегративного подхода должен согласовываться с условиями качественного усвоения изучаемых языков. Качество формирования лингвистических способностей отличается, главным образом, *прочностью*, становлением «у учащихся *устойчивых* структур знаний, отражающих объективную реальность; учащиеся умеют *актуализировать* и *использовать* полученные знания» [10, с. 227]. При эффективном усвоении применение знаний не обуславливается временем, нюансами обстоятельств и условиями практики задействования [3, с. 239]. Информация запоминается в такой мере, что возможно её моментальное и точное воспроизведение в диаметрально противоположных обстоятельствах и в любое время. Таким образом, на высоком уровне происходит согласованная работа долговременной и кратковременной памяти.

Другими отличительными параметрами высокого уровня усвоения знаний психологи также определили их *полноту* и *системность*. Таким образом, качественно высокий уровень усвоения детерминруется *устойчивостью*, *цельностью (полнотой)* и *системностью* знаний, умением *полноценно* задействовать их, исходя из данных обстоятельств.

Психологами экспериментально доказано, что основные условия прочности усвоения знаний, умений и навыков — *интерес*, интерпретируемый как «*эмоциональный импульс*, вызываемый учебным материалом» [1, с. 103], *осознание* и *активизация* действий и операций, касающихся его восприятия, осмысления, запоминания и использования.

Усвоение языкового материала подразумевает 1) интерес и личное эмоционально-чувственное отношение обучаемых к нему, 2) совершение действий и операций с инициативой. Это обусловли-

вает стиль использования интегративного подхода. Ещё одно условие прочного усвоения, соблюдение которого необходимо при обращении к интегративному подходу, — обеспечение *логичной согласованности* его составляющих. Это мотивируется взаимосвязью и взаимодействием всех составляющих элементов усвоения. Согласно точке зрения С. Рубинштейна, основы прочности усвоения закладываются в первичном восприятии материала, а осмысленное его восприятие обусловлено дальнейшей работой [12, с. 672].

Для прочности усвоения материала, на основе которого происходит формирование способностей, необходим ещё один важный момент — факт волевого импульса (воли) у учащихся, проявление постоянной настойчивости, упорства в деятельности, неуклонной готовности добиться успеха [1, с. 104]. Воля обеспечивает возможность стабильной саморегуляции внимания и восприятия, что должным образом создаёт условия для непроизвольного запоминания изучаемого материала. Вследствие этого важно, чтобы использование интегративного подхода благоприятствовало сохранению волевых усилий учащихся по усвоению язычного материала.

Следует упомянуть, что способности обусловлены навыками, где ведущим механизмом их формирования, а при наличии сложностей в усвоении материала и умений, является *упражнение* — «повторное выполнение действия с целью его усвоения» [7, с. 297].

Исходя из закономерностей усвоения языкового материала, продуктивность упражнений, обеспечивающих усвоение этот процесс на основе интегративного подхода, определяется: а) верным временным распределением: первичное выполнение действий на иностранном языке менее продуктивно, чем аналогичное или подобное на родном языке; б) пониманием и осмыслением учащимися плана выполнения действий; в) влиянием ранее усвоенных знаний и выработанных навыков; г) целесообразным соотношением репродуктивных и продуктивных упражнений [3, с. 243].

Выводы. Таким образом, при формировании лингвистических способностей младших школьников учитываются следующие психологические факторы, обеспечивающие эффективность учебной деятельности и составляющие психологическую основу исследования:

— осознанное и инициативное выполнение действий и операций учащимися с языковым материалом интегративного характера на основе эмоционального отношения к нему, сензитивного вербального мышления и выработанного познавательного интереса;

— использование логичной взаимосвязи компонентов усвоения материала: восприятия, понимания, запоминания, применения;

— наличие соответствующих волевых усилий учащихся, обращённых на осуществление действий и операций в процессе учебной деятельности на интегрированных уроках русского и английского языков;

— опора на накопленные учащимися знания, умения и навыки на разных уровнях языковой системы (фонетика, лексика, грамматика и др.).

Перспективы дальнейших исследований. Методика формирования лингвистических способностей учащихся не может не учитывать выбор принципов обучения на основе интегративного подхода. Следующий этап нашего исследования будет направлен на решение данной задачи.

Л и т е р а т у р а

1. Баранов М. Т. Методика лексики и фразеологии на уроках русского языка. — М.: Просвещение, 1988. — 192 с.
2. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный: в 2 т. — М.: Рус. яз., 2000. — 1209 с.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник. — 2-е изд., доп., испр. и перераб. — М.: Логос, 2003. — 384 с.
4. Кабардов М. К. Коммуникативные и когнитивные составляющие языковых способностей (индивидуально-типологический подход): дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01, 19.00.07. — М., 2001. — 354 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / ред. Л. М. Прокопенко; упоряд. В. В. Андрієвська та ін. — К.: Рад. шк. 1989. — 608 с.
6. Кочкина О. М., Воронин А. Н. Дискурсивные способности в процессе интенсивного изучения иностранного языка // Познание в структуре общения / ред. В. А. Барабанщиков, Е. С. Самойленко. — М.: Ин-т психологии РАН, 2009. — С. 262–270.
7. Краткий психологический словарь. — 2-е изд., расш., испр. и доп. / ред. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. — Ростов н/Д: Феникс, 1998. — 512 с.
8. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: в 2 т. — М.: Педагогика, 1983. — Т. 2. — 318 с.
9. Овчинникова И. Г., Береснева Н. И., Пенягина Е. Б. К проблеме развития лингвистических способностей в онтогенезе // Вестник ПТУ. Психология. — Пермь, 1998. — С. 42–50.
10. Перспективы: вопросы образования: в 2 т. / ред. З. Морси; пер. на рус. яз. — М.: Прогресс, 1994 (Unesco Publishing, 1993) — Т. 1: Мыслители образования. — 416 с.
11. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика: учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2002. — 432 с.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 2002. — 781 с.
13. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. — М.: АПН РСФСР, 1961. — 536 с.
14. Ушакова Т. Н. Психолингвистика: учебник для вузов. — М.: PER SE, 2006. — 416 с.

15. Холодная М. А. Психология интеллекта : парадоксы исследования. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Питер, 2002. — 272 с.
16. Kormos J. New conceptualizations of language aptitude in second language attainment // Sensitive periods, language aptitude, and ultimate L2 attainment / Eds. G. Granena, M. Long. — Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2013. — P. 131–152.
17. Sparks R., Ganschow L. The impact of native language learning problems on foreign language learning : Case study illustrations of the linguistic coding deficit hypothesis // Modern Language Journal. — 1993. — Vol. 77. — № 1. — P. 58–74. doi : 10.1111/j.1540-4781.1993.tb01946.

References

1. Baranov, M. T. (1988), *Technique of vocabulary and phraseology in the lessons of the Russian language [Metodika leksiki i frazeologii na urokakh russkogo jazyka]*, Prosveshhenie, Moscow, 192 p.
2. Efremova, T. F. (2000), *New dictionary of the Russian language : explanatory and derivational : in 2 vol. [Novyj slovar' russkogo jazyka : tolkovo-slovoobrazovatel'nyj : v 2 t.]*, Russian language, Moscow.
3. Zimnjaja, I. A. (2003), *Pedagogical psychology : a textbook, 2nd ed., augmented, corrected and revised [Pedagogicheskaja psikhologija : uchebnik, 2-e izd., dop., ispr. i pererab.]*, Logos, Moscow, 384 p.
4. Kabardov, M. K. (2001), *Communicative and cognitive components of linguistic abilities (individual-typological approach) : Thesis [Kommunikativnye i kognitivnye sostavljajushhie jazykovykh sposobnostej (individual'no-tipologicheskij podkhod) : dis. ... d-ra psikhol. nauk : 19.00.01, 19.00.07]*, M., 2001. — 354 s.
5. Kostjuk, G. S. (1989), *Educational process and mental development of the individual [Navchal'no-vykhovnyj proces i psyhichnij rozvytok osobystosti]*, ed. L. M. Prokopenko, Radjans'ka shkola, Kyiv, 608 p.
6. Kochkina, O. M., Voronin, A. N. (2009), «Discursive abilities in the process of intensive study of a foreign language», *Cognition in the structure of communication [«Diskursivnye sposobnosti v processe intensivnogo izuchenija inostrannogo jazyka»]*, *Poznanie v strukture obshhenija*, eds. V. A. Barabanshnikova, E. S. Samojlenko, Institute of Psychology RAS, Moscow, pp. 262–270.
7. *Brief psychological dictionary, 2nd ed., expanded, amended and enlarged* (1998), [Kratkij psikhologicheskij slovar', 2-e izd., rassh., ispr. i dop.], eds. A. V. Petrovsky, M. G. Jaroshevsky, Phoenix, Rostov-on-Don, 512 p.
8. Leont'ev, A. N. (1983), *Selected psychological works : in 2 vol. [Izbrannye psikhologicheskie proizvedenija : v 2 t.]*, Pedagogika, Moscow, vol. 2, 318 p.
9. Ovchinnikova, I. G., Beresneva, N. I., Penjagina, E. B. (1998), «To the problem of the development of linguistic abilities in ontogenesis», *Harold of Perm' State Technical University. Psychology [«K probleme razvitija lingvisticheskikh sposobnostej v ontogeneze»]*, *Vestnik PTU. Psikhologija*, Perm' State Technical University, Perm', pp. 42–50.
10. *Perspectives : issues of education : in 2 vol., Thinkers of Education, transl. on Russian* (1993; 1994) [*Perspektivy : voprosy obrazovanija : v 2 t., Mysliteli obrazovanija, perevod na russkij jazyk*], ed. Z. Morsi, Unesco Publishing, Progress, Moscow, vol. 1-2, 416 p.
11. Rean, A. A., Bordovskaja, N. V., Rozum, S. I. (2002), *Psychology and pedagogy : a textbook for high schools [Psikhologija i pedagogika : uchebnik dlja vuzov]*, Piter, St. Petersburg, 432 p.
12. Rubinshtejn, S. L. (2002), *Fundamentals of General Psychology [Osnovy obshhej psikhologii]*, Piter, St. Petersburg, 781 p.
13. Teplov, B. M. (1961), *Problems of Individual Differences [Problemy individual'nykh razlichij]*, Novosti Press Agency of the RSFSR, Moscow, 536 p.
14. Ushakova, T. N. (2006), *Psycholinguistics : a textbook for high schools [Psiholingvistika : uchebnik dlja vuzov]*, PER SE, Moscow, 416 p.
15. Kholodnaja, M. A. (2002), *Psychology of the intellect : the paradoxes of research, 2nd ed., revised and enlarged [Psikhologija intellekta : paradoksy issledovanija, [2-e izd., pererab. i dop.]*, Piter, St. Petersburg, 272 p.
16. Kormos, J. (2013), «New conceptualizations of language aptitude in second language attainment», *Sensitive periods, language aptitude, and ultimate L2 attainment*, eds. G. Granena, M. Long, John Benjamins Publishing, Amsterdam, Philadelphia, pp. 131–152.
17. Sparks, R., Ganschow, L. (1993), «The impact of native language learning problems on foreign language learning : Case study illustrations of the linguistic coding deficit hypothesis», *Modern Language Journal*, vol. 77, No. 1, pp. 58–74. doi : 10.1111/j.1540-4781.1993.tb01946.

ЧЕХОВСЬКА Олеся Леонідівна,

аспірант кафедри рідної мови та літератури в початковій школі Придністровського державного університету імені Т. Г. Шевченка; вул. 25 Жовтня, 128, м. Тирасполь, 3300, Молдова; тел.: +373 777 98764, +373 533 94487; e-mail: leslen7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6863-1149

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. *Meta* статті — розглянути механізми становлення лінгвістичних здібностей дітей із застосуванням інтеграційного підходу з точки зору мовної діяльності (психолінгвістики). *Предмет* дослідження — феномен лінгвістичних здібностей. Аналізу піддано проблему виявлення чинників їх становлення в процесі вивчення російської та англійської мов молодшими школярами. *Результатом* дослідження є визначення того, що розвиток пам'яті, уваги, мислення у молодших школярів тісно корелюють з розвитком їхніх лінгвістичних здібностей. Враховано готовність учнів до сприйняття рідної та іноземної мов паралельно, тобто йдеться про специфіку формування лінгвістичних здібностей на підставі впровадження інтегративного підходу. *Висновки.* Під час формування лінгвістичних здібностей молодших школярів педагоги враховують психологічні чинники, які забезпечують ефективність навчальної діяльності

та складові психологічної основи дослідження: 1) усвідомлене й ініціативне виконання дій і операцій учнями з мовним матеріалом інтегративного характеру; 2) наявність відповідних вольових зусиль учнів; 3) опертя на накопичені учнями знання, вміння та навички на різних рівнях мовної системи (фонетика, лексика, граматики та ін.).

Ключові слова: вербальне мислення, лінгвістичні здібності, початкова школа, інтегративне навчання.

Olesya L. CHEKHOVSKAYA,

post-graduate student of the Native language and literature in primary school Department of Pridnestrovian Taras Shevchenko State University, 128 25 October str., Tiraspol, 3300, Moldova; tel.: +373 777 98764; e-mail: leslen7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6863-1149

PSYCHOLOGICAL REGULARITIES OF LINGUISTIC ABILITIES DEVELOPMENT OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN

Summary. The *purpose* of the article is to consider the mechanisms of formation of linguistic abilities based on the integrative approach from the point of view of speech activity (psycholinguistics). The *subject* of this research is the phenomenon of linguistic abilities. The problems of revealing the factors of the formation of the linguistic abilities of younger schoolchildren in the process of studying Russian and English are analyzed. Descriptive *method* is used in this work. As a *result* of the conducted research it was revealed that the development of memory, attention and thinking in junior schoolchildren is closely connected with the development of their linguistic abilities. The readiness of pupils to perceive native and foreign languages in parallel is taken into consideration, i.e. it is an issue of the specifics of the formation of linguistic abilities based on the integrative approach. **Conclusions:** In the process of forming the linguistic abilities of junior schoolchildren, psychological factors ensuring the effectiveness of educational activity and making up the psychological basis of research are taken into consideration: 1) conscious and proactive implementation of actions and operations by pupils on linguistic material of an integrative nature; 2) availability of appropriate volitional efforts of pupils; 3) reliance on learner's knowledge, skills and abilities at different levels of the language system (phonetics, vocabulary, grammar, etc.).

Key words: verbal thinking, linguistic abilities, primary school, integrative education.

Статтю отримано 30.04.2018 р.

РЕЦЕНЗІЇ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2018.29.139377>

Гукова Л. Н., Степанов Е. Н. Синтаксис русского языка : Учебно-методическое пособие для учителей и учащихся старших классов. — Одесса : Астропринт, 2013. — 360 с.

Gukova L. N., Stepanov Ie. N. Syntax of the Russian language : Teaching-methodical manual for teachers and pupils of senior classes. — Odessa : Astroprint, 2013. — 360 p.

Рецензируемая работа «Синтаксис русского языка» (Одесса, 2013, 360 с.) представляет собой учебно-методическое пособие для учителя и учащихся старших классов. Автор первого раздела и первой части второго раздела — кандидат филологических наук, доцент Л. Н. Гукова; автор второй и третьей частей второго раздела — доктор филологических наук, заведующий кафедрой русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова Е. Н. Степанов.

Основой пособия является изложение вопросов синтаксиса. Авторы с научных позиций и в строгой логической последовательности донесли до учителя и учащихся старших и профильных классов, которым пособие адресовано, современный научный материал, раскрывающий технологию синтаксического анализа разноструктурных единиц синтаксиса современного русского языка.

Комплексный характер учебного пособия определил наличие в нём нескольких структурных частей, ориентированных на определённый тип адресата и, соответственно, различающихся степенью сложности поставленных заданий.

В первом разделе содержатся лаконичные пояснения к трудным вопросам в теории синтаксиса, адресованные учителю, а также адресованные учащимся задания и упражнения по основным разделам синтаксиса современного русского языка. Тестовый характер многих упражнений позволяет обеспечить динамический характер взаимодействия учителя и учеников, способствует выработке навыков решения подобного рода тестов.

Второй раздел содержит задания повышенной сложности, ориентированные на учащихся профильных классов, на тех, кто планирует стать переводчиком с украинского на русский и наоборот, учителем начальной школы, журналистом, редактором, корректором.

Достоинством учебного пособия является оригинальность структурирования материала: разделы и входящие в них части содержат определения основных понятий, контрольные вопросы; многие из заданий сопровождаются схемами анализа всех синтаксических единиц, таблицами, которые окажут большую помощь учителям и учащимся в самостоятельном изучении русского синтаксиса.

Объёмный список основной и дополнительной литературы, приводимый в пособии после каждого задания, учащиеся смогут использовать как при подготовке к занятиям и написанию контрольных работ, так и при выполнении индивидуальных исследовательских заданий. По каждому разделу учебного курса в пособии представлены комплексы итоговых вопросов для самоконтроля.

Учебное пособие отличает строго научное и вместе с тем доступное изложение материала. Структура пособия отвечает дидактическим и методическим требованиям преподавания учебной дисциплины. Это позволяет обучающимся глубоко усваивать содержание курса, аргументированно отвечать на поставленные вопросы.

Несомненно, пособие реализует одну из основных задач обучения русскому языку в современной общеобразовательной школе, а именно задачу формирования у учащихся языковой компетенции, которая подразумевает осмысление речевого опыта, знания основ науки о языке, в частности на базе усвоения синтаксических норм. Формированию языковой компетенции способствует выработка учебно-языковых умений, действий с изучаемым языковым материалом (опознание материала, его классификация, анализ языковых явлений).

В современной синтаксической науке есть ряд дискуссионных вопросов, касающихся теории синтаксиса, в частности, по-разному решаются вопросы о функции и месте словосочетания среди других синтаксических единиц, которые, являясь структурной основой простого предложения, совмещают в себе признаки словосочетания и предложения. При составлении заданий авторы учли различие конструктивного и коммуникативного уровней синтаксиса.

Подводя итоги, следует отметить, что работа заслуживает высокой оценки в силу её теоретического и прикладного значения. Пособие может быть использовано в преподавании синтаксиса, практикума по русскому языку, стилистики как в школе, так и в вузе.

РОМАНЕНКО Виктория Андреевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и межкультурной коммуникации Приднестровского государственного университета имени Т. Г. Шевченко; Тирасполь, Молдова; e-mail: vita28-28@mail.ru

Viktoria A. ROMANENKO,

Candidate (Ph.D) of Philology, Associate Professor of the Department of Russian Language and Intercultural Communication of the Pridnestrovian State University. T. G. Shevchenko; Tiraspol, Moldova; e-mail: vita28-28@mail.ru

ЛИТВИН Ольга Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русской и зарубежной литературы Приднестровского государственного университета имени Т. Г. Шевченко; Тирасполь, Молдова; e-mail: paean2012@rambler.ru

Olga V. LITVIN,

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Russian and Foreign Literature of the Pridnestrovian State University. T. G. Shevchenko; Tiraspol, Moldova; e-mail: paean2012@rambler.ru

Рецензію отримано 18.03.2018 р.

Часопис виходить 2 рази на рік.

Вимоги до змісту та оформлення статей і рецензій, що подаються до редакції наукового часопису «Мова» для опублікування, розміщено на веб-сайті: mova.onu.edu.ua

Стосовно придбання минулих випусків наукового часопису «Мова» просимо звертатися до видавництва або до редакції.

Журнал виходит 2 рази в год.

Требования к содержанию и оформлению статей и рецензий, подаваемых в редакцию научного журнала «Мова» («Язык») для опубликования, размещены на веб-сайте: mova.onu.edu.ua

По вопросу приобретения прошлых выпусков научного журнала «Мова» («Язык») просьба обращаться в издательство или в редакцию.

The journal is published twice a year.

Author's guidelines and technical requirements for articles and reviews submitted to the editorial board of the academic journal «Mova» («Language») for publication are posted on the website: mova.onu.edu.ua

On the problem of acquiring the previous issues of the academic journal «Mova» («Language»), please contact the publishing house or the editorial office.

Українською, російською, англійською та іншими мовами.

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8932 від 6 липня 2004 р.

Журнал «Мова» постановою президії ВАК України № 1-05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Двічі перереєстровано: Постановою президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.; Наказом МОН України № 1328-05/8 від 21.12.2015 р.

З 2014 р. журнал «Мова» індексують у міжнародній наукометричній системі Index Copernicus (ICV 2014 : 67.85; 2015 : 65,51; 2016 : 68,55; Standard Value : 6.75), а також у наукометричних системах e-LIBRARY, Ulrich's Periodicals Directory, Ukrainian Scientific Journals (USJ), Google Scholar. Журнал «Мова» входить також до бібліометричних інформаційних баз «Україніка наукова», Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Slavic Humanities Index. Зміст статей журналу відображено у випусках українського реферативного журналу «Джерело».

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 10 від 19.06.2018 р.)

Тираж 100 прим. Зам. № 556 (95).

Адреса редакції / Адрес редакции / Address: Французький бульвар, 24/26, кімн. 111, 113, м. Одеса, 65058, Україна
Телефон / Phone: +38 (048) 776-22-77; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14
E-mail: rus_lang@onu.edu.ua; stepanov.odessa@gmail.com; loviss007@mail.ru

Видавництво і друкарня «Астропринт». 65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 37-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua; e-mail: astro_print@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

